VARII
EVROPAE
EVENTVS.

II

VARII
EVROPAE
EVENTVS
COMPENDIARIE DESCRIPTI

Ab anno 1643. vſque ad annum 1659.

AVCTORE

FRANCISCO VILIOTTO
Ciue, & Medico Montiſregalis

MONTEREGALI Typis Franciſci Marię Gillandi 1667. *Superiorum permiſſu*.

IV

LVDOVICO XIIII.

GALLIARVM, ET NAVARRÆ REGI CHRISTIANISSIMO

Franciscus Viliottus Fel.

DEDECET exiguo munere maximũ adire Regem. Oblata inter, & accipientẽ quædam exigitur proportio, quæ neglecta parit deformitatem; Idcircò amplissimo Regi exhibenda paria sunt.

 Sed

Sed quæ ingenij vis opus te dignum conficiet? Tanta, ac tam diuersa sub idem tempus exeris volumina rerum, vt quamcunq; mentē oppressuræ sint, quę eas simul totas velit excutere. Per partes gesta tua traducēti aggredienda sunt: & quamuis eodem tempore contigerint, ita partienda, ac si diuersis accidissent temporibus; ne factorū multiplicitas obruat scribentem. Vt intelligas, faciliùs esse tibi multa simul egregia pręstare facinora, quàm humanus intellectus ea valeat digerere; nec posse nisi singillatim expendi, vt congeries, & altitudo rerū sensim dilatata introspici queat, & omni amota confusione, ac obscuritate delineari.

Dum antiquorum, & recentium Imperatorum euoluo monumenta (de his loquor, quos natura dotibus, officio,

quod

quod præſtabant, paribus condecorauit) omnes inuenio in adoleſcentia, & iuuentute vigore animi plus valuiſſe, quam mentis luminibus; mox in ætate conſiſtenti, & ſenectutis exordio, caſtigato feruore, qui plerumq; magnanimitatem impetuoſam producit, vſu quoque rerum eruditis mentibus irrepſiſſe prudentiam; & tunc dumtaxat adminiſtrationem omnibus abſolutam numeris inſtituiſſe; imò, cum ij oculos ad geſta vel adoleſcentię, vel iuuentutis retorquerent, multa offendiſſe, quę parum munita conſilio, emendationē potiùs, quàm laudem mererentur.

Quod iſtis per quatuor ætatum decurſionem conſequendū natura dedit, adoleſcētię tuæ pleniſſimè indulſit. Exhauſiſti Adoleſcens vniuerſas humanę naturę opes, cum vltimos, & perfectiſſimos

ctissimos prudentiæ gradus, quos illa vel carioribus in tertia, quartaq; reseruauit ætate, in prima conscendisti.

Omitto, quę armatus patraueris, eo quod, licet cordata, excelsa, & prę illa ętatis teneritudine admodũ relucẽtia, sociũ tamen incurrere in antiquitatis recessu fortasse poterunt; Venio ad ea, quæ omninò sine exẽplo sunt. Mors Cardinalis Mazarini erexerat omnium animos accipiẽdi auidos, quẽ tibi ductorem eligeres, satis tuũ cõmendaturos consilium, si promouisses virum earũdem virtutum potentẽ, quas Pater tuus in Richelio, & Mater in Mazarino probauerat, cum repentè vulgatur te primum Galliarum Ministrum agere. Diù nouitas rei vniuersę Europæ mentes suspendit; dein stupor occupauit: obseruantes te vix secundum supra vigesi-

gesi-

gesimum explentem annum, nullius laboris pertęsum, tanta assiduitate, & ingenij acumine cuncta pręuidere, vt nō modo tuereris composita, sed ad ęgra sananda, euestigiò te conuerteres, Iustitiam multis in partibus labefactatam instaurans, rerum tuarū, & religionis iacturas sarciens, labes, quas vel indulgentia prętcritorum Regum, vel belli malitia profundas excitauerat, penitùs obstruens.

Nec minùs externa administrationē tuā nobilitarunt. Lotharingia fęlici negotiatione expugnata: nunciorū tuorū vbicunque terrarū iniuriæ vindicatę. Dunichercha ab Anglorū manibus (rarū dictu) mutuo erepta consensu: noua excitata cōmercia, & Gallia in Affricam extensa: Turcæ in Vngaria profligati: Piratę in mediterraneo contusi; Hol-

Hollandi protecti, & ab imminente aſſerti ruina; Aſſiduę Principū Legationes ſuffragium tuum, & amicitiam implorantium planè conuincunt te non minùs Regni tui, quàm Europę axem circumducere.

Plus auctoritatis, plus virium, plus existimationis in hoc pacifico tuę administrationis ſexēnio nactus es, quàm Maiores tui per bella à Sęculis congeſta obtinuerint. Et tamen bellorum gloria inter milites, Duces, & Imperatorem diſpertitur: at hęc, quam conſultiſſima rerum tuarū procuratione conſecutus es, nec fortunā comitē admittit. Quātacunque eſt, quæ immenſa certò eſt, ex vberanti regulatę, ſubactæque tuæ mentis diſtillat conſilio.

Quod vlteriorem redolet prudentiā, pacem ita coluiſti, vt bellicā diſciplinā

re-

retinueris. Haud ignarus etiã maximos Reges ex insperato bellis subijci, militiã tuã in pace erudiuisti, ac si bellũ ingrueret. Assiduis militaribus exercitationibus præstitisti, ne in tuorum animis militum Martialis vigor, & armorum peritia consenesceret. Quicquid emolumenti, vel ad tui, vel tuorũ subditorum commodũ offerebat pax, solertissimè collegisti: Quicquid detrimẽti Pacis otium inferre Regnis diuturna quiete, & desidia marcẽtibus solet, præcauisti, ac indefessâ sollicitudine vindicasti. Hinc factum est, vt (cum hoc anno Reginæ Vxoris tuæ iura inuitũ te, & omnes conseruãdæ Pacis vias frustrà indagantem ad arma vocauerint) expertissimus Imperator cum veteranis Exercitibus ad bellum prodieris. Nihil humilis ex longa Pace; imò instauratas

non

nō minùs vires, quàm obfirmatos proferens animos, bellatricem Flandriam decussisti. Superioribus Imperatoribus in hac munitissima Regione belligerātibus vnius Ciuitatis expugnationē annua, & fęlicissima conferre vix poterat expeditio. Tu vniuersę Prouincię Triumphator paucis mēsibus bellū penè profligasti.

Cum igitur meliorem partem tuorū gestorum nondum attingam, & reliqua infirmiter dispensem, temerarium profectò est minimum hunc libellum tibi nuncupare. Sed mihi animum fecit id audendi Matris tuę nunquam satis celebrata tutela, quam pręsens Historia comprehendit. Multas legimus tutrices agitatas, reiectas, calamitatibus obrutas, nullam nec acriùs concussam, nec fęliciùs illa ab ærumnis emersisse. Pos-

sunt

ſunt ipſius conſtantia, fortitudo, magnanimitas, & conſiliorum proſperitas, tanquam antiqua aſpici exemplaria, & futuris tutricibus ad benè moderandum obijci; licet enim vna tua educatio illius tutelã affatim illuſtret, infinita propemodum, & luculentiſſima ſuppetunt argumenta, quę eius procurationem concelebrant.

Tantę igitur Reginę, cuius animi, & corporis lineamẽta exſcripſiſti, obſequiũ, reuerentia, & grata memoria id mihi commodum præſtabit, vt huius temeritatis veniam apud te facilè impetrem, & cariſſimi nominis occurſus, in quod frequenter incides, menti tuæ fucũ quodammodo faciens, eidẽ ſtyli lapſus, vel hiſtoriarũ ſurripiat errores. Monteregali Calend. Septem. 1667.

AMI-

AMICE LECTOR.

TIBI credo, antequam loquaris, præstantissime lector: Nimirum hæc omnia, quæ in hoc libro narrantur, auribus tuis, vel inuitis centies obstrepuisse. Nunquam enim bellorum Euentus tantis hominum studijs vel accepti, vel vulgati sunt, ac isti, de quibus dicere aggredior. Imò non me latet te eos cum omnibus circumstantijs percepisse: Non dumtaxat obsidiones Arciũ, & fusiones Exercituum cum suis effemeridibus in lucem datæ sunt; sed parua quoque prælia, & casuales armorum occursus profusè expressi prodierunt. Quæ tamen minutissima militariũ successuum delineatio sicuti sub idem tempus, quo accidunt (cũ ferueant pectora & effræni quadam æstuent res præsentes noscendi voluptate) curiosos delectat; ita post certum temporis decursum, feruida illa animi affectione refrigescente, legentes delassat. A minutis abhorret Posteritas; quia scribendi prolixitas moratur, non instruit legentem. Speraui idcircò te libenter accepturum

esse hos meos qualescunque labores, qui lapsantem refricantes memoriam eam minutissima narratione non degrauabunt: Nec puto illorũ fastidituros esse Posteros, quibus vnam veritatem nullo deformatã obijcient pigmento. Simplicissima igitur hæc rerũ expositio, nec adeò concisa, vt euentus obtenebret, nec ita diffusa, vt legentem distringat, mihi opportunior visa est; cum ad præsentium retentandam memoriam, tum ad honestam Posterorum erudiendam, pascendamque curiositatem. Vale.

EX mandato Reuerendissimi Patris Magistri F. Caroli Camilli Inquisitoris Generalis Montisregalis, librum, qui inscribitur Varij Europæ Euentus cōpendiariè descripti Auctore D. Francisco Viliotto; Ego Joannes Michael Granery Soc. Jesu Theologus, accuratè legi, cumq; nihil in eo à fide orthodoxa absonum, aut sanis moribus non cōsentaneū, imò plurimū indè vtilitatis legētibus emanaturū aduerterim, imprimi posse censeo. Monteregali 15. Maij 1667.

Joannes Michael Granery Soc. Jesu

Imprimatur

Fr Carolus Camillus de Ast. Inquisitor Montisregalis

Vidi, & non dissentio imprimi

Ioannes Ioseph Mallianus Iudex.

VARII EVROPAE EVENTVS COMPENDIARIè DESCRIPTI.

LIBER PRIMVS.

Cap. I.

Vita, & Mortis LVDOVICI XIII. Galliarum Regis Epilogus. Conditio testamenti. Regina Tutrix declaratur. Cardinalis Mazarinus Primus Minister eligitur.

1643.

ANNVS Millesimus sexcentesimus quadragesimus tertius decretorius fuit LVDOVICO XIII. Galliarum Regi : diuturna tabes putrido ergastulo eum liberauit animum, qui supra anteactos Reges, vel in turbido Imperio vota sua plenissimè saturauit. Quippè qui vix pubertatem egressus impotentẽ Matris dominationem compescuit : collectas Principum manus recidit, obedientiã sibi apud

refractarios parauit; mox adultus in ipso adolescentiæ flore Rupellam deflorauit nouo obsidionis genere, ante illam diem nondum viso. Primus mari habenas imposuit, vt intelligerent Hęretici, cum elementa fręnum acciperent, lupatum sibi admittendum esse

Mox in Fratrem arma vertere coactus fautores belli puniuit in vno Memorantij capite spe suorum inimicorum decollatâ. Nam hunc Regem tarditas procreandi opportunum faciebat Insidijs, cum nullum successorem paternę auctoritatis vindicem turbatores inspicerent.

Intestinis tumultibus compressis, auctoritate Regiâ abũdè vindicatâ eum euestigiò euocarunt externa; Contra Regem Hispanię, & Imperatorem bellum administrauit quàm fęlicissimè. Alsatiam cum arce Brisaci subegit. Perpinianum, & Ruscinonensem Comitatum expugnauit. Cataloniam in tutelam primùm, deinde in deditionem accepit. Atrebatium cum meliori Artesię parte suum fecit. Luceburgium, Mediolanensem Ducatum, & Comitatum Burgundiæ conculcauit, plurimis arcibus in potestatem redactis, nec non Lotaringiâ Duce exploso potitus est. Casale propugnauit, & prędidio muniuit, antiquos Galliæ limites ad Iberum, Padum, & Rhenum prouexit.

Nec Cardinalis Richelij ductus huic officere gloriæ

gloriȩ poteſt; nam ſatis eſt Regem prudentiores probare miniſtros, ſanioribus hȩrere conſilijs, ſe ducem agendis præbere, deliberationes, vel imperio, vel manu ad exitum perducere. Elucebāt impenſiùs hæc præclara facinora in animo nullâ labe tentato, qui non odio, non irâ, nec ullo voluptatū exceſſu commouebatur.

Adeò opportunè vtebatur diſſimulatione, vt illam Regiam virtutem faceret: Nam dominandi ars multa exigit, quæ cum à virtute videantur aliena, pro virtutibus tamen belliſſimè vſurpantur.

Admonitus à Confeſſario naturam concedere morbo, & ſupremum inſtare diem, noluit inteſtatus abire. Inſtituit Reginam Delphini Gubernatricem, & Rectricem Imperij, cui adiunxit Ducem Aurelianenſē fratrē, Principem Condæum, Cardinalem Mazarinum, Cancellariū, Quæſtorē, Chauignios Patrem, & Filium, decreuitque cuncta per conſilium horum omnium ſanciri; ita vt maior calculorum numerus minorem excluderet, & ſinguli Conſiliarij paritate votorum cum Reginâ concurrerent, tantique ponderaret votum ſubditi, ac Imperantis.

Hoc decretum prodebat arcanum Imperij, vimque Principatus diſſoluebat. Hic Rex, qui tantùm pro Monarchiâ ſtabiliendâ viuens inſudauerat, moriens Rempublicam inſtituebat, & quia Monarcham nondum Imperio factum

relinquebat, Monarchiæ maiestatem in multos imperantes dissipatam eneruabat. Contemnendum non erat hoc decretum; imò necessarium, si Regina presens non fuisset, sed in Monarchico Imperio, quando vnius humeris imponi auctoritas commodè potest, perniciosum est in plures deflectere. Nam in multos distributum verè flectitur dominationis robur; præterquamquod ærumnosum multotiès fuit, & sibi, & Principi subditum assuescere Imperio. At quid vltrà? Infirmitèr agebat infirmus: adeò verum est à corporis ægritudinibus frequentissimè ipsum infirmari animum: licet adhuc hęream, an hæc deliberatio ab ipsâ Regis mente, vel alterius impulsu emanarit.

Expirato Rege nemo ex legatarijs ausus est tàm opulentum legatum adire: videbatur sibi vnusquisque Regiæ auctoritatis partem subditum nimis prægrauantem subire, si hoc prodigum donum vsurpasset. Erubuere omnes de voti paritate cum Reginâ contendere; ideò quisque onerosæ renunciauit hęreditati. Placuit quidem cunctis sententiam suam de rebus agendis proferre, sed deliberationes è nutu Reginæ iubentis haurire.

Hæc vltima Regis voluntas omninò antiquata est. Vna Regina ad supremam administrationem Parlamenti Decreto, Principum consensu, contranitente nullo cuncta Aurelianensem

nensem Ducem Locumtenentem Generalem Regni, & Armorum dixit, post quem Principem nominauit Condæum.

Hisce fulcris egregiè videbatur firmata Regis auctoritas, & nullus relictus seditionibus locus, dispensatis honoribus ad æquitatis mensuram. Nam Condæus Princeps, nec non Aurelianensis Dux satis abundè ruperant nimbum suum, & iuuenilibus æstibus indulserant, qui iamdudum deferbuerant in Condæi ętate iam graui, & laborante valetudine.

Aurelianensis simultates cum Richelij morte perierant, & infęlix præteritorum motuum euentus pacauerat animum, nihil magis anhelantem, quàm manum quoquomodo regiminis clauo admouere, & exercitus in hosticum ductare, & palmas colligere, & armorum strepitu bellicos spiritus enutrire. Nam filiorum virilis sexus defectus, nec ad Prouinciarum petitionem, nec ad obtinenda arcium pręsidia, nec ad factionem ampliandam stimulabat mentem solâ auctoritate abundè saturam. His accedebat Reginę Maiestas, & prudentia, & benignitas, quæ, si in tàm constanti serenitate congregari nubes potuissent, eas extemplò dissipauisset.

Optio supremi Ministri diù cunctantem Reginam habuit, & verè, si qua in re, potissimùm in Ministri promotione debet Principis erotari prudentia. Cardinalem Mazarinum Cardinalis

Richelius ſucceſſorem ſibi deſtinauerat, & Rex in ſuo Teſtamento Richelij iudicio incurrerat: eumq; Reginæ commendauerat. Inſuper Cardinalis Mazarinus ijs ornabatur dotibus, quas etiam pro temporis, & loci conditione miniſterij culmen poſcebat: dignitas non inferior illâ Principum, cum quibus agendum ei quotidie erat, & reſpectum ſibi, & auctoritatem ſublimi illi officio comparabat: dexteritas in ſolemnioribus promouendis negotijs: capacitas digerendi, & coquendi ardua: externus, ideò nulli ſuſpectus: nullis in Galliȩ Regno conſanguineis addictus, quorum agmen, inopia, ſollicitudo, odia, amicitiæ à recto deducere Miniſtrum poſſunt, vel benignum vnis, alijs difficilem reddere; ideò lanx omnibus æqua, in iſtius exaltatione promittebatur.

Prætereà interioribus Regni curis iam diù inſertus, in prȩcipua Monarchiȩ ſecreta à Richelio inductus, fidem, ingenuitatem, conſtātiam, & aptitudinem in tot eximijs, & ponderoſis negotiationibus approbauerat Galliȩ. Exinde factum erat, vt Cardinalitiam amplitudinem, & in præteritorum benefactorum præmium, & in futurorum authoramentum Regis commendationibus referret acceptam, qui porrò voluerat, vt ad ſacri Fontis ablutionem Delphino aſſiſteret, & hoc neceſſitudinis vinculo arctiùs ſibi, futuroque Regi deuincire.

Ex

Ex his videbatur malè ſibi conſulta Regina, ſi tantum hominem deſpexiſſet. Quare cum diutiùs prudentię oculos hinc inde conieciſſet, eos nouiſſimè ad Cardinalem defigens, electione quaſi neceſſariâ in miniſterij apice collocauit.

His veluti quatuor elementis, nimirum Reginâ, Aurelianenſe Duce, Condæo Principe, & Cardinale Mazarino adminiſtratio Regni Gallici componebatur, qui ſe ſe inuicem moderatione quadam adeò refrangebant, vt initio grata, & lęta excitaretur temperies, cuius ope alimenti concoctio, diſtributio, & digeſtio in vaſtiſſimo Galliarum Corpore ad miraculum procedebat, quaque parte ſuum adamuſſim munus obeunte, prętér omnium expectationem creſcebat in Imperij viſceribus robur, & negotiorũ facies nitidum, viuidũq; colorem oſtentabat.

Quo modo ſe geſſerit Regina cum fœderatis, & quæ eſſent opes Principum Europæ.

Cap. II.

1643.

PRIMVM Reginę facinus, & excellens, & Regno compendioſum fuit excutere à fœderatis formidinem, quam Regis mors inuexerat; Nam Galliæ ſociorum mentibus timores

non leues obuerſabantur; ne ſcilicet Francia penſiones impoſterum malignè præberet, aut incuriâ, aut illiberalitate regnantium, vel defectu pecuniæ populo in laxo Imperio detrectante tributa. Verebantur etiam, ne Regina muliebri imbecillitate abhorreret ab armis, malletque pacis leges à Fratre, & Imperatore accipere, quàm dare; ac ſocios bellitricis ineſcatos omittere.

Iam hæc opinio Hiſpanorum artibus diffamabatur, vt ſocios abalienarent, quos etiam opimæ pacis compendio impleuiſſent, ſi eos à foedere cum Galliâ inito potuiſſent diuellere, in quam & ipſi, & Imperator auidiſſimè incubuiſſent; grande enim emolumentum pupillaris Regis ætas ijs pollicebatur, ſi vniuerſam Germaniam bello vacuam, prædis inhiantem in opulentam Galliam concitaſſent. Sed Miniſtrantium prudentia maturauit huic malo lęthali, & publicè noxio, antequam ſerperet, obuiam ire. Penſiones ſolutę, obfirmata foedera, nulla pacis mẽtio, niſi ex commodo, & voluntate ſociorum auſcultata; viriliter in hoc, & ſummâ fide cum amicis egit Regina, ſummâ quoque prudentiâ: Nam ſi pacis mentio clam inita fuiſſet, eam maximo cum Gallię dedecore, & iacturâ prodidiſſent Hiſpani, vt ſocios diſiungerent; cum nec Suediam, nec Hollandiam Hiſpanorum Monarchia formidet: hæc ſub vno incumbentis

Galliæ

Galliæ pondere gemit, quo semel excusso leui momento obrueret vniuersos.

Quia ad id loci peruenimus; consonū est Galliarum socios inspicere, mox vastissimos Imperatoris, & Hispaniarum Regis dominatus percurrere, vt clarior procedat Historia; ne coacti simus semel dicta refricare; offuscatis enim principijs tenebrosa euaderet rerum cognitio, morareturque legentem.

Germaniam inundauerat Suetica gens, arcto, & inuiolato foedere Gallijs associata, iam inde cum Gustauo Rege percusso. Ij Germanię vires attriuerant, euocatisque ad se melioribus Imperatoris copijs, armorum pondus, quod in Galliam euolui potuisset, auertebant. Imperabat Suecis Christiana Gustaui Filia, studijs, bonis artibus, pietati, & Religioni plùs addicta, quàm ferocitati bellorum; sed pater opulentissimę hęreditati insertum bellum reliquerat, quod Christiana ad arbitrium exuere nequibat, nisi meliori parte hæreditatem fraudare voluisset. Nam illi iam Pomerania cesserat, & arces, portusque Michelburgensis Ducatus, Bremensisque Archiepiscopatus, quæ adeptiones ferè integram præbebant maris Baltici possessionem, & vastas Prouincias illius adnectebant Imperio cōmercio diuites, vectigalibus vberes, mitioris Cœli, quàm Suedia, terræ fructibus affatim prouenientes, gentibus suis acceptissimas.

Porrò

Porrò compendiosum erat hoc bellum semetipsum alens, & Suecis clarum vindicans nomen, triumphos, opulentaque spolia; nam paucis ab hinc mensibus vna dumtaxat victoria, qua ad Lipsiam Archiducem Leopoldum exercitu deleto fugauerāt, vestitum, & stipendia vniuersis copijs suppeditauerat; capta enim Lipsiensis Vrbs nundinarum tempore, quo opes propè omnes multarū Prouinciarum illuc conuectę fuerant, nihil auiditati militum reliquum fecerat; deinde remoto, & Ciuitatis, & exercitus hostilis obice Lusatiam, Silesiam, Morauiam, Bohemiam Prouincias stipendiarias fecerunt. In Morauiâ Olmuso primariâ illius Regni Vrbe potiti, proximam Viennam, & Austriam territabant: Hinc in Vngariam, si non arma, saltem nomen deferentes, mobilem gentem, & diuersæ inter se Religionis, ideò malè cohærentem solicitabant, vt ab Imperatore deficeret, & Ragozzium in partes traxerant, nihil pacati Cæsari permittentes.

Cum Suecis, & Gallis causam suam communem fecerat Hassiæ Landgrauia ferox mulier innutrita bellorum consilijs, quam nunquam dimouerunt aduersa, etiamsi multoties viderit Suecos, & Gallos Germaniâ propè eiectos, nunquam tamen despondit animis, constans, & incōcussa perseuerauit in partibus, ipsius autē causa multò durior cęteris erat; cū Gallos, &

Suecos

Suecos è Germaniâ exactos Regna sua excepissent, & ab illatâ protexissent iniuriâ; at huic Principi semel in Germaniâ Suecorum, & Gallorum opibus accisis, inter hostiles fauces positę, nulla spes euadendi superauisset. Copijs modicis, sed bello induratis modò ad sui defensam, modò vni, modò alij foederatorum iunctis semetipsam, amicosque iuuabat.

Batauorum cum Galliâ foedus cætera superabat antiquitate, arctioribus quoque ex parte Hollandorum deuinctum obligationibus; nam à primis Prouinciarum vnitarum motibus in Hispanos, cum tentarunt iugum excutere, quo tempore Batauorum res domi angustæ, foris nullæ erant, Reges Galliæ hanc nascentem Dominationem, & adhuc in cunis vagientem teneram, indigam opibus lactarunt suis, adultam verò perpetuis beneficijs exornarunt, plusque huic genti, quàm vlli alij contulerunt, eorum cōmercia, & arma proprio milite, & stipendio cientes.

Hoc tempore, quo Galli fractis repagulis, se in Flandriam penetrauerant, & penitùs Annoniam, Brabantiamque exagitabant, Hollandi securiores agebant ex formidantibus formidati Hispanos vndique lacessentes, Flandrię, Brabantiæ, nec non Indijs insultabāt; & multò maiora vincendo consecuti essent, si arma magis solicitassēt; sed eos, aut socordia cæperat.

quæ

quę fælicitatibus irrepit, aut Galliæ prosperitatibus inuiderat, aut emolumenta, quæ Indiæ ob secessionem Lusitaniæ ab Hispanis ostentabant, vt sensim ab armis discederent, suadebant. Auraicus tamen Princeps armorum Prefectus, vel ad præstandum officium, vel ad bellicum fastum, vel vt se Gallis studiosum probaret magis, quàm suis, iam tale bellum fastidientibus, singulo vere cum exili fructu copias ex hybernis euocabat in hostilem ditionem, modica tentans Castella, plùs in speciem bellandi, quàm vt compositò bellaretur.

Victorius Amedęus Sabaudiæ Dux Ludouicum XIII. graui implicitum bello, non dumtaxat Copijs, sed manu, opibusque prosecutus erat. Quo defuncto Christiana Vxor, ne minùs officiosa videretur in fratrem, quàm maritus, perdurauit in foedere, quod illam non leuiter exussit; nam euestigiò ab Hispanis Vercellarum Ciuitate mutilata fuit, sequenti anno bello ciuili oppressa, relicto Pedemonte, cum Carolo Emanuele II. pupillo ad Sabaudię Asylum confugit, Populis, & non modicâ nobilitatis parte in Principes Mauritium, & Thomam consentientibus.

Ducissæ partes intrepidè sustinuerunt duo Viri armis præpositi, Marchiones nempè Villa & Planetia, quorum primus Æquitatui, alter Peditatui moderabatur operam suam impigrè nauan-

nauantes ad receptionem arcium, quæ defecerant, potiſſimùm Taurinenſis Ciuitatis, quæ multo auro gallico, & ſanguine ſtetit. Conſummato ciuili bello, Villa cum ſuo equitatu veterano Regis Exercitum in Italiam confluentem ſingulis annis muniebat: Vir interritus, rerum militarium peritiâ nemini ſuorum temporum Duci poſthabendus, cui tàm exacta erat locorum cognitio, aditusque omnes, & receſſus adeò affabrè callebat, vt, vel cum paucis copijs infenſiſſima hoſti, tutiſſima ſibi Caſtra metaretur.

Planetiam validitas conſilij ab vſu armorum detraxit; nam licet Duciſſa in multis militaribus expeditionibus cordatum virum, belliquе ſcientem experta eſſet, & nouiſſimè receptio Oppidi Verrucæ diuturnâ aliàs obſidione nobilitatæ, nunc ſeptem ſub ipſius auſpicijs expugnatæ diebus, fortem, induſtrium, ſtrenuumque vulgauiſſet: attamen tot calamitates perpeſſa, ne in eaſdem relaberetur, non permittebat tàm fidum, probatumque Miniſtrum à latere diſcedere, cui Arces, Militiam, Politiamque commendauerat, in quo vno ob præſtantiam ingenij, animique fortitudinem, & integritatem, Status tranquillitatem, Filij Ducis præſidium, ſui incolumitatē ſita eſſe iudicabat.

Portugallia, & Catalonia vaſtum Hiſpaniarum corpus ſuâ ſeceſſione amputauerant; Hęc
ad-

aduersùs prementes Hiſpanos, effugium ad Gallos habuit; illa proprio Regi ſibi dicto parebat. Galli numeroſis exercitibus in Cataloniam irruentes Hiſpanum ſolicitabant, vnoque opere duas captabant vtilitates, Cataloniam illorum fidei à Populis creditam tutabantur, & periculum, metumque à Portugalliâ ſubmouebant; Hiſpanorum enim opes in Cataloniam deuolutę intactam relinquebant Luſitaniam, ac ſi nullum ſibi negotium cum illâ eſſet.

Rex Portugalliæ ſocijs ſuis laborantibus tranquilliſſimam pacem agebat, nihil penſi habens ſociorum, vel felicitates, vel aerumnas: & profectò Rex ille, qui (vt ita loquar) verſabatur in maiori crimine, minores pœnas luebat. Dum aliorum opes emungebãtur bello, ipſe à nullo vexatus diuitias pacatè congregabat, bellique apparatus in compendium vertebat. Verùm Galli vnâ exceptâ alienatione, quæ Hiſpanorum vires infirmabat, ex hoc Rege nec minimum trahebant emolumentum, cum ipſe è contra quietem ſuam illis deberet. Potuiſſet tamen hic Rex foedus, & amicitiam, quam cum Gallis cõtraxerat, eximiùs iuuare, vel terrâ, vel mari hoſtem impenſiùs vrgendo.

Vaimarrenſibus, etiamſi gallico auro ſtipendia facerent, & Mareſcallo Gubriano parerent foederatorum nomen magis placebat, vel quia compendioſius, vel excellentius, non adeò ex-

actam

actam obedientiam reposcens. Isti Vberlingâ assultu superatâ contra Bauaros frequentia prælia conferebant, Alsatiam ab hostilibus excursionibus protegentes.

Hispani varijs cōcussi fluctibus cœperant ad id tēporis animū ex infortunijs resiliendi; multa enim acciderāt, quæ spē cōualescentiæ spondebant; mors nimirùm Cardinalis Richel j, cuius consilium Hispaniensi Monarchiæ offecerat: Vnde ex istius Ministri iacturâ credibile erat aliam faciem Galliarum res induturas esse; sed multò magis erexerat illorum animos Regis interitus, qui XIIII. Maij acciderat. Si Rex viuens à seditionibus prohibere Principes, & Populos vix poterat, quantò maiores ipso extincto concitarentur tumultus? Forsan Rex quinquennis, & fœminilis dextra gubernantis frenabunt Gentem Religione diuersam, exasperatam tributis, malè animatam in Ministros, à quibus opes suas obligurìri deprædicabat; aut poterunt ad officium adigere Principes suspirātes Imperium, & diuitias sine metâ profundentes, quorum vniuscuiusque sumptibus vix integræ Prouinciæ vectigalia suppeterent.

Non dubia videbatur Hispanis (antequā Rex adultus Imperij habenas retraheret) Galliarum conuulsio; his accedebat, quod ex mutatione Comitis Ducis Oliuarij Primi Hispaniarum Ministri sibi videbantur resumpsisse spiritus pri-

pristinum florem Monarchiæ restituendi? Cum frequenter obambularet Hispaniarum Regis mentem phalanx infortuniorum, quæ sibi in dies accidebant: rebelliones nimirùm tot Regnorum: præcipuarum deperditio arcium tùm Hispaniæ, tùm Flandriæ: Prouinciæ manu militari consumptæ, & quas bellum non exhauserat, tributa delimauerant: tot exercitus fusi: classes corruptę: exclamationes populorum: procerum dolor, vel diuturno silentio, vel longâ absentiâ se prodens: scripta in Aulicorum vultibus moestitia: Reginæ suspiria: adolescentis Filij gemitus: omnium lacrymę. Rex tandem recollegit spiritus iamdudum dissipatos: consuluitque semetipsum. Numne, cum Oliuarius omnia vel se inscio administraret, ęquùm esset credere, aut ipsius incuriâ, aut socordiâ, siue contemptu rerum, vel malitiâ, vel denique malo fortunæ genio calamitates exoriri? Decreuit itaque hunc proscribere Ministrum, vt infortunia cum suo Duce exularent. Quos fortuna malè secundat, etiamsi sine ipsorum crimine succedant aduersa, à gubernaculo remouendi sunt, quia cẽsent mortales non parum tribuendum esse bonæ, vel malę fortunæ operantis.

Mutauerat in istius Ministri depressione faciem Hispania: decreta promulgata: exules reducti: noui assignati Prouincijs Moderatores

res: Exercitibus Duces: conſcriptus miles: congregata pecunia exhibebat ſpem deiectas res priſtinum integraturas eſſe vigorem. Caſus etiam militaris felix obuenerat, ideò portento aſſignatus, quia infrequens: recuperatio nimirum Dertonæ poſt longam obſidionem.

Dux quoque Picolomineus viſus eſt cadentes Imperatoris res inſtaurare in defenſione Freibergæ, à cuius obſidione Suecos depulerat. Ioannes Vertus Prętor Ducis Bauarię adeò diligenter obſeruabat Gubrianum Mareſcalcum, & Vaimarrenſes, vt nihil integrum illis permitteret.

Cap. III.

Pugna Rocroiana. Expugnatio Theoniſuillæ, Aſtæ, Villænouæ, & Tridini per Gallos. Monſonij recuperatio ab Hiſpanis. Sueci Olmitzio ſubueniunt: Brinam obſident.

1643.

HÆC Erat bellorum ſeries: hic Status Principum, populorumque ſub Martis iugo gementium; cum Ludouicus XIII. Francorum Rex in vitę, mortiſque verſaretur confinio. Franciſcus de Melo Hiſpani Regis in Belgio Legatus compendium ex hac imminenti morte facturus, adunat Exercitum multitudine

conſpicuum ſupra viginti hominum millia, ſed multò magis virtute, & peritiâ militum in primis Peditatus, qui longâ aſſuetudine belli incommoda, & pericula ſibi familiaria fecerat; deinde Rocroiam modico curatam præſidio, eximium Picardiæ munimentum circumuenit. Anguinius Princeps, qui ex Regis mandato Copijs Gallicis præerat, adoleſcens impauidus decreuit fortiſſimè Arcis iacturam non tolerare. Luſtrato Exercitu, numero, & virtute hoſtili non inferiore. Inibi enim flos militiæ Gallicæ ſpectabatur, ex quibus Anguinius ſolidos Martis fructus ſperans decerpere, rectà in hoſtem pergit.

Melus maxima cum alacritate ad pugnam ſe comparat, fidens opibus ſuis, & illectus victoriâ, quam anno ſuperiore ad Hunnecurtium ex Guiſcio reporteuerat; nec non pro certo ducens ex Regis morte refriguiſſe Gallorum animos, ad non dubium triumphum in agonem deſcendit, ex qua victoria Hiſpanorum detrimenta ex integro inſtauraturum eſſe non fallaci iudicio præſumebat. At euentus ſperata fefellit; nam conſerta manu, licet dextrum Gallorum cornu ab Hiſpanis ualidè impetitum, Mareſcallo Aulerio moderatore grauiter ſaucio, non leuiter vexatum ſit; tanta tamen impreſſione læuum cornu, Gaſſionio Duce, in Hiſpanos ingruit, vt aperta Acie horrendâ reſiſten-

tium cęde vniuersum Equitatum in fugam egerit. Peditatus Equitatu nudatus, aperto in Cāpo cum hoste deditionem pactus est. Viris strenuis ad redimendas ex pactò ab hoste iniurias fortitudo animi pro muro fuit. Ad sex millia Hispanorum cæsa, totidem capta, duo millia Gallorum desiderata sunt.

Anguinius, ne tam præclara victoria sine fructus prouentu inter celebrantium ora demum fatisceret, omnibus diligenter exploratis munimentis, in Galliæ limine sitis, ad quorum expugnationem commodè se accingeret, cum toto Exercitu circumstetit Theonisuillam Arcē propè inexpugnabilem Mossellę imminentem, quæ aditum ad Germanos, & Lucemburgicos aperit, protexissetque Lotharingiam, & Campaniam, si Regis arma in eam feliciter penetrassent, haud paruam molestiam his adimens Prouincijs, hostilibus magnum inferens detrimentum. Tenuit obsidio vltra duos menses: subfossa, & euersa propugnacula, mors etiam Gubernatoris suaserunt propugnatoribus deditionem, quam breuì expugnatio Sirici secuta est.

Interea Princeps Thomas Præfectus Gallici Exercitus in Italiâ, Plesis Pralinus, & Turena Legati, Villa Generalis Equitatus Ducis Sabaudię ferias non agebant; nam, cum ad Dertonam penetrassent, inibique, omnibus ritè pensitatis, constituissent validas Hispanorum munitiones

ſuperari non poſſe, ad Aſtam ſe conuertunt, è qua Hiſpanos exigunt: dein Villamnouam cingunt, cuius expugnationem Villa ſolus conſũmauit: mox poſt varias excurſiones in limitibus Mediolanenſis Ducatus totus iterum collectus Exercitus circumſidet Tridinum. Præclari obſidio munimenti quinquaginta dierum operam dedit oppugnantibus non exiguam; demum, vi cuniculi aperto propugnaculo, ſe tradidit, cuius iacturâ Hiſpani (vna exceptâ S. Agatâ non magni momenti Oppido) omnibus exciderunt acquiſitionibus, quas bellum Ciuile Pedemontium illis contulerat.

Hiſpanorũ Rex hoc anno Madrito profectus Saragoſam, petierat Aragoniæ caput, in quo Regno Galli Monzoni Vrbem occupauerant, & valido impoſito præſidio, quoque munitionibus auxerant, durum Aragonenſibus iugum. Ideò Rex, vt querelas Aragonenſium ſupprimeret, iſtius iuſſit recuperationem Arcis, quod egregiè à Marchione Mortarę patratũ eſt. Exigua victoria in omen maiorum accipiebatur. Nam nunquã vincentes aliquando viciſſe indicium eſt ſe conuertentis fortunę.

Torſtenſonius relictâ Fribergiæ obſidione, nouis ferruminatus Copijs Pragam verſùs dirigit iter, hanc ampliſſimam Ciuitatem tentaturus: contra quam nihil proficiens in Morauiam ſe dimiſit ad diſſoluendam obſidionem, qua

Im-

Imperiales Olmizium premebant. Imperiales, aduentu Suecorum percepto, se in Arces recipiunt, ne numero impares pugnæ aleam experiri cogerentur. Torstersonius prospero rerum euentu inflatus, omnes explorauit vias ad trāsmittendum *Danubium*, sperans illam Austriæ partem ad eam diem bello intactam opulentas prædas sibi collaturam esse.

Imperatorem Viennæ periculum vehementer mouit ad euocandos Exercitus, nobilitatem, & magnam subitariorum militum manum compellendam: quibus subsidijs obuiàm iuit attentatis Suecorum, qui à transitu Danubij prohibiti Brinam Morauiæ Ciuitatem inuadunt, à qua nequicquam multis mensibus oppugnata: mox Galatij ope recenti confirmata præsidio, re infectâ, magno Peditatus intertrimento recesserunt; quorum Dux Chonixmarchius insidiosè potitur Albestadio, & maiora meditantem pedem in Pomeraniam reducere coegerunt Imperiales, qui in illam Prouinciam inopinatò irrumpentes, Stugardam, Stolpiamque receperāt.

Cap. IIII.

Clades Dutlingica. Illatum à Suecis contra Danum bellum. Causæ, operationes Bauarorum post victoriam. Detentio Ducis Pofortij.

1643.

MVLTO solemniores fuerunt clades, quæ inter Rhenum, Danubiumque, exeunte Autumno, cõtigerunt. Ea Æstate nihil egerant Vaimarrenses, quia Ioannes Vertus potentior limites illis præscripserat, quos suæ conscij debilitatis transgredi non audebant: quare Galliarum Regina numerosas, & veteranas illis destinauit Copias, vt hyemales stationes in hostico facerent, suosque subditos leuantes, inimicos prægrauarent. Dux Anguinius iussus partem illius Exercitus, qui Theonisuillam expugnauerat, in Germaniam ad Gubrianum adducere, exequitur mandata.

Tantâ fretus accessione virium Ciuitatem Rotuillæ aggreditur, & capit Gubrianus, cuius oppugnationem suâ morte funestauit, præsagio Exercitui infausto, qui, dũ Dutlingi incautè, & sine excubijs moratur, à Mercio, & Verto Bauariç Generalibus inopinatâ inuasione funditur, & intra Ciuitatis mœnia quasi vinculis irretitus capitur; excepto Equitatu Rosæ, qui se Rotuillam

Iam recepit. Vniuersæ Copię cũ suis Legatis ad vnum, vel cæduntur, vel vinculis obligantur. Hæc clades Parisios delata summoperè exagitauit administrantium animos. Marescalco Turenę difficilioribus casibus ob egregiã virtutem reseruato ardua demandatur Prouincia; & Plesius Bezansonius per dispositos equos confestim mittitur ad illuc impellendas omnes Copias, quæ in Lotaringia, Burgundiaq; hyemabãt.

Dutlingica pernicies eò acriùs exercuit Gallos, quò importuniori tempore successerat; nàm paulò antè propè omnes Suecorum Copiæ, relictâ Germaniâ, clàm Daniæ Prouincias hostiliter inuolauerant, Holsatiam, Ditmarsiam, Iutiam diripientes. Danica gens imparata bello, & longo ocio, socordiâque marcescens nusquam obsistebat veterano militi ex Germaniâ accito, qui tyrocinium inter cędes, sanguinemque deposuerat. Daniæ Rex inopinato, & repentino bello excitus in penuriâ militum delectum euocatorum habuit, & hosti opposuit, qui uix aspectum, nedùm Suecorum arma sustinebant: cęsi, fugatique suadebant Populis, vt promptâ deditione victoris iram, ferociamque lenirent.

Pręterquamquod Dania attingit Suediam, & inter finitimos bellorum causę deesse non possunt, Sueci varias, & propiores prætexebant. Danos videlicet in se occultè conspirasse, & iam

üenisse cum Imperatore de mouendo bello: coegisse Sueticas Naues immunes, & nequaquã obligatas ad pendendum Danici freti portorim enormiter auctũ simulãtes onerarias Batauorũ esse: Duces Nauium ad Aulam Regis Daniȩ de iniurijs questum euntes malè habitos discessisse, additis insuper minis aliquando Danos in Suecos arma districturos esse. Quibus iniurijs, & suspicionibus permoti Sueci deliberauerunt inimicum Regem nouandi auidum, antequam vires assumeret, occupare.

Hoc bellum, etiãmsi partem Copiarum Imperatoris ad se traheret, vt Dano adminicularentur, Gallos tamen angebat, conspicientes Germaniam amicorum armis vacuam, & verentes, ne Sueci, libidine perciti Danicas Regiones suo iungendi Imperio, negligerent Germaniam, vt Daniam lucrifacerent. Florentes quoque, & imbelles Daniȩ Prouinciȩ minùs difficile, & compendiosius alebant bellum, quod auidis militibus magis arridebat, quàm illud exesæ Germaniæ plus vulnerũ, quàm auri pollicẽtis. Vnde copia fieret Imperatori expũgẽdi ærumnas, & Germaniã exoticis armis liberandi.

Bauaris post Gallorum Exercitum ad internecionem deletum victoria plenè non satisfecerat; eam enim omnibus viribus, & assiduis incrementis prosequebantur: Rotuillam rece-

perant

perāt: Vberlingam clauserāt: nec hyemis rigor ab oppugnatione munitissimæ Vrbis eos deterrebat.

Licet hæc armorum fulmina extra Galliam detonarent; non tamen Parisiensis Aula omninò tranquillè agebat; nàm post electionem Cardinalis Mazarini, cui vniuersa grauiorum negotiorum moles iussu Reginæ demandabatur, Dux Bofortius, qui multa ex Reginæ beneuolentia sibi promiserat, & plura suâ mente conceperat, quàm Reginæ prudentia permittere illi posset, in Cardinalem incaluit, occultè preparans arma ad patrandum aliquod graue facinus. Conspiratione Reginæ, & Principibus delatâ, extemplò carcer illi decernitur, & ad Vicennas captiuus ducitur, multique alij illis insidijs permixti in exilium acti sunt. Non potest sine rigore clementia diù stabilem exercecere dominationem. Hæc deliberatio ad multū temporis confirmauit vacillantem tranquillitatem.

Cap. V.

Apparatus militares Galliæ. Transiluanus in Vngariam mouet. Succi Danum premunt. Vberlinga cadit. Mota ab Hispanis funditur. Lerida capitur.

1644.

EXIERAT Annus 1643., & licet rigor hyemis anni subsequentis iuberet armis temperari, attamen nullibi quies. Principum, & Ministrantium animi in varia distrahebantur, videlicet, vt secunda promouerent, & sarcirent aduersa. Quoad Galliam attinet non paruæ curæ regimen stimulabant, vt supplementis integrarentur veteres, & nouæ conscriberētur Copię ad implendas iacturas, & retinendas victorias.

Expeditiones anni præteriti videbantur adhuc à defuncto Rege profectæ, qui tunc perierat, cum omnia ad belli administrationem iàm erant comparata: nunc intendi animos, vt obseruarent quid, vel magni, vel humilis hoc anno ex nouo Galliarum erumperet ministerio: hinc stimulante necessitate, & gloriâ, tota hyems bellicis strepebat apparatibus.

Inte-

Interea Transiluanus, vt liberaret fidem; quam Suecis oppignorauerat Februarij mense Cassouiam occupat, & alia Vngariæ Castella, Regionemque expilat. Qui noui motus trahentes è Germaniâ Imperialium manum ad Vngariam tuendam, Cęsaris extenuabant Exercitum: exonerabantque Suecos, vt magis expediti in Danum incumberent, cuius Regiones penitùs intrauerant, & hyemalia fixerant. Marescalcus quoque Ornus ex Suediâ Scaniam inuehens, ferè totam Regionem hostiliter erat emensus. Daniæ tamen Rex ad hanc diem naualibus opibus potior, Suecos ab Insulis arcebat, & præstantiorē sui Regni portionem illibatam tuebatur.

Cecidit Vberlinga sexto obsidionis mēse, magis fame, quàm armis edomita, quo temporis cursu omnia Bauarorum attentata euanida fecerat.

Primum, & egregium istius anni facinus ab Hispanis prodiuit. Rex Saragosam appulerat, iniunxeratque Filippo de Silua Exercitus Prætori expugnationem Leridæ. Silua Exercitum Vrbi circumfundens fossâ, atque aggere cingit. Mota Generalis Gallicus in Vrbis subsidium cum inferiori Exercitu festinans, magis ad pręteritas victorias, quàm ad pręsentes vires respiciens pugnæ copiam facit: fusus, fugatusque in interiorem Cataloniam se recipit.

Aliqua

Aliqua Gallici Peditatus portio in ardore pugnę obſeſſam Vrbem ingreditur,quę intra duos menſes plùs fame conſumpta, quàm tormentis diſturbata, deditione Hiſpanorum victoriam inſigniuit. Pendente obſidione Mota terrâ, marique Terraconam preſſit felici auſpicio, & perniciofo exitu: parte enim Exercitus obſidionis incommodis obrutâ, & ab aggreſſionibus cum ſtrage propulſatâ ab incepto deſtitit; tum Hiſpani Bellaguerium, cum alijs Caſtellis recipiunt: & Mota Reginæ iuſſu à Prouincia diſcedit.

Cap. VI.

Duæ Gallicæ Expeditiones, altera Ducis Aurelianenſis, qui Grauelingam expugnat, altera Condæi, qui Filippiburgum capit.

1644.

NObiliſſimas hoc Anno expeditiones exeruit Gallia, opibus, politice, & prudentiâ inſtructas. Inter cæteros binos cõflauit Exercitus, quorum imperium binis Principibus aſſignauit, cùm vt virtute, & auctoritate animarent victorias, tùm vt gloria militari inflati euocarentur à turbis, & Regis cauſam ſuæ quod-

quodammodo permixtam ardentiùs fouerent. Dux Aurelianensis tripartitò in Flandriam duxit, vt hostem de omnibus munimentis anxium haberet, coactusque copias diuidere, ipsius destinata interuertere nequiret. Mox præter hostium expectationem terrestres Grauelingæ aditus intercludit dùm Trompius Classis Hollandorum Prefectus maritimos accessus custodiebat, ne hinc Hispani Vrbi subuenirent: nam, hoc anno precibus, & promissis Gallorum onerati Batavi communem causam strenuè iuuarunt. Castrum Philippi prope mare locatum ab Hispano deseritur, reductâ in Vrbem manu, quæ illic excubabat metu, ne ab hoste excluderetur; cuius accessio, licet parua in penuria militum, & pro temporis ratione pluris ducebatur, quàm ipsius Castri ad paucos dies conseruatio.

Arx hostiles impetus diù sustinuit; nam præter fortissima propugnacula, fossa aquarum mole demergitur. Attamen virtute, pertinaciâ, industriâ, & sanguine Gallorum duo concrepuerunt furni, vnus, qua parte curabat Gassonius modicâ labe, alter, vbi operam faciebat Meileræus, patentius ostium aggredientibus aperiens. Quadraginta milites inter illas ruinas sedem sibi stabiliuerunt, & Vrbem adegerunt in pacta.

Picolomineus Dux Armorum Moderator in obsidionis feruore obsidentium aggeribus cum

Hispano

Hiſpano Exercitu appropinquauerat; ſed contentus hoſtium munitiones oculis luſtrauiſſe, ab impreſſione abſtinuit.

Princeps Orangius cum agmine Batauorum Saxum Gandauenſe in ea parte ſitum, quà Flandria Batauiam tangit, oppugnandum ſuſceperat. Gallicus Exercitus expeditus à Grauelinga, huius Principis incepto omni opitulabatur conatu, infeſtans Hiſpanos, ne hinc ſuppetias aduerſùs Batauos mitterent: quare ſubſidio deſtitutum Saxum illud, quod reputabatur inacceſſibile, cecidit. Hac æſtate binas Flandrię claues Hiſpani amiſerant, Grauelingam nimirùm, & Gandaui Saxum, quæ ad ſuos hoſtes peruenerant: mox in penetralia Flandriæ erupturos.

Alterius Exercitus curatio Anguinio Duci demandata fuerat; qui ſuorum geſtorum famam vel in flore adoleſcentię ad remotiſſimas gentes tranſmiſerat. Hic in Germaniam iter dirigit, aggreſſurus Bauarorum munitiones ad Friburgum, quò peruenit, Vrbe iam deditâ. Serum ſubſidium occiùs inuitauit Ducem ad pugnandum; nullâ enim datâ morâ, hoſtem fortiſſimũ in ſuis munitionibus inceſſit, in cuius conflictu etiamſi prętet vulnera hinc inde illata nullũ maius retulerit emolumentũ; attamen tantâ alacritate, & obſtinatione pręliatũ eſt, vt hoſtes, cũ munitiones tueri vix potuiſſent, exterriti deinde non auſi ſint aperto campo ſe cõmittere, &

Ducis

Ducis facinoribus obuiàm ire; qui iuxta Rheni ripam descendens Filippiburgo Exercitum applicat, & intra paucos dies capit præclarissimum munimentum, quod totius Germaniæ insuperabilis murus deprædicabatur; deinde veluti aggere fracto quodam victoriarum torrente Spiram, Vormatiam, Magonciam, Landauiã, plerasque Vrbes, & Castella rapit, & famam alterius Regis Suediæ in illâ Septentrionali Plaga renouat.

Cap. VII.

Arona, & Finalis infeliciter tentata. Sancta Agata, & Citadella Astensis à Gallis recepta. Classis Danica à Suecis corrupta.

1644.

IN Italiâ otium prælianțibus non irrepserat, licet minori strepitu arma tractarentur. Princeps Thomas Parisijs in Pedemontem redierat, absolutamque bellorum administrationem vnus à Regina reportauerat; quare accersito ex hybernis milite, & expugnato Ponzoni Castello, in Mediolanensem Ducatum irruptionem facit. Hunc Ducatum non ampliùs tegebant Pedemontis Arces, quibus iam captis, nudati limites erant. Ideò circa

Bremam

Bremam Oppidum olim à Gallis munitionibus instructum, Castra ponit; ità tamen, vt vel obsidere, vel deserere illud sine notâ posset. Aliquot diebus in varijs Pagis Bremam coronantibus moratus, ex improuiso digreditur, diuisoque in tria agmina Exercitu, quæ post varios gyros in vnum conueniunt, Aronam Oppidum magis situ, quàm arte munitum impetit. Iacet Arona ad amplissimum Lacum Verbanum. Secum Galli aduexerant lembos, quos in Lacũ ad intercipienda subsidia dimiserãt, qui, si speratum perfecissent opus, actum erat de Aronâ; sed expeditionem, quę à terrâ ad votum processerat, incustoditus Lacus fefellit: Comes enim Riueriæ Legatus Marchionis Velladæ Mediolani Gubernatoris Lacus beneficio varias militum cohortes in Aronam in duxit, Gallicis lembis nequicquam proficientibus. Galli post multa vulnera, & cædes obsidionem destituunt. Hoc Aronæ Oppidum in Mediolani Status meditulio situm est.

Licet sibi videantur Exercituum Ductores Prouinciarum expugnationes maturare, si prætermissis munitionibus Arcibus, quæ in limitibus Regionum sunt, interna Oppida magis obnoxia expugnationi (quia præsidio, & munitionib⁹ imparata) inuadãtur: quibus deinde captis, Prouincia tota diripitur, & tandẽ etiã munimẽta perfectiora, aut fame, aut ferro totâ deuastatâ

tatâ Prouinciâ ſuccumbunt; tamen hęc ad votum non ſuccedunt, niſi numeroſiſſimus impetat Exercitus, aut hoſtis nullas in aperto Copias habeat, quæ in Ciuitatem obſeſſam induci poſſint; nam ſi modicus ſit aſſiliens Exercitus, cuius itinera, & motus ab hoſtili Exercitu obſeruentur, aut deſtinatum Oppidum, antequã cingatur, munietur, aut res frumentaria, & militares intercipientur apparatus, quorum defectus intentum opus fruſtrabit: vel ſi tandem Oppidum in meditulio ſitum expugnabitur, hyemis ſpatio, leuiori momento, quàm captum fuit, recipietur; ita ut ſimilis expeditio ſit ſemper aggredienti oneroſa. Sic Vigeuanus, & Dertona non eſt retenta, nec Arona capta. Saltem ex vna parte Arx limitanea expugnanda eſt, antequam ad penetralia ducas.

Princeps Thomas ab Arona regrediens ingruit Oppidum S. Agatæ prope Vercellas ſitum poſtremum ex ijs, quæ bellum ciuile Pedemontanum Hiſpanorum dominio vindicauerat; cętera enim, quæ eadem tempeſtas inuoluerat, recepta iam erant. Hiſpani, vt Principem hinc educant, Alexandriâ digreſſi duabus horis ante diluculum in Aſtenſem Citadellam euadunt, interfecto Gubernatore, & præſidiarijs militibus captis. In hoc aduerſo ictu, & declinando, & retundendo Principis virtus, ac ingenium emicuit. Pro certo ducebatur, aut Aſtę

C casum

casum tolerandum esse, aut obsidionem S. Agatę soluendam. Attamen Principis diligentia par omnibus fuit discriminibus, obsidionem vehementiùs premens, & Ciuitatem eximens periculo. Cum parte Copiarum Astam properans Vrbem ingressus, Præsidium aduersùs Citadellę insultus adeò muniuit, vt non veritus sit S. Agatam repetere ad obsidionem solicitandam. Præsidiarij S. Agatę in vltimas angustias coniecti septimâ Septembris deditionē faciunt. Qua Vrbe receptâ, ad aliam liberandam euestigio Princeps cum vniuerso Exercitu festinans, Citadellam adeò constanter aggreditur, vt omnes pręsidiarios vinculis obligauerit.

In exitu anni celebris expeditio excogitata erat fortitudinē, & ingenium redolens. Finalē occupare decreuerant Galli, Classis naualis tribus hominum millibus instructæ Moderatore Fronsaco, & Principe Thomâ per Pedemontem terrestres Copias ducente. Ex hac parte diligenter patrata res, exitum nacta non est, quia Classis non adfuit in tempore. Sic de manibus Gallorum euasit Finalis Castrum malè ad omnia tunc munitum.

Suecos inter, & Danos ter in mari præliatum est. Bis Rex Danus Præfectum suæ Classis egit, & victoriam obtinuit. Tertiò Danica Classis sine Regis præsentiâ, videlicet sine animâ expirauit; omnes enim Naues vel corruptæ,

vel

vel captæ sunt. Batavi detrectatas Dano suppetias Suecis attribuunt, malè in Danum animati propter nouum Vectigal mercibus per Danicum fretum transeuntibus constitutum. Cæterùm impetrata Portorij castigatione, nullo modo in Suecorum partibus erant; nam, si cecidisset Danus, à Suecis freto potitis ægriùs impositionis remissionem exorassent. Faciliùs enim excutitur onus impositum à minùs potenti, quàm à potentiori.

Cap. VIII.

Causæ, & Series bellorum inter Vrbanum VIII. Pontificem Maximum, & Odoardum Farnesium Parmæ Ducem vsque ad pacem.

1644.

HIC Annus simultates inter quatuor Italię Principes, Venetos nimirum, Magnum Hetruriæ, Mutinę, & Parmæ Duces ortas aduersùs Barberinos, aut Vrbanum VIII. Pontificem Maximum consumpsit. Sed quia ignoratis dissidij primordijs, narratio finis tenebras potiùs, quàm lucem, vel cognitionem rerum mentibus offunderet; ideò locus admonet, ut ad principia dissensionum retrogrediamur.

Odoardus Farnesius Dux Parmensis non soluebat vsuras ijs debitas, qui pecuniam Monti Farnesio Romæ erecto crediderant. Creditores ad Pontificem confugiunt: iustitiam implorant. Pontifex Castri Ducatum Monti, & Creditoribus addictum decreuit ad supremam Principis manum reducendum. Dux, Pontificis edicto percepto, Castri Ciuitatem munit, quam intendebat aduersùs Pontificis Decreta, & Creditorum iura armis tueri. Astruebat Pontifex hoc motu in se ipsum supremum Dominum geminari iniurias: quare militem cogit: Castrum inuadit, capitque; vnde altercationes, & simultates: scriptis etiam inter se cauillantes.

Dux causam insoluti debiti in Barberinos reijciebat, qui extractionẽ annonæ seuerissimo edicto prohibuerant; dum interea vrgerent Ministros suos, vt vsuras penderent: qui cum vi Edicti non possent fructus è Solo Castrensis Ducatus perceptos aliunde conuehere, & ex eorum venditione pecuniam cogere, impotentes ad dissoluendum debitum erant. Ad hæc Barberini respondebant, edictum commune, & ad publicum commodum sancitum non posse ad priuatam iniuriam referri: ità tulisse conditionem temporum, vt talia promulgarentur edicta: grauiter peccasse Ducis Ministros, qui pecuniam ex redditibus Castri extractam, fraudatis

tis Creditoribus aliò auertissent.

Inter hæc vtræque partes militem conducunt. Omnes penè Europę Principes officiosè Pontificem adiuerunt, deprecantes bellum, quod Italiam à tot annis quiescentem turbatum ibat. Maior tamen spes hoc nascens bellum suffocandi habebatur in officijs Galliarum Regis, à cuius placitis videbatur depēdere Parmensis Dux: & Vrbanus VIII. Pontifex Maximus Pontificatus sui decursu cum nullo alio Principe magis, quàm cum Rege Gallię congruerat; nam tulerat sors, vt Vrbanus VIII. Optimus alioquin Pontifex multos Principes, potissimùm Italiæ, auersos potiùs, quàm deuotos, ac beneuolos contraxerit. Omnibus compertum erat, hanc mediationem esse admodum vlcerosam, cum pro Pontifice suprema auctoritas in Castri munitione à Duce violata, & non soluta debita apertissimè militarent, quibus non nisi apertæ satisfactiones debebantur. Causæ Ducis Parmensis suę etiam rationes suffragabantur; sed in primis Dux quancunque subire aleam potiùs expetebat, quàm possessione suorum Statuum spoliari. Itaque, dum vnus restitutionem, alius retentionem pertinaciter inculcabat, nullus relinquebatur reconciliationi locus.

Rex Galliæ verebatur, ne, si Ducē Parmensē pressisset, iste Hispanos sibi propitiaret, qui, etsi vtrique parti parùm beneuoli, implacabili

tamen flagrantes odio in Barberinos, amicitiam Ducis Pontificiæ præposuissent. E contra Pontificis maiestatem multum eleuare videbatur ille, qui Status Castrensis restitutionis mẽtionem iniecisset. Negotium adeò salebrosum Rex mandauit prudentię Domini de Lionâ, sperans ipsum dexteritate suâ, & consuetâ operandi lenitate asperitates vtriusque partis castigaturum esse. Liona voluntatem sui Regis partibus aperit, proposuitque medias quasdam Pacis conditiones, quę videbantur non libare Pontificis auctoritatem, sed partium durities ęmolliri nequiuit, quare cum res in bellum vergeret

Parmensis Dux, quia iam Ducis Mutinæ, Magni Ducis Hetruriæ,& Venetorũ arma exorauerat, audaci, sed cordatâ deliberatione Bononiensem agrum, vbi præcipuæ Pontificis Copiæ morabantur, cum tribus equitum millibus inuadit, peruaditque: cuius expeditionis fama tantum terroris in animos populorum inuexit, vt Imola, Fauentia, Cæsena, Forumliuij portas illi reserauerint, & victui opportuna concesserint. Dux benè multam Romaniolæ partem emensus in Hetruriam diuertit, liberaliter à Magno Duce exceptus.

Barberini hac improuisa Ducis aggressione perculsi, præcipuè cum Romę trepidaretur, vbi populus mutationum cupidus longas eorũ-

dem

dem imperantium dominationes stomachatur, conueniunt Dominum de Liona, hortanturque, vt Duci exponat nonnullas pacis conditiones, à quibus videbatur Dux non dissentire, potissimùm cum Castri depositũ complecterentur. Liona per dispositos equos obuiàm Duci profectus, eum Castilione deprehendit; quod Oppidum est illius partis Hetruriæ, quæ pertinet ad Pontificem: iam enim ab Hetruriâ magni Ducis excesserat, & se in Pontificis Dominium rursus insinuauerat.

Liona conditionem Duci desideratam proponit: & interea ipsum monet, ne ab hostilitate desistat: addens esse terrorem potentissimum arbitrũ pacis festinandæ. Quapropter Dux sequẽti die Plebẽ, quæ à Castilione duodecĩ millia passuum distat, & hinc Aquapendentem proficiscitur: & Liona Viterbum petit ad illuc conueniendum Cardinalem Spadam Plenipotentiarium, vt pacis articuli cohęrerent. Sed iam Pontificis Exercitus in eas partes dimanauerat: terror minuebatur: etiam tractationes refrigescebant. Idcirco euanuit occasio pacis sanciendæ. Dux Parmam repetijt, dum Pontificis Copiæ in dies gliscerent.

Infallibili spe lactabantur Barberini, Italiæ Principes Pontificis Iurisdictionem impugnaturos non esse, nec exuturos obedientiam per tot sęcula Ecclesiæ præstitam. Hęc coniectura

eorum animos adeò præoccupauerat, vt (etiamsi cernerent arma expediri) vel rumores vanos esse, vel ad terrorem comparari, vel aliò referri certò ducerent. Nam, si tantam belli molem in se ruentẽ præuidissent, eam forsitan, vt vt potuissent, declinassent, maximè eo tempore, quo iã Vrbani ætas vergebat instante morte, ne alterius Dominatus pręstolarentur iudiciũ sæpè antecedentis facta sinistrè interpretantis.

Italię Principes iam à multis annis graues recensebant offensas, vt ipsi arbitrabantur, à Barberinis sibi illatas; multis etiam necessitudinibus Parmensi Duci iungebantur, & ante omnia abhorrebant a fama, quæ per Italiam ferebatur, Barberinos, solutis Creditoribus, velle Castrensem Ducatum sibi vindicare; licet deinde liquerit Barberinorum destinata in istius exordio Belli, & progressione vnum Maiestatis Pontificiæ decus, & Creditorũ solutionẽ spectauisse. Irritauerat etiã Venetos zelotypos Dominationis extructio quarundã Arcium in finibus Mantuani agri prope Padum Pontificis iussu perfecta.

His omnibus causis confluentibus quatuor hi Principes suas manus, quamuis separatas vnâ iungunt voluntate inuadendi ex suis finibus Pontificis Dominium; sed quia abominabantur arma aduersùs Pontificem procudere, vulgauerant ea ad Barberinos dirigi. Verè tamen in Pontificis Status Belli incommoda, & vexationes

nes deuoluebantur. Parmensis Dux Bondenum, & Stellatam occupat. Veneti eam Prouinciæ Ferrariensis partem, quę cis Padum iacet, subigunt, & Figarolum muniunt. Magnus Dux Hetrurię in Castilionem à Lacu suum militem inducit. Dux Mutinę, quòd melioribus Pontificis Copijs obseruaretur, in Pontificis solo pedem figere nequiuit. Hinc per annum integrum hæc bella meditulium afflixerunt Italiæ.

Interea Galliarum Regina nunquam cessans ab officijs pacis componendæ (quod consilium hæreditarium à defuncto Rege habuerat) iniunxerat Cardinali Bicchio, vt Pontificem primùm, dein cæteros Principes Regia interposita auctoritate ad pacem solicitaret, quod Bicchius summâ cum felicitate exequitur; nam Pontifex senio, valetudine, & bello, tribus grauissimis hostibus fatigatus, tandem Reginę precibus cessit, & Castrum Duci Parmensi restituit.

Tot Principes, & melior Italiæ pars illud traxit ex hac pace emolumentum, quod secum fert declinare à belli vexationibus, & tranquillitatis felicitatibus frui; ad Reginam decus, & gloria peruenit, auctoritate sua, nomine, & internuncijs tam pestiferum, & execrabile bellum finiuisse, summoque Pontifici, & cæteris Principibus comparauisse quietem. Obsides à partibus dati Casale transmittuntur, vt inibi à pręsidio Gallico tandiù custodirentur, donec

pro-

promiſſis ſatisfactum eſſet, & belli ſeminibus penitùs extinctis mutuâ occupatorum reſtitutione pax ex integro coaleſceret.

Cap. IX.

Colmæ tranſitus. Mardici, Burburgi, Lincij, Meruillæ, Betunæ, Armenterij, Meneini expugnatio per Gallos. Hollandi Vlſta potiuntur.

1645.

GALLIÆ Principes, poſtquam rumores per Flandriam, & Germaniam geſtarum rerũ diſſipauerant, Pariſios reuertuntur, à Rege, & Regina humaniter excepti, laudatique: priuatis quoque congratulationibus, & Populorum clamore celebrata diligentia, fortitudo, dexteritas, rerumque militarium ad Galliæ emolumentum peracta conſilia. His veluti ſtimulis perciti, maiora factis meditabantur. Per totam hyemem bello intenti ſupplementa conſcribebant, augendique copias rationem inueſtigabant: laborum præmia Ducibus, qui virtute præſtiterant, à Regina conciliabant, omnia indagantes, quę ſuam, Regiſque cauſam promouerent.

Cũ primùm appetijt Ver, Aurelianenſis Dux in Flandriã mouit, vt Grauelingæ Dunicherchã adiungens præmeditatũ opus conſũmaret. Intercedebat

cedebat huic conſilio Mardici Caſtrum inter Grauelingam, & Dunichercham extructum, imò ità imminens Canali, & Portui Dunicherchę, vt ipſius Dunicherchæ fortior pars, & Caſtellum videretur. Non poterat Dux ad Mardicum accedere, niſi Colma traijceretur, flumen vado difficile, & paucis in locis Ponti patiens, cuius altera ripa ab Hiſpano Exercitu obſeruabatur; quare duo non exigua impedimenta eodem tempore Gallis obijciebantur exantlanda; fluuius ſcilicèt infidus, & hoſtis potens, quæ ſeiuncta exterruiſſent: quid inde ſi vnita? Galli qua parte diffuſior amnis erat, traiectũ tentant, & impetrant, partim nando, partim in leniore fluminis tractu leuatis ſuper capita veſtibus, & armis aquam plerunque ceruices æquantem obiectu corporis abrumpentes, in aduerſam ripã hoſtibus incuſtoditã emerſerunt.

Difficilius Vadum experiri pro dolo fuit: hoſtes enim nunquam ſimilem audaciam excogitantes, nudam reliquerant ripam, quam loci difficultate ſatis munitam arbitrabantur. Fluuij tranſitus ſubmouit hoſtes à Mardico, nouem dierum ſpatio ſubacto; mox Burburgum, Linciũ proxima Oppida parent Victori: cui Marcuillæ quoque deditio fluuij Lyſiæ pontẽ commodat; hinc Betuna, Armenteria, Menehennium paucos dies Exercitum morata ſunt: nobilioremque fecerunt victoriam, quia incruentam

Prin-

Princeps Orangius nullum adhuc dignum præſtiterat opus, diſtentus à Canale, qui Brugis Gandauum ducit; nec ex ſe ipſo audebat tranſire, impeditus munimentis, quę Hiſpani in citeriore ripa crexerant. Mareſcalli Gaſſonius, & Ranzauius Canalem petunt: munimenta euertunt: & quaſi vnitis manibus trahunt Hollandos cis Canalem. Inde expugnatio Vlſtę Batauis feliciſſimè ſucceſſit.

Dum his martialibus ludicris exhibebat Flandria Theatrum, Dux Anguinius in Germaniam progreditur, vbi iam Turenæ Copias Bauari viriliter profligauerant. Anguinius, diſſipato Exercitu recollecto, hoſtes ad Norlingam adipiſcitur, & collato pede confligit. Victoria, ac profligatio penè par; nam Bauari dextrum Gallorum cornu afflixerunt, Galli Bauarorum ſiniſtrum occidione occiderunt. Mercius Bauarorum Generalis interficitur, cum quo Bauarorum ſors, & fortitudo bellandi perijt. Receſſerunt Bauari, & Norlinga ſe Gallo ſubmiſit.

Cap. X.

Rosæ deditio. Transitus Siccoris. Profligatio Exercitus Hispani. Bellaguerij adeptio. Motæ Expugnatio.

1645.

CATALANI Anni præteriti infelicitates apud Reginam effusè deplorauerãt, etiãsi hę nullo administrantium errore accidissent, cum nihil omissum esset, quod illius Prouincię incolumitas exigeret. Abundè enim illuc demissæ Copię, nec auro parcitum erat, ita vt potiùs ad inconstantiam fortunę, quàm ad alicuius peccatum calamitas assignanda esset. Vna Catalanorum vox apertè Motæ Generalis Gubernationem sugillauit; quòd in sui emolumentum stipendia militum, & bellicos apparatus conuertisset. Regina, vt Catalanis satisfaceret, & labes in illa Prouincia excitatas obstrueret, selegit Comitem Arcurtium tropheis militaribus pręlucentem, quem Catalanis Prouincię Ducem assignauit; addiditque Marescallũ, Plesium Pralinũ re militari longè peritum. Isti binis Exercitibus in Cataloniã pergunt.

Catalonię ora ab Illiberi Barcinonem vſque producta obſequens Gallis erat, vna dempta Roſa portu amplo, & ſatis tuto exornata. Huc appellentes cum ſuis claſſibus Hiſpani, maritimis intercedebant commeatibus, qui è Ruſcinonenſe comitatu Barcinonem deuehebantur: à terra quoque expoſitus miles inſidioſa reddebat itinera, & loca muro ſpoliata improuiſis aggreſſionibus diuexabat: ita vt huius Roſę munimenti interiectu terrâ, marique Prouinciæ continuatio, & populorum otium rumperetur. Huius igitur Arcis expugnatione pręſens ſolatium afflictis Catalanorum rebus afferri decernitur. Arcurtius vltrà ad Hiſpanos pergit, ijs obſtiturus, ſi afflicto munimento præſtò eſſe vellent. Pleſſius Arcem applicat: Fronſaci Duce potentiſſimâ claſſe obtinente maria ad hoſtilem claſſem à ſubſidio Vrbis prohibendam.

Roſa tormentis inceſſanter verberata, & ſuffoſſa cuniculis poſt quadrageſimum oppugnationis diem, vigeſimâ nimirum ſeptimâ Maij cecidit. Ad feſtinandum iſtius obſidionis exitũ peculiari caſu fortuna concurrit. Nitratus puluis, igne concepto, voracitate ſuâ quadringentos obliguriuit milites, commeatuſque hauſit; nec minùs internas aliquas munitiones, quàm obſeſſorum animos quaſſauit. Inexpectata calamitas graui implicitis diſcrimine occurrens non præſenti modò ruinâ, ſed exitiali futuro-

turorum afflixit portento.

Rosâ decerptâ, Plesius, & Arcurtius vnà in hostem ducunt, fructus etiam post flores collecturi. Hispani vltra Siccorim se tenebant contenti à fluminis transitu defendere Gallos. Plerunque abrupta montium ripas istius amnis componunt: Quare Præsbiter quidam Catalanus speculatus Hispanorum excubias nimis fidentes rapiditati fluminis, & difficultatibus locorum negligenter commissum munus obire, pollicetur Arcurtio se transitum inuestigaturū; cui extemplò habitâ fide, S. Aunesius decernitur cum quatuor peditum millibus, & mille equitibus, vt Ductoris Præsbiteri insisteret vestigijs. Ab hoc in loca penitùs non obseruata Aunesius perductus immisit quatuor milites, qui, tranato flumine, secū traxerunt funem, cui Pons ex restibus contextus nectebatur.

Ponte aptato, singulatim militibus in vlteriorem ripam procedentibus, sensim Gallorum agmen gliscens impetum facit in quasdam Hispanorum munitiones, & in Camarassam penetrat, Oppidum ad Siccorim iacens, quod Ducem Germanum Præsidiarium Gallis venundedisse vulgatum est.

Arcurtius, ad Camarassam sublicio ponte extructo, cum vniuersis Copijs, & impedimentis in hostile solum transcendit, vbi iam præmissi milites occupauerant Scalam. Scala vocabatur

ardua quædã, & rupibus inuia munitio, ità dicta, quia non nisi per gradus ad illam ascendendum esset. Ad has hostilitates Cantelmus Hispanorum Generalis euocatus, Exercitum tunc collegit, cum Arcurtius à montibus expeditus ad plana descendisset. Ideò, omni circunscriptâ morâ, stataria pugna conseritur, in qua, etsi nec virtus, nec animi Hispanos deficerent, nihilominus profligantur. Marchio Mortaræ Campiductor Generalis cum multis alijs nobilibus Ducibus, & quatuor militum millibus in vincula traditur: non modica pars ferro absumitur: reliqui cum Cantelmo ad Bellaguerium receptum habuerunt: vbi obsidionem tandiù sustinuerunt, donec fames deditionem eos pacisci coegit.

Interea Mota inexpugnabile Lotaringiæ munimentum maximâ Gallorum obstinatione oppugnatum quarto mense vi explosi cuniculi suo Duci perijt. Galli enim contenti molestiæ exemisse vicinas Regiones ab illo presidio contributionibus, & expilationibus vexatas, hanc Arcem funditùs euerterunt, tanquam nulli destinatam vsui in tantâ munimentorum copiâ illam viciniam ab hostilibus insultibus tutam præstantium.

Quo

Cap. X I.

Quo in Statu res Danorum essent, & pax inter ipsos, ac Suecos. Ansfeldius à Suecis funditur. Pax inter Imperatorem, & Transiluanum.

1645.

HOLSATIA, Et Ditmarsia, Prouinciæ Germanię affines, eam partē Regni Daniæ constituunt, quæ ad Germanos extenditur, & hęc à Suecis, qui ex Germania defluxerant, corripiebatur. Scaniam vltra mare Holsatię, & Ditmarsiæ oppositam, Suediæ hærentem, partem non exiguam Regni Danici Ornus Marescallus, Exercitu in Suedia conducto, discerpebat. Tertia Danici Regni portio in varias Insulas dispersa occupat fretum illud, quod inter Germanicum, Sueticumque mare dilatatur. Quæ Insulæ (etiamsi in reliquas Prouincias, quà pedibus itur, grassaretur hostis) diù bello immunes fuerant. At, postquam Classis Danica à Suecis, adminiculantibus Hollandis, afflicta est, cœperunt laborare Insulæ, inter quas Bornolmensis Suecis paruerat.

Regnum itaque Daniæ in varias dissipatum Prouincias longo terrarum, marisque tractu

ſe extendens hoſtilibus inſultibus vndequaque patebat. Rex nihilominus deuaſtationes æquo animo tolerabat, ſperans parui temporis intercapedine poſſe vicem Suecis reddere. Inter vexationes, & ærumnas ipſius ſubditi ſenſim indurabant corpus ad belli incommoda, & firmabant animum aduersùs pericula. Ipſe vndiq; contrahebat Copias, & opportuna belli parabat; ita ut Sueci ab Imperatore, & Rege circumuenti, tandem in tot diſtantioribus locis diſſipati periclitarentur ſuccumbere.

Quæ omnia & Gallis, & Batauis nullo modo grata erant; nam, ſi Sueci expunctum Daniæ Regnum in ſe tranſtuliſſent, tantis opibus gliſcentes, parùm Gallos, nihil omninò Batauos reſpexiſſent, & pro arbitrio Danicum fretum commeantibus vectigalia conſtituiſſent; nec inueniretur, qui aduersùs tantam vim hiſcere auderet.

E contrà, ſi Danus vires ſuas inſtauraſſet, & exercere Suecos cœpiſſet, iſti aduersùs Imperatorem minùs validi fœderatis potiùs oneri, quàm vſui fuiſſent. Hiſce rebus trutinatis, Galliæ Regina Tuilleriũ Nuncium extra ordinẽ Dano ablegauit, cui iniunxerat, vt inter hos duos Reges pacẽ obnixè promoueret, cuius Nuncij dexteritate, ductu, & induſtriâ tandẽ compoſita eſt. • Rex Daniæ, ceſſit Suecis Inſulas Gotlandiæ, & Oeſel hæreditarias, nec non Prouincias

cias Olland, & Ieneptiæ ad quinquaginta annos vsufructuarias: Danici freti vectigal castigatum est. Sueci ab hoc bello feliciter expliciti, in Germaniam se conferunt quò iam Torstensonius redierat, secumque Galassum traxerat, qui suppetias Dano venerat allaturus. Sed Galassus senio, & valetudine diductus apud Imperatorem se contulit, & Exercitum Ansfeldio dimisit.

Ansfeldius, ex Copijs vndique confluentibus integro Exercitu conflato, non recusauit pugnam excipere, quam ei Sueci vltrò obtulerant; Pugnatum acriter, & impigrè est: tandem Imperiales iniquam etiam fortunam hìc experti sunt. Multi transfossi, non pauci captiui, inter quos ipsemet Ansfeldius. Hinc Sueci, aditibus sibi patefactis, rursus Morauiam impetunt, & Viennæ denuò se ostentant. Danubij inibi in quinque latissimos ramos diffusi pontis defectus transgressum inhibuit. Torstensonius iterum Brinam inuadit, qua inutiliter oppugnatâ; extenuato peditatu, minimum tantę victoriæ fructum collegit.

Mestitiam, quam ex Danorum cum Suecis pace Imperator conceperat; Nuncius Constātinopolitanus solatur, à quo Transiluanus iubetur hostilia dimittere, & Imperatori se conciliare. Rarum dictu Turcis placuisse pacem, quo tempore bellum ipsis frugi fuisset. Transilua-

nus paret Turcarum Domino, res suas cum Imperatore componit, qui pacatâ Vngariâ, expeditiùs vacare poterat bello aduersùs Suecos.

Cap. XII.

Vigeuani expugnatio, & Pugna in illa Mediolanense Plaga, quæ Prò dicitur.

1645.

PRINCEPS Thomas à Sabaudia, cum satis firmus non esset ad erodendas duriores Arces Status Mediolanensis, facilioribus se applicabat. Hoc anno in Lomellinam egressus Vigeuanum appetijt. Ciues suæ conscij debilitatis illi portas Vrbis aperiunt. Duę Hispanorum Cohortes recenter in Castrum inductæ, veteribus vnitæ militibus defensionem instituunt; sed hoc Castrum antiquis operibus imperfectum hostiles machinationes diutiùs arcere non poterat; ideò propugnatores ad Victoris clementiam confugiunt. Hæc Ciuitas sicuti Exercitui nutriendo ob sui feraciam apta erat; itá ob imperfectas munitiones per totum hyemis spatium viribus hostilibus circundata sustineri non poterat; quare, exeunte Autumno, Castro, & Vrbis mœnibus dirutis, cum

cum Exercitu ad Pedemontanas stationes recedendum erat. Nec laus fuisset modica tenues copias in solo hostili aluisse, & in conspectu hostis Castrum euertisse: sed, dum Princeps suæ cupit tueri victoriæ monumentum, & Galliarum Rex desiderat Mediolanensi Ducatui hærere, gloriosè adepta tuendi pertinaciā deformant. Portione non exiguâ peditatus, quo plurimùm egebat Exercitus, ad huius Castri custodiam relictâ, iter in Pedemontem Princeps intendēs animum fecit Hispanis tenues Copias fatigandi, vias insidendi, laboriosumque ijs præstandi receptum. Fluuius Mora superandus erat, qui vnicum præbebat vadum, vltra quod iacebat vrbanum rus satis benè materiatum, quod ab Hispanis munitum Gallicas Copias necessarijs rebus indigas in angustias conieciſſet.

Dum vasa colligerentur, & digressus expediretur, fortè equitum turma prædatum egressa conspicuum quendam virum captiuum duxit, quem Comes Trinitatis Campiductor ex vetere amicitiâ de Exercitus statu familiariter compellans, docetur Hispanos in motu esse, & prædictum rus festinare, vt Gallos vado interdicerent. Comes illicò ad Principem accedens illi aperit, quantum captiuus sibi renunciauerit, ostenditque periculi amplitudinem in momento consistere. Festinatione duntaxat ab imminente ruinâ eximi copias posse. Quibus rationibus per-

motus Princeps delegit Mauritium à Sabaudiâ, & ipſum Comitem cum expeditis Copijs, vt campeſtrem illàm domum, quę vadum ſpectabat, vel ante Hiſpanorum acceſſum milite firmarét; vel, ſi iam Hiſpani præſidium in eam induxiſſent, illud extruderent. Vix ad vadum peruenerant, cùm vident à turmâ Hiſpanorum illud cuſtodiri; nulli dubium videbatur quoque Rus teneri. In re tanti momenti viſum eſt periculum facere, & omne ſubire diſcrimen. Comes Trinitatis inſtantem contemnens perniciem in vadum deſcendit, atque hinc Hiſpanum Equitem nullo peditatu conſociatum in fugam auertit. Mox vltrà intrepidè procedens rus vacuum contra ſpem conceptam inuenit: in quod vix Peditem inſinuauerat, cùm ſeptem Hiſpanorum Equitum turmæ, & Peditatus Phalanges in conſpectum ſe dant rus petentes.

Interea Mauritius, tranato flumine, cum reſiduis Copijs Comiti iungitur, locusque defenditur, donec Princeps cum Exercitu, & impedimentis flumen vadauerit, qui vltrà pergens obuiàm habuit Hiſpanos in eâ Mediolanenſi Regione, quę Pro dicitur, vliginibus protectos aduersùs equitatum, quo ipſe plurimùm valebat. Hi nouem tormenta in hoſtiles Copias explodunt: atrox pugna committitur, in qua & Thomas, & cęteri Duces animi fortitudinis luculentiſſimum prębuerunt experi-

mentum

mentum, viamque, licet oblitam sanguine, sibi, & omnibus impedimentis, repulso hoste, patefecerunt. Cæterùm ob iniquitatem loci multi Duces desiderati sunt, inter quos Mauritius Principis Thomæ frater interritus adolescens, & Blanciuilla equitatus Sabaudici Legatus, Dux eximius, veteranus miles, qui ad id temporis plusquam triginta habebat stipendia. Hispanorum iactura inter gregarios milites stetit, qui per hyemem Vigeuani Arcem haud operosè sibi restituunt.

Cap. XIII.

Curtræa, Berga, Mardicum, Furnum, Dunicherсha Gallis se dedunt. Hollandi cum Hispanis transigunt, Gallis inconsultis.

1646.

ANNVM 1646 Gallorum gesta aduersùs Flandriam memorabilẽ fecerunt; nam cum satis prouisũ esset rebus germanicis hisce duobus anteactis annis, Anguinio ducente; adeòque extenuati fuissent Bauari, vt nihil inde timeretur. Duo Principes Aurelianẽsis Dux, & Anguinius armis, animoque coniuncti in Flandriam suos immittunt Exercitus

quatuor Marescallis Legatis, Meileræo, Gassonio, Gramontio, Ransauio. Qua in Prouincia, cum iam omnes ad penetralia paterent aditus, & ad ripam Lysiæ nonnulla Oppida elapsis annis occupata muniuissent Galli, in militari consilio de Curtræa inuadenda decernitur, apta ad exprimenda vectigalia ab vniuersa Flandria, & ad illiciendos ad pugnã Hispaniæ Generales, Picolomineum, Carolum Lotharingiæ Ducem, & Carasenã, ne tã opportuna Ciuitas à reliquo Prouinciæ corpore diuelleretur. Dum ferrei globi, & cuniculi mœnia Curtræę disturbant, Hispani se Exercitui obsidenti venditant, faciẽque rerum ad prælium ineundum componunt: sed paucos dies commorati incepto, & Curtræâ excidunt. Galli hac victoriâ perciti ad extremos Flandriæ limites excurrunt.

Hispanos frustrà pungunt, vellicantque, vt velint prępelio decernere: Hollandis sex hominũ millia cum Gramontio Marescallo iungunt; recedentes ipsi Canales, & Flumina inauditâ ferociâ, & celeritate peruadunt. Nullus hostis in conspectu, quasi in pacatâ Prouinciâ, & nullibi resistente dimicaretur. In Bergam per cædes, & murorum ruinas descendunt; Mardicum ab Hispanis extemporaneo facinore recuperatum, & Furnum ità superant, vt numerosa præsidia se captiua tradiderint. Omnia tamen hęc ad Dunichercham collimabant; &

licet ſingula adeò magni faciēda eſſēt, vt aliàs integram hauſiſſent expeditionem. Tunc eò felicitatis euaſerant Galli, vt illa manca iudicarent, niſi Dunicherchæ expugnatione abſoluerentur. Mare Hollandi claudunt: Galli à terra Dunichercham circundant: & Vrbem terrâ, marique præclaram opus viginti quinque dierũ ad Gallorum dominium perducit.

At quantùm à noſtris metipſis conſilijs vel ad vnguē examinatis decipimur! Cogitationes Mortalium, quæ elephantos in ſuis vaſtiſſimis conceptibus effingunt, frequentiſſimè abortiũtur: imò cum gigantæis illis fœtibus pereunt: & quæ ſalubria, ac vtilia nobis reputabamus, lethalia, ac pernicioſa offendimus. Pro certo eſt tantâ bellorum mole hoc anno Gallos in Flandriam detonuiſſe, omneſque neruos in eam intendiſſe Prouinciam, & Batauorum coniunctionem molitos eſſe, vt Hiſpanos minis, & terrore ad honeſtę pacis conditionem perducerent.

Sub hoc nempè tempus in Monaſterij, & Coloniæ conuentu pacis articuli ventilabantur, quam Regina, vt Regno, Regique pupillo conſuleret, omnibus votis ſuſpirabat. Sed Hiſpani malè ſeſe temporum accommodabant malignitati: ominantes ſibi feliciora, pernicioſum potiùs bellum, quàm decentem pacem pati poterant. Dum itaque Regina tum præſentibus iacturis, tum futurarum cladium metu in Hiſpano-

panorum animos nititur pacis desiderium instillare, Hollandis opportunitatē præbuit opulentam pacem mercandi: & , dum studet hostē sibi conciliare, amicum perdit.

Obseruantes Bataui Hispanos adeò depressos, vt nisi cum vniuersa ruina præsens sustinere bellum non possent, à Gallis secedunt , & pacē seorsim cum Hispanis cōponunt: eos tranquillitatis fructus colligentes, qui Gallorum sanguine fæcundati maturuerant.

Cap. XIV.

Expeditio Orbitelli. 1646.

DVM hoc anno miratur Europa tot fortissimos Exercitus è Gallia prodeuntes, ita vt præ annis præteritis maioribus Copijs in singulis Prouincijs administraretur bellum, increbruit procul dubio miraculum ; dum videt nouum bellum de integro renatum paritate virium tractari. Dux Fronsacus, Classis Gallicæ Præfectus vltra omnium expectationem cum viginti triremibus, quadraginta rostratis nauibus, aliquot incendiarijs, & centum minoribus nauigijs è Prouincia soluit. Prætoriam nauim conscenderat Princeps Thomas cum sex armatorum millibus in vniuersa Classe distribu-

tis

cis, omnique bellico apparatu ad oppugnandas à terra Arces, dum Classis teneret Maria. Tanta celeritate, & silentio hæc fuerat instructa Classis, vt priùs Hispanus detrimenta senserit, quàm quicquam de ipsa resciuerit.

Consueuerat Gallica Classis annis præteritis in Cataloniam velificare: nunc ad Argentariũ montem proras vertens, atroci procellâ aliquandiu iactata, mox composito mari, terram tenuit, in quam temporis momento vniuersus Exercitus cum Principe Thomâ exilijt. Adnitentibus triremibus, S. Stephanus, & Thalamonium, propugnatoribus exterritis, traduntur. Mox Princeps Thomas ad Orbitellum ducit, Oppidum opere, & situ munitum, quod lacu vndique circundatum, vnâ duntaxat appendice continenti iungitur. Hic (quis crederet?) Gallorum impetus frangitur cùm loci naturâ, tum validitate præsidij, quod aduentu Caroli Gattę Neapolitani, belligeri Viri nauiter ad resistendum accenditur.

Gatta in obsidione Taurinensi fortis Viri famam sustinuerat; ideò à Duce Arcos Neapolis Prorege, cum irrepsisset suspicio Gallicę Classis, pro Gubernatore Orbitellum missus, officio suo ritè functus est. Animus illi, nec fortuna defuit: diuturnæ obsidioni par promissa à Prorege opperitur auxilia. Neapoli enim pecunia, & miles extemplò collectus est: Clas-

ſis illico exornata: Triremes vltra triginta: Nauium numerus æqualis hoſtili. Hæ duæ Claſſes ſibi inuicem appropinquantes, ictu bombardarũ ſe laceſſunt. Tres dies perſeuerauit conflictus pari Marte, ni Fronſacus mortem oppetijſſet ictu globi confoſſus.

Interitu Præfecti exanimata Gallica Claſſis, perinde ac ſi Hoſtis conſpectum formidaret, in Prouinciam receſſit, Thomam Principem deſtituens, & maris poſſeſſionem Hiſpanis concedens, qui cùm certò ducerent hoc intempeſtiuo receſſu timoris confeſſionem ab Hoſte expreſſiſſe, iam de victoria certi militem in terrã exponũt ad fatigandos Orbitelli oppugnatores. Deinde vniuerſa Claſſis S. Stephanum, & Thalemonium adoritur, nihil verens, quin pari facilitate, qua iſta Oppida ad Gallos abierant, in ſui poteſtatem redirent.

Princeps Thomas Thalemonio præfecerat Bonardum Pedemontanum militaribus facinoribus clarum, in primis Arcium Propugnatorẽ eximium; qui integros Exercitus Munimenta à ſe propugnata inceſſentes pluries viderat; Idcirco tanto armorum impulſu, tanquam in re aſſueta nihil motus aggreſſionem ſuſtinet, & reprimit: cogitque hoſtes ocyùs, quàm deſcenderant, ſubire Naues, ſex æreis tormentis in littore relictis. Interea Orbitelli obſidio ſegniter premebatur, effætâ Gallorũ Acie: & Neapoli-

politanus Exercitus, impetrato à Pontifice transitu, ad obsessam Vrbem liberandam properabat. Inter has angustias commodùm aduenit Classis Gallica cum commeatibus, ad quos asciscendos euulgans se profectam esse, fugæ ignominiam vtcunque deleuit. Princeps militibus ferro, & aeris intemperie consumptis, cum reliquijs Exercitus ab Orbitello recedit, Nauesque conscendit, Thalemonium, & Sanctum Stephanum vacua deserens.

Cap. XV.

Plumbinum, & Portolongonium à Gallis expugnantur. Causæ istarum expeditionum.

1646.

ORBITELLI Expeditio somnolentiores Italiæ Populos ad perpetuas vigilias impegit, curisque vacuos impensissimè solicitauit: trãquillissimi Pontificis otium in primis excussit: magni Ducis Hetruriæ interpellauit quietem: Neapolitanum Regnum militum delectu, coactione pecuniæ molestauit: omnium animos erexit. Mox tanti tumultus in facetias degenerarunt. Qui risus? qui ioci apud parùm adamantes Galliæ? Ad multos annos nullas Fran-

Franciæ superfuisse vires, nec animum ad inuadendam Italiam deprædicabatur.

At nunquam calamitas tam citò reparata; nunquam iactationibus inimicorum Galliæ tā minimum concessum spatium ad pœnitentiā. Eadem Classis, exceptis quinque millibus militum ex ijs, qui contra Mediolanensem Ducatum stipendia pro Gallia faciebant, duobus Marescallis, Meileræo, & Plesis Pralino Ducibus eadem Tusci maris littora relegit; expugnatoque Plumbino Oppido Hispanicis obtento Presidijs, in Helbe Insulam descendunt Galli, & Portolongonio obstinatâ obsidione potiuntur. Portolongonium insignitur statione aduersùs maris iras tutâ, nauigationibus adeò commodâ, vt commercium ab Hispanijs ad Neapolitanum Regnum dirimat.

Magnus Hetruriæ Dux medius Hispanos inter, & Gallos pro neutris fecit, summaque constantiâ; & prudentiâ vtriusque amicitiam coluit: Tota domus Pamphilia Barberinis inimica, Gallis parùm grata contremuit, præcipuè cùm Plumbinum ad Ludouisium Principem; Pontificis Nepotem pertineret: quod Oppidum Romano littori proximum, Gallicæ factioni illius Ciuitatis incentiuum, fomitemque suppeditabat.

Obsessio Portilongonij integrum mensem Gallis absumpsit, quo tempore Hispanica Classis

ſis ad ferendas ſuppetias Oppido laboranti nuſquam apparuit, & tamen paulò antè ad ſubleuandum Orbitellum adeò numeroſa venerat. Putarunt Hiſpani Cladem Orbitelli eſſe decretoriam illius anni, nec poſſe Gallos deiectas illico inſtaurare vires; ideò huic fallaci coniecturę hærentes, Claſſem ſuam non reparauerãt.

Nõ poſſum mihi temperare, quin rimer iſtius expeditionis arcanum, quod tot prudentium ora & in Gallia, & in Italia aperuit. Tunc Gallia tot explicabat Exercitus, quot erant ditiones Hiſpanorum, aut Imperatoris, quas tangebat; ideo ſatis videbatur tot diuerſis Exercitibus exhauriri, & conſuetis bellis defatigari, abſque eo quòd noua quærerentur; cum præcipuè hoc bellum, de quo agitur, tot afferret Gallis diſpendia.

Etiamſi Regnum Neapolitanũ paribus, & fortaſſe maioribus ſumptibus huic nouo bello videretur reſpondere, & coacti eſſent Hiſpani eã inibi erogare pecuniam, & illos commeatus inſumere, quos aliò miſiſſent: hinc fieret, vt hoſtis pluribus in locis diſtractus ſingulis minùs ſufficeret. Attamen Neapolitanum Regnũ ob viciniam iſtius belli multa ſubminiſtrabat, quæ aliò mitti non poterant; præcipuè militia, quæ ad Regni defenſam, & tutelam reſeruatur, huic bello opportuna erat ob propinquitatem loci, in quo bellabatur, cùm hæc ad Mediolanenſem Duca-

Ducatum, vel ad alias Regiones transmitti nequiret.

Vlteriùs premebant se Neapolitani, & multas opes contrahebāt ad prop.us bellum arcendum, quę, vt ad alias remotas partes, in quibus bellū flagrabat, mitterentur, à populis expressæ non fuissent; ideò ex parte Hispanorum hoc bellum parùm eleuabat vires aliorum bellorum.

Galli quidem potuissent cōmodiùs hos apparatus, & impensas aliò conuertere, & amplificare bellorum molem ad aliquam propinquiorē Prouinciam obruendam. Hoc potissimùm anno, si tam enormes sumptus Flandricis expeditionibus additi fuissent, nouo, & florenti Exercitu hęc Prouincia concussa forsitan succubuisset; nam si parum abfuit, quin hoc anno Gallis palmā cederet Flandria, quid deinde, si noui Exercitus, & pecuniarū pondus hoc Hetrusco bello dilapidatarū accessisset? Profectò Res Hispanica illic labascens periclitabatur penitùs corruere.

Ad comparandos terrestres Exercitus grande requiritur impendium, fateor; sed maritima Classis sic instructa, vt Exercitum in terram exponat, sibi proluuium poscit. In Belgio, Mediolanense Ducatu, & in Germania, quæ ad victum erant necessaria, capiebantur in hostili ditione, & Exercitus potentior debiliorum impensis alebatur; at in Hetruriæ littore, præter

saxa

ſaxa, & arenas, nihil raptui expoſitum eſt. Victus hominum, & equorum ad iuſtum auri, argẽtique pondus mercabantur milites: Præſidijs adeptarum Arcium vna ſpes viuendi in pecunia, quæ ex Gallia afferebatur, poſita erat: nullum vectigal, nullæ contributiones è ſubactis trahebantur.

Porrò licet Galli ſponte vagentur, nullos tamen magis, quàm ipſos deſiderium Patriæ, poſt certam temporis decurſionem, fatigat: tædio capti deſerunt acquiſita, vt poſtliminio reuertantur. Præter antiqua experimenta, nouum, & luculentum habemus in Gallorum regreſſu à Loco Gigeris in Mauritano littore adepto, & munitionibus firmato non ſine magno labore, & impenſis, quem potiùs deſeruerunt, quàm ab eo expulſi ſint. Subijciuntur Galli cuidam infelicitati, vel potiùs impatientię conſeruandi remota; ideò Reges Galliæ, ſi velint acquiſita diutiùs ſibi hærere, incumbere proximis, declinare longinqua debent.

Vna Ciuitas Belgij vtilior eſt Gallis remoto Regno. Portolongonium, & Plumbinum prætérquam quòd validis Præſidijs cuſtodienda erant, ac multi auri, & hominum diſpendio, eorum inſuper conſeruatio contrahebat neceſſitatem in procinctu Claſſem maritimam ſemper habendi; ita vt expenſa iſtius belli non videretur reſpondere vtilitati, quæ ſperabatur.

E contra Regni Neapolitani tumultus, qui euestigio subsecuti sunt, prodiderunt arcanum compendiosissimum illius mentis, quæ hoc bellum exciuit. Causa etiam Barberinorum, ad quam nouum bellum referebatur, prętexebat solida argumenta, & rationes validas Hetruriæ littora armato milite obtinendi. Barberinorũ factio adhærens Gallis, horum res extollebat Romæ, vbi prę Hispanorum potentiâ videbantur deiectæ. Barberini vexati à Pamphilijs, sub Galliarum vexillum se receperant; Regiæ commendationes despectui ijs erant in Hispanorum partes defixis. Non igitur præsentius consiliũ iniri poterat, quàm bellum illud moliri, quod eodem tempore Hispanos affligeret,& Pamphilios exterreret; nam, si Gallia in hoc bello patrando subibat impensas, Hispani pręter pecuniæ profluuium amittebant Arces: Regnumque Neapolitanum contremebat. Interea Gallici Regis auctoritas, quam Romæ ipsa maiestas Regia satis non fulciebat, proximitate armorũ emicuit. Barberina domus penè ad interitum redacta, ad pristinum florem reuixit maximâ cum Gallię laude, & gloriâ, cum Pamphilij etiam in posterum Gallorum res minùs fastidiosè respicerent.

Arcur-

Cap. XVI.

Arcurtius à Leridæ obsidione decutitur. Hispaniarum Princeps moritur. Vrangelius Suecus, & Turena Bauariam expilant.

1646.

QVAMVIS hoc anno Gallica Classis infesta oræ Tusci maris in Cataloniã non perrexisset: inibi tamẽ non destiterunt Gallica arma insigniora aggredi facinora. Comes Arcurtius Leridam applicat, horribilique coronâ Vrbem circunsistit; sed, dum tentat appropinquare propugnaculis, cum suorum strage repellitur; hanc enim Vrbem præsidium validum propugnabat; quare contentus simplici obsidione Arcurtius, lato aggere, profundâ fossâ, castellis, munimentisque ad regulam militarem extructis Vrbem circumscribit, opperiens famem, quæ tandem Hispanos ab illa exigeret.

Comes Arcurtius longâ obsidione Taurinũ submiserat, & licet Gallus, tamen contra suæ gentis genium more impatientem patientiâ vincere decreuerat; sed fortuna penitùs se ab Arcurtio ad Leganesium Hispanorum Ducem

E 2 con-

conuerterat; nam ſicut in obſidione Taurinenſe Arcurtio famulata erat: ita in Leridę oppugnatione Leganeſio obſecuta eſt. Circa finem ſeptimi menſis, quo Lerida obſidebatur, languefcentes Gallici Exercitus Copiæ latiſſimũ vallum ægrè tuebantur; quare Leganeſius cum Duce de Infantado lineã valli raro milite cuſtoditam inopinatâ, & nocturnâ aggreſſione inuolat, & conſcendit Caſtrum, quod Rebecum vocabatur. Arcurtius, cum omnem operam adhibuiſſet ad expellendos Hiſpanos, impos voti factus, cum amiſſione impedimentorum obſidionem deſeruit.

Fortuna Hiſpanorum fauſta, & infauſta, alternans voluit Leridæ victoriâ lenire acerbiſſimum vulnus, quod illi Monarchiæ mors Principis Hiſpaniarum inflixerat. Vnicus hęres tãtorum Regnorum in ipſo adoleſcentiæ vigore malignâ febrę extinguitur. Rex pater intrepidè hunc grauem ictum excepit: in hac communi, & priuata calamitate extitit ipſe conſolator aliorum: verens, ne hac morte turbatus Leganeſius, Leridę ſubſidium negligeret, epiſtolam ad illum dedit, in qua explicans, quantâ animi æquitate filij mortem ad diuinum referret arbitrium, eum hortabatur, vt Leridę præſtò eſſet, neue negotium tam impenſum Monarchiæ, mœrori indulgens aſpernaretur.

Vrangelius Suecus ſuccedit Torſtenſonio, qui

qui Exercitum suum Turenæ Marescallo vnit; vnio ad id temporis à Gallis frustrà desiderata, quæ maxima peperit vtrisque fœderatis emolumenta. Eximitur tamen annus sine nobiliori facinore, prçter deuastationem Bauariæ, quç à multo tēpore bellicis excursionibus non adita, opimas prædas ingredientibus ostentabat. Quare Vrangelius, & Turena, frustrà tentatâ Augustâ, prçdabundi hanc Prouinciam excurrunt. Archidux Leopoldus cum Exercitu Cçsareo Bauaris Copijs permiscetur; hinc Bauaria amicis, inimicisque, nullo inito prçlio, expilatur. Exclamante Duce Cæsaris subsidia venisse non ad hostes, sed ad suos subditos pessundandos.

Cap. XVII.

Gesta in Flandria. 1647.

ANNO 1647. alia & in Belgio, & in Italia bellorum facies emersit. In Italia nouus hostis aduersùs Hispanos Mutinç Dux. In Belgio antiquus Hispanorum hostis, Batauica nimirum Respublica conciliationem inijt. Archidux Leopoldus Belgij Gubernator nihil timens à Batauis, qui Exercitum in suas Prouincias reduxerant, maturè in Gallos mouit; cum expeditis Copijs ad viginti hominum millia

Armenterium circumuallat tutus à tergo, præstitâ Batauorum fide, & à fronte adhuc in hybernis quiescente Gallico milite. Galliæ Regina cum Cardinale Mazarino Ambianum venit, sua proximitate stimulatura militem ad sese congregandum, opemque laborantibus ferendam; & profectò ipsius diligentia desiderata in tempore præstiterat, ni defectus tormentarij pulueris omnes peruertisset solicitudines, & Armenterij propugnatores Hispanorum imperata facere iussisset.

Hinc in Cominum, & Lentium Archiducis arma perrumpunt; mox Landrecium circumscribunt, quò Ranzauius, & Gassonius cũ Exercitu conuolant: volebatque Gassonius Marescallus periculum pugnę facere, sed Ranzauius, maturo nimis consilio vtilem Gassonij corrupit audaciam. Landrecium ad Hispanos redijt. Interea isti duo Marescalli parùm conuenientes animo, & consilio Copias partiuntur: Gassonius inuolat Bassęam: Ranzauius Dixmudam. Si Exercitus iste Principem aliquem prætulisset in capite, qui vires, & consilia horum duorum Marescallorum in vnum vinxisset, profectò Gassonius ad Lentium mortem minùs illustrẽ ob ignobilitatem loci non obijsset: sed saltem gloriosiùs mortuus esset in oppugnatione præclari alicuius munimenti; nam procul dubio operationes istius Exercitus infra vires erant.

Coit

Cap. XVIII.

Coit Pax inter Hiſpanos, & Hollandos, inconſulta Gallia. Cauſæ, & rationes iſtius Pacis.

1647.

HOLLANDI Æſtate iſtius anni tranſigunt cum Hiſpanis: in media tempeſtate Gallos deſerunt. A multis annis lenitas operandi eos faſtidire bellum indicabat. At quis impenſiùs abhorrebat à bello Gallię Reginâ? ob inſignem animi pietatem, cui aduerſantur militares populationes, ob charitatẽ ſummam erigendi ſubditos à belli ærumnis, & vniuerſam Rempublicam Chriſtianam dono pacis demerendi; ſed illi liberum non erat inhoneſta pace fœdare Mariti victorias, vel irę, & libidini potentioris Hoſtis obijcere fœderatos.

Quæcunque calamitas ſubeunda potiùs eſſet; quam ex amicorum ruina elicere compendia; ideò, vt ſuæ adminiſtrationis decus, & fœderatorum fortunam aſſereret, cò validiùs exornabat bellum, quò flagrantiùs pacem deperibat: & hac via antiquorũ etiam Decreta prudentiſſimè proſequebatur: nempè acriori bello eltio-

rem, & tutiorem pacem comparari.

Sed Hollandi ex aliorum diſpendio ſua trahebant cõpendia: eò leniùs vrgebant bellũ, quò à Gallis vehementiùs premebatur; ſperabant enim procelloſiores nimbos in alieno Cœlo ſibi ſerenitatem allaturos eſſe: nec eos conſtitutum fefellit. Nam Hiſpani à Gallis adeò ſęuiter verberati, tales pacis conditiones illis ingerũt, quales nec voto maiores percipere potuiſſent: ne non ſemper multum Batauia Galliȩ deberet, dum tam grande beneficium, pacem videlicet compendioſiſſimam ex illius amicitiâ neglectâ ſibi pararet.

Bataui nec politicè, nec gratè hanc pacem, inauditâ Galliâ, ſanciuerunt. Politica illam aſpernatur pacem, quæ in prȩſenti vtilitatem oſtentat,& in poſterum minatur exitia. Verùm pax, quam cum ipſis irrogabant Hiſpani, nullâ ſinceritatis notâ aſpergebatur. Non enim hanc componebant Hiſpani, vt quieſcerent, ſed vt, vno hoſte ſepoſito, cum alio fortiùs bellarent: potuiſſent cum omnibus tranſigere, ſi æquis conditionibus indulſiſſent; ſed ideò Hollandos prodigalitate alliciebant, & Gallos malignis reijciebant conditionibus, vt cum illis pacati expeditiori bello Gallos, quos nequaquam ad pacem admittebant, contunderent: quibus ſemel profligatis, non dubitabant extorquere à Batauis, quȩ conceſſiſſent, vt temporum iniquitati

quitati prudenter parerent.

Hollandia ex ſe nullum exhibebat negotium Hiſpanis. Profundiora vulnera ad Gallos referebantur, quibus ſemel ita ad cicatricem perductis, vt inde nihil amplius mali ſperaretur, de Hollandis actum eſſet: ſatis roboris Hiſpanis ſupererat ad decoquendas Hollandorum vires auxilijs Gallorum deſtitutas. Conſpectũ igitur omnibus fiebat iſtius pacis irrogatione amicitiam cum Hollandis non iungere Hiſpanos, ſed hoſtilitatem ad meliora tempora differre.

Profectò Hiſpani fila telæ, quam texebant, ſatis iuſta orditi erant; ſi enim in belli ciuilis conuulſionibus, quę hanc pacem eueſtigio conſecutæ ſunt, contigiſſet Galliam in tot diſpertiri Prouincias (quod vnicum fuit ſemper Hiſpanorum conſtitutum) tunc experti eſſent Bataui, quàm carè iſtius commoda pacis emiſſent. Sed quia hanc ruinam Deus auertit à Gallia, quæ à Ciuili emergens bello Hiſpanos in tot clades demerſit, vt illis tandem pax vel inuitò placuerit; idcircò prudentiam ſuam plus ex rerum euentu, quàm ex æqua conſilij lance iactare poſſunt Hollandi, quòd pacem adiuerint opportuniſſimo tempore, quo, cùm Luſitani in Hiſpanos intenti Indiarum res reſpicere non poſſent, ipſi antiquam negotiorum ſuorum fimbriam dilatauerunt.

Pru-

Prudentiam ſuam toti Europæ cõſpicuam fecerunt Sueci, qui examinantes ſtationem in Germania poſitam ſine Galliarum fulcro ęgrè ſuſtineri, ad pacem nunquam ſine Galliarum ductu perrexerunt, quę paulò pòſt compoſita eſt. Si Batauis eadem extitiſſet mens, & ab æquitatis orbita in tractanda pace non deflexiſſent: profectò ſub illud tempus vniuerſalis Pax coheſiſſet, nec Gallia belli Ciuilis fluctibus tot annos iactata eſſet.

Si Princeps aliquis imperaret Batauiæ, parùm grati animi labe ſugillaretur; ſed quia hac nota inficitur Reſpublica, ideò videtur neminem tangere, quia pertinet ad vniuerſos, & Reipublicæ peccatum ſingulos excuſare. Rempublicam Magiſtratus ex pauco hominum optatus numero gubernat, qui ad tempus ſuo functi munere in ordinem redeunt, & alij ſufficiuntur. Hinc fit, vt beneficia In Rempublicam collata, factâ Magiſtratus mutatione, videantur exoleuiſſe, cùm, qui ea ſenſerunt, & probarunt, finito Magiſtratu, nullam ampliùs habeant auctoritatem vel gratias referendi, vel pari rependẽdi beneficio; tum quia nouiſſimi, qui in Magiſtratu ſunt, videantur acceptarum gratiarum pondus non percepiſſe, cùm illæ, ipſis adminiſtrantibus, ad Rempublicam non peruenerint; quare, vel beneficij ſciens nouus Magiſtratus non eſt, vel ſi beneficia adeò ampla

ſint

ſint, vt latere nequeāt, in publica omniū confeſſione inueniatur nemo, qui exoluat: itaque de acceptis loquantur gratijs, ac ſi nullus debitum contraxiſſet.

Qui tamen obtentus nullo modo ſuffragari Batauis poteſt; nam ſi omnia merita Galliarum Regum in Batauiam ſingillatim recenſere vellem, librum narrando conficerem: quia, præterquam quòd adeò magnifica fuerunt, vt nullus non modò Batauus, ſed neque Europæus excuſare imprudentiam poſſet, ab exordio iſtius Reipublicę vſque ad id temporis exſiccata nunquam fuit ſcaturigo; in ſingulos quippe annos, adnumeratis penſionibus, & ſuppeditato milite, vnuſquiſque Magiſtratus ſuam beneficiorū partem recepit.

Gallia ad pacem propenſa ſuos ablegauerat Monaſterium Nuncios, qui iunctim omnia, ſeparatim nihil cum Hollandorum Nuncijs producerēt: quod ſi Batauí idem pręſtitiſſent, vtraque diſſidia determinata eſſent; nam Hiſpani, niſi ducti fuiſſent ſpe tranſigendi cū Hollandis ſeorſim, etiam Gallis ſatisfeciſſent, & omnes bellorum radices euulſę eſſent. Sed ęſtimantes Hollandi, ſe vberiorē pacem conſecuturos eſſe, ſi Gallorum Regem pupillum, pluſquam ipſos egentē pacis, in agone deſtituiſſent (quod vnicè auebant Hiſpani) ex iſtorum genio ſeparatim conſerunt tractatus, & ad calcem perducunt

cunt: ita vt ex fœdere cum Gallis infracto nè pacem quidem acquirere, quæ illis ſupremorum Principum nomen vindicauit (ſic loquente Hiſpano Rege, & iura ampliſſima Prouinciarum in eos transferente) ſed Hiſpanorum gratiam tam grandi beneficio in eos collato conſciſcere exoptarint.

Tunc ſatis conſtanter ferebatur Hollandorum Nuncios ab Hiſpanis emptos, communi causâ diſtractâ, Gallis omiſſis, ſuas duntaxat rationes produxiſſe. Hiſpani [qui quorundam Gallorum animos ſeditionum deſiderio ęſtuãtes iam cognouerant] exploratam Batauorum voluntatem liberaliùs, & citiùs impleuerunt, vt fortiori quirent bello Gallos premere, & cõmodiùs ad res miſcendas paratis aſſidere. Hęc enim promulgata Batauorũ cum Hiſpanis pax bello Galliarũ ciuili erumpere non valenti oſtium protinus recluſit.

Ducis

Cap. XIX.

Ducis Mutinæ, & Principis Thomæ incursiones in Mediolanensem Statum. Lerida frustrà à Condæo tentata.

1647.

MEDIOLANENSIS Ducatus Gallorũ armis vndique circundatus, post multos terrores nullũ maius malum, quàm erosioné fimbriç passus est. Dux Mutinæ militem in suis ditionibus, & in Italiâ centuriauit: Gallica etiam excepit subsidia, quç per sinum Spediæ (non detrectantibus transitum Genuensibus) transmittebantur, Idcircò coactis nouem millibus militum, Padum ponte iunxit, & excubatoribus aduersç ripç in fugam coniectis, in Cremonensem Agrum penetrauit, cuius loca aperta succubuerunt potentiori. Verùm Cremona numeroso munita Prçsidio, licet ambitu vasta, & antiquis duntaxt operibus firmata, ab obsidione Ducem deterruit, qui leui prælio cum præsidio Vrbis conserto, periculum fecit hostilium, & suarum virium; mox Mutinam redijt animi belligeri gesta in venturum annum reseruans.

Prin-

Princeps Thomas Exercitum, qui in Pedemonte militabat, in Nouocastrum, & Vogheram intulit, satis opulenta loca ad nutriendas Copias; mox, exeunte Autumno, in Pedemontem regreditur, nullo digno facinore peracto. Hi duo Exercitus, qui iuncti viginti militum millia excedentes, validam aliquam Arcem à Mediolanense Ducatu extorsissent, & in maximas illum angustias adduxissent, seiuncti pręter militum dissipationem nihil memorabile executi sunt. Sic perijt occasio rẽ benè gerẽdi. Qui ad plura intendit, omnibus est imparatus.

Princeps Anguinius, qui ob parentis decessum Condæi Principis nomen induit, Cataloniæ Prorex à Rege dictus Prouinciam adiuit difficilem, in quam non secus, ac vndæ ad marinum scopulum, celebrium Ducum fama allidebatur. Princeps ad eam enitens gloriam, quam Arcurtius adire non potuit, Leridam sepit pari genio, æquali fortunâ.

Ratio bellandi in Catalonia multùm distabat ab illa Belgij. Belgiũ latissimâ frõte Gallię finitimũ plurima exhibebat munimenta hostibus oppugnanda, quorum expertissimi Duces seligebant minùs munita: quapropter frequenter voti compotes fiebant. Catalonia duas duntaxat habebat Ciuitates, quibus Hispani timerent, Terraconam nempe, & Leridam, quibus adeò plenè prouisum ibant, vt inde penè nihil

metu-

metuerent. Si Exercitus diutiùs ad Leridam magnâ veteranorum manu munitam hæsisset, vniuersus conficiebatur; quare Condæus ab obsidione temerè susceptâ prudentissimè recessit, nihil vlteriùs hoc anno, quàm expugnationem quorundam debilium Castellorum molitus.

Cap. XX.

Dux Bauariæ inducias pangit cum Gallis, & Sueçis, quas deinde frangit. Milander Vrangelium insectatur.

1647.

NVLLA penè erat Germaniæ Prouincia, quæ belli vexationibus nó exederetur. Boemiam, Silesiam, Morauiam, Franconiam Sueci, ac Imperiales iuxta depopulabantur. Vrangelius magnus armorum Sueticorum Prefectus vacabat obsidioni Lindauiæ, quæ difficilem admodum spondebat oppugnationem, cùm munitionibus ab arce factis, tum naturâ loci, qui ad Constantiæ lacum sedens ex ea parte omnem prohibet obsidentibus accessum, & sine magno periculo auxilia obsessæ Vrbi destinata transmittit. Quamobrem, licet Sueci Insulas in lacu sitas occupauerint, & lēbis impedire

re ſubſidia conati ſint, oppugnationem ad duos menſes nequicquam produxerunt, retrahentes Exercitum malè habitum à propugnatoribus, & multò magis ab importuna hyberni aeris tempeſtate.

Interea conuentum erat inter partes, vt Vlmæ congregatio fieret ad inducias pangendas, quæ pacis prodromæ videntur; ad quam Ciuitatem confluebant Legati Suediæ, Bauariæ, Galliæ, Imperatoris. Nam, cum varij, & non intermiſſi armorum euentus turbarent pacis capita, quæ inter Nuncios ambarum partium Oſnabruci, & Monaſterij excutiebantur, æquũ viſum eſt ferias bello indicere, vt nulla nouitas intercederet pacis tractationi. Sed Imperatoris Nuncij contendebant Gallos primùm inducias petere. Galli afferebant hoc Imperialium munus eſſe; quare non modò iniri inducię, ſed neque conuentus augurari potuit.

Bauariæ Dux obſeruans Exercituum molem in Bauariam declinare, vt ſe, & ſubditos ab impendenti eximeret periculo, inducias cum Suecis, & Gallis, neglecto Imperatore, concludit, promittens, ſe medium futurum vſque ad pacis epilogum, & interea traditurum Meningã, ac Vberlingã Suecis, & Elbrunam Gallis, ab ipſis à longo tempore adamatam, Germaniæ oſtium, Alſatiæ propugnaculum. Ex aduerſo Sueci, & Galli ab occupatis in Bauaria

præ-

præsidia detraherent. Hæ induciæ pepererunt Suecis Egrę firmissimi Boemiæ Munimenti intra duos menses expugnationem.

Nec minores felicitates pullulassent Galliæ, ni Vaimarrenses secessionem fecissent, abnuentes in Belgium diuertere, qui etiamsi dein multati, & obedientiæ addicti à Turena essent, nihilominus perijt occasio rei benè gerendæ, quæ in bellis in ipso temporis articulo consistit.

Serò in Flandriam aduentantes Vaimarrenses, vix Lucceburgium ingressi erant, cùm euestigiò pedem in Germaniam reducunt, illuc euocati ab improuisa deliberatione Ducis Bauarię, qui Imperatoris clamoribus concitatus, fractis ferijs, non suspecta arma in Suecos nudauerat, eos oppressurus, ni cótinuò his subuentū esset.

Dux Bauariæ causam nouitatis armorum retorquebat in Suecos, causatus eos à populationibus Archiepiscopatus Coloniensis ijsdem inducijs inscripti nō temperauisse. Interea Millāder, cui obitus Galatij locum fecerat ad gradū summi Præfecti Imperij, auctus Bauarorum Copijs, ingruit in Suecos, qui impares illi decertare non audent; sed receptu fugæ simili fluuium Albim adepti, obiectu fluminis, & Arciū, quas in ea parte Germaniæ possidebāt, Imperialium cursum victorię coæqualem sistunt.

Iglam Morauiæ ex Suecorum recessu auxilijs destitutam Imperiales, & Meningā Bauari intra

 duos

duos menses sibi vindicant. Lãdgrauiatus Hassiæ euersiones, & depopulationes grandi pecuniâ à Millandro redemit. Felicitates parùm duraturæ, quas nulla campestris victoria, aut insignioris Arcis deditio vel præcesserat, vel comitabatur.

Cap. XXI.

Sueci, & Galli Bauariam expilant, Millandrum interficiunt. Conixmarcus paruam Pragæ Ciuitatem occupat. Variæ Clades hinc inde illatæ. altera Pragæ Ciuitatis pars à Cæsareis defenditur.

1648.

EXTINGVITVR Annus 1647, sed dissidia non pereunt, quę cũ renascente anno alacriora resurgũt. Ad nuncium depopulationũ, quę Hassiæ Lãdgrauiatui inferebãtur, Exercitus confœderati illuc iter maturant. Marescallus Turena, Vrangelius, Conixmarcus suas manus in vnum congregant: deinde in Franconiã pergunt ad turbãda hyberna, quę in ea Prouincia Imperiales sibi optauerant: & hinc ad Bauariam collineabant, in eum Ducẽ supra antiquas simultates recenti ruptarum induciarum inuidiâ flagrantes. Dux Bauariæ,

sti-

ſtimulante conſcientiâ, hoſtium conſilia è longinquo ſpeculatus, ſibi non defuerat; multo auro profuſo veteres legiones impleuerat, & nouas authorauerat. Habebat etiã propinquũ, & paratum ſubſidium Imperialium in Franconia hybernantium, qui, qua parte veniebat hoſtis, Bauariam tegebant.

Galli, & Sueci iſtius Ducis prouiſionibus impenſiùs vellicati, ſummotis è Franconia Imperialibus, inibique, & in ſuperiore Palatinatu aliquibus Caſtellis ſubactis, tranſito Danubio, in Bauariam penetrant. Ibi, cum in illa armorũ efferueſcentiâ Exercitus hinc inde diſcurrerẽt, accidit, vt frons Suecorum in tergum Imperialium inciderit, eodem Millandro poſtremum agmen ducente. Extemplò horribili conſerto prælio ad multas horas cum partium deſtinatione, tandem Millander ipſe cecidit, & Imperiales grauiter concuſſi receptui conſulunt.

Secundùm hanc proſperam pugnam Sueci, & Galli Lichum Fluuium ſuperant; inuolantq; Bauariam, quam penè totam diſcerpunt, non audentibus Imperialibus iam afflictis Sueco ſe obijcere, aut pugnæ aleam ſubire. Dum Vrangelius Bauariam expilat, Conixmarcus in Boemiam deflexit: vbi per inſidias eam partem Pragæ Ciuitatis, quæ parua dicitur, & nobilior eſt reliquo corpore, cõſequitur, captiuo Cardinale Arach Archiepiſcopo, Coloredo, pluſquam

ductis nobilibus, ditissimis mercatoribus, opibusque immensis abactis.

Taborrum, & multa Oppida in eo districtu iacentia satis instructa contra amplum Exercitum, eò magis contra manum Conixmarci, quæ vix captam tuendi Ciuitatem potens erat, leges naturę, non armorum secuta, expugnato Capiti non secus, ac membra se submiserunt,

A Gessio Hassiorum Pręfecto Lamboy Copiæ cædũtur; Comes Bucoius à Vuitembergo Sueco, oppressis Comitibus, captiuus ducitur. Dux Vlericus Vuitẽbergus à partibus Cæsaris ab Vrangelio capitur, mille ducentum Equitibus trucidatis. Hę iacturæ Ioannem Vertum ad vltionem stimulauerunt, qui cum quinque equitum millibus ferociter inuectus, duas hostilium equitum alas ad præsidium pabulatorum destinatas (antequam ijs subueniri posset) obtruncat. Ex proximis Castris fœderatorũ equitatus, vt suis laborantibus auxilietur, conuolat. Conflictus ad septem horas productus, cũ pari damno dirimitur: nam palmam, quam Vertus aduentans hostibus surripuerat, discedens eisdem restituit.

Sub hóc tempus Comes Palatinus, Succorũ Generalissimus in Germaniam descendit cum octo millibus peditum, & sexcentis equitibus. Hic Lipsiam accedens cum vniuersis Copijs, alteram Pragæ Ciuitatẽ adhuc Imporatori obsequẽ-

sequentem oppugnandam suscipit. Facinus videbatur nullo negotio patrandum. Attamen ab Imperialibus impulsus omnes hostiles propulsantur, & cum trium millium iacturâ Palatinus ab obsidione discedit.

Cap. XXII.

Causæ, quæ Suecum, Gallum, Imperatorem, & Bauarum ad pacem stimularunt.

1648.

A DIVINA Omnipotentia omnia adeò disposita fuerunt hoc anno, vt tantorum bellorum euentus, & ærumnarum series in vnam pacem conspirauerint; ita ut verum sit à bellorum successibus conflari pacem, adeò tamen dispensatis, vt temporum mensuræ, & opportunitati respondeant. Si res aliter cecidisset, certum est, hoc anno nondum dissidia determinata fuisse. Necesse erat Bauariæ Duce citò fractarum induciarum pœnitere: Imperiales non posse protellare Suecos à deuastatione Bauariæ: partem Pragæ Ciuitatis capi, aliam ab Austriacis propugnari: Palatinum Generalissimum ab oppugnatione istius Ciuitatis cum Copijs accisis recedere. Dux Bauariæ sic affli-

ctus apud Imperatorem suas calamitates acerbè deplorabat; imò occultè conuenit cum Gallis, & inter ipsos quædam pacis capita clam sancita sunt: vt scilicet Alsatia cederetur Gallis, & superior Palatinatus Bauaro. Ciuitas parua Pragæ, si diutiùs permansisset in potestate Suecorũ, profectò maiorem Ciuitatem ad se traxisset.

Imperator supra omnes aculeos istis duobus acutissimè vellicabatur, scilicet timore amittẽdi Ducẽ Bauariꝗ, qui iam anno elapso recesserat, & metu, ne tota Pragensis Ciuitas in Suecorum manus laberetur. Hæc integrum, opulentissimum, & maximum Regnum à sua ditione distrahebat, cuius distractio emasculabat Imperij vires, & reliquas Prouincias in consensum ducebat. Bauariæ Dux ad eam diem manutenuerat decus Imperij, cum quo recedebat spes reliquias exhaustꝗ dominationis conseruandi. Hęc duo erant irreuocabilia mala, quę nec ipsius potentia, nec Hispanorum ars anteuenire poterat. Vna pax vlcera adeo depascẽtia sanabat.

Succorum tot victorijs gliscentem animum aliqualiter extenuauit oppugnatio Pragę aduersa, quam iam inter sua facinora numerabant. Eos puduit primum attentatum Generalissimi adeò peruiũ, vt euentui fortunę penè subesse nõ duceretur, irritum, & detrimentosum cecidisse. Certò, si in Pragæ oppugnatione tota

sua

sua impleuissent Sueci, nouos gradus ad pacis consecutionem addidissent. Propterea; dum illinc vrgerentur ab officijs Galliarum Reginę in hanc pacem penitùs conuersæ, & hinc vim fortunę reputarent, suarum petitionum rigores castigauerunt; ita vt ex tot fluctibus, & inuolucris bellorum, quasi ex Christiani sanguinis effusione hominum consilia fœcundantis germinauerit pax, quæ inter Gallos, Suecos, & Imperiales Osnabrugi, & Monasterij irrogata est.

Hęc pax duos potētissimos Reges in Germania defigens, absoluit omnes Principes, & liberas Ciuitates à metu potentiæ, & auctoritatis Austriacorū: cum vtrinque ad latera Germanię cernerent perfugium, vnde auxilium traherent aduersùs opprimentes. Tanta fuit necessitas hanc pacem concludendi ex parte Imperatoris, vt (preterquā quòd cessione Alsatiæ rūperetur continuatio ditionum Hispani Regis, & Imperatoris) horū duorum Principum volūtatem etiam coactè diremerit. Imperator enim vno pacis articulo vetabatur Hispanis subuenire: ita vt Gallis copia fieret Legiones ab Imperatore exhautoratas sibi deligere; quę facultas omninò negabatur Hispanis. Ni turbæ Parisienses hanc pacem anteuenissent, ex quibus ansam ceperunt Hispani oblatam pacem refutandi, hic annus omnia Europę dissidia fini-

uisset. Nam ex Germania potuissent Galli amplissimum habere veteranorum militū delectū, qui vel Belgium suffocasset, vel ab expirantibus Prouincijs pacem eduxisset.

Ampla, & ferax Alsatiæ Prouincia ad pristinum florem redacta, non leue vectigalium auctarium Galliarum Regi pollicebatur. Hęc Lotharingiam arctissimo vinciebat compede, vt vel Duci restituta intra fauces Regiæ ditionis staret. Rheni possessionem, quam post Brisacum Argentorati interiectio videtur adimere, Philippiburgum restituit. Hoc Castrum in primis Palatinum, deinde omnes Rheni Principes frenat: amicis subsidio; hostibus terrori est. Alsatiæ acquisitio clarū fecit Regē Galliç apud Germanos. Aliàs lucebat è longinquo; nunc adeò proximos vibrat radios, vt oculos, mentesque deuinciat, in primis Ducis Bauariæ, Heluetiorum, Ducis Vuitembergi, Franconię, Sueuię, nec non ipsius Domus Austriacę.

Suecis attributa sunt Pomerania, Bremensis Archiepiscopatus, Episcopatus Verdensis, Ciuitas Vuismariæ, & facultas extrahendi quingētas Myriades Thalerorum à locis occupatis, à quibus vigore pacis obstringebātur facessere.

Gallis in perpetuum tradita est Alsatię possessio cum Oppido Brisaci, nec non facultas pręsidij constituendi in Oppido Philippiburgi.

Nullus fœderatorū ab hac pace reclamauit: quod

quòd signum est perfectæ digestionis, & exquisitæ charitatis potentiorum erga debiliores . Rex Galliæ fœderatorum commoda suis antehabuit : Landgrauię Hassię , Archiepiscopi Treuerensis ; Palatini Rheni, Succorum, & cęterorum Principum amicorum satisfactiones apud Nuncios Galliarum potiores illis sui Regis fuerunt. Certò inter tot gentes & genio, & Cœlo, & pręliandi causis diuersos mirũ fuit omnium conspiratione, & flagranti desiderio, & quod caput est, nullius querelis, aut detrimẽto pacem coaluisse.

Cap. XXIII.

Infelix Cremonæ Obsidio

1648.

DVX Mutinæ, anno peracto, non modò interminatus erat Cremonę, sed in recessu Casale maius in Solo Cremonensi sitũ retinuerat, Gallicâmanu in hybernis inibi locatâ, vt illi in annum pręsentem faciliorem reditum faceret. Quamobrem, cum Hispani certâ coniecturâ timerent Cremonę, adnixi sunt, vt eiusdem Casalis recuperatione Ducem excluderent: quem conatum diligentia Ducis, Oppi-

do

do sufficiens auxilia, frustrauit. Carassenæ Marchio, nouus Mediolanẽsis Gubernator insistens cõsilio Ducem à Cremonæ finibus arcendi, iussit aggerem strui ab ipsius Cremonæ fossâ vsque ad Rebechum prope flumen Oliũ in finibus Brixiæ: opus ad duodecim millia passuũ extensũ; qui agger ob enormẽ longitudinem faciliùs à paucis Copijs superari, quàm à multis defendi poterat. Dux cum leui sui Exercitus detrimẽto, & graui Hispanarum Legionum clade aggerẽ, fossamq; transgreditur tantâ hostium consternatione, vt increbuerit fama, si rectà Cremonam properauisset, capi Vrbem in illo tumultu, vel pauca sanguinis effusione, potuisse: sed, dum deliberat, an inuadenda Cremona sit, vel vltra Abduam flumen transmittendus Exercitus (qui fluuius sępè tentatus, modò aquarum auctu, modò Hispanorum solicitudine, & armorum obiectu Gallis transitum non dedit) teritur tempus: Cremona spiritus resumit: Hispanis animi crescunt ob transitum fluminis impeditum: aduentu etiam nouarum Copiarum, subitariorum militum, nec non multæ nobilitatis, robur intenditur; ardor res suas tuendi in omnium pectoribus reuiuiscit.

Dux Abduę transitu frustratus, Cremonam obsidere constituit, & circa eam militem collocat; quæ Ciuitas ita obsessa erat, vt singulis diebus ex Territorio Placentiæ, Padi beneficio

com-

commeatus, ac ſubſidia militum reciperet, vetante nullo; & inſtrumenta, quæ deinde adhibita ſunt ad intercipiendum tranſitum (vt catena quædam ferrea prælonga) difficiliorem quidem cum præſtabant, nequaquam obſtruebant.

Obſidio protracta eſt ad menſem Octobris, conſumptis Copijs, & multis egregijs Ducibus interfectis; inter quos Marchioni Villę, qui à Pedemonte illuc cū ſuo Exercitu migrauerat, bombardæ globus crus contundens, inſigni viro vitam inter tot bella ad ſenium glorioſè perductam ademit. Obſidio inauſpicata, & inconſulta, coniuncta pertinaci ſpei, & effręni deſiderio occupandi Vrbem quotidianis obfirmatam auxilijs, helluata eſt Exercitum floridiſſimum iniquo admodum tempore, quo Gallia illis Copijs vel ad ſui conſeruationem egebat. Dux Mutinam repetijt. Exercitus reliquię per Genuenſem tractum in Pedemontem regreſſæ ſunt. Arduū iter, quod vigoris, & hominibus, & equis ſupererat, obliguriuit. Fatale erat hunc Exercitum omninò confici. Quam partem hoſtes non peremerunt, iter vel abſumpſit, vel eneruauit.

Iperam

Cap. XXIV.

Iperam subigit Condæus. Curtræam recipit Leopoldus. Pugna Lentiana. Gesta in Catalonia.

1648.

IN Belgio meliori fortunâ, sed alternante Marte certabatur. Princeps Condæus triginta millibus hominum Jperam, insignem Vrbem hostiliter coronauit. Vrbs ambitu vasta, populosa, profluentibus vndique aquis irrigata, non minorem manum ad sui oppugnationem deposcebat. Princeps, vt Exercitum, quo maiori fieri poterat Copiarum auctario, constabiliret, cùm aduersùs Vrbis præsidium, tum aduersùs Exercitum Archiducis Leopoldi, qui se disponebat ad opitulandum obsessis, mille quingentos milites è Curtræa ad hanc expugnationem accersiuit.

Archidux, omissâ pugnæ aleâ, quæ pro se admodum dubia videbatur, ad Curtræam respicit, quæ diminuto præsidio, & operibus adhuc infirma (Citadellæ enim, quę struebātur, munitiones adhuc humiles erant) faciliorem spondebat exitum. Ideò sub meridiē, scalis mœnibus

ap-

applicitis, præsentiâ militem ad conscendendū inflammat: tantoque feruore aggressio inita est, vt intra paucas horas Hispanus in Vrbem permanarit, præsidiario milite ad internecionem deleto. Mox Iperam contendit, satis tamen ducens hostis faciem speculari, & Vrbis deditionem æquo animo expectare, cuius detrimentum Curtræ recuperatio sarserat.

Princeps, Iperâ captâ, tam insigni victoriâ elatus, vt hosti Curtræ cladis vicem redderet, molitus est inopinatâ aggressione Neoportum opprimere: sed improspero exitu, & deperditione multorum militum, facinoris eum pœnituit.

Archidux grandiores machinas adornabat: Peronam scilicet, munitissimam Picardiæ Vrbem sibi vindicare, à qua spe adeò altè concidit, vt à Castelleto, proximo Peronæ Oppidulo reiectus quoque sit. Cùm igitur in his partibus destinata malignè procederent, rursus Flandriç Exercitu inducto, Etherçam, & Furnum lucrifacit. Condæo vnitur Herlacus, qui è Germania cum benè multa manu venerat. Tunc à Gallo recipitur Etheræa: ab Hispano Lentium.

Hæc exigua facinora ad grande aliquod opus prçludebant, nimirum ad pugnam, ad quam vtrçque partes prçsumentes sibi victoriam aspirabant. In aruis Lentianis concurritur: Princeps Condæus, Marescalcus Gramuntius, Herlacus, cæterique Duces nihil reliquum ad osten-

ostentationem virtutis fecerunt; Archiducis Equitatus in fugam versus, quà cuiq; proximũ erat, disiluit. Peditatus equitatu nudatus ferè totus capitur cũ Præfecto Bechio, qui vulneribus confossus dein moritur. Galli sexcentos fortissimos viros desiderarunt. Ex hostibus duo millia interfecta, & sex millia captiuorum recensa sunt: inter quos quingenti Duces, triginta octo tormenta, centum viginti signa militaria, opulenta spolia victoriam nobilitauerunt, quam vnius Lentij, & Furni acquisitio post tantam expectationẽ non parum eleuauit.

In Catalonia nunquam bellum gestum est præ tenuitate Copiarum maiori victoriâ. Cum modico Exercitu ea obuenerat Prouincia Marescalco Scombergo. Nullus penè rumor inde percipiebatur, cùm nihil ab Hispanis mouere-tur, & Galli illo apparatu destituti, qui ab insignioribus operationibus expetebatur, viderentur quieturi; ita vt omnia classica cum Arcurtio, & Condæo cecinissent; cùm repentè Scombergus Tortosam inuadit, postremam huius Prouinciæ Ciuitatẽ, quà Iberum assequitur. Hispani Flixium cingunt, cui Scombergus subuenit, & in Tortosam intrepidâ aggressione descendit, trucidatis præsidiarijs militibus, his exceptis, qui effugium ad Cittadellam habuerunt, quæ extemplò dedita est. Reliquũ Æstatis in obseruandis Hispanis, qui Exercitũ

ſuũ auxerãt, & eorũ deſtinatis auertẽdis extractum eſt. Multoties fortuna deſtituit operationes militares, quas ampli moliuntur Exercitus, & tenuibus Copijs indulget egregia facinora; quia magis hìc, quàm illic ſuam exerit potentiã, quæ tunc ſe venditat, cum eò peruentum eſt, quò iudicabatur humanas vires non euaſuras.

Cap. XXV.

Seditio Panormitana: Cauſæ, & Exitus.

1648.

ANNVS 1647 tumultibus popularibus ferax longam calamitoſorum euentuum ſeriem traduxit, quos preſens annus 1648 definit. Itaque illos hìc paucis exarabimus contenti ſeditionum capita tetigiſſe. Ciuitas Panormi, Siciliæ primaria in Miniſtros, & Ciuiles, & Regios exarſit. Motuum cauſæ duæ aſſignantur; Vniuerſalis vna, quã intemperies aeris inuexit. Annus ſiccus humana corpora bilioſo humore compleuerat: inde facilè incaleſcebant, & in iram prona bellorum materiam inueſtigabant. Altera cauſa, & proprior fuit annonæ caritas, quam eadem anni ariditas induxerat, ob ſegetes humoris defectu tabefactas

tas. Panormi annonæ Prætor rem frumentariam administrat. Iste mense Maij panem multò minoris ponderis, quàm toto anno consueuerat, confici iussit; vt farcirentur impensæ, quas annonę Magistratus toto anno in beneficium pauperum subiuerat: vendendo panem maioris ponderis, quàm tritici pretium ferre posset. Malum præsens pręteritas gratias extinxit. Fames miseros depascebatur. Hinc in Prætorem Vniuersi consurgunt, & eodem tempore Coactores vectigalium incessunt, vt ille panem maiorem fieri curaret, & ne isti vlteriùs emungerent, & exactione vectigalium populorum substantias absorberent.

Prorex Marchio Velles exterritus multitudine tumultuantiũ, petitis etiamsi enormibus indulget; vnde, motuum causis sublatis, seditio extinguitur. At, dum in quiete populi Hispanâ seueritate decutit seditionis Capita, vt audaciorum pœnâ cęteros obedientiæ defigeret, renascuntur turbæ, non vt antea improuisę, sed cogitatæ, ideò stabiliores.

Alexium quemdã Generalem populi dicunt, cuius ductus, & auctoritas seditiosum Corpus moderaretur, si moderamina admisisset. Nam, dum Alexius latrocinia, & grassationes vetat, in petulantium odium incurrit, qui ipsum crimine affectatę dominationis coopericntes perdunt. Sublato seditionis Principe nihil amplius

plius dignum, nec ausa est plebs, nec potuit; licèt in nouos motus multoties eruperit. Demum, mortuo Prorege Vellos, Cardinalis Triuultius ad gubernationem Regni destinatus Panormum ingreditur, & omnia suo temperat arbitrio. Mulctatis Perturbatoribus, vectigalia, vel ipso supplicante populo, reficiuntur.

An seditiones bonum, vel malum portendant exitum, seditiosorum Capita exploranda sunt. Si omnes vni obtemperent Capiti, cuius auctoritas cæteris præcellat, hæc seditio multum habet soliditatis, quia specimen Monarchiæ præsefert, quæ inter omnes dominationes præstantissima, & validissima est. Si Magistratum sibi effingunt seditiosi ex illustrioribus hominibus coalitum, cuius decretis audientes sint, etiam hęc seditio plurimâ, licet minori, scatet virtute. Primum exemplum habemus in Portugallia, quę ab Hispanię Rege deficiens Ducem Bragantiæ ad Thronum euexit. Sed hoc est ferè vnicum in eo Regno; difficile enim est inuenire hominem, cui suprema ex omnium consensu deferatur auctoritas. Dux Bragantiæ ex antiquis Regibus ducebat originē: eas diuitias, illum natalium splendorem, & eos Status possidebat, vt nullus Portugallensis illi obedire detrectaret.

Secundum exemplum dedit Catalonia, cuius seditio ex campestribus hominibus, & infimâ

G Plebe

Plebe coorta quidem est,(quod ferè semper in omnibus contingit seditionibus, cum illi hominum sorti ob tenuuiores fortunas minora pericula sint: ideò initium seditionis, quod exitiosum plerunque est, magis ad eos pertinet) sed mox seditionem omnes ordines complexi sunt; itaut(demptis aliquibus paucis, qui emolumenta à Rege Hispanię trahentes permanserunt in eiusdem fide excedentes à Principatu), quicquid roboris, aut consilij erat in Catalonia pro defectione steterit. Hinc factum est, vt istæ duę defectiones soliditatis plurimum habuerint.

At Panormitana defectio nullo vnquã egregio Duce dignata est:ex hominibus vltimæ plebis nata, cum ijsdem perijt. Nobilitas, & ciuilis populus Regias partes silentio profitebantur, qui consilio, & auctoritate præstabant; mox etiam viribus, cum plebeium Corpus in partes malè cohærentes disiluit. Nam Alexius ille Capitaneus generalis Panormitanorum Piscatorem peruersè operantem triremi affecit, ex qua causa Piscatores omnes rebellarunt ad Regem; & ille in auctoritate nutans, dum Proregem, & nobiles studet sibi demereri, à suis deseritur, & à nobilibus, quos protexerat à seditiosorum iniurijs, confoditur.

Hic miser iustitiæ studiosus, consilij, & mentis potens decreta non iniqua promulgauerat,

quę

quæ tamen omnia, vt populo satisfaceret, includebant vectigalium abolitionem: quod officiebat Regi ob imminutionem Ærarij, & feriebat nobiles, ac diuites, qui, accommodata olim Regi pecunia, trahebant vsuras ex vectigalibus, ex quorum suppressione res eorum familiaris angustabatur. Sic dum Alexius cupit populo, diminuendo vectigalia, nobilibus, prohibendo populum à rapinis, Regi; comparando illi obedientiam seditiosorum, gratificari, omnibus fit ingratus.

Mobiles etiam popularium mentes vti pronę sunt ad tumultus, ita faciles ad recalescentiam: paruo enim negotio, vel blandis verbis palpati resident, vel alicuius auctoritate coercentur, vel emuntur pecunia, vel tandem recurrit otij memoria, tædetque laboris, & periculi: videntur sibi, cum nihil possint amittere, alienam rem agere, nisi latrocinijs impinguentur; quibus non repressis, nullo ordine, nullo regimine grassantes, sus, deque omnia vertunt, & seditio non secus, ac nitrati pulueris flãma, in fragorem, & scintillas dissoluitur.

Cap. XXVI.

Casus, qui accidit sub initium Panormitanæ Seditionis.

1648.

EXEMPLVM hoc libenter narro, vt intelligatur quàm ingeniosa, & inhumana sit dominandi libido ad tuendum ius suum. Iam Panormitana feruebat seditio; sed hinc inde mirâ instabilitate fluctuabat, vt potè quę Capite destituta incertò vagans, angulos potiùs Ciuitatis, quàm Ciuitatem occuparet: Nemini vsque dum delata erat imperandi auctoritas, vel non assentiente plebe, vel grauitate imperij audacissimum quenque deterrente: Plerunq; enim contingit, vt, qui tumultuantis Populi Dux incedit, funebrem pompam post se trahat. Omnibus liquebat hoc seditiosum corpus nullis colligatum articulis constaturum non esse; sed breui dissiliens in nihilum abiturum. Hęc noscentes impudentiores, & magis temerarij (septem, aut octo omninò erant, inter quos vnus vocabatur Alexiùs, Pertusius alter) cupidi seditionem propagandi, Principem illi, qui dehiscens corpus connecteret, dare secretò cô-

sti-

ſtituerant,& hoc ſolido fundamẽto molẽ cõdere.

Hi fortè , cum quadam nocte in multum vini proceſſiſſent, inter ſe de Duce creãdo conſultant: ferocibus vino mentibus adiungente vigorem. Decernũt ſortiri Prouinciam: omnis quippè præcidebatur contentio, ſi fortunæ monitu ſortes ducerentur . Hoc captato conſilio, iureiurando ſe obſtringunt, cui ſors accidiſſet, eum pro viribus ad tumultuantium Præfecturam euehendi. Sortes in eandem fideliam, quam mero refertã exhauſerant , conijciunt: ne non imperio ebrij dici poſſent , ſi illud inde elicerent , vnde eduxerant temulentiam . Manibus in vrnam vinariam demiſſis, ceteris aberrantibus , Pertuſius dominationis ſymbolum extraxit, ad cuius conſpectum acquieſcunt omnes, vt illum Principem dicant . Dum inueſtigant modum, tempuſque ad id commodũ preſtolantur, accidit maximum excitari tumultum, quòd mendaciter vulgatum eſſet Syndicos Ciuitatis in cuſtodiam à Prorege datos eſſe . Alexius , qui præſens tumultui erat, haud preteriens occaſionem, ſe vltrò Ducem multitudini obtulit , ex qua nullus non libenter illi Prouinciam defert , & Populi Generalem proclamat : eueſtigiò eum vniuerſi ſublimem in equum tollunt, ac per Vrbẽ maximo cum plauſu, & cumulatâ lætitiâ ouantem veluti Imperatorem cõcomitantur . Multi ſic deſtinati ipſi-

us latus ſtipant, alij præeunt, reliqui ſequuntur. Ad noui Imperatoris nutũ conſerta acies, ordinem minùs deformem, quàm in ſuperioribus motibus expertum eſſet, ſeruabat.

Inter hæc denũtiatur abſenti Pertuſio Alexiũ rerum potiri: Ille qui iam domo ad exauditum tumultum exierat, gradum præcitat, & in denſius agmen ſe inſerens ad Alexium contendit, quem amicè conſalutatũ ſubmiſſa voce monet, ne fortunæ decreto obuiàm eat, & in hac vſurpata dignitate ſuam fidem ſibi obligatam fallat: recordetur pridie actorum, & dati ſacramenti, nec velit tam deteſtabili periurio vindicem Deum in caput ſuum prouocare. Alexius, qui ſe inclinauerat, vt aurem Pertuſio loquenti præberet, ijs commotus verbis reſurgens, altè inclamat: heus commilitones, hunc ſceleſtum, & nefarium virum, Patriæ proditorem, in vosmet perniciosa molientem actutum interficite. Illicò miſer ille confoditur. Iſtud temerarium Imperij genus nec acta informat, nec quæſtionem adhibet, nec teſtes producit, nec defenſionis tempus perſcribit; ſed inauditos plectit.

Certò Alexius nec ab imperantium ſanguine ortus erat, nec imperandi leges didicerat; inexpectatum enim hoc illi dominium occurrerat, & vix præſenti dominationi per mediam horam aſſueuerat. Quomodo igitur, cum nec principatus ſtuduiſſet legibus, nec eas perce-

piſſet

piſſet ab ortu, nec longa dominandi aſſuetudine imperandi artem calluiſſet: eodem momento, quo Dux conſalutatur, abhorret à pari? pauet fortunam? non res ipſas, ſed coniecturas, ſed vanum etiam timorem è medio tollere cõtendit? veterem nihili amicitiam ducit? hominem ſibi notum, & quo familiariter vtebatur (cui fortuitum obuenerat Imperij ſuffragium, licet deinde excluſus nullis ad audendũ conſtaret viribus) iubet occidi? vt non æmulum modò, ſed omnem æmulationis imaginẽ, quæ ſuo obuerſaretur animo, funditùs euerteret. Ab Imperio nullam admitti ſocietatem documentum eſt: aut hominum animis inſitum, aut ipſi potiùs infixum dominationi, quę, ſtatim ac prehendit mortales, illos docet nec ſuperiorem, nec parem pati.

Cap. XXVII.

Neapolitanæ ſeditionis origo, & Euentus.

1648.

PANORMITANIS tumultibus affinis fuit Neapolitana ſeditio, magis tamen cruenta, & quæ aliquãdo inter inconſtantiam popularẽ viſa eſt aliqualem nanciſci ſoliditatem. Thomas Anellus piſcium venditor pri-

mus cõcitauit plebẽ Neapolitanã aduersùs grauitatẽ vectigaliũ; ideò Generalis populi dictus, paucis diebus tãta pręstitit, vt meritò breuissima fuerit violẽta dominatio. A nobilib⁹ necatur: nunquã nobilitas cũ plebe conuenire potuit.

Mortuo Duce, visum est otium plebi non displicere; profectò res ad tranquillitatem spectabat; sed Hispani pręposteram maturauerunt vindictam, & hostiliter inuadentes populum, eum coegerunt nondum deposita arma in illos rursus torquere, & indurare animum aduersùs pacis tractationes. Toraltum secundum Populi Generalem nuncupant, nobilem, & egregium virum in Regias partes propendentem; quare proditorij criminis insimulatus populari sententiâ capite plexus est.

Hoc extincto, tertium nobilitant Generalis nomine Ianuarium Annesium armorum Fabrũ, & meliorem adornatorem Machinarum, quæ tandem in suum caput reciderunt. Cum Neapolitani satis æquâ lãce pensitãtes res suas, breui temporis progressu ruituras esse certo indicarent pręsagio, nisi Ducem aliquem armis præficerent, cuius auctoritas, & peritia dissonum illud, & malè compaginatum, quod astruebant, Reipublicæ corpus, componeret. Romam Nuncios delegant ad inuitandum Guisij Ducem Gallum, qui tunc temporis Romæ degebat. Guisius de facili exoratur ad suscipiendam cau-

sam

ſam popularem, cùm præſentibus promiſſis; tum animo reuoluens olim maiores ſuos, Renatum videlicet Andegauenſem (ad quem ſuos ille natales referebat) Neapolitano Regno imperitaſſe: quibus de cauſis ſibi viſum eſt periclitari fortunam. Neapolim petenti decernuntur publici honores: totis Neapolitanorum animis excipitur: Dux Reipublicæ vocatur.

Videbatur hac electione benè conſultum eſſe Reipublicę. Ducem in primis ſtrenuum, & magni nominis, auctoritatiſque illi Reipublicæ corpori ęgrè cohærenti dederant, qui poſſet infirmas partes ſanare, vel reſcindere, & ſanas officiosè ad obeunda munia vel ſuo exemplo cōpellere. Extraneus, & Gallus, ideò minùs ſuſpectus, & in vnum Reipublicæ beneficium defixus, vt honores collatos, & decus virtute benè operante amplificaret. Porrò Rex Galliarum hac electione trahebatur in partes, vt Principem ſubditum, & ſibi gratum iuuaret ad conſtabiliendam fortunam, quę offerebatur.

Nec Duci Guiſio poterat in præſenti tutiùs; & conſultiùs prouideri. Nam ſi eum Regem ex abrupto dixiſſent, vehementer offendiſſent populares, qui plenis buccis iactabant libertatem, ac ſi nihil tot laboribus ad eum diem præſtitiſſent, cùm, vno exploſo Rege, alium aſciſcerent. Speciosum libertatis nomen ad ſtimulandam plebem, & in officio continendam poten-

tius

tius est, quàm ad nobiles concitandos, qui, cùm ad Regem habeant paratum gressum, aucupantur honores, à quibus plebs excluditur. Ideò nobiles Regis magis cupidi, & plebs popularis Reipublicę studiosior est, in qua partem Magistratus nanciscitur.

Ab aduentu Ducis animatus populus assumptam Prouinciā strenuè conficiebat: res vnam, & viuidiorem faciem resumpserant. Nec solùm custodiebatur Ciuitas, sed armatæ manus ad proxima Castella recipienda mittebantur; eò magis, quando Dux Richelius cum Classe Gallicā ea littora appulit, nitratumque puluerem, & alia instrumenta militaria popularibus accommodauit; perfunctusque munere à numerosiori Hispanorum Classe, nullo dato timoris indicio, se expediuit, & in Galliam redijt.

Si ista Classis eo militum, & nauium numero constitisset, vt in Neapolitanis Oris tutò meare, & remeare potuisset, emolumentum maximum, & Guisio Duci prętitisset, & Galliæ: sed próptus reditus, & nota virium debilitas alicuius timoris confessionem prodidit. Nihilominus sulfureo puluere muniti, & spe reditus validioris Classis aliti Neapolitani Hispanorum molitiones despiciebant: susceptis deliberationibus, toto aderant animo nihil ambigui de felicissimò decretorum euentu, si res ad promptum spectasset exitum: sed dum protrahitur, pars incipiunt ti-

timore pestringi, alios excubiarum tædet, multos rei familiaris torquet dissipatio; sed præ cæteris Ianuarius Annesius, qui centum mille nũmos cumulauerat, modum inuestigabat, quo opulento peculio quietus frueretur.

Guisius à principio suæ administrationis satis præuiderat parum firmitudinis in populariũ animis esse, qui aduersis territati, illicò succumbunt, & prosperis fortunæ ventis abutentes ad voluntarium offendunt naufragium. Quare nobilitatem beneficijs, & promissis deuincire, & suę fortunę comitem facere exoptabat. Sed nobiles, quibus multum aduersa fortuna surripiebat, insuper odio in plebem infensi, noluerunt res suas integras cum fractis populi miscere, nec vitam, & diuitias in deliberationibus inconstantis turbæ collocare. Nam sicut paupertas, quę tuta ab infortunijs est, facilè turbam popularem inuitat ad turbas; ita eadem paupertas, cum nihil possit perdere, clientes suos facilè sedat, si seditiones inutiles sint; si verò frugiferæ (vt Ianuario fuerunt Annesio) ij post latrocinia satietate capiuntur, & prædam cupiunt in portum conuehere. Fines enim popularium modici, humiles, & auari sunt.

Fuit tumultus iste merè popularis: contra se habebat Arces, Regia arma, Nobilitatem: pro se multitudinem populi, quorum pars animum con-

conuertebat ad prædas: pars furore hostilitatis ducta non procurabat causam suam, sed præcipitabat; multis placebat quies, qui insolenti multitudine compulsi ita prosequebantur bellum, vt adorarent pacem. Multus strepitus, parua spes.

Ianuarius Annesius, & precipui seditionis Principes transigunt cũ Hispanis: munitiones & animos illis aperiunt: Guisium Ducẽ, & semetipsos produnt. Guisius captiuus ducitur; ipsi laqueo vitam finiunt. Nec fuit ista deliberatio inconsulta: consultissima fuit, & versuta. Ducem Guisium hortantur, vt ad Stabias conquirendas discedat; mox, ipso absente, vniuersi se Hispanis permittunt; nec in tanta conspiratione inuentus est aliquis, qui ingredientibus munitiones se opposuerit, aut hostilia interminatus sit. Eadem hora habuit vniuersos in Hispanũ hostiliter furentes, & sedatos amicosque.

Ex-

Cap. XXVIII.

Expeditio Principis Thomæ Neapolim versùs.

1648.

GALLI post reconciliationem Neapolitanorum cum Hispanis animũ in Neapolitanorum turbas intensiùs conijciunt; sed euanuerat occasio. Verùm, etiamsi spes cassa appareret, tam acres fuerunt preces exulũ Neapolitanorum, & tanta promissorum coaceruatio, vt Classem ampliorem præteritâ Thomę Principi traderent, ipsum hac expeditione Neapolitanâ onerantes. Princeps Thomas summopere rebus Gallicis cupiebat: quadam etiam facilitate, quę ex animo benè propenso in Regis seruitutem erumpebat, ductus, desperandum facinus non recusauit. Neapolim nauigat, vbi iam pacata erant omnia, suppressi tumultus, & ex tumultuantibus audacissimi occubuerant: nonnulli pacẽ voluntariè, omnes timidissimè colebant.

Hispani vigilantissimi, præteritis ruinis edocti ex suspicionis altissima specula leuissimas auras captabant, & antequam in ventum erumperent, supprimebant. Imò hic nouus Gallicorum armorum

morum motus belliſſimam illis anſam ſuppeditauit conuellendi præteritæ ſeditionis radices, verentes, ne rurſus pullularent.

Inſimulatur Ianuarius Anneſius litteras ab hoſtibus recepiſſe, & nouare aliquid velle, qui, obtruncato capite, de medio tollitur: & opulentiſſima præda, quam ipſe ſeditionis tempore iniuſtè parauerat, iuſtè publicatur. Princeps Thomas Oram Neapolitanam adeptus, cùm nullum tumultum à popularibus perciperet, propè Salernum exſcenſionem facit, fruſtrà opperiens exulum ſubſidia: Neapoli quidē manus illuc defluxit, quæ eum coegit Copias in Naues reducere, & re inauratâ Prouinciam repetere.

Finis Primi Libri.

VARII

VARII
EVROPAE EVENTVS
COMPENDIARIE DESCRIPTI.
LIBER SECVNDVS.
Cap. I.

Quo in ſtatu res Galliarum tunc eſſent, cùm turbæ Pariſienſes exortæ ſunt. Cauſæ vniuerſales turbarum.

1648.

AD id temporis Galliarum Regina ſexennium adminiſtrationis, felicitate rarò in tutelis obſeruatâ, peregerat. Videbat ſenſim pueritiã Regis increſcere, & ad corporis menſuram multò maiora animum incrementa ſumere: hoſtem potentiſſimum, vniuerſam nempè Domum Auſtriacam obrui, & eò aſcendiſſe bellorum proſperitates, vt poſſet debellari; ſi in illo armorum tenore aliquandiù perſtaretur

retur; vel quando displiceret bellum, in quo illa non nisi necessario impulsu perseuerabat, iam pacem manu teneri: Imperatorem ab Hispanis vi adeptæ pacis distractum; quo tempore tantę armorum clades eos vrgebant, vt pacem procul dubio bello compendiosiorem ducturi essent.

At dum extendebat manum, vt fructus laboribus improbis partos, & adnitente virtute maturatos corriperet, ecce aduersus fortunæ ictus eam à meta longè iubet recedere. Turbæ Parisienses insurgunt, tot, ac tam diuersis conflatę capitibus, vt verè Lernæam Hydram ęmularentur: cuius vno capite reciso septem subindè renascebantur. Nam cùm Regina arbitraretur adeò horrendum monstrum se in cunis effocauisse (nullum enim omiserat pręsidiū, quod orientium motuum causam, vel altissimè defixam, auerruncare posset) ex improuiso mali seges latissimè germinabat, & cum aliquantulū virus suum occuluisset, de repente elatum verticem ad deprimendas Monarchiæ leges proferebat; ita vt seditio Parisiensis vires sibi ex medicina facere videretur.

Attamen, si ad ęquam mentis lancem seditiosos hos insultus, & Reginæ, Regisque operationes reuocauerimus, inueniemus Regem, & Reginam plus laboriosis temporibus, quæ succedunt, quàm felicioribus elapsis debere.

Etenim

Etenim in istis nitor quidam purgatissimæ mẽtis elucet: illa animi firmitudinem probant. Si idem tenor felicitatis vsque ad finem suæ procurationis concomitatus Reginam esset, testabatur benignitatem fortunæ, quam optimi mores, & opportuna administrantis consilia benè dispensabant. Duriora verò tempora virtutem profundissimè collectam exeruerunt. Ista etiam decennem Regis ætatem à puerilibus iocis euocarunt ad seria: pro crepundijs interesse consilijs: arduas propositiones concoquere: deliberationes proferre: eas in malitiosos ingerere, vt ex Regio quamuis infantili ore prolatæ potentiùs vel ferirent, vel terrerent, vel obedientiam pararent.

Necessum habuit Regina hunc Puerum Regem per illam temporum iniquitatem vrgentioribus, & difficilioribus negotijs adhibere: modò præsentiam ipsius, & vocem Principibus obijcere: modò Parlamentarijs: modò Populo: modò militibus ostentare, quos castigaret, quos leniret, quos exprobraret, quos ad benè operandum incenderet. Et cùm primùm potuit lacteas manus ensi admouere, ad Exercitũ ducere, & armorũ Cõsilijs, vel facinoribus immiscere. Ipse genio quodam ætatem excedenti Regias quidem partes adimplebat; sed in hac operandi necessitate positus, animum, mẽtemq; supra ætatis vigorẽ confirmabat. Lon-

gâ operandi assuetudine tandem consecutus, vt in immaturis annis virtutes maturescerent. Ideò, cùm alij molles, delicati, fluxique voluptatibus parent, iste omnium Europę oculos in se conuertit admirantis, quo mentis lumine, qua brachij fortitudine suæ dominationis clauũ teneat, & moderetur.

Antequam in hunc vastissimum seditionis sinum immigremus, satius erit loci naturam explorare, & in mores illorum temporum, qui tantam procellam exciuerant, introspicere. Gallos naturâ profusos esse satis in propatulo est. Nobilitas vestium elegantiæ, & conuiuiorum sumptuositati auidissimè indulget: nec limitat seruorum numerum, nec supellectili modum facit. Ad nobilitatis æmulationem suos quoque mores Ciuilis Populus informat. Antiquis temporibus, licet ista excederent, in ipso tamen excessu certos terminos inueniebant. Sed, postquam præsentia exorta sunt bella, iam nullum litus hoc procellosum pelagus compescebat. Luxuriabant non minùs Exercitus, quàm Ciuitates: erat Centurionum supellex opulentior illâ veterum Imperatorum: luxus Principum, & Populorum animos inuaserat. Licet Rex mortuus, & Regina opes in eos, qui seruiebant, profunderent; ipsa tamen munificentia paucos pręstabat diuites, dum omnes egenos faciebat luxus. Nullus exsatiatus: Cũ-

ćti

ctiauidi, nec rapinis, nec petitionibus metam ſtatuebant. Quomodo enim vnus Rex tot Myriadum auiditatem implebit, ſi pauci, quantum ipſe dare poteſt, concupiſcunt?

Cauſa eſtrenati luxus plerunque adſcribebatur Coactoribus talearum, Quęſtoribus, & ijs, qui Regiam legendi, vel adminiſtrandi pecuniā facultatem habebant. Nam, cùm per temporum ſæuitiem extenuatum Ærarium nō permitteret Regi hos excutere, tot cumulauerant diuitias, vt exabundantia in luxum erumperent, fouerentque hunc peſtilentem Ciuitatum morbum, qui ex paucis enaſcens inficit vniuerſos, ſtatimque diffunditur in Gallorum animos huic infirmitati vel ſine exemplo procliues. LVDOVICI XIIII. pręſentis Regis prudentia huic torrenti, qui periclitabatur Galliam ſubmergere, anteiuit. Qua induſtriâ: Qua felicitate aliàs exarabimus; iſte locus tantę narrationis non eſt.

Vbi luxus dominatur, parùm Regia valet Auctoritas. Qui gratiam apud Principem, vel munificum meruerunt, nunquam ſaturi ſunt. Qui nullâ dignātur liberalitate, ære alieno preſſi, neceſſitate adacti pręſentem rerum ſtatum cupiunt euertere. Potentiùs, quàm viros, luxus fœminas exercet, quæ Pariſijs plurimum ſibi arrogant auctoritatis, & ſe Aulæ negotijs immiſcent, & rationes Status dum affectant cognoſcere, turbant: homineſq; illos indura-

tos bello in ſuam ſententiam molliter trahunt.

HENRICVS IIII., cui innoteſcebat natura Gallorum, eos quantum poterat arcebat à luxu: ſuadebatque Nobilitati, ne immodicis Aulæ ſumptibus ſe ſubmitteret; proprioque exemplo enormes caſtigabat impenſas: nec permiſit, vt Quæſtores, Theſaurarij, Officiales tantùm diteſcerent, vt luxum promouerent, qui ex infimis hominibus, quibus omnes pares eſſe volunt, gliſcens infinitos æmulatores offendit.

Idem HENRICVS vnicam dignitatem vni aſſignabat, ex cuius redditibus honorficè, ſed procul à luxu viueret. Quæ moderatio Principis elargientis ad ſatisfaciendum omnibus, & reprimendum luxum opportuniſſima eſt. At Regina adminiſtrationi ſucceſſit, quo tempore iam hæc mala, viuente Marito, irrepſerant, quæ ipſa à bello ſolicitata, non modò non valebat ſupprimere, ſed nec prohibere, quòd in dies non adoleſcerent.

Secundum malum Gallias affligens erant vectigalia, & grauamina, quę, cogente bellorum ſerie, immenſùm aucta erant: nec moleſtiam eorum minuebat conſiderare nullam Gallię partem populationibus ſubijci, cùm promotis limitibus bellum in alienas Regiones tranſlatum eſſet. Nam populi non extendunt cogitationes ſuas ad vexationes, quæ poſſent impendere, ſed

dum-

dùntaxat prẹsentes calamitates deplorant.

Multi portò ex Aulicis, & Regis consanguineis, quòd à principio tutelaris administrationis certò ducerent impetrare ea, quæ mox in confirmata dominatione non consequebantur, seditionum cupidi, modum vnita distrahendi indagabant; sperantes, quod in claro nequibant, expiscari in turbido posse.

Hæc omnia acuratè pòderāti incentiua erant ad seditionem moliendam. Populus ad motus procliuis, vt onera deponeret: minùs grauati à turbis non dissentiebant, vel nouarum rerum cupiditate, vel amicorum precibus compulsi, vel, vt multitudini astipularentur, vel ingenio parùm firmo, vel præsentis status inuidia, vel demùm inuitati compendio: manus Clientum, & seditiones aucupantium paratę, eorum nimirum, qui dignationibus, & re familiari modici, conuersionem fortunę in rerum conuersione quærebant. Rex pupillus iniurias ægrè vlcisci poterat: Reginæ maiestatem fæmineus sexus infirmabat. Dux Aurelianensis facilis: Princeps Condæus, Contius, & reliqui Proceres Prouinciæ, ac dominationis cupidi: Cardinalis Mazarinus extraneus, obtentibus idcircò obnoxius, amplissimam commentitiorum criminum materiam, vel in ipsa innocentia suggerebat.

Tum mihi videbatur Parisiorum facies planè

eadem cum illa Romę, quando Pompeius, Crassus, Iulius Cęsar Rempublicam distrahebant. Ab occasu ad ortum solis omnia domita armis patebant: nihil potentiæ Romanæ reluctabatur: domi, forisque opes immensę: nunquam tantâ celebrium Imperatorum copia: nunqnam tantus veteranorum Exercituum numerus: disciplinæ omnes, potissimùm bellica, ad culmen peruenerant; & nunquam Respublica tàm debilis extitit, ac imbecilla: quia membra ipso capite penè fortiora euaserãt: quia luxus, & ambitio omnium animos distrahebant: quia diuitiarum cumulandarum libido prodebat Rempublicam: quisque plùs suo studebat compendio, quàm Reipublicę bonum promouere.

Erat Regnum Galliæ sub hoc tempus potentissimum: verùm nemo dabat legem cupiditatibus suis. Prodigalitas cogebat omnes ad plus desiderandum, quàm Rex tribuere posset: affectabat quisque peculiarem sibi stabilire potentiam. Sed quia Reginę prudentia: Cardinalis Mazarini dexteritas: Principum obedientia reliquos obligabant officio; ideò turbę quæsitæ sunt, quarum agitatione sperabat vnusquisque suam sibi temperare fortunam.

Dixeram in principio huius libri administrationem Galliæ veluti ex quatuor elementis conflatam fuisse; Reginâ nempè, Aurelianense Duce, Principe Condæo, & Cardinale Mazarino;

sed

ſed Princeps Condęus, qui quartum erat elementum mortem obiuerat. Itaque vnio illa, quæ videbatur conſtans, & ſolida, iſtius Principis deceſſu ſoluta fuerat. Hic Princeps adoleſcens gliſcentes aluerat ſpiritus, & altiora, quàm ſubditi conditio pateretur, machinantes; ſed ſucceſſus improſperi, & carcer turbidam mentem declarauerant. Ætas quoque prouecta, valetudo parùm firma, & præcipuè boni, iuſtique obſeruantia, operandi rectitudo, quam ſibi ante mentis oculos propoſuerat, & tanquam Deitatem quandam adorabat, fidem faciunt, ſi hic Princeps longiorem vitam protraxiſſet, turbas quoque longè à Gallia ſtaturas fuiſſe. Seditioſorum quippe cupiditatibus frænum inieciſſet, nec permiſiſſet conſanguineos amicoſq; ſuos à Reginę obedientia deſciſcere; nam tandem grauior ſeditionũ procella hinc incubuit.

Cap. II.

Causæ propiores turbarum.

1648.

IAM tùm ab aduentu Archiducis Leopoldi ad Gubernationem Flandrię Hispani aliquam occultã tractationem cum Proceribus Gallię coquebant. Idcircò Hollandiæ à Galliã separationẽ Hispania tanto affectauerat ardore, vt hanc remoram deliberationibus, quę ruminabantur, amoueret. Missio Archiducis non duntaxat fecerat animos Belgio ruenti, sed Instigarat Gallos de præsenti regimine malè sentientes, ad nudandas cogitationes, quæ in Principe iam cõsilijs maturo tutò deponebãtur. Dux Bofortius [qui in principio administrationis Reginę, eò quòd suam partem ministerij illi non assignauisset, Cardinali Mazarino negotijs adhibito insidias tetenderat, ideò in Vicennis custodiebatur] improuisâ, & meditatâ fugâ, nec non etiam à factiosis promotâ euaserat.

Archidux eodem anno, relictâ Flandriâ, Picardiam intrauerat, aliquod graue facinus non sine Gallię Procerũ consilio meditans. Æstuabat Gallia, & multorum destinata aliquam grauem

grauem conspirationem struebant, quæ tamen sine auxilio Parlamenti, vel non edita fuissent, instar fulminis in ipso coruscationis momento euanuissent. Verùm accidit, vt casus meditatam seditionem magno virium incremento roborauerit.

Nihil magis in hac bellorum pertinacia Reginam, & Ministros angebat, quàm congregatio pecunię. Ista sicuti bellorum Nutrix est; ità administrantium mentes in se occupatas habebat, eò magis, cùm angustæ admodum paterent rimæ, ex quibus educi pecunia posset. Iam tùm ab administratione Regis Ludouici vectigalia illud incrementum sortita erant, vt non nisi populorum exclamationes exaudirentur. Reginę benignitas in pauperes flexa sępissimè admonebat Ministros, ne illos vlteriùs exprimerent. Itaque (cùm nulla exactio pecuniæ minùs grauis sit illa, quę in vniuersos extenditur: quia onera in multos distributa agiliùs sustinentur, nec non etiam illa coęqualitas conueniens iustitiæ est)

Emerius summus Galliarum Quæstor excogitauit iustum esse ab ijs, qui iustitiam administrant in Galliâ (quorum numerus infinitus est, & omnes à Rege accipiunt stipendia, melioréque talearum partem sibi dispensant) aliquid ad belli vsum conferri; & vt minùs sensibile esset vectigal, non constituit eorum crumenas ex-

agitare

agitare, sed duntaxat ex ijs pensitationibus, quę illis persoluuntur à Rege, aliquid detrahere: fidens minori molestia pecuniam exigendã, quàm iam coactã subduci posse. Ex hoc Emerij edicto apparuit verissimum esse, quod communi fertur adagio, Iustitiam penès alios pulcherrimam, penès se turpem, foedamque omnibus videri.

Qui Parlamentum componunt, quos Galli in Consiliarios, & Præsides distinguunt, ad primum nuncium pensitationis diminutę lacessuntur, vehementerq; compulsi se tumultuum auctores faciunt.

In populum voces sinistras spargunt: sensus Ministris detrahentes, multitudini gratos iaciunt: Regium obliguriri Ærarium: populorum opes in auidas paucorum manus distribui: minorem partem in bonum publicum dispertiri, maiorem rapi: emungi vniuersos, vt pauci saginentur. Quas res populus tributis vexatus, vel sine alicuius suggestione sibi fingit, & ęgrè, vel à prosperis successibus induci potest, vt in diuersam trahatur sententiam. Quid inde? si istæ voces eos fautores, & seminatores offendant, qui bona publica curant, Patresque Patriæ vulgò dicuntur? surdiores etiam aures ab his verbis vellicantur, quæ illicò captata demittuntur in animum nihil omninò titubantẽ, ne eadem veritas illa sit, quæ in ipsum demissa

est,

eſt, ab Auctoribus magnæ exiſtimationis profecta, reſpondens genio, & cogitationibus illius, qui narrationem percepit. Non modò aſſentit Pariſienſis Populus Parlamentariorum querelis; ſed acriter obteſtatur, vt cauſam publicam defendere allaborent.

Cap. III.

Claſſes Pariſienſis Parlamenti vniuntur. Reginæ placiditas erga idem Parlamentum. Quid ſit Parlamentũ Angliæ. Decreta Parlamenti Pariſienſis, & Conſilij Regij.

1648.

NONNVLLA Parlamenti Capita, quæ multùm ante hoc tempus cũ alijs ſeditioſis cõſpirauerant, poſtquam vident multos Conſiliarios, & Prędides ab Emerij conſtituto exulceratos cum ipſis conſentire, nec non Populum doloſè captum, & ad primas voces contra miniſterium emiſſas circumuentum eſſe, ac vltrò ad ſuas partes faceſſiſſe, non ampliùs ſatagunt Emerij decretum euertere; & de ſuis emolumentis nihil remittere; ſed, ac ſi iſta leuiſſima eſſent, ad ſolemniora ſe accingunt.

Par-

Parlamentū Parisiense in varias Classes, aūt Decurias partitum est, quarum vnaquæque suo peculiari muneri vacat. Classes non vniuntur, nisi grauissimum aliquod impendeat negotium. Parlamentarij Monarchię infensi, cùm vident nihil maximum decerni posse (nisi Classes, & Decuriæ in vnum coeant) subornant Populares, vt petulanti licentia hanc vnionem à Parlamento petant. Isti viriliter exequuntur imperata, & Parlamentarij omnes maximâ cum auiditate oblatā arripiunt occasionem Classes iungendi; inter quas multi, etiamsi fortasse ab ijs violentis deliberationibus abhorrerent, attamen à populari tumultu perterrefacti, & à maiori Collegarùm numero obruti, vnioni subscribunt. Parlamentum sic vnitum multò maiorem auctoritatem nanciscebatur, Rege intra pueriles annos constituto.

Prudentię Reginæ visum est Parlamenti furorē lenire ab illo auspicando primordio, quod primum fomitem suggesserat. Emerium abs Quæsturæ remouet officio; qua deliberatione duo præstabantur, quorum maiora, non dicā, à Rege, sed neque ab inferiori fas erat Parlamentum flagitare. Punitione Emerij declarabat Regina ipsum Quęsturę fines excessisse in taxatione Parlamenti: mox id dabat Parlamento, vt hominem illi odiosum Regis seruitio censeret indignum. Sed iam Parlamentariorum con-

cônceptus, & deſtinata eò euaſerant, vt lenitiuis nec aboleri, nec infringi, nec demulceri poſſent. Ab Anglico Parlamento peſtem conſciuerat. Verè credo ſimilitudinem nominis horum duorum Parlamentorum, quamuis re diuerſa ſint, plurimùm Galliç offeciſſe.

Parlamentum Angliæ illud eſt, quod propriè à Gallis Status vocatur, Nobiles, Eccleſiaſticos, & Plebeios complectens. Pariſienſis Parlamẽti, (etiãſi Reges multis illud prærogatiuis ornauerint) prima conſtitutio nulla alia eſt, quàm cognoſcere ſuper crimina delinquentium, & cauſas ciuiles dijudicare. Sed tunc pupillaris Règis ętas anſam huic dabat vltra ſuę auctoritatis terminos prolabẽdi. Cæterũ in Gallia nec Statibus, nec Parlamento licet, certos limites Regis auctoritati ſtatuere; integrum quidem ijs eſt humiliter rerum cognitionem illi aperire, & Galliarum bonum, ac vtilitatẽ exponere, mox prolato Regis decreto obtemperare. In Anglia diuerſę videntur irrogatæ leges, vbi Parlamẽto ſedente, Regis auctoritas fatiſcit. Galliarum Regis facultas planè Monarchica eſt. Sub hoc tempus Parlamentũ Anglicum Regiam auctoritatem profligauerat, & nonnulli Parlamenti Pariſienſis Conſiliarij in hoc exemplo ſibi placebant, explorantes vadum, an poſſent aliquando illam profunditatem exantlare, in qua tandem demerſi ſunt.

San-

Sancito vnionis decreto, ea deliberant, quę popularem auram conciliare sibi possint; & Regis, ac Reginæ auctoritatem eleuare; videlicet exules reducendos (quorum criminum cognitionem ipsi disquirerent) vectigalia imminuenda. Regina, & Consilium aliud promulgant decretum, quòd vnionis Classium decretũ antiquabat; vocantq; ad se Parlamentum, quod Luparam petijt, multitudine Ciuium comitante, plus in speciem minantis, quam parentis. Inibi acriter à magno Cancellario, ac Reginâ objurgantur, quod tantum temeritatis nacti sint Regiam auctoritatem libandi, & publicam quietẽ euertendi. Ipsi, nec Reginæ Maiestate permoti, nec iussibus exterriti, à prandio eiusdem diei vniunt se se: & decretum vnionis mordicùs sustinere decernunt.

Bruſ-

Cap. IIII.

Bruscellus Parlamentarius in carcerem truditur qui, tumultuãte Parisiense Populo, restituitur.

1648.

REGINA, cùm cerneret benignitatẽ parùm prosperè procedere, imò ex ipsa alimentum trahere Parlamentarios ad saginandam audaciã, rigorem experitur. Consiliarium quendam Bruscellum, omniũ factiosissimum in carcerem detrudi iubet. Æmulabatur iste Cromuellum Angliæ, tantumque nominis apud Populum sortitus erat, vt ipsius effigies circũferretur per Ciuitatem, ad remotas etiam gentes transmissa: Auctoritatis Regiæ impugnator acerrimus. A capturâ istius Consiliarij extemplò Populus à Regis obedientia rebellat: arma capit: catenis vias impedit: minatur: furit; ausus etiam aditus ad Luparam spectantes intercipere. Idẽ magnus Cãcellarius tàntùm nõ interficitur, vsus priuatæ domus beneficio ad furorem popularem fallendum.

Huius detentio Consiliarij à sanissimo iudicio profecta, & Parlamenti, & Populi sanasset insaniam; si viriliter, ac intrepidè Consilium Re-

Regium constituta sua propugnasset. At dum deliberationes benè inchoatas ruere sinit, sugillat Auctoritatem Regiam, & prosternit: ac seditiosorum animos perniciosâ facilitate munit. Aurelianẽsis, & reliqui Proceres partes Regias sequebantur quidem, verùm tali moderatione, & meditatâ temperãtiâ vires, & auctoritatem suam dispensabant, vt Arbitri, & medij potiùs, quam Fautores Regiæ partis apparerent. Hinc fiebat, vt Parlamentarij insolescerent, & vulgarent Principes decretis suis assensum dare, quia tepiditatem illam pro se stare arbitrabãtur. Bruscellus non precibus populi, sed minis datur: Carceribus educitur: & libertas illi restituitur, qui antiquo in Monarchiam odio recentem carceris nectens iniuriam calamitatum seriẽ cõmoturus erat.

Quo

Cap. V.

Quò tenderent Parlamenti Decreta, & Populi tumultus. Conuulsiones Aulæ. Regina, & Rex Parisijs abscedunt.

1648.

ANTEQVAM Parlamento redderẽtur captiui, Regina ab illo expressit, vt ex eo die, qui erat vigesimus septimus Augusti vsque ad Sãcti Martini diem à sessionibus supersederet. Parlamenti enim decreta, quæ quotidie struebantur, eò recidebant, vt exactionẽ pecuniæ Regiæ interpellarent. Quarũ sanctionum promulgatione adolescebat Parlamenti auctoritas, & Regiæ vires exoluebantur. Quid enim gratius? quid acceptius? quid, quod magis imprimat beneuolentiam, & intrudat obsequium, renunciari populo vectigalibus oppressso potest, quàm iubere eum à solutionibus abstinere? Nemo inueniebatur, qui hisce iussibus præstò non esset, & qui eos non veneraretur, à quibus talia promanarãt edicta. Intereà Regios Exercitus, stipendijs non refectos inuadebat tabes: dum aura popularis afflabat Parlamentarios, qui exquisita calliditate apud in-

 sulsos

sulsos hanc etiam refugiebant inuidiam Regiæ Potentiæ nocendi; ostentantes velle se feliciora tempora renouare; exonerare nimirũ populum, & Ærariũ Regium ad omnia obeunda munia auro, argentoq; farcire. Quas voces illis sæpè reddidit Regina, ad eos mittens, vt saltem modum subderent tantillæ extrahendæ pecuniæ, quæ præsentes necessitates temperaret: ex qua frustrata petitione liquidior eorum euadebat malitia hoc vnum in votis habentium; vt Regiam Auctoritatem vanis obtentibus, & iactationibus decuterent: abrogando vectigalia, quibus destituta quæcunque Principum emoritur potestas.

Eã proponebantur à Parlamento, quæ iustitiam primâ facie redolebant. Æquum nempè est de pecunijs repetundis judicium exercere: & eos postulare, qui publica bona depeculati sunt: onera à populo detrahere: pressuras abdicare. Sed multò iniquiùs felicitatem armorum euertere: victorias sui Regis dehonestare: nudare militibus Regnum: hostium arbitrio Prouincias obijcere: pacem (quę instabat) morari: specie ordinandæ Reipublicæ quietem abrumpere: seditiones mouere: hostem accersere: compositum rerum statum in præceps dare. Nó dictu speciosa, sed vsu necessaria, prẽmẽte bello, sequenda sunt. Per tot mala ad bonũ eundum non est, cuius speratos fructus, antequã

affe-

assequaris, consumpseris. Debebat Parlamentum suam Reginæ de rebus ordinandis opinionem porrigere, & præsentis temporis conditionibus petitiones accommodare; non Ciuium armare manus, & subdolâ charitate Imperij pessũdandi consilium obducere.

Bruscello cum socijs soluto, non modò à sessionibus, & edictis temperatur; sed rumores increbrescunt, Ministros Regios lacerantes, qui studiosè in populum dissipati, impedimento quieti erant. Populus arma posuerat; solutis catenis, vias expediuerat: & solita munia resumpserat. Cæterùm intensiùs armauerat animum prosperis euentibus obfirmatum. Parisienses captiuorum restitutionem regnantium benignitati non dederant; sed proprijs viribus attribuerant. Si igitur antea tanti suas fecerant vires, vt non veriti sint à suo Rege captiuorum redditionem armati repetere; quantò magis mobiles animos confidentia sui agitabit, postquam sibi visi sunt vicisse?

Non pauci istam populi allucinationem studiosè fouebant: superbos animos extollentes rerum gestarum concelebratione. Inde astruentes liquidò constare, Parisiensem multitudinem posse Regem ad suos nutus conuertere: cũ eiusdem attentatis, vel nuperâ Lẽsianâ victoriâ premuniti, feliciter anteiuerint. Post hæc vafrè spargebant Aulam patrati flagitij vl-

tionem meditari: Exercitus euocari è Flandriâ, qui propediem aduentantes, Vrbem ad grauem Ciuiũ perniciẽ intraturi essent. Quæ voces iam nimis opes suas æstimantibus prò terrore iram, & vindictæ desiderium incutiebant,

Inter hos Parlamẽti, populiq; motus nusquã ponentes. Consilium quoque Regium suas sentit conuulsiones. Chauinius, Castronouus, Golatius, Regij Ministri cum factiosis conspirant. Regina domesticis insidijs vndique circumsepta sanxit, Parisiensi incolatu admodum infido deserto, Ruelium, & Sanctum Germanum adire; quæ loca, apud Reges Galliæ in delicijs habita, digressum honestabãt. Nihil magis Parisienses, quàm Regis absentia flagellat: tum insito ergà suum Regem amore, cuius præsentiâ implentur: tùm lucri cessantis puncti molestiâ. Hoc quoque peculiare rumores habent populares, vt citò consenescant. Videbatur igitur Ciuitas diutiùs non latura absentis Regis desiderium: & quem tumultibus extruderat, obsequio, & quiete reuocatura; quod si demum insanire non desijsset, armorum remedium in promptu esse. Pertinacia quippè populosissimæ Vrbis (cui cõsulere malebat Regina, quàm officere) tutiùs obsidione, quàm Exercitus introductione expugnaretur. Fames bonam mentem reuocauisset incolumi Ciuitati, quam ferrum perdidisset. Interea Chauinius captiuus Vicennis con-

concluditur: Golatius, & Castronouus proscribuntur.

Cap. VI.

Legatio Parlamentariorum ad Reges, & Principes. Compositio rerum.

1648.

REGIS extra Vrbem incolatus Parlamentarijs formidini, populo iacturæ erat. Mercatores, & Artifices ijs priuabantur lucris, quæ consuescunt ab Aulicis contrahere: Parlamentarij verebantur, ne euocarentur è limitibus Flandriæ milites ad Vrbem obsidendã. Idcircò vigesimâ secundâ Septembris nuncios ad Reginam allegant, Regis, & ipsius reditum orantes. Volunt suum Regem exorare, & ipsi quotidie magis euadunt inexorabiles: vt reuertatur ad Vrbem, rogant, nec eas amoliuntur causas, quę eum ex Vrbe abegerant: Minaces quoque adhibebant preces, & simulantes pauorem, eum nitebantur in administrantium animos ingerere: Consternationem populi, & impendentia mala in suis contumacibus sermonibus ita vsurpabant, vt appareret in alios potiùs, quàm in se ipsos recisura esse.

Respondet Regina, discessum Regis Rueliũ, & Sanctum Germanum versùs eâ anni tempestate nullam aliam nouitatem inducere, præter illam, quam sibi fingebat Parlamentum: inueteratum iam esse; vel in puero Rege, Autumnum in his deliciosis locis extrahere; vt laxaret animum, & corporis vigorem aeris salubritate confirmaret: nihil mali contra ipsos statui: se prẹterita non ex animo modò, verùm etiam è memoria abrasisse.

Apud Reginam legatione defuncti Nuncij Parlamentarij, inuitant Aurelianensem, & Códæum ad Vrbem postridiè veniendum; vt interessét amplissimo congressui à Parlamento ea die destinato, in quo rationes Satus validissimas disquirere consilium erat: & eas sancire deliberationes, quæ primum mali fontem obstruerent. Hẹc erat ẹxpulsio Cardinalis Mazarini, cuius administrationis excellentiam cùm fortuna quoque ad id dici prosperis euentibus illustrasset, aduersarios multos illi creauerat. Insuper Parlamentarijs nulla videbatur fida reconcilatio, dum Cardinalis sententia à Regina probaretur: quo expulso, mutatoque consilio, vel recenter acta apud nouos Ministros pro exoletis haberentur. A Principibus responsum est, se à Regis, & Reginæ latere non posse discedere; nec in eorũ sedere cóuentibus, quin Regis sauciaretur Auctoritas.

Con-

Condæus nuper è Flandria ouans venerat nulla Parlamenti contagione adhuc inquinatus: sed ipsius consãguinei Parlamentariorum arcana degustauerant. Ij, vel vlciscendi gratiâ Cardinalem, vel fortunas suas proferendi, à præsentibus conuulsionibus nõ abhorrebant. Hinc Parlamentarij posse eodem hamo Principem capi non desperabant, vel saltem ita irretiri, vt languidiùs Cardinalis vices prosequeretur.

Quamuis non deessent ex Regis Consiliarijs, qui arma extemplò expedienda, & Vrbem obsidendam esse proferrent; nihilominus visum est negotiatione potiùs, quàm ferro decernere. Aurelianensis, & Condæus exarant ad Parlamentum litteras, quarum tenor erat: cùm ipsi Parisios adire non possent, bono publico expedire à Parlamento seligi, qui ad eos veniant, vt concordiæ modi inuestigarentur, antequam adultum malum, nec sustineri, nec remedium pati posset. Ocyssimè Parlamentum nuncios Sanctũ Germanũ mittit; in omnibus negotiationibus virium auctarium nanciscebatur. Inibi post multas altercationes, & quorundam dierũ consumptionem, eas extorquent à Rege concessiones, quas sibi in animum induxerant, & saltem hac compositione petitionum radices extirpatæ penitùs essent, cum è contra inde pullularent.

Persistente vnione illâ adeò perniciosâ assiduis

ſeſſionibus, & iugibus commentis, nullus vnquam apparebat diſſenſionum finis; imò ſemper verſabantur in exordio compoſita turbandi. Multa grauamina Regno, & Pariſienſi Ciuitati condonata ſunt, quibus belli moles hærebat, ſine quorum exactione Rex hoſtibus ſuccumbere periclitabatur. Parlamentum hac vectigalium remiſſione protectionem ſuam populis approbauit, quorum animos hac gratiarum impetratione faciliùs verſabat. Quare, vbi videbantur deſinere ſimultates, ibi incipiebant, & donum Regium à Parlamento extortum, vti Regis arctabat vires, ita internas propagabat diſſenſiones; tantumque potentię cumulabatur Parlamento, quantum à Rege decedebat.

Regina nunquam conſueuerat contraniti voluntatibus Principum, & Conſiliariorum; ne ipſa, quę bellum magis execrabatur, videretur minùs paci conſentire. Quamuis inſpiceret inter tenebras properari, haud magno negotio in ſententiam trahitur. Si Aula incolatum ſuũ extra Pariſios protraxiſſet, & vltum conſiliũ Parlamenti decretis reluctatum eſſet, demum Populus iacturis delaſſatus contentiones faſtidiuiſſet.

Cap.

Cap. VII.

Vnde Funditorum nomen. Necessitas cogendi pecuniã, cuius coactioni intercedit Parlamentum. Causæ, quæ Regem impulerunt ad Parisios rursus deserendum.

1648.

VEL versutiâ eorum, qui prętò erant Parlamento, vt Clientes suos innouato nomine à Regijs distinguerent; vel nouitio alicuius ex Regis partibus inuento, qui factiosos despectui haberet, isti Funditores vocati sunt, quasi fundâ lapides iacerent. Qui lusus puerorum ad eam existimationẽ percrebuit, vt potioribus Principibus funda placuerit: Parlamento, & omnibus his, qui fundæ nauabant, propediẽ vires nanciscentibus.

Rex, & Regina Parisios ingrediuntur die prima Nouembris magnis Populorum acclamationibus, quæ sicut parùm sincerè exhalabant; ita parùm gratę Regias aures feriebant. Vndique enim struebantur insidiæ, quas Regina intelligere dissimulabat, ne locum auferret pœnitentię. Nullus tamen erat, qui resipisceret. Vnusquisque seditiosorum operam suam egregiè cu-

rabat

rabat: animum potiùs applicans ad augendam factionem, quàm vt incepti pœniteret. Vndè Reginę mens internis concussa, & externis hostibus sollicitata, in varias partes diducebatur. Prouidendum erat interno morbo, ne vlteriùs serperet. Hispani quoque obseruandi, qui expeditiones militares vrgebant, vt Gallum turbis implicitum occuparent, & imparatum obruerent. His de causis ipsa suo militi requiem, & supplementa destinabat. Sed negotium facessebat pecuniæ defectus. Hoc vnum Parlamẽti diligentia nauiter præstiterat pecuniæ coactioni intercedere. Omnia itaque tentabantur media, quæ pecunię collectionem sponderent. Inter quæ nullum opportunius inuentũ est eo, quod in vrgentioribus necessitatibus vsurpari solet, redditus scilicet anni subsequẽtis oppignerare ijs, qui præsentem pecuniã adnumerarent. Nec defuerunt ex illis, qui pecuniam fœnori dare consueuerant, qui eam obtulerunt; dummodo legitimus vsuræ prouentus sibi assignaretur. Cõtractus à Camera Computorum, prout ferebat temporis calamitas, vtilis censebatur.

Fũditores (qui omnibus motibus mentẽ adhibebant, & diligenter, quicquid Aula moliebatur, captabant, vt prouisiones Regi vtiles infringendo prohiberent, ne Potentia Regia

admodum

admodum afflicta instauraretur) postquam vident Administrantium sollicitudine inuestigatū esse modum ad congregandam pecuniam opportunū [quæ Exercitū instaurans, eos perinde ac hostes territabat] nunquam adeò callidè pertractarunt fundam : suas technas, & versutias hinc inde iaciunt, quæ cùm paruam impressionem apud Computorū Cameram facerent, nouissimè conscientiâ exagitati, conscientiâ abutuntur. Producunt conscientiam ab ijs enormitèr lędi, qui huic contractui subscripserant. Congregant Theologos, Curatos : omnium sētentias adunant, quas ad Parlamentum, & Cōputorum Cameram deferunt, omnibus grauitatē peccati exprobrātes : quod patrabat ab his, qui similibus vsuris assensum dabant : tantùmque præstiterunt, vt Computorum Camera Decretum antiquauerit.

Multi Proceres à Regijs partibus ad Parlamentum secretò desciuerant : & ex occulto grauia facinora meditabantur. Ducissa Longauillæ Maritum suum, & Fratrem Principem Contiū à Regina abalienauerat. Hęc mulier Princeps ex causis leuioribus Cardinalem oderat. Impossibile enim est supremum Ministrum omnibus placere. Vbi petitiones transcendunt orbitam, omnibus displiceat consonum est, si debet munere suo ritè defungi. Regina Funditorum insidias odorata, infausto Parisiorum, incola-

colatu relicto, Sanctum Germanum rursus se recepit.

Hæc secunda ex Vrbe migratio eò tendebat, vt Populum, & Parlamentum armis comprimeret. Vsu armorum necesse erat, vt cuniculi Funditorum exploderentur, & vnusquisque nudaret animum suum, nec ampliùs fluxę fidei obtentu Regem falleret. Constitisset etiã Regi, quales nam vires Parlamento, & Populo essent, qui fortasse armorũ administratione suæ debilitatis cõmonefactus, superciliũ omisisset. Nam Populus vires suas immensùm iactabat, vulgabatque in eius potestate esse Regem constituere, & tollere; eòque euaserat delirium, vt non nisi vna arma viderentur insanas mentes reducere ad pœnitentiam posse. Ad hæc bellũ adegisset Populũ ad impensas tolerandas, quibus nihil magis populares animos ad dissensionem se obstinantes frangit; tunc potissimũ cùm artes torpescunt, & cõmerciorũ vsus feriatur.

Cap.

Cap. VIII.

Acta à Parlamento, & Rege poſt ipſius diſceſſum.

1649.

EVVLGATO Regis diſceſſu, ęquè boni, ac mali Ciues ingemuerunt: obſequẽtibus graue videbatur paucorum temeritate expulſũ eſſe Regem; Fũditores dolebãt ſuos ictus nequicquam cecidiſſe; vt tamen aliquod emolumentum ex hoc diſceſſu extraherent, Cócionatores impellũt, vt exclament non iuiſſe Regem, ſed abſtractum, & vi è Maiorum ſuorum Solio eductum, vt intelligeret Populus Cardinalem Mazarinum raptorem fuiſſe. Sciebant enim de nullo alio interpretaturum. Non poſſum hic non mirari, quàm paruo commentorũ, & artium apparatu Populi circumueniantur, cùm ſemel aliquam ſpeciem apparentẽ, & plauſibilem conceperunt. Adhuc calens erat memoria eorum, quę pridie acta fuerant in Senatu: vix (vt ita loquar) detorſerant oculos ab ijſdem Concionatoribus contra Regis deſtinata loquentibus; & forſitan non pauci ex ijs, qui percipiebant concionem, ſubornati erant ad arma induenda, & ſeditionem inflammandã; dein

volunt

volunt credere Funditorum violentiâ non eiectum fuisse Regem, sed Mazarini raptu abductū. Adeò verum est vulgus hominum velle decipi.

Regina, vt voces à Parlamentarijs in detrimentum administrantium dissipatas rationibus confutaret, scriptum edidit, quo Rex exponebat, se Funditorum machinis, auctoritatem suā arietantibus, & cuniculis in seipsum actis hunc discessum dedisse: cæterùm, si populus arma exueret, & Parlamentum se colligeret, ac ab erroribus discederet, euestigiò reuersurū. A Parlamento etiam varij discursus emanarunt; nec nō tam ab ipso, quàm à populo electi sunt, qui mādata ad Regem deferrent; sed Parlamentarij à Reginæ præsentia exclusi, & populi nuncij asperis responsionibus dimissi, qui caduceatores venerant, feciales reuertuntur. Hanc tamen nunciorum exclusionem omnes non ita probant, eò magis, cùm Ministri Ciuitatis, & multi etiā ex Parlamentarijs cæterorum petulantiam secretò abominarentur. Maior nempè pars Parlamenti aliorū vota exprimebat, illustriores ciues à populari fęce obruebātur; imò sub hos dies, cùm quidā ex Cōsiliarijs in egressu Parlamēti temerè effutiuisset vereri, ne Ciuitatis Præfecti Parlamentum Regi proderent: Populares (ad quorum aures hęc vox allapsa est) stricto gladio Mercatorum Prępositum vestigabant, à cuius amicis, & consanguineis vix contineri potuerunt

runt, quominus eum interficerent.

Tunc vulgatum est Condei Principis consilio, & auctoritate hanc legationem reiectam esse, eo quod ipse abhorrens à pace belli impedimenta remoueret. Vt multi opinabantur, de præsenti bello non displicebat Condæo, quòd illud sibi honorificum, & quæstuosum duceret. Dum suæ operæ necessitatem Regi faceret, sperabat consequi, quę pacato tempore non impetrasset. Præter fratrem Contium, & Sororium Longauillam, destinata Parlamenti Capita, multorum etiam Parlamentariorum amicitiam colebat; vt ipse Regis armorum Præfectus vniuersæ molis Rector euadens, eam ad nutum vel impelleret, vel sisteret. Haud eum fallebat, [si res bello tractaretur] Parlamentum causam suam armis propugnaturum; & in primis eò conuersurum esse furorem suum, vt Cardinalem edictis incesseret. Tunc auebat ipse Regiam partem fouere, & Mazarini protectionem suscipere, vt postulationes suas, quas immensas præparabat, Regi cohonestarent merita, Mazarino approbaret obligatio.

Ex opposito aduersùs hos publicos sermones Condæi gesta steterunt, qui discessum Contij, & Longauillæ prosecutus est epistolâ ad Ducem Buglionium datâ, qua eum monebat, ne fortè se consium fratris, & sororij deliberationum esse crederet, cùm illi se imprudente, Parlamento

hæ-

hærendi consilium iniuissent; imò Buglionium precabatur, vt Parisijs Aulam versùs facesseret, promittens, Reginam ampliores gratias illi indulturam esse. Certò Condęus, in Parisiense obsidionę partes Regias strenuè, ac fideliter curans, se ab hac suspicione ita purgauit, vt etiam circũspectiores existimauerint, ipsius res ab illis Generalium Parlamenti diremptas penitùs esse.

Cap. IX.

Obsidio Parisiorum. Parlamentum ab Archiduce Leopoldo auxilium petit. Pax rursus componitur.

1649.

TVM ex omnibus Regni partibus Parisios euocantur milites; sepiũtur aditus; insidentur flumina; Parlamentariorum Copiæ vndique profligantur. Ciuitas illa populosissima à commeatibus prohibita, vltimam omniũ calamitatum famem expectabat. Parlamentum animos in imbecillitate non despondet; imò iustum timorem in audaciam vertit: Promulgat edictum contra Cardinalem Mazarinum, quem auctorem seditionum vocat, & præcipuã omnium malorum scaturiginem, quæ proliuebant

bant in Galliam, depiædicat: exilio mulctat, & nisi octo pòst diebus è Regno excederet, pœnã irrogat capitalem: Populum commouet: militem conscribit: imperat pecuniam: exigit portoria: arcibus omnibus, quæ in Ciuitate sunt, potitur. Contium Generalissimũ designat: Helbœffium, Bullionium, Bofortium Legatos: Lõgauillæ Ducem in Normanniam mittit, vt illã Prouinciam, cuius erat Gubernator, à Regis obedientiâ deducat: Nuncium ad Archiducem Leopoldum opis implorandę gratiâ allegat.

Archidux opportunam occasionẽ arctissimè complectitur; vnum ex suis eligit, qui mariã, & montes Parlamentarijs promittat. Inter tot miracula, vnum Populus edebat, dum spoliatus questibus, onera, quę grauissima imponebantur, toleraret. Recusabat tantillam pecuniã Regi contribuere, quæ contra publicos hostes debebat impendi; & maximam adnumerabat Parlamento ad impensas belli in Regem administrati. Regina, & Consilium aliud edictum contra Parlamentum promulgant, quod rebellionis crimine notabant, nisi intra viginti quatuor horarum spatium Montarfisij se sisteret. Decretis aspirabant arma. Carentonium expugnatur maximâ cum seditiosorum iacturâ: Herlachus cum octo millibus militum ex delectu Germanorum Exercituum ad Vrbem approperabat.

Profectò Regiam iram non euadebant Parlamentarij, & Populus, si arma Regia fidos Duces habuissent; sed Turena partem Germanici Exercitus seduxerat, nec omnes ij, qui circumsederant Parisios fidelem operam nauabant, Archidux ex amissis Arcibus nonnullas receperat, alijs imminebat: Picardiam etiam intrauerat laborantibus opem laturus, quod vel simularet, vel exequi in animo haberet, [cum res tolerabili concordiâ componi possent], inconsultum erat pugnę euentum opperiri, cuius victoria nihil magis Regi, quàm Ciues obsequentes, & submissum Parlamentum prestitisset, clades verò iacturarum seriem inuectura erat. Quare, cùm apud Parlamentarios vndiq; fractos, & Populum tot miserijs coopertum prosequendi belli impetus desedisset, Reginæ visum est res vtcunque componere: Parlamentum ex conuento Sanctum Germanum adiuit, Regem humiliter salutatum: promittens non amplius intercessurum pecuniarum exactioni, & abrogaturum edicta contra Cardinalem edita, quæ duo erant potiora belli fundamenta.

Cap.

Cap. X.

Postulata Ducum Parlamenti. Cameraci obsidio soluta.

1649.

CONTIVS, & reliqui Parlamenti Duces catalogum postulationum adeò diffusum produxerunt, vt magis Parlamentum, quàm Regios Ministros similibus assuetos postulatis exterruerint. Quibus planum fecerunt nõ Populi vices, sed res suas curauisse: nullaq; caritate, aut amore opus suum illis, sed sibi impendisse. Frustrà laborauerat Parlamentum impetrare à Rege, vt populi à grauaminibus leuarentur, si pauci ex suis Ducibus plus flagitabãt, quàm remissum populo esset. Parum tamen à Rege obtinuerunt; licet ex postulatis Ducis Longauillę magna contentio inter Condæum, & Cardinalem exorta deinde sit.

Molesta fuit Archiduci Leopoldo hæc reconcilatio inter Regem, & Parlamentum, quæ, etiamsi parùm stabilis videretur, nihilominus in pręsentiarum vasta sua oppugnabat destinata. Causæ tamen suæ egregiè studuerat, dum Flandria Gallicis nudata armis erat. Sanctum Ve-

nantum, & Iperam recuperauerat; & vlteriùs properauisset, ni Comes Arcurtius, Marescalcus Gramontius, & Herlacus cum fortissimo Exercitu illuc contendissent; circumuenissentq; Cameracum: quod tenuiter munitum intra paucos dies concidisset, nisi subsidium ab Archiduce intromissum obsidionem laxasset. Tunc, cùm prouecta Æstas iam esset, visum est nihil vlteriùs moliri præter excursiones in hosticum: Flandria, & Annonia expilatę sunt. Oppidum Condęi captum, & munitum præsidiario milite ad defendendas iniurias, quas per hyemem Hispani huic Arci, à Galliæ limitibus admodum distractę, inferre potuissent. Exercitus in hyberna dimittitur: Regina, Rex, Princeps, & Cardinalis Parisiorum incolatum resumunt.

Nouum

XI.

Nouum bellum inter Innocentium X. Pontificem Maximum, & Ducem Parmensem. Mors Caroli I. Anglorum Regis.

1649

DVM Gallia mutuis concussa odijs, post tot hominum studia vnam pacē agitantia, eā solùm inuenire quietē potest, quæ furentibus ingenijs spatium ad ruminandas seditiones elargitur, Italiæ otium abrumpitur. Innocentius X. Pontifex Maximus in Ducem Parmensem bellum mouit. Causę eędem recensentur, quæ à paucis annis Vrbanum octauum ad arma impulerant.

Mense Ianuarij huius anni millesimi sexcentesimi quadragesimi noni Curatores Pontificis decreto vallati cum militum præsidio Ciuitatem Castri petunt, vt lege agant, & sententiam fauore Creditorum Montis Farnesij emanatam impleri nitantur. Parmenses armatis arma opponunt, & regressum iubent. Hinc, cum ambæ partes incalescerent, & Pontificij arma minarentur, Episcopus clàm necatur. Tunc, omni recisâ ad bellum morâ, Castrum obsidetur.

Dux suę Ciuitatis periculo adductus, Exercitum ad subsidium illi deferendum exornat. Marchio de Mathæis Pontificis Generalis, contra aduentantes Parmenses aciem explicans, in Bononiense confinio illos adoritur, dissipatisque eorũ ordinibus, in fugam adigit. Mox Castrum, desperato subsidio, deditionẽ facit, cuius non modò mœnia humi deponuntur, sed tota Vrbs abraditur, erectâ columnâ, quæ inibi quondam fuisse Ciuitatem Castri posteris designaret. Æquũ duxit Pontifex eam Vrbem non viuere, in qua Episcopus ferro perierat. Intercessione magni Ducis Etruriæ pax inter Pontificem, & Parmensem componitur hac conditione, quod Castri Regio tandiù pignoris loco apud Pontificem custodiretur, quoad Dux iustas creditorum petitiones debiti solutione expunxisset.

Illuxit dies Februarij decima ad obnubilandã Londinij Regiam. Carolus primus Anglorum Rex, reus capitis sententiâ populari renunciatus, Carnificis ictum excepit. Angliam, & Scotiam religionis studijs distractas satagens hic Rex sub vnâ religionis sectâ comprehendere, multitudinem sibi inconciliauit. Scoti non modò primi rebellarunt, sed arma in Angliam detulerunt. Regi validis copijs munito, Scotorum motibus occurenti, detrimentosa potiùs sedit concordia, quàm pugnæ subire discrimen. Secundùm hanc pacem (quæ tunc illi fatis euidentem

dentẽ è manibus eripuit victoriã, & in posterum impendentibus exemisset iacturis) Anglis, & Scotis cœpit vilescere: eum nec consilio, nec animo, nec opportunis deliberationibus instructum æstimantibus. Vndique sollicitatus Rex, & pecuniâ exhaustus, Parlamentum inuitò vniuit; quod illicò omnes eius amicos insectans, Proregem Hybernię præcipuum ex Regijs Fautoribus capite condemnauit.

Rex Parlamenti minis exterritus, vt declinaret bellum, quod instabat, capitalem clientis sententiam subscriptione ratam fecit, non pręuidens, istius interitum sui exitij prodromum esse. Tandem, nunquam cessantibus Parlamentarijs Regiam premere auctoritatem, serò ad arma respexit. Bellum tandiù procrastinatum amicis, & viribus exutus parare cogitur, quod illi infaustissimè cessit; multis quippè aduersis prælijs fractus in Farfaxii, Cromueli, cęterorumque hostium suorũ manus captiuus incidit. Isti eum subdolè ad salutis spem erexerunt, modò suum, & militum obsequium ostentantes, modò propiùs accedentes Londinium, specie cum Parlamento transigendi; modò pollicentes veterẽ illi auctoritatẽ restituere; quibus illusionibus ad mortẽ, quã ei destinauerãt, proludebãt. Necessarijs omnibus ad tragædiam inaugurandã præparatis, hunc miserum Regem Londinium conuehunt, vbi Congregationem quamdam

Pseudoiudicum, & nequam hominum coegerant, à quibus, tanquam publicę turbator quietis, capitali supplicio necatur.

Cap. XII.

Gesta in Italia, & Catalonia.

1649.

GALLIARVM commotiones vires Regias ab Hispanorum auertebant Prouincijs, in quas præteritis annis grassari consueuerant; vnde Hispani sibi videbantur ad nouam lucem emersi, cùm aduersa perijsset fortuna, & secunda renasceretur. In Catalonia Marcini, & Margariti diligentia, ac alacritas exemit Prouinciam graui iacturâ, quam acceptura erat à Garaio, Prefecto Hispanico, benè multis Copijs instructo, qui Barcinonem occupare per insidias meditabatur. Sed horũ Ducum solertiâ, coniuratione Ciuium detectâ, prçter quorundam debilium locorum deuastationem, nihil magis Hispanus consecutus est.

In Italia Marchionis Carasenę administrationem aduersa Gallorum fortuna nobilitauit. Exercitu enim collecto, Casale maius, & Pomponescum exiguo labore redemit; deinde in iu-

risdictionem Ducis Mutinæ impetum fecit, multaque loca occupauit; & res bellica, ex parte Ducis ad triarios redacta, extremè laborabat; quia iste Dux, à Gallis destitutus, Hispanorum vires vnus regere nequibat. Parmæ Dux, officiorum suorum interpositione, ineuitabili iactura Mutinensem vindicauit; ipsum enim honestâ pace pristinę Hispanorum Regis amicitię, & gratię restituit.

In Pedemontana Regione non cessabatur ab armis, quam Hispani subsidijs Gallorum offendentes vacuam incursabant Albę Pompeiæ primùm minati sunt: mox apertam hostilitatem ad Ceuam detulerunt; quam Vrbem ingressi, fortalitio oppugnationem intentarunt. Sanctaunesius, qui modicas Gallorum reliquias curabat, cū Comite Verrucę Equitatus Sabaudici Præfecto, & multâ manu tumultuariorum militum ad subueniendum obsesso Castro certissimâ deliberatione congrediendi accelerat. Interea Comites Alexander Borgarellus, & Mauritius de Santis arcis Præfecti ab egregiorum Ducum munere nihil remittebant. Vnde Hispani, & à validâ propugnatione repressi, & subsidij proximitate consternati obsidionem deserunt, vnde venerant, se recipientes.

Maritima quoque Ducis Sabaudiæ ditio vsque dum bello immunis Augusto mense laborare cœpit. Classis Hispanica Vneliam applicat, cuius

cuius militum manus in litus egressa, Oppidanos ad omnia imparatos pręsidium coegit accipere. Vid bantur Hispani aliquam spem alere semidirutum muniendi Castellum, & in hac maritima Regione diutiùs nidulandi; ni Sabaudiæ Dux maturè huic anteuenisset consilio, iubens Marchionem Sancti Damiani Gubernatorem Villęfranchę in finibus Nicęę, & Marchionem Vmbertum quoque Montisregalis Pręfectū cum euocatis suarum Regionum militibus recuperationem Oppidi tentare, antequam Hispanorum munitiones vlteriùs adolescerēt. Quod feliciter executioni mandatū est: primò Vrbe adnitentibus Ciuibus: mox Castro Hispanis deturbatis.

Quo

Cap. XIII.

Quo in statu res Parisiorum essent. Burdigalæ defectio. Causæ.

1649.

PARISIIS magis desierat bellum, quàm pax esset: vexationes arrogãtiam populi fregerant: Parlamentum etiam quietiùs agebat; imò ex ijs multi à suis Ducibus desciuerãt, quorum metam cognouerant nullo modo ad bonum publicum dirigi, sed Gubernationes, Præfecturas, Amplitudines, & Pecuniam spectare.

Adhuc tamen à vastis, & irrequietis quorũdã Funditorũ cogitationibus pax interuertebatur, qui reputantes malè in se Mazarinum animatum, illum arietare non cessabant, donec præcipitem agerent. Cupijssent isti ministerij clauo Gondium Parisiensis Archiepiscopi Coadiutorem admouere.

Verè in Gondio, præter natalium splendorem, dignitatem Ecclesiasticam, & potentiam, consanguineorum, ac amicorum multitudine innixam, gentilitię quædam, & sublimes animi dotes emicabant. Ingenium lucidum, expeditum, & promptum, quod nec magna, nec di-

uersa

ue sa morabantur negotia, quin illa confestim expenderet, ac euisceraret. Mentis perspicaciâ liberalibus studijs acuerat: ornato dicendi genere, eaque facundię soliditate, ac elegantiâ præcellebat, quæ magnorum virorum existimationem, & famam apud vnumquodque hominum genus, vel infimum, vel medium, vel supremū solet extollere.

Princeps quoque Condæus clientum numero, Arcium, & Prouincialium Pręfecturarum multitudine ità quotidie firmabat auctoritatem suā, vt Aulæ formidini esset. Inter tot mala vnum bonum elucebat, quòd isti duo nunquam potuerant desideria sua inuicem associare. Nam Gódio non placebat tanta à Principe affectata potétia, quæ etiam sibi ministerij clauum adepto grauis, molestaque fuisset. Princeps verebatur Gondium supremum Ministrum experiri, qui consanguineorum, & amicorum numero obfirmatus, Regio quoque brachio innixus flocci pependisset ipsius minas, quæ Mazarino terrori erant. Et verè, si Princeps in suis petitionibus aliquali vsus fuisset moderatione, nullum Ministrum sibi magis addictum, quàm Mazarinum nancisci poterat; quia iste elato Condæi genio, & expetitæ amicitiæ de Regia munificentia plurimum semper contribuisset.

Hos inter duos meabat Aurelianensis Ducis auctoritas, qui, si vires suas pro bono publico

im-

impendere voluisset: videlicet seditiosorum postulatis obstructas aures præbere: (ea maximè tempestate, qua Regina, & Cardinalis hunc vnum respiciebant) veneni malitiam demulsisset. At, humanissimus Princeps dùm omnes exaudire volebat, & nemini displicere, cuncti spe suæ protectionis lactati, ea ad publicam perniciem abutebantur.

Hac qualicunque Parisiorum quiete ne Regina frueretur, impedimento erant Burdigalenses motus. Hæc Ciuitas opulentissima Galliæ, Aquitaniç caput in Ducem Epernonium Gubernatorem Prouinciç simultates, vel simulabat, vt obtenderet rebellionem, vel verè profitebatur. Hac quęsitâ occasione, induit arma, & Liburnum propinquam Ciuitatem oppugnat, à qua cum graui clade repulsa à Rege Hispaniarum, quibus ferè est contermina, orat subsidia, palamque obsequium erga Regem exutum nudat.

Duę Ciuitates ditissimæ totius Galliæ, Parisij, & Burdigala, minùs, quàm cæteræ, vectigalibus pressæ rebellant: Parisienses totum Galliç aurum beneficio Aulç profundentis ad se alliciunt; vnde Lutetia pręstantiores Europç Ciuitates opulentiâ longè pręcellit. Omnia mercimonia Aquitaniç, deferente Garumna flumine, Burdigalam conuehuntur, quç in remotas Regiones amandata Angliç, Hispaniç, Hollandiæ

pe-

pecuniam exugunt. Nulla hìc pauperiei impulsio, aut pressura vectigalium rebellionem solicitauit; imò omnes Regiones Galliæ bello magis expilatæ, & militum vexatæ auaritiâ, nunquam vacillarunt in præstanda Regi obedientia: & quod magis est, vel exemplo aliarum, & hortationibus instigatæ.

Subditos ad rebellionem plus inuitat opulentia, quàm paupertas. Hæc, cùm ad extremum peruenit, desperationem incurrit, vt accidit Neapolitanis; et tunc necessariam facit à Principe defectionem, quæ aliqua portoriorum castigatione reuocatur. Ceterùm moderata paupertas obedientiam plus suadet, quàm diuitiæ, quæ confisæ viribus suis etiam libidines contendunt explere. Quis hanc iniecit mentem Parisiensibus, vt Cardinalem Mazarinum nollent in Regis consilio sedere? Quis Burdigalenses dementare fecit erga Ducem Epernonium illis à Rege Gubernatorem datum, vt exploderent, & Imperium illi abrogarent, præter opulentiam? Sciebant enim pecuniam se possidere ad cogendum militem; ad constituta sua armis protegenda; opibus suis superbiebant. Iussibus Regijs, precibus Procerum, quod suum non erat dare, nolebant remittere.

Finis Secundi Libri.

VARII

VARII EVROPAE EVENTVS COMPENDIARIE DESCRIPTI.

LIBER TERTIVS.

Cap. I.

Condæus, Contius, Longauilla conduntur in carcerẽ. Causæ istius detentionis. Qui ex eorum amicis in exilium acti sunt.

1650.

ANNVS millesimus sexcentesimus quinquagesimus prompsit nouitatem, quę toti Europę vberrimam dissertationum segetem exhibuit. Princeps Condæus, Contius, & Longauillę Dux truduntur in Carcerẽ. Egregium facinus, sed nequaquam fæminile pĩtrauit Regina sub Rege Pupillo Sanguinis Principes in custodiam tradere. Arduum erat inuenire, qui hanc prouinciam subirent; & tamen inuenti sunt, qui Reginæ imperata Principum amicitiæ prępofuerint.

Pri-

Primum huic fomitem deliberationi subiecit Ducissa Eguillonij. Princeps Condęus in vxorem dedit Duci Richelio quamdam mulierem, plus studens rebus suis, quàm Ducis vtilitati. Deinde eâdem Matrimonij consũmationis nocte sponsos digredi Portumgratiæ iubet eius cõcomitatos equitibus, & pecuniâ Præsidiarijs distribuendâ. Prefectura istius Arcis ad Eguilloniam spectabat, post cuius decessum iure hæreditario ad Richelium deuoluebatur. Eguillonia, quæ Nepoti Richelio excelsiores nuptias destinauerat, plùs Condęo, quàm illi succenset. Sciebat enim Richeliũ, vt obsequeretur Principis genio, hoc sibi impar matrimonium iniuisse. Ideò Reginę aures iustis imbuit querelis: ostenditq; hoc matrimonium ad Portumgratiæ dirigi: illuc induxisse Condæum mulierem recenti sibi expetitarum nuptiarum obstrictam beneficio: Equites etiam specie obsequij, vel tutelę itineris comites sponsis datos, & pecuniam ad milites præoccupandos. Eguillonia spoliat se Arcis Præfecturá, & eam in Reginę manus deponit: asserens imminenti periculo maturandum remedium esse.

Reginam altiores curæ defigebant. Sentiebat se à Principe despici: cum non deceret Richelium Ducẽ, & Parem Franciæ sponsam adsciscere, ignorato Rege, cuius interest de similibus matrimonijs, vel subscriptione asseuera-

re

re. Condęus ad potentiam suspectam, & Regias prægrauantē vires peruenerat; crescebatque in dies tanto cum feruore, & impetu, vt Reginæ formidabilem se faceret. Petierat gubernationem Pontisarci pro Duce Longauillę eò feruenter, vt conferendi morам crimini verteret. In Cardinalem, negantem hanc Arcem Longauillæ promissam à Regina esse, adeò exarsit, vt in Aulam se pedem nō immissurum diceret, donec inibi Cardinalis moraretur. Ad summum tota die ad altiores gradus seruos, amicosque suos erigebat. Validioribus Regni munimentis, vel auro, vel Regijs concessionibus potiri affectabat. Quibus à parū beneuolis appendebatur subditi metam ægrè sibi definire: Insertum defectioni Burdigalensi ad aliquam Galliæ partem respicere, in qua supremum sibi cōnderet imperium. Quibus destinatis opportuna erat Portusgratiæ accessiò, quæ totam subijciebat Normanniam: Parisijs, & vniuersæ Galliæ imponebat habenas: commoda ad subsidia ab externis Principibus deducenda.

Ex quibus multa commentitia videntur. Potentia, & crescendi desiderium omnibus propè hominibus, potissimùm adolescentibus rerum magnarum plerunque cupidis infixum dissimulari non possunt, nec non quędam agendi, & irascendi promptitudo, quam Regina ad suimet despectum referebat.

Veruntamen Reginam mala, quę instare ab Aulicis præsagiebantur, non vltrò commouerunt: maiora nempè tolerasset, si Condæo incolumi saluari Rempublicā posse duxisset. At cū Aurelianensis, & Mazarinus eadē repetiuissent, quorum multa ipsius menti, & oculis antestabant, tandem Condæi, Contij, & Longauillę detentioni subscripsit; Frater enim, & Sororius in eodem facinore versabantur. In hac executione, vel tegenda, vel dissimulanda, vel digerenda vigorem animi ingentibus parem negotijs Regina prodidit. Eodem actionum tenore, vultu constanti, immota voce, maiestate cōposita, imperij ęquabilitate, cautos, & tunc tēporis circūspectos, vel leues captantes motus tres omnes simul eodem momento in casses perduxit.

Detentio Principū (quis crederet?) plures consolata est, quàm contristarit. Parisiensis Populus gaudio exiluit, quod prælucentibus flammis produxit. Funda omnis tandem vicisse iactabat, & visa est exornare triumphum. Coadiutor, & Dux Bofortius Mazarino iungūtur glutine tamen malè cohęrēti. Omnes Europæ Populi, qui Condęi Principis eximiā cōcelebrauerant virtutem, huic calamitati indoluerunt, recensentes ipsius casum inter nobiliora inconstantis exempla fortunę.

Ruina Principum magnum quoque afflixit

Cancellarium, impensiùs Condæi amicitiæ insertum, quàm sublime illud officium pateretur. Iusso domum suam discedere, sigilla Castronouo traduntur, qui ea quindecim ab hinc annis possederat. Abbas Riueriæ Aurelianensis gratię iacturam fecit, cui Golatius restituitur. Aurelianensis Riueriam cęlauerat de cõsilio detentionis Principum, quod illi ab Aula indicauit exilium. Supremus Principis Minister, vel vni ex grauioribus non admissus arcano ministerij clauum perdidit. Castronouus, & Golatius paulò antea collapsi ex aliorũ casu resurgũt. Propriũ est Aulæ, præcipitiũ vnius secũ multos trahere, & nonnullos in sublime extundere; imò (quod mireris) inibi super ruinas stabiliores moles struuntur.

Cap. II.

Itinera Reginæ Normanniam, Burgundiam, Guiēnam versùs. Quid amici Principum post eorum captiuitatem egerint.

1650

REGINA, animo conuerso ad vires Principum conuellendas, raptim cum Rege in Normanniam proficiscitur: Prouinciam Regni clauem, & Parisiorum propugnaculum: è qua suo depulit aduentu Longauillę Ducissam, quæ cōmotione Prouinciæ n. quicquam tentatâ, in Hollandiam profugit. Totis Normannorū acclamationibus salutatur: omnes Arces, & Ciuitates portas, & corda aduētanti aperiunt. Richelium Ducem secum Parisios adducit, & firmissimum Portusgratię munimentum, omni amotâ suspicione, sibi fidum constituit.

Ijs aduersitatibus exagitati clientes, & amici Principum, nec animos, nec bellum remittebant. Marescalcus Turena, & Longauillæ Ducissa, ex Hollandiâ in Flandriam reuersa, cum Hispanis fœdus percusserunt arma contra Galliam vniendi: eamque tandiù bello lacessendi

cessendi, donec Principes libertatem nanciscerentur, & generalis pax inter duos Reges cōstituta esset. Appendix ista pacis à factiosis in omnibus suis scriptis editis addebatur ad obnubilandam Populorum mentem (quibus gratum erat pacis nomen) perinde ac si arma contra Regem suscepta ad illorum commodum dirigerentur. Astnęi Ciuitas fœderis obses Hispanis traditur: Citadellam Turena sibi reseruat. Dux Marsiliacus Pictoniam, & Santoniam excursionibus fatigat. Dux Bullionius, Burdigalâ aditâ, eos Ciues iam ad seditionem flexos in Principum partes inclinat. Vicecomes Tauanes Bellagardā aduersùs Regis mādata suscipit propugnandam.

Regina ijs omnibus vellicata tumultibus, paucos dies Parisijs commorata, Burgundiam versùs perrexit. Vbi Status Prouinciales conuocans, Vandomi Ducem (cui ea obuenerat Prouincia) & Marescalcum Plesium Pralinum ad Bellagardam obsidendam impellit: quò etiam Rex discedens, structam Exercitus Aciem auidè contemplatus est: cuius præsentia Gubernatorem, & præsidiarios iussit in sui fidem venire.

Hac prouinciâ confectâ, ad magis arduam, & remotiorem prospiciebat Regina; Burdigalę nimirùm tumultus infringere. Hæc Ciuitas apertè rebellauerat: Bullionio inibi sata-

gente,ne popularis seditio aliquando conse-nesceret. Hic Locumtenentem Condæi Principis se dixerat, ostentabatq; Anguinium Ducem Filiū,& Matrem illuc appulsam; vt Principis calamitas in Filio, & Vxore expressa acriùs eam Ciuitatem illi amicam, & cōiunctam pũgeret. Regina vniuersam Guiennę Prouinciã pacatam offendit, obedientiæ, & submissionibus pronam. Vna Burdigala, caput erigens refractarium, propalabat, se Regem intra mœnia admissuram non esse, nisi armis, & Cardinale Mazarino spoliatum. Sed, cùm primùm cępit Rex aduersùs illam Aciem struere, & arma inferre, paulatim arrogantia resedit; ita vt Ducis Aurelianensis protectione ad veniam obtinendam indiguerit.

Cardinalis Mazarinus hortabatur Regem, vt hanc gentem ceruicosam contunderet sano admodum consilio. Sed teterrima Funditorum Parisiensium Capita (qui verebantur hos Burdigalenses socios in perpetuum amittere, si seuero iugo submitterentur: cupiebantque eòs sibi integros reseruare ad futuros tumultus) subdolè Ducis Aurelianensis protectionē ijs comparant, qui ad Regem mitteret, præsentia tempora clementiam, non iustitiam, & seueritatem sibi deposcere. Quæ propositio, sæpius à Duce repetita, Regiam mentem expugnauit. Rex Burdigalam ingressus, nec exilio aliquem ex contuma-

maioribus mulctault : nec Castrum, aut Citadellã extruxit, quę sæpiùs rebellãtes frænarẽt, & expeditũ armis suis aditũ in Vrbe facerẽt. Quarè discedens reliquit Ciuitatem in pręsẽs sedatã : in futurum ad tumultus liberè respicientem, si occasio daretur. Cardinalis Mazarinus hanc pacem execratus [etiamsi deinde ad Aurelianensis votum omnia fuissent composita] attamen visus est apud Ducem offendisse. Per ea tempora, quibus rerum moles in vna Aurelianensis Ducis voluntate vertebatur, meliùs forsitan erat ipsius consilium secundare: imò extollere, quàm vel detestari, vel repugnare.

Cap. III.

Dum Regina in Guienna degebat, varias tetenderunt insidias Fund:tores, vt Populum seducerent.

1650.

EFFOCATA Condæi Principis potentiã, & ipsius Ducibus eliminatis, Parisiensia ingenia peruicaciùs agebant. Parlamentarij malè quidem in Mazarinum animati, sed timore acriùs impulsi, studium omne impendebant, vt ipsum amolitentur Regno, dum Regis tutela

illis multa indulgebat, quæ impunè, Rege maiori, non admitterentur. Reuoluentes animo iacturas Regi illatas: Mazarinum iniurijs, & diris ferè proscissum, meritas illinc pœnas, hinc Ministri odium extimescebant. Regis iter in Guiennam eos turbauerat; qui noluissent Burdigalenses criminibus sibi permixtos mulctari, amicorum iacturas, & multò magis in pari flagitio formidantes exemplum. Ideò vulgauerant, Mazarinum illuc progredi, non ad Ciuitatem pacandam, sed ad satisfaciendum libidinibus animi in vindictam proni; & tandiù hæc sua cogitata diffamauerant, vt etiam Aurelianensis, qui huic itineri ingratijs assenserat, in eorum sententiam propè concesserit: quod deinde Mazarino plurimùm nocuit. Hi multoties Populum subornauerant, vt, Parlamento consulente, Mazarini ministerio, obstrepens, illius expulsionem seditiosè flagitaret. Aliquando etiã consultum fuit Parlamentum, an pro remotione Cardinalis supplicandum Regi esset. Quæ cùm ad votum non cederent, tandem dolosum, & ridiculum inuentum ediderunt.

Ad viarum angulos editum scriptum affigunt, quo à Marescalco Turena docebãtur Parisiẽses, Archiducem pacis cupidum eam vltrò Galliæ offerre. Cauerent, ne illis amplius Mazarinus imponeret, Hispanorum voluntatẽ frustrando, & Galliæ commodis [dum suis studebat] ad

gra-

grauem, & communem perniciem illudendo: Istius absentiam in extremis Galliæ finibus degentis commodam exhibere opportunitatem pacis concludendæ. Archiducem literas ad Aurelianensem dedisse, quibus compendiarium pacis consequendę modum inseruerat. Interim ipsos hortabatur, vt Aurelianensem, & Parlamentum vrgerent, ne vtilis occasio negligenter è manibus excideret: decreuisse enim Archiducem tàm iustæ oblationis inficiationem incendijs, rapinis, & populationibus vindicare; quòd sciret hæc paulò post secutura esse: cum Exercitus Hispanorum in procinctu inuadendi staret. Sub eosdem dies Aurelianensi redditæ sunt Archiducis literę, quem non fefellit Turcnæ astus, seditionem aliquam popularẽ, non pacem meditantis.

Irridebat Turena Parisiensium leuitatem, qui, quò propriùs inuestigabant tumultibus pacem, eam tantò longiùs à se remouebant. Belliger, & astutus Vir concordiam proponebat, vt bello materiam compararet. Aurelianensis recitat literas Parlamento, ac Ciuitati: & illicò, ne popularem subeat inuidiam, Legatos exornat: precatur nempè Pontificis, & Venetiarum Nuncios iam pacis tractandæ arbitros designatos, vt pro bono publico hanc operam impendant, quibus Auoxium, peritissimum Ministrum, adiungit. Hi Parisijs Flandriam versùs digressi, mit-

tunt

tunt ad Archiducem, vt conueniat de loco, in quo auspicari tractatus possit. Sed Archidux, Exercitu coacto, à loc. ad feria facessiuerat, expilans Regionem, & diu... sa Picardiæ, ac Campaniæ loca occupans. Vnde sequestri pro pacis mentione belli grassationes ad Vrbem retulerunt.

Cap. IV.

Acta in Campania, & Picardia. Monsonium expugnatur ab Hispanis. Turena profligatur à Gallis cum receptione Retelli.

1650

TOT submotis publicæ tranquillitatis impedimentis, Burgundia, Normannia, Guienna pacatis; vbi aut dexteritas, aut auctoritas ad seditiones cohibendas non valuit: armis illatis audaciâ tumultuantium repressâ, Parisios, exeunte anno, rediit Regina: amplioribus Regni partibus peragratis, integrisque dilabentibus Prouinciis reductis. Quibus profectionibus consolidatis Galliæ visceribus, externa laborabant. Marescallus, Seneterra, Oquincurtius, & Herlacus diligenter Turenæ motus captabant, nec non etiam eos præuertebât; illum-

illumque ab obſidione Monſonij cum aliqua clade reiecerant. Turena, poſtquam vidit, nullam ſibi ex ſolertia iſtorum Ducum ad benè agendum copiam dari, Archiduci ſe iungit, vt quod calliditate non poterat, apertis viribus impetraret. Vnà iuncti Guiſiam, Picardiæ Ciuitatem, circumueniunt, quam egregiè propugnatam deſerunt: deuaſtatis vicis omnibus circa eam adiacentibus. Improſperus Guiſiæ exitus Turenam docuit, vires ſibi firmas non eſſe aduersùs præcipuas Arces. Quare inferiores ſtatuit aggrediendas. Capellam, Caſtelletum, Retellum, & Monſonium longâ, ac memorabili obſidione ad Hiſpanorum manus perducit.

Cardinalis Mazarinus (qui etiam deſiderabat ſe ſubtrahere à varijs Funditorum machinationibus, quæ Pariſijs continenter contra ipſum adornabantur) ad Exercitum diſcedit; iniungitque Mareſcalco Pleſis Pralino, vt Retellum cingat. Quod Caſtrum, ſummoperè infeſtum Cãpaniæ, multa loca imparata, & Caſtella ſub iugum mittebat. Pleſis, Oquincurtius, & Villaquerius Retellum tantâ animi deſtinatione aggrediuntur, frequenti bombardarum ictu laceſſunt, vt quartâ die ſuum fecerint. Turena, qui cum Exercitu in ſubſidium obſeſſorũ peruenire maturabat, admonitus, Vrbem deditionem pactam eſſe, receptui cecinit, ne vlteriùs pergens, Vrbe iam deditâ, prælij diſcrimen incurreret.

Pleſis

Plesis, Oppido recepto, Turenam pedem referentem insequitur, adeptumque terga vertere & pede collato acie coegit decernere. Pugnatũ est cum incredibili Ducum pertinacia, paribus, viribus, & pari virtute. Tandem Plesis victoriæ compos fit, licet graui suorum iacturâ. Turena præter spem euasit, Exercitu consumpto. Gamarra Hispanorum Generalis capitur. Aestate eiusdem anni Marchio Seneterræ Gubernator Lotharingię adeò malè exceperat Comitem Ligneuillæ Ducis Caroli Pręfectum, qui Lotharingiam intrauerat, vt vix cum pauca manu se proripuerit.

Cap. V.

Causæ, quæ amicitiam inter Mazarinum, & Gondium præciderunt. Quo in statu res Principum carceratorum essent.

1650.

DVM Cardinalis in Campania triumphos agebat, Parisij graues in ipsum moles architectabantur. Illic inimicos profligauerat: hìc bellum resurgebat; & vnde minùs timebat, irrepebat calamitas. Originem, & seriem rerum compendiosè exponam, quantum cognitio illa

illa, quæ ad creperam lucem emersit, pati potest.

Assenserat Gondius Principum detentioni, impulsus quidem ab inimicitia, quę sibi cū illis intercedebat; sed multò magis, vt Reginam promereretur, & Mazarinum hoc sibi obstringeret beneficio, qui Reginam à summo Pontifice Cardinalitiam dignitatem illi exoraturam esse promiserat. Nec dubitabat Mazarinum fidei defuturum esse; imò potiùs hos honores quàm citò promoturum sperabat, vt hominem apud Parlamentum, & Populum potentem de se benemeritum haberet, qui, si repulsus secum inimicitias refecisset, summam illi infligere perniciem valuisset. Hanc adipisci dignitatem maturabat, antequam Rex maior fieret; ambigens, ne in maiori Regis ętate promissa vanescerent. Tunc enim Mazarinus ipso validior amicitiam suam tanti non fecisset, vt purpuram illi tribueret.

Mazarinus è contra, qui Gondij genium formidabat, & dubitabat, ne Cardinalitiam adeptus dignitatem (quæ consueuit in Gallia gradum facere ad dignationem primi Ministri) ad istam postea amplitudinem eniteretur, (potissimùm, cùm in Gondio multus ad hoc munus exercendum vigor suppeteret) prorogando dies, ipsius destinata fallebat: modò tempus inopportunū, modò itinera, modò rerū molē excusans, pcrastinabat, donec minor Regis ætas eximeretur

Gondius, promissorum impatientiâ exagitatus

tus, Ceuurusæ Ducissam, quæ conciliatrix inter ipsum, & Mazarinum fuerat, rogat, vt Cardinalem obtestetur stare promissis; vel saltem decretorium sibi afferat responsum: nolle se hac rerum ambiguitate diutiùs excruciari. Ducissa adeò Cardinalem pressit, vt post multas tergiuersationes, quas ipsa pro responso non accipiebat, arcanam tandem vocem emiserit, se nunquam hanc Gondij exaltationem promoturum: si credibile est à Cardinale responsum adeò liberum immaturo tempore vsurpatum esse, quod amicitiam direptum ibat, quæ quieti publicę, & sibi commodum præstabat.

Inter hæc Condæi mater libellum supplex Parlamento porrigi curauerat, quo à Condęo, Contio, & Longauilla ipsum rogabatur Parlamentum eorum infortunij misereretur, & in ęquitatem causæ respiceret; cùm iam vltrà annuum terminum insontes, & Sanguinis Principes in carcere detinerentur. Populus, Nobilitas, Proceres pro Principum libertate dies, noctesque intercedebant.

Multi quidem in Principum liberationem insudabant perducti, vt gratum ijs præstarent opus; sed maior pars officiosam diligentiam Mazarini odio, non Principum amori impendebat: quòd certò duceret Mazarini expulsioné à Principum libertate denunciari. Felices in hoc fuerunt Principes, quòd hominem populo odiosũ

ad-

aduersum haberent) cuius vt perniciem maturarent Parisienses, eos libertate donarunt. Mortalium animus multò impensiùs accenditur odio ad nocendū, quàm vt ad iuuandum amore ducatur.

Gondius res Mazarini pessū euntes manutenebat: at postquā ab altissima spe deiectus, despectum se, illusumque questus est, humeros à ruenti mole deduxit. Omnes auctores, qui vsque dum scribendis historijs vacarunt, huius machinæ, quę Mazarinum oppressit, aut constructorem Gondium, aut destructorem efficiunt. Nihilominus non video quotam partem in hac ducenda fabula habuerit, cùm vel sine ipsius impulsu iam propenderet ruina.

Fundæ Principes, tantum aberat, quòd vrgendi ad defectionem essent; vt potiùs ab his Gondius incessanter solicitaretur. Bofortius (quamuis Mazarino deuinctus ob maris præfecturam, quam illi post Patris decessum Regina decreuerat) nihilominus vltrò ad veteres simultates recurrerat, & palàm in Principum detentionem inuehebatur. Parlamentarios vrebat timor, ne Mazarini administratio, Rege extra pubertatem posito, prorogaretur; suspicantes tot illatarum iniuriarum vltionem. Vnius Aurelianensis respectus impediebat Senatum super Principum libertate decernere. Sciebant illius consilio Principes in carcere detineri; ideò non poterant in

hanc

hanc causam benignè introspicere, nisi in eum peccare vellent.

Gondij suggestione ad inimicitias cum Mazarino Ducem venisse hinc plurimi deducunt, quòd ad illius aures familiarem haberet accessum, nec non ipsius consilium ab Aurelianense magni duceretur. Ad id autem temporis exulceratum esse à Mazarini operationibus Aurelianensis animum apparet in querelis, quas ipse detulit ad Parlamentum. Ea enim adduxit, quæ sibimet acciderant, non quę ab alijs vel indita, vel subornata essent; ità vt visus sit Gondius(sibi) postquam à Mazarino nominationis ad Cardinalatum repulsam accepit, constituta Ducis non tardare potiùs, quàm illis, vel nouum suppeditare fomitem, vel impulsum dare.

Cap. VI.

Quibus artibus Parlamentarij vsi sint ad inconciliandum Aurelianensem Mazarino.

1651.

AVRELIANENSIS omnibus penè Funditoribus copiam sui perhumaniter faciebat. Poriò domi seruitutis ordinarię Ministri Mazarinum assiduò carpebant, & Heri animum narrationibus parùm gratis identidem asperabant. Pręter dictam facilitatem omnes audiendi, & omnibus gratificandi inerat Aurelianensi quidam insitus genius fidem præstandi sinistris potiùs, quàm secundis, & odiosis, quàm gratis. Cardinalis sæpè illum monuerat, & etiam preces addiderat, ne Parlamentarios ad familiaritatem admitteret. Pręsagiebat enim, indulgentissimo viro ex illorum assuętudine tandem venenum irrepturú esse. Sed exorare non potuit: imò Dux, cùm varijs de causis [quę inferiùs inscribuntur] cœpisset à Mazarino dissentire, in eorum familiaritate sibi placebat, & Mazarini detractores in domesticum recipiebat colloquium, ijsque oblectabatur. Vnde Funditores, hac Ducis propensione subodoratâ, ipsius humeris machinas

ſuas inædificare ſtatuerunt: & verè per illam tẽpeſtatem iſti ſatis validi erant ad ſuſtinendum .

Quibus tamen artibuș vſi ſint ad labentẽ amicitiam proſternendam, non benè comperitur. Vulgatum tunc eſt ab ijs Duci relatũ eſſe, Cardinalem diffamaſſe Principum detentionis eum promotorẽ fuiſſe, & potiſſimũ ab ipſius cõſilio promanaſſe; ad quod dictum Ducem vehemẽter in Cardinalem axcanduiſſe. Quæ eadem cũ vel verè, vel fictè à multis nunciarentur, per tot repetitos iræ feruores odiũ Aurelianenſis mẽti ſenſim inductum varijs poſtea de cauſis altiùs deſcendit.

Iis addiderunt ſe illius miſereri, qui iam penè nullus eſſet: Vno duntaxat titulo Locumtenentis Regni, & armorum ſuperſtite inani, & vacuo; cum Cardinalis militaria ex ſe vno munia diſpenſans, Politices, & armorum ſibi dominium arrogaret. Pignus neceſſitatis, non exiſtimationis, & beneuolentię hanc eſſe obſequij ſpeciem, quę adhuc ei, minore Rege, ſeruaretur. Cęterùm in confirmata Mazarini tãtùm nunc pręſumentis dominatione illum non vſui, ſed contemptui, & nocumento amicis futurum. Verè poſt victoriam Retellenſem Cardinalis Potentia eò gliſcebat, vt auctoritatẽ Ducis quodãmodo premeret, aut certò opacaret.

Demum concludunt Parlamentum, & Populum in Principum libertatem, ac Mazarini relegationem

gationẽ cõſpirare . Si ille velit hunc protectione ſua inũbrare, illuc ipsũ reciſurũ eſſe; vt amicitia Parlamenti, Populi, ac tot Principũ diſpoliatus luſus artium Mazarini euadat ſine cliẽtibus, & auctoritate ad miniſtri ſuperbi nutũ circumactus, deſtitutus, deſpectus, illuſus. Autumant multi nullum verbum intimiùs penetraſſe Ducem, & à Mazarino retraxiſſe, quàm illud imminutę potentię.

Aurelianenſis, poſtquam Principes in carcerem coniecti fuerant, Filium virilis ſexus ſuſtulerat, quo naturæ beneficio ad id temporis carebat. Hinc facilè à me impetro, vt credam domeſticos paruulum illi obiectauiſſe filium: ne ſcilicet eum vellet tot inimicorum hęredem inſcribere: teneram ætatem obnoxiam iniurijs amicorũ multitudine vallaret; Prouincias quęreret: pecunias cogeret: opes ſuas ſtabiliret. Verè poſt exortum filij Dux nihil penſi habuit Regias opes præcidere, vt ſuas amplificaret. Deinde poſtquam, graſſante bello ciuili, filiũ extulit, ſuam, & communem cauſam deſerens, viſus eſt plus vacauiſſe dolori, & fletibus filij demortui, quàm negotijs bellorum.

Vtcunque ſit, Cardinalem Mazarinum in hac Ducis reuolutione non omnes culpa volunt abſoluere, argumentum mutuantes ex oratione à Duce habitâ aduersùs eundem Cardinalẽ apud Parlamentum: In qua Aurelianenſis con-

questus est in omnibus consilijs Cardinalem suis semper sententijs aduersũ, & contradicentem offendisse: Quod vt clariùs eluceat, querelas à Duce emissas breuiter exarabimus.

Cap. VII.

Aurelianensis cum Parlamento conqueritur, quod Mazarinus suam non probauerit sententiam, quæ concludebat Duci Epernonio Guiennæ Gubernationem abrogandam esse.

1651

DVX Aurelianensis in consilio secreto Regis tumultus Burdigalẽses ruminante opinatus est, Burdigalensium postulata omninò refutanda non esse; sed ijs alterius electionem Gubernatoris concedendam. Ducem Epernonium nimis asperum, vel longo & Patris, & ipsius regimini inuisum Burdigalenses oderant. Diuturnæ moderationes magis stomachum, & molestiã commouent, quàm beneuolentiam adsciscant: vel ita ferente hominũ ingenio, vt etiam grata sępiùs ingesta nouissimè displiceant: vel Gubernatorum conditio talis sit, vt conferendo vnis gratias, alijs euadanț ingrati; cum repulsi tenaciùs iniurię custodiant

ſtodiant imaginem, quàm admiſſi acceptum recordentur beneficium. Licet Galliarum Prouinciæ perpetuis aſſuetę Gubernatoribus aduersùs longas eorum dominationes minùs ſtomachoſæ eſſe debeant; veruntamen Burdigalenſis Ciuitas editos tumultus, & ſeditiones ad malam Epernonij adminiſtrationem referebat, quæ etiamſi æqua fuiſſet, videbatur Aurelianenſi bellum, quod poterat Gubernatoris mutatione ſedari, periculoſis armis protrahendũ non eſſe: Quę etiamſi viciſſent, luctuoſa ſemper extabat victoria, quæ plures Regi iacturas, multa Galliarum hoſtibus conferebat emolumenta.

Cùm Principes iam incluſi carceribus eſſent, eadem Duci ſedit opinio: imò totis viribus impugnauit iter, quod Regina in Aquitaniam expediebat; aſtruebatq; meliores copias è Flãdria educi, quarum defectus Picardiam, & Cãpaniam hoſtium inuaſionibus prodebat, eò periculoſioribus, quò Hiſpanis comites hærebãt milites, & Duces Condæi, qui locorum periti, & amicitia pręſidiariorum inſtructi aliquã grauem cladem potuiſſent infligere; concludebatq; melius eſſe conſolari Populos in petitione alterius Gubernatoris, quàm armorum proſecutione eos ad deſperationem impingere.

Profectò videbatur Dux ſaluberrimum conſilium dare, quod ne acceptum eſſet, non pau-

ca intercedebant. In primis verendum erat, ne dum vni vulneri adhiberentur remedia, grauius infligeretur.

In Galliâ Ciuitatum, & Prouinciarum Gubernationes pecuniâ redimuntur adeò constanter, vt partem paternæ conflent hæreditatis, & ad filios non secùs, ac alia bona transeant: Idcircò non possunt ab his extorqueri, qui eas semel possederint, nisi iniuriosè, aut soluto pretio, quo oppigneratæ sunt. Hinc fit, vt non semper copia sit ipsi Regi remunerādi deseruiētium merita præfecturarū retributionibus: quia ab occupatis non licet possessores amoliri, nisi restitutâ pecuniâ. Quę restitutio suos etiam sentit labores; pręcipuè, si vir eximius Gubernatione spoliādus sit; vt tunc erāt Duces Epernonij penè à Sæculo administrationi Guiennę innati, diuítijs, & amicorum globo præpotentes. Fędè etiam lacerabat auctoritatem Regiā subditorum libidini submittere honorem, & decus Gubernatoris probatæ fidei, qui forsan, vt suo Regi accuratè deseruiret, in odium Ciuitatis offenderat.

Principis Condæi desiderium in Aquitaniā se inferendi, & Burdigalæ constituendi potentiam suam, obstitit Reginæ, quominus ex illa Prouincia Epernonium extraheret: timenti, ne Condæi petitionibus locum faceret, cuius auspicijs seditiones illę ferebantur inauguratę, &

hunc

hunc vnum expetere Gubernatorem, vt ferocirent sub Duce ad gentis genium facto. Nec postquam Principes in custodiam traditi sunt, hoc discrimen vanuerat: quin imò grauius impendebat. Dux enim Bullionius, vxor, & filius Condei illam rebellionis sedem occuparant (quam Condęus liber sibi destinauerat) ex Hispania, & Anglia implorantes auxilia; quæ si semel in illa munita Ciuitate nidulata essent, non nisi immensis viribus exigi potuissent. Quare decreuit Regina nutantē rebellionē, antequā confirmaretur, supprimere: quæ tunc adeò altè radicata, nec remotione Gubernatoris, nec veniæ ꝓmissis refigi potuisset: namq; Legatos à Parlamēto Parisiēse Burdigalā missos malè exceperāt, & sine vlla obediētię spe remiserāt. Negotiū igitur desperandum tractari armis debebat.

Cap. IIX.

Secunda Ducis querela aduersus Mazarinum sua aspernantem consilia, & sincerè secum non agentem.

1651

VLTERIVS Aurelianensis questus est apud Parlamentum, quòd pacem, quæ Burdigalæ constituta erat suo potissimùm cõsilio Cardinalis abominatus esset: asserens detestabilibus conditionibus felicitates Regias ab eo interuersas esse. Porrò in egressu Burdigalæ Cardinalem cum vxore Condæi, Duce Bullionio, & Rupifocaldio longos conseruisse sermones: quid secum egerit, cùm Parisios reuersus esset, suspicioso pressisse silentio,

Hac parte potuisset forsan Cardinalis cautiùs agere, & cùm pax Burdigalensis ad votum Ducis irrogaretur, etiam querimonias omittere, nec Ducis consilium, quod probabatu , damnare. Pax semper laudabilis est. Ea, quæ fit inter Principem, & subditum, magis commendatur, cùm minùs cruenta. Nihil impensiùs vexabat Ducem, quàm sua consilia uanescere. Æquè amant

mant mortales propria consilia, ac filios; Partus enim mentis hæc sunt. Ideò dolent cõsiliorum suorum casu, perinde ac filiorum morte cruciantur: eò magis, cùm viri multę auctoritatis sunt, eorum consilia non recipi diminutio auctoritatis est.

Deinde, vel Cardinalis non debebat cũ vxore Condæi speciem familiaris inire colloquij aliquid arcani pręseferentem, vel liberè Aurelianensi acta promere; cuius animus, similibus negotiationibus suspensus, in Funditorum fortasse sententiã faciliùs lapsus est, qui cum monuerant de Mazarino, Principum custodiam illi adscribente, palamque vulgante ab ipsius mente, & consilio detentionem illam emanasse; imò ipsius iussu executioni mandatam esse. Dux haud difficilè hoc hamo capitur, iam suspicans talem excusationem Vxori Condæi à Cardinale adductam fuisse: nimirùm insontem se à Principũ extare captura, totumq; inuidiæ põdus in ipsum deuoluisse. Per has rimas Parlamentariorum artes penetrarunt: sensimque plagam dilatantes insanabile vulnus fecerunt.

Vltimò Aurelianensis iratus est Cardinali, quòd Angliæ Parlamẽto Parisiense exęquauerit Parlamentum; fassusque esset æquabiliter in suum Regem Parlamentum conspirare Parisiense, ac illud Angliæ. Iam Dux Cardinali infensus voluit hanc plausibilem causam ad dirimendam

ami-

amicitiam arripere; vt Parlamento gratificaretur. Cæterùm Cardinalis saltem verisimilia loquebatur.

Erant tamen omnes istæ causæ perinde leues (quamuis veræ fuissent, & non falsò dissipatæ) vt præceps Ducis consilium excusare nequirent. Intelligebat ipse, in quod discrimen Regnum adduceretur expulsione Cardinalis; ita vt ad diuinam referatur omnipotentiam rursum coaluisse in tot partes discerptum. Attamen, nescio quo Galliarum fato, ad hoc opus tanto se feruore accinxit, vt, qui in omnibus alijs hęrebat, in hoc vrgendo pertinacissimam ostentauerit soliditatem. Lęti Parlamentarij omne ius à Ducis voluntate sibi permitti, causam Principum ad se auocãt: quorũ lectis supplicationibus decernũt supra eorũ liberatione Reginam rogandã esse. Reginæ prudentia hanc procellã varijs procrastinationibus leniebat, & etiam penitùs tranquillasset; nisi Aurelianensis, mendicata occasione in Cardinalem inuehendi, negotium in præceps dedisset.

Cap. IX.

Tertia Ducis in Mazarinum querela, quæ ad Parlamentum dclata rem in præceps dedit. Cardinalis ab Vrbe migratio.

1651.

ACCIDIT in familiari colloquio Cardinalem coram Regina cum Duce Aurelianense questum esse de operationibus Parlamenti in Regię Auctoritatis perniciem tendentibus: dicentem suos etiam hoc Parlamentum habere Cromuelos, & Farfaxios, qui non secùs, ac illi Anglię in Regem molirentur. Velle primos conatus in se perdendo experiri (sicut Parlamentum Anglię ab interitu Proregis Hibernię sua facinóra auspicatum erat); qui si feliciter succederent, Regem deinde adorirentur. Æquissimam querelam Dux opportunam sibi fecit occasionem Cardinalem criminandi: quòd Parlamentū apud Reginam rebellionis postulauisset: quòd prauis consilijs, & in multorum calamitatem collineantibus Regis pueritiam educaret.

Videtur præter supradictas causas alia recentissima interuenisse, vel vera, vel à Funditoribus

bus ad veri ſpeciem compoſita; vt inter Cardinalem, & Ducem, quæ ſupererat vnionis ſpes, penitùs diſſolueretur. Conuenerat cũ Regina de Principum liberatione, quæ, cùm vltra conſtitutum tempus tardaretur, dicitur ſuboluiſſe Aurelianenſi, à Cardinale interea Principum voluntatem examinari, & negotium liberationis ita digeri, vt Condæus eam totam non alij, quã ipſi Mazarino ſe debere intelligeret. Aurelianenſis (qui meliorem iſtius operis partem ſibi vindicabat, & ſtudium ſuum intendebat, vt Condeus hanc illi gratiam totam referret acceptam, & præſenti beneficio omnis preteritæ iniuriæ extingueretur memoria) erga Cardinalem implacabiliter æſtuans, Principum libertati illius expulſionem inſerere conatus eſt, vt gratiam apud ipſos amplificaret; cùm eodem tempore vltionem inimici eorum libertati adiungeret.

Ideò quartâ Februarij ad Parlamentum Coadiutorem mittit, qui nunciaret, quid ſibi cum Mazarino acciderit; deinde poſterâ die accedens ipſe, exponit Populum, Nobilitatem, omneſq; Parlamentarios Farfaxij, & Cromueli nomine à Mazarino (à ſe tamen grauiter obiurgato) corã Rege donatos eſſe.

Hæ querimonię à Duce delatę mentes Parlamentariorum [vel ſine cauſa Cardinalem abominantes] hac vna, quam æquiſſimam iudicabant, oblata, ad execrabile illius odium adeò ef-

fe-

ferarunt, vt extemplò Principum libertatem, & Cardinalis expulsionem statuerint. Nobilitas quoque sui excitauit conuenticula, vt infamiam à Mazarino sibi illatam vlcisceretur. Populus ad arma procliuis euestigiò ad ea respexit.

Non defuerunt multi belli Duces, qui se obtuleruut Cardinali, & hortationibus titillarunt, vt causam suam armis tueretur. Astruentes licere cōtra Parlamēti vim vim opponere: violari in ipsius exilio à Parlamento Auctoritatem Regiam, & sui innocentiam in rectà administratione tot annos probatam: Parlamenti deliberationem non modò irritam esse nulla apparenti causâ cohonestatam, sed violentam, & punitione dignā, potiùs à tumultu, quàm à legibus promulgatam. Sedit tamen Reginę seruire tempori, & sæuienti fortunæ animum submittere, quàm Regem in maiora discrimina adducere: Sanciente Senatu, sæuiente Nobilitate, ferociente Populo, omnibus ad vindicandam ignominiam perduellionis à Cardinale sibi inustam anhelantibus.

Quanta

Cap. X.

Quanta egerit Regina, vt Aurelianenſem ad ſe pertraheret. Quomodo ſe cum Populo geſſerit. Cardinalis Portum gratiæ petit.

1651.

REGINA ante Cardinalis diſceſſum, & poſtquam euaſerat, omnibus votis contendit Ducis animum præoccupatum, & tumentem, auctoritate, ac precibus demulcere. Iuſſit Aurelianenſi ſignificari, ſe eum domi ſuę conuenturam eſſe. Sed ille nec Reginam poſſe domi opperiri reſpondit, nec ad eam venire; cauſatus palatij Regalis moram ſibi tutam non eſſe. Regina ad eum miſit, vt neutram domum eligeret, addens illam Anglię Reginæ non futuram ſuſpectam ad colloquendum; non poſſe ſe Principũ libertatis libellum ſubnotare, quin antea multa illi ex vſu communicaret. Eadem etiam ad Parlamentum ſcripſit: & Protopræſes à Duce intenſiſſimè contendit, ne tam iuſtam Reginæ petitionem inficiatione vlteriùs fruſtaretur; preces etiam lacrhrymis proſecutus: omnibus irritis. Funditores huic collocutioni cunctis ar-

tibus

tibus obstiterunt, verentes, ne humanitas Reginæ, vel auctoritas animum Ducis flexibilem inclinaret.

Cardinalis Aulâ discedens Portumgratiæ primùm adijt ad inuisendos Principes illic inclusos, & illis decretæ libertatis nuncium primus dedit; exposuitque seriem eorum, quæ in ipsorũ detentione acta erant, vt se purgaret, neque deinde ęmuli omni illum onerarent inuidiâ. Fertur Condęum sinceram illi spopondisse amicitiã. Quibus tamen promissis in carcere præstitis stare non tenebatur. Hinc discedens Sedanum, mox Coloniam appulit. Opportuniorem sedem optare non poterat ad colligendum militem, ad Galliam retentandam, ad nuncios excipiendos, ad amicitias tùm intra Regnũ, tùm extra colẽdas. Nam pro certo ducebat post Principum libertatẽ talem suboriendam esse confusionem in Galliâ; vt multi, qui tunc suum vrgerent exilium, redeuntem tanquam Regni liberatorem desideraturi, & excepturi essent.

A Cardinalis discessu Regina Mercatorum Præposito, & Ministris Ciuitatis ad se accersitis imperauit; vt portas custodirent, & ciuiliorem militiam ad hoc munus conuocarent; infimâ turbâ tumultuanti sepositâ. Iussus iste fuit necessarius. Prudenter Regina Ciues præoccupauit, excubias ijs imperando; ne ab impositis excubijs inscia pręoccuparetur. Sategit hanc afflicti speciẽ

im-

imperij retinere. Fama quippè de consilio Regis rapiendi à seditiosis disseminata armauerat Ciuitatem, hoc vnum agitantem; ne Regis raptores elaberentur. Imò, cùm vulgaretur illum iam euasisse, oportuit Regem exclamanti, & frendenti multitudini se ostendere. Quare populus in ea, quę à Regina iubebantur, pronus, vltra quod imperabatur, executus est: portas obstruens, aditus insidens, in omnes præterlabentes currus, extraordinariâ inquirens sollicitudine, Regem, & Reginam non modò auctoritate, sed penè libertate dispoliat.

Liberationem quoque Principum subsignauit Regina. Cardinalis eã precatus erat, vt aliquam moram huic subscriptioni interponeret. Sed tot obsessa tumultibus censuit non proferre diem; ne tarditate subscriptionis se nimis aduersãtẽ huic liberationi traduceret, quę tandem deflecti nequibat. Marescalcus Gramuntius faustissimi nuncij expositor, tantâ velocitate per dispositos equos Portumgratiæ decurrit, vt Cardinalem illinc discedentem adhuc offenderit.

Cap. XI.

Principum aduentus. Reginæ prudentia in moderãdis per hanc molestissimam procellam rebus.

1651.

PRINCIPES ab arce Portusgratiæ; videlicet à carcere ad libertatem Parisios versùs erumpentes refricant mihi memoriam Æoliæ, vbi venti carcerem indignantes, circũ claustra fremunt: mox qua data porta ruunt, & terras turbine perflant. Carceris memoria eò magis acuebat iram, & excitabat furores, quò indignior, ac iniustior ijs videbatur. Neque solùm ipsi hoc sentiebant, sed Parlamentum, & tota Gallia idem testabatur: vnde bilis acrior, & ardentius vltionis desiderium.

Numeroso amicorum comitatu Parisios inuehuntur de Regia triumphantes Auctoritate, è carceribus Parlamenti decreto soluti: Ministro quoque, vel ipsâ repugnante Reginâ, depulso. Veruntamen modestè vtuntur victoriâ; illam libentiùs premunt, quàm venditent; satis equidem nota, & vulgata erat, quàm vt produci opus esset. Regi, & Reginæ se sistunt, grates pro

libertate referentes. Videbantur indignatio, & odium in Mazarinum decumbentia extra Regni limites insecuta ipsum esse. Illud tamen à Principibus reddebatur obsequium, quod Mazarini reditum etiam vi posset excludere. A Rege illa prodibat gratia, quę ipsius Auctoritatem à nullo pateretur circumscribi. Vnde, cùm illinc aliqui quęrerentur dari limites, hinc, vel exigua modificatio nimis grauaret; infida omnis apparebat recõciliatio: dum vtrique ita se munire tacitè contenderent, vt vni à supremo nihil timere, alter sine conditione vellet subditis imperare.

Hìc prudẽtia, & æquitas administrationis Reginę intensissimè elucet: nam maiorem præteritorum partem arrogabant sibi Cardinalis consilia: at nunc se vnam contra agmen tot Principum, & Parlamẽti nec mens, nec animus destituit: partim dando, partim differendo, partim refutando se Regem, & Regnum ab euidẽti ruina subduxit.

Regina in publica, & priuata calamitate suæ, & communi causæ viriliter astitit. Multos Principes, Marescallos, omnesque belli Duces vel prȩmijs, vel promissis, vel Maiestatis reuerentiâ sibi mancipauit. Marescalli ab Aurelianense identidẽ accersiti iubebãtur suis imperatis prȩstò esse, causante eorum exigere munus à se armorum Locumtenẽte haurire mandata, & mili-

tares

tares functiones ad sui voluntatem instruere. Hi Ducis vocibus reuerēter perceptis Reginæ iussa sine cunctatione exequebantur; cuius auctoritas Aurelianensis facultatem longè præcellebat, & propinquus Regis à minori ętate exortus huic occasum indicabat. Parlamentum hanc labentem Aurelianensis auctoritatem fulcire decretis contendit, sed, præter Populum Parisiensem tumultuantem, nullus alius obtemperauit.

Consilium quoque prudēter ordinauit Regina, si fidem omnes seruauissēt. Inscio Aurelianense gratiam Chauinio, & sedem ātiquâ honestiorem restituit. A Castronouo sigilla repetijt, quæ primo Pręsidi Molè aptauit, vt homini iusto, potenti, & dę Regia Auctoritate benemerito gratificaretur. Quo dono Parlamentū quoque, veluti fiduciæ tesserâ suo capiti creditâ, cōprehendi videbatur. Magnum Cancellarium Seguerium post Principum detētionem ab Aula, & Ciuitate exclusū pristinis honoribus decorauit. Hæ mutationes plùs cęteris Aurelianēsem momorderunt, cuius auctoritas videbatur à Regina pręcidi; cùm sine eius astipulatione, imò penitùs imprudente consilium Regium nouis, & illi inuisis hominibus informaretur. Quod, ne præsente quidem Mazarino, Regina tentasset. Funda omnis commota est, præsertim euectione primi Pręsidis ad custodiam sigillorum. Æquitas istius hominis magnanimitati coniuncta, poten-

tioribus illius tempeſtatis Regiam Auctoritatem carpētibus aſſiduè obluctans, quò maiora ſumebat auctoritatis incrementa, eò formidoloſior, & impēſiùs moleſta ijs euaderet, conſonum erat.

Ad hunc moleſtiſſimum ſonum Aurelianenſis domi ſuę adunat conſilium, adhibitis Principibus, & Fundæ Proceribus. Atroces inibi expromuntur ſententiæ: vnoquoque ægritudinem animi, non rationem conſulente. Proclamabatur armandum Populum, & vi à Magno Pręſide ſigilla educenda. Sed mite Aurelianenſis ingenium violentis deliberationibus ęgrè acquieſcebat. Neque forſã ciuilis Populus ſuſtinuiſſet vim aliquã illi magno homini inferri. Nam vt plurimùm Populi fęx Funditorũ motibus aderat, quã Molę cõſueuerat ſolo aſpectu, voce, & mirâ cõtemptus ſpecie ab audacibus inceptis deterrere. In infimos homines, & petulantes plùs dominatur auctoritas magnæ exiſtimationis viri, quàm eos oppoſita vis ſatis coerceat.

Hi tumultus ſenſim poſt multas conſultationes in quietem decumbebant; cùm erubeſcerent Principes fœdare nouitatibus reuerentiam Regi debitam; nec vellet Regina illorum animos ab ira reſidentes vlteriùs aſperare. Sigilla à Protopræſide, ea vltrò offerente, recuperat, cui poterant intra paucos menſes, maiore Rege, ſolidiore dono, & nemine iuſtè obſtrepente, reſtitui. Hæc Magno Cancellario Seguerio traduntur.

Si-

Sigillorum dispensatione dexterè vsa Regina vnâ liberalitate duos eximios viros obligauit.

Cap. XII.

Guiennæ Præfectura Condæo traditur. Causæ.

1651

TEnaciter Principum astabat animo consilium aditus omnes ad Mazarini reditum occludendi,& quia præuidebant in Reginæ mente omnia perquiri media ad Cardinalem ab immerito exilio reducendum: ipsi quoque nihil præteribant, quod posset hunc accessum,vel iniectis armis, præuertere. Animo igitur reuoluebant exarmare Reginã viribus,& consilio, quod reliquum esset, ad Mazarinum propendente; & comparare sibi earum prouinciarũ administrationem, quę portus, & Ciuitates ad mare obtinentes commercium cum exteris liberum præberent: vt hinc Reginam ab ineundo Mazarini reductionis consilio vel minis turbarent, vel illatis armis impedirent, vel, si tandem pares esse non possent, ad Galliæ hostes refugium haberent. His cogitatis insistens Condęus Aquitaniæ Præfecturam, partim amicorũ officijs, partim precibus obtinuit; quę prouĩcia ad tumultus

Inclinata, Hiſpanis finitima, exquiſita ad illius alendas cogitationes acceſſit conditura.

Nulli dubium eſt Reginam ingratijs hanc Condæo gratiam detuliſſe; ſed Burdigalę Parlamentum illum inſtantiſſimè flagitabat pro Gubernatore: Populus cupiebat: Dux Epernonius inuiſus popularibus aliam cooptabat gubernationem, in qua quietiùs degeret: Dux Aurelianenſis ſuffragabatur Condæo, cuius filio Anguinio Duci vnam ex ſuis filijs deſponderat: Chauinius, qui clauum adminiſtrationis tum gubernabat, ſuum calculum illi applicuit: Condæus ſpopondit Reginę, ſe, hac impetrata Prouincia, quieturum: quibus omnibus de cauſis permota Regina dedit illi, quod penè inficiari nequibat: facultatem videlicet Burgundiam in Aquitaniam cum Duce Epernonio cõmutandi; in cuius commutatione Diuionenſe Caſtrũ ſibi reſeruauit Cõdęus, vt Aquitaniâ auctus adhuc Burgundiam oppigneratam haberet.

Præterea, etiamſi varij effunderẽtur rumores de Condæi negotiationibus cum Hiſpanis, Regina nondum cõmonefacta ſperabat hoc explętum munere defecturum non eſſe; pręcipuè, cũ Aquitaniæ Pręfectura ad ſe Pariſijs eũ aduocaret. Reputabat maximũ afflictarum rerũ leuamen à Parlamentariorum ſuggeſtionibus Principem amouere, ac Populi Pariſienſis tumultibus ſegregare; qui Burdigalę inquietam offendens

administrationem, dum illis componendis rebus adijceret animum, forsan se à seditionibus reiecisset, & quieti, ac Regi promerendo vacasset.

Eò magis cùm non desperaretur similibus concessionibus, & beneficijs posse eius animum aduersùs Mazarinum æstuantē demulceri; vt istius reditum oppugnaturus ampliùs non esset. Quas omnes propositiones Mazarini reditum comprehendentes pertinacissimè semper Princeps refutauit: asserens in Mazarini prędominantis contubernio nullā sibi securitatem illucescere. Imò adeò inusta erat ipsius menti Mazarinū excludendi deliberatio, vt crimini non duceret arma in Regios expedire, dummodo hoc vno consilio Mazarinum propulsandi adhiberentur. Licet peccati natura non à solis mentis conceptibus, sed ab operationibus effingatur: nihilominus arbitrabatur Princeps à propriæ salutis propugnatione quodlibet ausum desęcari.

Cap. XIII.

Regina multos Proceres ad se pertrahit. Condæus Parisijs recedit.

1651.

SI Reginæ concessionibus Condæi opes adoleuerant, eiusdem Reginæ dexteritas multos illi amicos, & clientes subduxerat. Conuenerat inter Condæum, & Ducissam Ceuurusę, vt Contio, fratri Condæi, filia ipsius Ceuurusæ denuberet: cui promisso satisfacere recusauit Condæus; cùm permotus querelis Longauillæ ipsius sororis, (quæ Ceuurusam hoc matrimonio sibi anteponi dolebat) tùm rei familiaris instigatus iacturâ, quæ ꝑmagna cõtingebat, si Cõtius, inito matrimonio, suam bonorũ partem hęreditariam ab illa Condęi seduxisset. Ceuurusa se deludentem indignata Condæum, vltionem anhelans, affines suos, & consanguineos ab illo in Regias partes diducit: Coadiutorem etiam diuellit.

Ad hunc quãuis Condei libertas plurimũ spectaret; nũquã tamẽ potuerunt res suæ illis Cõdæi coalescere: imò ista vnio tantis Coadiutoris in Condęũ procurata beneficijs, in apertũ degene-

generauit dissidium. Autumabatur nempe non Principum amore, sed Mazarini odio ductum in eorum liberatione Gondium desudasse, cui non ignorabat exilium Cardinalis appendi.

Gondij destinata vna Regina felicitare poterat; illum nimirum exoratâ à summo Pontifice purpurâ decorare. Veruntamen, cùm ad has gratias sibi conferendas in publica quiete perducere Reginam nequiuerit, postquam aduertit in tanta rerum confusione ope suâ illam indigere, à Condæo ad eam se conuertit, vt præsentibus officijs constabiliret, quod præteritis, rumor erat, corrupisse, & tantundem Reginę gratiam secundis negotiationibus demereretur, quantum aduersis abalienauerat.

Dux Longauillę quietioris vitæ spe illectus, vxoris consilia, & actiones Condæi detestatus, multique alij Principes à Condæi genio nimis prompto, & aspernante fugati, sincerè se Regis obedientię restituunt: quibus fulcris, dum destitueretur Condæus, innixa Regina auctoritatis robur sensim resumebat. Hęc supra insitam beneuolentiam eam producebat affabilitatem alliciendis animis factam, quę decori Regio pulchrè consociatur. Nonnullos speciosis verbis, alios promissis solidioribus pascebat. Et cũ, dicti ãte prudẽtiâ, ac longo vsu, mẽtes rectas ab obliquis discerneret, inter vtrasque tantâ præcautione meabat, & consilia sua tali moderatione

pro-

prodebat, vt prodi non posset. Interea, cùm maior Regis ætas appropinquaret, omnium erant animi in eam diem suspensi, quâ facultas, quæ Principib⁹ deperibat, Reginæ cumulabatur. Vnde multi ex refractarijs ipsius auctoritatem, quę breuì summum vigorem nancisceretur, venerabantur. Inter hæc militiæ Parisienses à portarum custodia se abstinebãt, & Rex singulari alacritate venatum petijt, fidelium seruorum animos erigens, infidis, suspectisque depressis.

Condæus hanc Reginæ potentiam cœpit suspectam habere. Vnde Sanctum Morum repentè abscedens diuulgat Aulam deseruisse, quia explorauerat maximam inde procellam contra ipsum excitari. Continuò vulgatum est recentem carceris memoriam, & conscientiæ stimulum discrimen verè non imminens Principis menti offudisse: iustum pauorem ingentem fuisse sollicitudinem: Remotiora pericula impendentia ex propinquo vidisse non sine causa sibi metuentẽ. Condæum apertè insimulare videbatur mora, quam Hispani in Astnęi Ciuitate trahebãt, cum eos nunquam aut bona veniâ dimisisset, aut renitentes armis insectatus esset: quod illi haud difficile euadebat, Citadellâ pro se stãte: suis etiã iussibus audientes Copię Regio se immiscere Exercitui abnuebãt; vnde rumores varij de ipsius in Hispanos propensione diffamabantur.

Cardinalis Mazarínus, vt reditũ suũ in Galliã

explanaret, Coloniæ degens pacis mentionem Hiſpanis iniecerat, quæ cum Fuenſeldagna Flandriꝫ Moderatore non mediocri calore agitabatur, ità ſentiente Hiſpaniarum Aula; quãdo repentè (negotiatione ad exitum iam ſpectante) Fuenſeldagna Mazarini tractationibus aures occluſit. Vulgatum eſt, hanc ab Hiſpanis tractationem eis admodum vtilem ſupreſſam eſſe, quia Condꝫi Nuncij illuc ad fœdus percutiendum venerant, in quo magnarum rerum fundamenta iaciebant.

A Principe hæc palã refellente culpa diuturni incolatus, quem Hiſpani in Aſtnæi Ciuitate ducebant, in Regios Miniſtros retorquebatur, qui nullas vnquam Copias, vel à ſe rogati, ſibi contribuere voluiſſent, vt hoc opus prꝫſtare poſſet; cùm alioquì ea Exercitus pars, quꝫ ſuis iuſſibus prꝫſtò erat, Hiſpanorum prꝫſidio valido & munito hinc eijciendo non ſufficeret.

Cauſam, quꝫ Condæum iuſſit Pariſios deſerere, per codicillos Parlamento ipſe expoſuit: videlicet omnia ad Cardinalis reditum diſponi: Mercurij Ducem intimiora arcana Coloniam detuliſſe: Aulam, licet Mazarino vacuam, ipſius tamen artibus inquinari: Tilleriũ, Lionnã, & Seruientum diuturnâ aſſuetudine Mazarini dolos combibiſſe, & nunc in Cõſilio Regis præpotentes omnia ad illius arbitrium attemperare: præſentem eſſe abſẽtis Mazarini Auctoritatem: in-

insidias contra ipsum tendi: tutum sibi non patere ad Regem accessum, hunc iniuisse ab Vrbe discessum, vt propriæ incolumitati consuleret: alienam gestare se à tumultibus mētem, nihil deuiantē ab obsequio, & seruitute, quam olim Regi professus erat: Ciuitatis incolatum resumpturum, cum cessarent insidiæ, & securus in ea degere posset. Contius, qui fratris querelas Parlamento deferebat, addidit Ciuitati, & Aulæ fratrem restituere se nō posse, quin priùs hi tres Ministri, Tillerius nempe, Lionna, & Seruientus relegarentur: ex istorum exilio illi securitatem reduci.

Cap. XIV.

Acta in Parlamento. Parlamento pro Condæo apud Regem suplicanti responsio à Rege facta.

1651.

OCTAVA Iulij, Parlamento sedente, Protopræses luculentâ oratione ostendit vanum fuisse Cōdęi timorē: Aliquid cōtra ipsum intentare non somniasse quidem Aulam: non debuisse suspicionem aeream, & futilem solidas querelas facere, & vniuersam Galliam armorum timore concutere: his motibus bellum ali-

aliquod ciuile portendi. Belli ciuilis nomen præsentis Contij aures, & mentem vellicauit eucstigiò respondentis, Condæo fratri nihil antiquius esse Galliarum quiete, & Regis obsequio: significationes iam tantas suæ fidelitatis prompsisse, vt non vacaret eas recensere: nimis fœdam hanc esse notam, quæ eius honori à primo Præside imprimeretur: debuisse ab illo suos diligentiùs expendi sermones, qui Sanguinis Principum decus attingebant.

Protopręses acri responso nihil omninò permotus, ei retulit illius non esse se dicentẽ interpellare: Vnum duntaxat Regem posse sibi ex ea sede, quam occupabat, loquenti silentium indicere, alijs non licere: Nihil noui in sua oratione Senatui attulisse, cùm nondum exoleuerit eius Maiorum memoria, qui Galliã sus, deque verterunt. Contius iam calens secundò perculsus efferbuit, vt diceret se extra eum locum illi probaturum quantum excesserit in Sanguinis Principe malè habendo. Protopræses respondit se nullo pauore duci. Vniuersus Senatus Contio obstrepuit.

Molè vltrà sexagesimum agebat annũ. Effęto corpore animus viuidum robur seruabat. Consuescit in multis animi vigor cum ipso corpore deflorescere; ità vt strenui iuuenes pauidi senes euadant. Primo Pręsidi senectus animum aduersùs terrorem confirmauit. Dandum hoc

ma-

magnanimitati, quæ, cùm virtus ſit, neſcit decreſcere, nulliſque membrorum debilitatibus ſubijcitur. Virtutes ſtrenuis hominibus innatæ cum ipſa ætate latiùs propagantur. Inter maximos viros illorum temporum hic mihi videtur commendabilis, animi fortitudine, prudentiâ, ſapientiâ, & iuſtitiâ. Nullam ſibi factionem pręter Regiam conſtituit: omnes Principum furores, & Parlamentariorum ferocia conſilia auctoritate refręnauit; & ſoliditate argumentorum infregit. Auctoritas ipſius Aurelianenſis Ducis auctoritati aduerſabatur, & par illi ſtabat. Vir neceſſarius illâ tempeſtate ad fouendam Regis potẽtiam admodum attritam. Omnes eum venerabantur: nullus iniuriam illi intentare auſus eſt. Beneficium, quod potiùs debet referri acceptum ipſius integritati, quàm potentiæ. Hominum æquitas quamdam maieſtatem præ ſe fert, quæ petulantes deterret, & adigit officio.

Parlamento lamentationes Condæi Reginæ deferenti reſponſum eſt: vlteriora beneuolentię pignora huic Principi à Rege dari non poſſe, qui non modò ipſius deſiderijs non repugnauerat, ſed illa Pręfecturis, honoribus, pecunijs farſerat. Terrorem panicum illius mentem obſediſſe, dum inania, & à nullo vnquam excogitata ſibi fingeret. Tillerij, Seruienti, & Liõnę ſedes, quas apud Regem mortuum impleuerant

uerant, fidelem, & inueteratam illorum ſeruitutem explanare. Subditos nullius conſcios peccati, tot laboribus, & incorrupto ſeruitio benemeritos nefas eſſe damnare. Auctoritatem Regiam perijſſe, ſi nullius operâ vti poſſet, niſi eorum, qui Condæo placerent.

Inter has contentiones Parlamẽtum obteſtatum eſt Aurelianenſem, vt arbitrium inter Aulam, & Condęum ſuſcipere vellet. Aurelianenſis excuſauit operam à ſe iam ſine fructu pręſtitam, aſſerens huic cauſæ non defuiſſe: multa expoſuiſſe & Reginæ, & Principi: ſed partes in ſententia adeò obduruiſſe, vt nihil ſui labores profuerint. Iterum obteſtantibus reſpondit, vt huic ordini, & ſibi ſatisfaceret, fortiores conatus adhibiturum. Varijs propoſitionibus vltrò, citròque productis, Regina (quæ conſiliario vtebatur tempore, vt omnia belli ciuilis germina eradicaret) Condęi pertinacię, hæc tria propugnacula adhuc Regium conſilium obuallantia quaſſare contendentis, ceſſit. Tres hos Miniſtros (quod nimirùm fidi, & validi in Conſilio erat) dimouet. Tillerius, Seruientus, & Lionna Regis abdicati ſeruitio ſuam ſe domũ conferunt.

Deinde Parlamentum, acceptâ à Regina fide, vas Condæo extitit nihil contra ipſum Aulam molituram eſſe: ad placitum, & tranquillè Pariſios regrederetur. Regreditur: Parlamento

gra-

gratias agit, Reginâ, Regeque non aditis. In publico Senatu perstrictus à primo Pręside monetur grauiter peccasse, quòd priùs inuiserit Parlamentum, quàm Regem; asserente nihil aliud Parlamentum esse præter Regiæ speciem Auctoritatis: debuisse priùs Solis faciem venerari, quàm radios. Fatetur errorem Condæus, & repromittit, se non discessurum, quin Regem reuereatur. Promissum fallit ante Luparam sæpiùs, insalutato Rege, pertransiens. Tandem Aurelianensis eum ad Regẽ pertraxit; sed propter offensarum recordationem, quæ refricari dolentiùs ab aspectu solet, amore mutuo animorum torpente, visitatio parùm grata succedit. Hinc Condęus cœpit in suis Prouincijs manum facere, pecuniam cogere, Arcium munitiones augere. Quæ omnia ab ipsius fautoribus, nec non ab Aurelianense ad timorem aduentus Cardinalis Mazarini reijciebantur; vt scilicet se contra aduentantem hostem muniret. Verùm alij astruebant hunc prętextum auidè his vocibus ali, vt copia sibi fieret impunè ea comparandi, quæ amplum confirmare possent imperium, ab impressionibus tutum.

Non modò in Gallia, sed in tota Europa satis constans erat hominum sententia à maiore Rege Cardinalem reuocatum iri: quia non decebat illam Maiestatem tumultuantium arbitrio circumagi. Vtile quoque, & gloriosum euadebat

debat eã abolere opinionẽ, quę exterorũ mẽtes insederat: in Gallia innocẽtes puniri: inibi fidelẽ seruitutem calamitosam accidere: alienigenas virtutes opprobrio, & ærumnis rependi. Sed Condæo non licebat Regis voluntati frænos inijcere, & rebellare; quia suspicabatur, ne ipsius desiderijs obsequens esset. Immò hi tumultus, & Condæi minę vrgebant puerum Regem; vt Cardinalem ad ferruminandum consilium aduersùs Principem præpotentẽ citissimè ad se reduceret. Hæc tamen concepta Regis sententia Mazarinum restituendi Hispanis, & Condæo dicebatur arridere, quorum vnis amissa repetendi, alij imperij condendi conferebat opportunitatem.

Hæc in Condæum passim vulgata ipsius operationum propugnatores, & amici oppositis rationibus diluebant: asserentes necessitatis vinculo Principem agi, & ad præcipitia, in quæ ruebat, inimicorum violentiâ trahi: Pignoribus fidelitatis cautis circumfundi, vt in dubium verti non posset, quin paratus esset ad vitam pro Regis seruitute toties hostibus obiectatam denuò liberaliter deuouendã: A defectione supra omnes vtiles Regis seruos torqueri, & cũ aduersa fortuna grauiter expostulare, quòd inuito adeò execrabilẽ inurat notam; sed industriâ, & acerbitate inimicorum in illum calamitatis gradũ relapsum esse, vt perniciem nequeat prętereire,

O nisi

nisi ad hostes transeat, vt quam securitatem apud Gallos Sanguinis Princeps, Regis consanguineus, tot insignitus trophœis desiderare cogitur, apud Hispanos offendat.

A Cardinale Mazarino excelsum, Regi vtilē, Galliæ necessarium, hostibus formidatum Principem, in vinculis, minore Rege, cohibitum, satis, superque eruditum fuisse, ne incolumitatem suam huius hominis fidei submitteret. Mazarini ad Aulam reditum, Condæo inibi degente, idem planè esse, ac carceris manes menti iugiter pauenti offundere. Nunquam defuturas causas, quibus à Ministro inuisus prægrauetur, si olim post tot victorias superfuerint. Acerbius ipsa morte esse assiduos inter fluctus iactari, ac precariam libertatem, & vitam exigere: Egregijs factis, & gloriosis operibus non posse vexationes rependi. Certò Cardinalis Mazarini ad ministeriū restitutionem in maiori Regis ætate Cōdæo, vel fugam indicere, vel exilium decernere. Quibus præmissis deducebant à Principe Hispanos sectante criminosa tela in Regem non eiaculari, quæ ad Mazarinum detorquebantur, nec posse perduellionis peccatum illi animo adscribi, qui obedientiæ pronus salutem suam ab aduersario sine intermissione appetitam hostilibus armis tueretur.

Cap.

Cap. XV.

Rex apud Senatum perduellionis Condæum insimulat. Altercationes Condæi, & Gondij in Senatu.

1651.

REGINA, cùm satis exploratā haberet Condei defectionem, sollicita erat inuestigādi modū, quo illa Parlamento, & Populis constaret; ne simulatis obtenta pretextibus, vel obedientioribus, & Reginæ imperio audientibus imponeret. Tunc ferebatur, Gondium ratum se maximum emolumentum Galliæ præstaturum, cū sibi notū negotiationis ordinem fideliter depromeret, Reginæ exposuisse; quòd quamuis varij de se rumores iuxta interpretantium genium promanauerint, pro certo haberet Maiestas sua se Regis commodis semper hærentem de obedientiæ orbita nunquam deflexisse: cuius fidelitatis vt luculentum produceret experimentum, aperiebat Maiestati suæ Condei Principem tractationes Galliæ, & Regi perniciosas cum Hispanis sanxisse, quarum seriem Parlamento, vel ipso aduersante Condæo, professurus erat. Protulit etiam scriptum, in quo continebantur fœderis capita singillatim exarata.

O 2 Verba

Verba Gondij maximâ consolatione Reginam affecerunt ; quę illas illuminabant tenebras, circa quas multi cęcutientes, aut rerum imprudentes potuissent errare. Meruit Gondius Reginam purpuræ splendorem illi prouocare, qui ænigma tam collectum enodauerat. Consultum fuit, an euestigiò inijciendæ Principi manus essent, cui deliberationi obstabat fides à Rege Parlamento data: deinde periculosum erat in Ciuitatè factioso referta populo carcerem intentare Principi amicorum multitudine stipato. Quare æquius, & tutius visum est Parlamentum de his rebus à Rege doceri, vt illud decerneretur, quod iustitia suaderet.

Parlamēto à Rege Luparâ accersito, scriptū Regis loquētis ab à secretis promulgatur: quāti videlicet fecerit Rex Condæi Principem, quot locupletauerit beneficijs: Prouinciarum nimirū, pecunię, dignitatis immensum contulisse; vltimò Seruientum, Tillerium, & Lionnam dimisisse: priuasse se optimis consultoribus, vt à Principe non prætextus modò, sed vmbras amoueret. Quę gratiæ induratum pectus non emolliuerunt: cùm notum esset Maiestati suę Principis consilia quotidie duriores deliberationes instruere: illi singulis hebdomadis à Rege Catholico, & Archiduce Leopoldo epistolas tradi, quorum tabellarios ipsius milites Cameracum vsque prosequentes accessum, & recessum

cessum ijs tutũ præstabant: munire arces, quarum gubernationes impetrauerat: copias, quibus moderabatur, à Regijs seponere, & demum Regij dominij conuulsionem agitare.

Licet postulationes à Rege ꝓductæ vlterioris indigę probationis nõ viderētur; Senatus tamẽ cẽsuit (antequam ad vota discederet) eas intensiùs elucescere. Hoc Principis Sanguinis conditioni dabatur, de cuius fide erga Regem propè nefas erat ambigere. Ideò à certissimis indicijs grauissimi disquisitio criminis inauguranda. Ad Gondium spectabat hæc clariora lumina proferre. Decimâ nonâ Augusti in Senatum ambo coeunt. Princeps obtulit schedulam ab Aurelianense scriptam, qua Dux illius testabatur innocentiam. Deinde aliud diffusius scriptum legendum curauit, quo ipse obiecta oppositis rationibus infringebat crimina. Quibus perlectis, acerbè in Coadiutorem inuectus, eum increpuit, quòd violentarum auctor deliberationum esset, exemplumque attulit consilij ab eo olim prolati, vt Ciuitas contra primum armaretur Præsidẽ ad sigilla à Regina ei data extorquẽda. Gondius has voces pari etiã sono refutauit. Quibus exemptus altercationibus dies consultationem ad vigesimam primam eiusdem mensis prorogauit.

Ad constitutam diem cum armatorum numero ad Parlamentum Princeps accedit. Gondius

Principis aduentu, & militari apparatu nequaquam perterritus eòdem conuenit multo maiori amicorum robore vallatus. Reus ille, accusator iste, qui paulò antè in eadem Aula admodum frequens omnes Consiliarios de Condæi innocentia interpellarat, vt vota illi compararet, ad eundem è carceribus educendum.

Non puto nec promptiores, nec maiores mutationes vllo vnquam tempore animaduersas esse, quàm in illis Parisiorum tumultibus obseruatę sint. Pauci in jisdem partibus firmi: ferè omnes amicitiam in hostilitatem, & inimicitias in studium bis, terue commutarunt. Nulla sanguinis affinitas, nulla antiqua necessitudo ducebatur: commoda rebus potiora omnibus erant: suæ quisque in illa rerum circumuolutione studebat fortunæ: cætera negligebantur.

Coactum Senatum Condæus primus edocuit ignotos homines ense, & paruis sclopetis instructos Palatium compleuisse: sibi comites hæsisse quidem amicos quosdam nobiles, qui vltrò se propemodum repugnantem secuti erant; cæterùm nescire, quid incogniti vultus animo molirentur. Senatores vehementer indoluerunt, sacrum, & venerabilem locum sceleratis armis temerè pollui. Vnde ex Parlamenti decreto quatuor Consiliarij cum Gondio, & Rupifocaldio Principis Condæi nomine ad purgandam gladiatoribus Aulam processerunt. Attentatum

sca-

ſcabroſum, & periculi plenum euaſit. Gondius ab vno ex ſatellitibus Condæi propè interfectus eſt, qui ſtricto pugione inopinantem petebat. Tandem euacuato Palatio, ea quoque dies iam prouecta cœptam præcidit deliberationem.

Parlamentum obſeruans quanta manerent Galliam diſcrimina [bellum ciuile ineuitabile, cui non ſolùm vniuerſum Regnum, ſed ipſa Lutetia in primis ſubijciebatur] rogat Aurelianeneſm Ducem, vt denuò ſe medium inter Condæum, & Aulam faciat. Nam Regina, etiamſi iuſtæ cauſę ſuppeterent ad Ducis arbitrium excludendum: attamen pacis compendio permota, multa illi integra permittebat; nec Condęò iuſtis de cauſis licebat ab Aurelianenſis ſententia diſcedere, cuius vno adminiculo machinarum ſuarum baſis condebatur. Dux ſine cunctatione hoc oblato munere ſe onerat. Principe adito, ſategit, vt eum ad Aulam reduceret; cuius propoſitum expugnare nequiuit, identidem repetentis ſuſtinere non poſſe Regis præſentiam ſe rebellionis crimine prementem; niſi oppoſita illius declaratio inflictam abſtergens maculam precceſſiſſet.

Dux Regem, & Reginam facilè exorat, vt ad Parlamentum alios mittant codicillos, qui pręcedentes Condæum rebellionis inſimulantes aboleant, ipſumque bonum, fidelem, & amicũ promulgent. Quibus actis, nunquam voluit

Condæus ſe Regi ſiſtere; Imò ipsâ Regiæ feſtiuitatis die, qua Regẽ pubertatẽ exuentem Galliæ leges maiorem dixerunt Equitatui non interfuit: duntaxat epiſtolam ad eum dedit, qua illi felicem diem gratulabatur, excuſans inimicorũ ſuorum fraude, (qui ſe Maieſtatis poſtulauerant) à debito obſequio prohiberi.

Finis Libri Tertij

VARII EVROPAE EVENTVS COMPENDIARIè DESCRIPTI.

LIBER QVARTVS.

Cap. I.

Rex Maior à Parlamento declaratur.

1651.

PVPILLAREM ætatem, quę decimo quarto definitur anno, leges Galliç suis Regibus ad decimum tertium coarctant. Consonum est Regibus [quos Deus Populorum parentes creat] corporis vires, & rerum cognitionem citiùs, quàm alijs pubescere. Ludouicus decimus quartus Regni legibus innixus septimâ Septembris anni millesimi sexcentesimi quinquagesimi primi numeroso, & superbo equitatu (qui dicitur omnibus anteactis Regum simili munere defúgentium præstitisse) ad Parlamenti ędes processit. Ibi suam implens sedem, quam Galli lectum iustitię vocant, fatur se ad Parla-

la-

lamentum venisse; vt huic significaret, decreuisse iuxta Regni leges suę ditionis administrationem suscipere, quam, Deo aspirante, iustitiâ, & pietate instructam fore sperabat.

Magnus Cancellarius, vt moris est, vltima Regis verba eleganti oratione continuans Ludouici decimi tertij gratam renouauit memoriã, illustria facta, & egregiam memorans administrationem. Hinc ad præsentem Regem deflectens, indolem tot virtutibus saturam concelebrauit: quod ipsius naturæ referri debebat acceptum; nec non educationi, cui tantâ charitate, diligentiâ, & studio Regina incubuerat, vtique insistens, vt ipsius mens literis, scientijs, & bonis consilijs imbueretur. Laudato deinde Aurelianense Duce, renunciauit Parlamentarijs Regem officia, quæ quisque possidebat, eisdem rata facere, eosque Iudices suorum Populorum constituere. Tandem rursùs ad Regis virtutes conuersus, postquam audientium pectora excellentis moderationis spe compleuit, diuino quodam afflatus spiritu prædixit hunc Regem Galliæ miraculum, fœderatorum spem, hostium futurum terrorem.

Regina se leuiter Regi flectens ait nonum decurrere annum, quo ipsius educationem, & Regni administrationem procurabat: ad Diuinam referre Omnipotentiam, suos labores hunc felicem sortitos exitum esse, vt ad hanc ætatem per-

peruenerit, quæ iuxta Regni leges res suas moderari illi permitteret. Ius datum ei libenter remittere, dum speraret Deum prudentiam, & vires inspiraturum illi esse, quibus Populos suos modeiato posset regimine felicitare.

Rex respondit pro pignoribus plusquàm materni in se amoris, & tot consumptis laboribus gratias ei reddere: ab ea autem adhuc contendere, vt optima sibi instillare consilia perseueraret, quam secundùm se consilij caput constituebat. Surrexit deinde Regina, vt eum veneraretur. Rex quoque surgens procumbentem osculatus sustinuit. Omnes deinde Principes, Duces, Pares, Laici, & Ecclesiastici humili veneratione fidelitatem professi sunt.

Protopræses eleganti orationis ornatu ea reproduxit capita, quę magnus Cācellarius attigerat. Omnibus solemniter peractis, duo promulgantur edicta, quorum vnum Dei nomen imprecantibus, aliud singulari digladiantibus certamine, quod Galli duellum vocant, meritas pœnas designaret. Rex comitatu, quo venerat, eodem redijt.

Cap.

Cap. II.

Constitutiones Regis maioris. Oratio Marchionis Castrinoui ad Regem. Eiusdem responsio.

1651.

VSQVE dum intricata produximus. Inerat Reginę auctoritas, cuius Parlamentum, & Principes suam sibi partem arrogabant, quę inter tot manus distributa lacerabatur potiùs, quàm solidaretur: vnde deliberationes infirmę, parùm stabiles, & litigiosæ. Quare ad id temporis mirabilis fuit Reginę prudentia, & vigor, quæ multa constituta, quamuis à Principibus oppugnata, intrepidè sustinuit; talique industriâ, & verendâ maiestate in dispensanda auctoritate Regia vsa est, vt videretur tota semper ex se vna pendere. Nunc plana res est. Rex maior factus, quod suum erat, ab omnibus recollegit: quantum Regia patebat Auctoritas, in se vno circumscribebatur. Licet adhuc inuenirentur, qui teneram ætatem contemnerent; vel minimum auctoritatis nemo illi iustè surripere poterat.

Rex Auctoritatis recuperatione obfirmatus cœpit euestigiò consilium, quod sublime Galli

vocant

vocant, digerere: fidos homines adhibere: dubios propulsare: Marchio Castrinoui, & Vetusuilla reuocantur: Sigilla primo Præsidi, vt iam tùm Regina decreuerat, conferuntur. Chauinius exigitur; Pili facientibus Rege, & Reginâ, an benè, vel malè Principes has mutationes sentirent. Scripsit quoque Rex Marescalco Aumontio, vt Condæi copias cum reliquis cogeret: & quando hoc abnuerent, in eas, tanquam in hostes declaratos, insiliret. Quod extemplò, & intrepidè patratum est. Fugatæ copiæ se Clermontium recipiunt. Contius, & Nemorosius Parisios deserentes vniunt se Condæo, qui iam ad bellum apertum prosiluerat, & partim vi, partim insidijs multas Vrbes à Rege seduxerat.

Marchio Castrinoui obseruans formidabile ciuilis belli principium graui, & speciosâ oratione Regem aggrediens ostendit quantum hostem Maiestas sua sibi desumeret, Principem nimirū Condæum tot facinoribus militaribus clarum, vniuersâ Galliâ concelebratum, strenuos ad se belli Duces allicientem, tum ipsius virtute excitos, tum auro Hispanico, quo affluebat perductos. Quod magis mentem suam vrebat, esse obtentum, quo eius arma Princeps induebat, plausibilem, & plerisque subditorum peracceptum; exclusionem videlicet Cardinalis Mazarini, de quo iam ferebatur regressum in Galliam adornare. Ante mentis oculos sibi poneret Maie-

stas

ſtas ſua Aurelianenſem Ducem, Parlamentum, omnes Principes, vniuerſam Galliam ad hos nũcios turbari, & iam ad arma reſpicere, quibus iſtius viri acceſſũ adeò inuiſum, & formidatum propulſent: Si omnes iſtę opes Condęo, & Hiſpanis acceſſiſſent, ſe Maieſtati ſuę admodum timere, & rerum exitum formidare. His pręmiſſis neceſſarium inferebat epilogum Cardinalem æternùm proſcribendi; vt amotis ſuſpicionibus iſtius reditus vniuerſos Populos conſolaretur: Principem amicis, & prætextibus exarmaret, & ad pœnitentiam ſine ſanguinis effuſione perduceret.

Exhibuit exemplum HENRICI IV, qui à Prouincialibus rogatus, vt Gubernatorem, quem improbabant, amoueret, illicò exoratus fuit; ſapienter proferens velle ſe potiùs tantillum ſuæ auctoritatis, quàm Prouinciam perdere.

Hic diſcurſus diuerſis hominum interpretationibus emanauit in vulgus. Aſtruebant multi nullo oblitam fuco hanc Caſtrinoui locutionem eſſe, commendabilem referentem politicen, & fidelis ſeruitutis ſapientem obſequium, ac ſinceritatẽ; dũ ſuo enuclearet Regi tot impendentiũ remedia calamitatum, quæ nemo ex domeſticis audebat indicare, licet illa luculentiſſimè paterent. Monarchiam in abrupto ponere, vt vnius hominis vindicetur auctoritas: Regem, & vniuerſum

uersum Regnum tantis implicare discriminibus, vt Mazarini reditus adornetur, nequaquam redolere prudentiam. Quod facilius poterat præsidium, nullo modo refutandum, proponi, quàm vnius hominis proscriptione tot præparatis malis defungi?

Alij ingrauescentem Castrinoui carpentes ætatem autumabant frigefactum pectus vegetarũ deliberationum potens non esse: extinctum animi vigorem imagini periculorum succumbere: tremefactam senio mentem non ampliùs valere solida, & laboriosa agitare consilia; sed primo discriminum impulsui decedere.

Iudicarunt nonnulli callidum senem Principibus odiosum, in ministerij vertice sedentem, oratione publicum bonum, & Regis commodũ prætexente annisum esse: Principibus placere, & sublimem auctoritatem, quæ aduenienti Cardinali destinabatur, sibi, Cardinale repulso, constabilire.

Rex vnicâ, sed generosâ, & magnanimâ responsione Ministri orationem, vel artificiosam elusit, vel timidæ obuiàm iuit, vel cautæ satisfecit, inquiens, vsque dum nihil magis auctoritati suę offecisse, quàm concessiones: ex istis Principes semper sibi gradum ad exorbitantiores petitiones parasse: prægressos errores à minori ipsius ętate excusari: nunc se maiorem doceri à pręteritis, ne facilitate neruos imperij rescinde-

ret: fas sibi esse leges dare, alijs accipere.

Cap. III.

Condæi apparatus. Rex, & Regina eum insequuntur.

1651.

CONDÆVS, vt arma rationibus cohonestaret, & populorum animos obligaret (quorum inclinatio præcipua erat suorum motuum basis) libellum ad Regẽ datum edidit, his inscriptum sensibus: Regis voluntatem pessimis Ministrorum consilijs occupari: Mazarinos esse omnes, qui viam ad Cardinalis reditum sternebant, à cuius aduentu calamitates Galliam inundaturę erant: hactenus nullum infestiorem hostem Cardinale expertos esse Gallos, qui non minùs auro inhians, quàm sanguini, omnia exercitibus permiserat, vastitates, rapinas, expilationes: itą vt multoties Regij milites peiùs eius subditos, quàm hostes habuerint: ad arma se accinxisse, vt tantam perniciem, & ruinam adeò imminentem à Gallorum ceruicibus auerteret.

His constitutis, & confirmatis amicorum animis, Monterotundo vxorem, & filium collocat: Contio, Nemorosio, & Ducissâ Longauillę Aua-

Auarici Biturigum relictis; cuius Ciuitatis occupatio integram Biturigum Prouinciam illi vindicabat. Ipse cum Duce Rupifocaldio Burdigalam appulit, Regina tempestiuè literas ad Burdigalenses dederat, quibus monebantur, ne Condęum perduellionis crimine notatū admitterent: ni in pristinas bellorum calamitates voluissent relabi. Multi ex ciuibus, vel metu noui belli, vel iussuum reuerentiâ adacti censebant claudenda ostia, & à mœnibus arcendum Principem esse. E contra plerique in Principem, & seditiones versi, quorum nondum condignas pœnas luerant, maxima cum lætitia portas aduētanti recludunt. Vrbem ingressus Princeps literas patentes multis Legatis dispensat ad nouas legiones conscribendas; in Hispaniam mittit, qui tractatus cum illo Rege ab ipso inchoatos obsignent, quorum summa hæc erat: Rex Principi penderet quingenta nummorū millia: Classem Garumnæ immitteret, quæ Burdigalā appropinquaret, si opus esset: nulla pacis mentio sine Principis fieret consensu: nec Princeps sine Regis Hispaniarum permissione cum Galliæ Rege transigeret.

Rex, & Regina, totumque Concilium sensit hunc hostem nouum, & formidabilem (antequā inualesceret, & opes suas confirmaret) insectandum esse, Parisijs Auaricum digressi solo nominis terrore ipsum Contium cum toto suo co-

mitatu fugant. Licet hic aliquandiù deplorare infelicitatem illorum temporum, ad quas Galliarum Regina, & Rex procellosis turbinibus impulsi allidebantur. Regina duos ante annos eamdem Guienne viam preſſerat, cùm Principes carceribus attinerentur. Mulier longiſſimum iter improbis emenſa laboribus, vt tranquillitatem ſibi, Regnoque compararet, Burdigalam magnis itineribus decurrerat: Burgundiam, Normanniam adiuerat: tumultuſq; vndique ſubortos pacauerat: ouans Pariſios cũ Rege infante, & pupillo reuerſa (dum ſibi ex itineris felicitate ominabatur quietẽ) derepẽte Parlamẽti decreto Principes educuntur carceribus, & ſubactę Prouĩciæ ad priſtinos reſtituũtur tumultus. Virtute, & induſtria periculis defuncta, malitia ſubditorum in grauiora relabitur.

Modò eadem illi premenda veſtigia maiori euẽtus ambiguitate: nam tunc Duces Condæi, ipſo captiuo, debellandi erant: nunc idem ipſe Princeps manu impiger obſtabat, & munitus cõſilio, ſummã rerũ adminiſtrans. Rex quidẽ maior; ſed ætate adhuc imbecilla longum iter, & difficilia bella exantlanda ſine Matris ductu ſuſcipere nequibat. Quare Regina ad arduum patrandum facinus ſe diſpoſuit, ad quod rarò vel ipſi Reges adulti ſe accinxerunt. Immenſæ res offerebantur ſuperandæ, quarum vnaquæq; quãcũq; aliã mulierẽ terruiſſet. Perpetua muta-

tione locorum actis ferenda erat diuersitas, quę plurimùm valetudini officit: ipsaque itineris longitudo, cui per quamcunque grauem tempestatem insistendum erat, nec pluuijs, nec inundationibus parcendum, nec calori, nec frigori aliquid dandum: dies, noctesque, si casus peteret, incedere: Populorum calamitates, & voces vexationem deplorantes solari: fideles animare: perduelles exterrere, & prosternere: ipsa armorum subire pericula: animum ad omnes epistolas, ad omnes nuncios, ad omnes tabellarios suspendere, an perditas, an restitutas res afferrent. Quodcunque fœminile pectus vel sola discriminũ cõsideratio (quę in mulieribus ardentissima est, semperq; sibi infelicia prędicit) fregisset. At Regina sexus imbecillitatem morũ probitate, & rectitudine conscientiæ vindicabat: plus quàm viriles circumuoluebat cogitationes. Spei plena, metus ignara prospera sibi augurabatur, quę non verebatur à Deo iustissimæ causæ arbitro impetrare.

Minùs calamitosa Regis erat conditio: nam florenti, sano, viuidoque à teneris annis immisceri laboribus gloriosum, & vtile euadebat, ærumnosa tamen vtriusque contemplantibus videbatur fortuna: Matrẽ in ętate iam vergenti, Reginam quieti, non erroribus, & profectionibus innutritam; & puerum Regem inter Aulæ mollitiem educatũ, vastas Regiones peragrare,

ad rebellantes Populos iter instituere, inter armorum strepitus, & discrimina longos viarum tractus emetiri. Ad tolerandas ærumnas profuit Reginæ olim voluptates spreuisse, quæ muliebris animi vigorem, & mentis lumina solent extinguere. Regem iuuit ab Aulę blanditijs secedere, & aduersùs pericula animum indurare.

Iter conficiunt triumpho simillimum. Prouida fuit, non iniqua fortuna, quę eos ad tot victorias consequendas, quot fixerunt gressus, perduxit. Auarici exemplum tota Regio Biturigum consequitur. Hic armorum Præfectum Rex nuncupat Comitem Arcurtium. Contius, & Nemorosius, qui ab Auarico Montemrotundum petierant, verentes, ne ab armis Regijs obsiderentur, hinc abscedunt, & Burdigalæ refugium quærunt. Arcurtius Pictauiā pergit, totâ Prouincia suis conatibus fauente,

✠

Cap. IV.

Condæus Burdigalam ingreditur. Ipsius expeditiones militares. Ad Coniacum funditur. Rupella Turres à Regijs expugnantur.

1651.

AVCTVS Condæus quatuor hominum millibus, quos Classis Hispanica in Burdigalę cõtinentẽ exposuerat, Burgum proximam Vrbem occupat, munitq; : mox Santones inuadit, & Santono Metropoli Ciuitate potitur. Hinc Coniacum adoritur: quæ Ciuitas à nobilibus Prouinciæ, qui eam propugnaturi intrauerant, tandiù defenditur, donec Arcurtius decimâ quartâ Nouembris cum suis Copijs superueniens in obsidentes irruerit. Ii, occupato Suburbio, domibus, & extructis munitionibus protecti diutiùs inuasionem Regiorũ sustinuerunt; sed, exilientibus Præsidiarijs, à fronte, & à tergo perculsi ad vnum vel cæsi, vel capti sunt. Hæc clades, quæ non plùs, quàm mille homines Condæo ademit, vniuersi Exercitus animos emasculauit. Primum fuerat suorum armorum attentatum, quod à vulgo cæteris diligentiùs perpenditur; cum experimento comparatum sit

vt plurimùm finem principijs congruere. Aduersa quoque æstimabatur fortuna. Auctus aquarum pontem Carantono flumini inductum soluerat: vnde Condæus suis laborātibus, aquis impeditus, opem ferre non potuerat. Rebelliū animus grauitate facinoris hæsitans, sicut prosperis sensim confirmatur, ita aduersis repentè prosternitur. Secundùm hanc pugnam Condęi miles animi alacritate remissâ nusquam Regijs restitit.

Comes Ognonus Gubernator Retæ, Broagi, & Rupellę ad Condęum rebellauerat. Rupellæ, (post celebrem illam oppugnationem à Ludouico decimo tertio peractam) muris exutę ex tot munitionibus tres duntaxat Turres supererant, quę portus accessum protegerent. Rupellenses, licet à Gubernatore pressi, rem ad Regē trahebant. In his reuolutionibus, vna excepta Burdigala, cæteri Populi Regi cupiebant. Sed in Gallia sunt adeò solidę, & diuturnę Pręfecturę, vt Ciues plùs à Gubernatoribus, quàm à Rege metuant. Hinc fit, vt sæpè formidatum Gubernatoris odium eos cogat Regis amorem altè recōdere. Arcurtius à liberatione Coniaci expeditus Rupellam aduolat, vbi ex tribus Turribus duę, iuuantibus Rupellensibus, statim recipiuntur; Gubernator tertiæ (quę à Sancto Nicolao nomen trahebat) à Presidiarijs confoditur, mox ad Regem transeuntibus.

Cap.

Cap. V.

Rationes, quæ proponuntur Cardinalis Mazarini ad ministerium reuocandi. Ipsius reditus.

1652.

ADEO prospera armorum auspicia Maiestati Regię suum sensim restituunt nitorem, quem Parlamenti decreta, & Principum consilia decolorauerant, eò magis, cum videretur Diuina Prouidentia Regis causæ præstò esse, & rebellium audaciam crebris mulctare infortunijs. Veruntamen non poterant petitiones desciscentium æquiùs puniri, & Maiestati Regię pristinus vindicari splendor, quàm reuocatione Cardinalis Mazarini. Æquum erat turbas ibi desinere, vbi inceperant. Tot tumultus fuerant exciti, vt Cardinalis exploderetur, qui nisi ipsius reditu omninò sedari nequibant. Consonum erat illam maculam eluere, quæ Maiestatem fœdauerat: nimirùm expulsionem fidi hominis, & probati Ministri seditiosorum libidini dedisse.

Auctoritas Regia, quæ immensi pôderis est, pro leuissima in posterum non apud exteros solùm, sed apud subditos habebitur, si illi minùs

licebit, quàm priuato. Nulli hominum prohibetur fidelis serui conductio, Regi vetabitur; iniquum est nobili, aut plebeio seruum, qui fidelem operam præstitit, non muneratum dimittere; Regi, qui perfectissimum offenderat à Patre moriente commendatũ, imperabunt subditi, vt illum iniuriosè exigat, & eos designabunt, quos Regijs adhiberi curis velint? Nimis misera esset hæc regnandi conditio; & quis in posterum omnibus votis contendat suam Regi intemeratam seruitutem impendere, si ingenuè seruire crimini datur?

Cardinalem Mazarinũ Regno amandauerat Rex, quia ferebatur ipsius exilio exulaturas esse seditiones. Quid inde? Recrudescunt tumultus; quos denuò pollicentur Conspirantes sedatum iri, quotiescunque Tillerius, Seruientus, & Lionna ex Aula migrauerint, eò quòd isti Mazarini arcanorum Ministri proscribendi viderentur; quia non minùs Mazarinum, quàm eius consilia eliminare expediret. Succumbit Regina illorum desiderijs: ipsas plectit virtutes: priuatur incorrupto virorum consilio, quo tempore consilia omnia tradebantur corrupta. Innocentium pœnâ satisfactum est nocentium voluntati. Sed quorsum hæc? vt Regem fidis hominibus nudatum pecuniâ, viribus auctoritate nudarent. Non persequuntur Mazarinum, Seruientum, Tillerium, Lion-

nam

nam: Regiam inſectantur potentiam, quę quia horum conſilijs inhærens firma ſtabat, fulcra deijciunt, vt prçparatis machinis arietata minùs reſiſtat.

Quando prædicti Miniſtri Aulã deſeruerunt, tumultus omnes in vna Pariſiorum Vrbe circũſcribebantur, nunc poſt eorũ exilium benè multa Gallię pars miſcebatur. A Ligeri vſque ad mare ſuum Conſpirantes gropagarunt imperiũ: Guiennam, Pictones, Santones, Bituriges, Montẽrotundum, Caſtrum Diuionis, Bellagardam, Campaniæ partem occuparunt: habuerunt delectum: prępotentẽ authorarunt Exercitum; ità vt iam non pes, aut brachium, ſed iugulum Auctoritatis Regiæ prematur. Vnde opus ſit Reginam cum Rege aduersùs rebelles iter flectere, & frontem fœminilem quidem, ac puerilem, ſed colendâ dominantis inſcriptam Maieſtate, hoſtibus formidabilem, Populis acceptiſſimam porrigere.

Hæ publicæ voces, & neceſſitates Regi incũbentes expulſos reuocandi Miniſtros conſilium ſubdiderunt, ſperanti ipſorum aduentu reuerſuram eſſe felicitatem, quę ipſorum diſceſſu abiuerat. Præcipuus tunc tẽporis erat in Conſilio Regis Protopræſes Molè, à cuius ſententijs cùm nunquam abeſſet fortitudo, multi hanc magnanimam illi adiudicant deliberationẽ. Mazarino igitur mandat Rex, vt celeriter Aulam repetat

perat, Mazarinus quinque hominum millia à Duce Neoburgi, & Marchione Brandeburgico exauthorata ad Regis prouocauerat ſtipendia: quam manum in Galliam ducit; vbi iam Rex Gubernatoribus Arciũ limitanearum iniũxerat, vt aduenientem Cardinalem nõ modò comiter exciperent, ſed commeatu, & omni re neceſſariâ iuuarẽt: Mareſcalcus Oquincurtius primus illi iungitur: Pontes occupat: vias, vbi tranſitus difficiles erãt, munit: omnia præparat, quæ itineris longitudo ad ſui ſecuritatem depoſcebat. Viam ingreſſus Cardinalis magnis itineribus ſub Ianuarij initium Pictauiam pergit, vbi Aula morabatur. Rex, Dux Andegauẽſis frater, Princeps Thomas à Sabaudia, qui in iſtis reuolutionibus manu, & conſilio ſemper Regi aſtitit, ceteri Principes, & Proceres Aulæ obuiàm illi proceſſerunt tanto apparatu, vt hunc reditum ſuperbiſſimum Mazarini triumphum fecerint: ſatis, ſuperque tàm luculentò teſtimonio purgantes relegationis infamiam, & dedecora Parlamenti edicta, probra, ſcriptaque admodum magnifico humanitatis officio abolentes.

Cap. VI.

Parlamenti edicta contra Mazarinum. Rex ipſum protegit.

1652.

PRIMOS ad iſtius reditus Nuncios Parlamentum timore perculſum edicta renouat. Iuſſerat Parlamentum iam inde à Cardinalis relegatione, vt in ipſius regimẽ inquireretur: nullę tamen perquiſitiones adeò exquiſitæ, & ſumma cum diligentia inueſtigatæ aliquod Cardinalis peccatum arguebant, potiùs laudes, & benefacta, quàm malã adminiſtrationem teſtes produxerant; imò Dux Longauillæ, qui Monaſterij Nuncius extra ordinẽm pacis cõditiones agitauerat, interrogatus, an malitia Cardinalis pacis concluſionem morata eſſet (licet Cardinali inimicus) planè negauit. Nihilominus quò magis Mazarini adminiſtratio inſõs apparebat, vel Regis teſtimonio approbata, Parlamentũ, & Mazarinum, & Regis Auctoritatẽ profligare eò impenſiùs obſtinabatur. Cardinalẽ reum ſine criminum nota conſtituit. Quingentos mille nummos pollicetur illi, qui vel viuum, vel exanimem eum Pariſios pertraxiſſet.

Ipſius

Ipſius Bibliotheca ex pulcherrimis totius Europæ vēditur, vel potiùs in infinitas manus diſſipatur, ne rurſus cogi poſſet. Ad ſummum omnia exequuntur, quæ reconciliationis ſpem omninò deſperarent.

Regis conſilium omnia quidem Parlamenti decreta alijs obiectis decretis irrita fecerat. Sed Parlamentum illud ſemper hac edictorum publicatione conſequebatur, vt Populorum inclinationem vrgeret; eoſque ſpecioſitate verborum, & vanâ ſpe onera remittendi, & pacis indipiſcendæ ad bellum ciuile fouendum præcipitaret: qui etiamſi tandem peculiaribus Principum, & Parlamentariorum commodis malum publicum enutriri cognouerint, diù tamen falſis obtentibus allucinati ſunt. Pariſijs licet multi Magiſtratus à Rege ſtarent, Gubernator nimirum, Mercatorum Præpoſitus, & ciuilior Vrbis pars; quiſquiliæ, & perditi homines, Principum, ac Parlamenti auctoritate ſubagitati, tutiorem rebellibus, quàm Regijs præſtabant acceſſum.

Hoc vnum Regis cauſam ſemper iuuit. Gōdius malè conueniebat cùm Condæo: ideò multa conſtituta tardabat, & Aurelianenſem Ducē quodāmodo moderabatur, ne adeò ſollicitè belli neceſſaria expediret. Sub hoc tempus Gondius tandem nominationem ad Cardinalatum à Regina conſecutus erat: quare ſpecie grati ani-

mi

mi partes Regias Parisijs egregiè curabat.

Rex litteras misit ad Aurelianensem Ducem, quibus eum ad Aulam inuitabat: sed ille acri responso non veritus est Regem vulnerare: scilicet se cum omnibus Principibus vitã potiùs profusurum, quàm Mazarinũ in Gallia tolerare. Pertraxit Dux ad suas partes Parlamentum Languedochiæ, & meliorem Prouinciẹ partem, quò pecunias Regias, quibus potitus erat, trãsmisit, vt militum delectus haberetur.

Cap. VII.

Dux Roanus à Rege deficiens Exercitum Regium contra Andegauensem Ducatum à Guienna pertrahit, Andium expugnatur. Res Guiennæ.

1652.

IN Guienna nouus Condæi miles aduersis prælijs consumptus, & insuetis laboribus accisus, nedum hostem tolerare, sed neque hyemis iniuriam pati poterat. Condæus hunc militẽ vltra Dordonam fluuium in hybernis collocat, vt temporis tractu vires, animũque reficeret, fluminis altitudine ab hostili insultu protectus. Rex statim decreuerat vltra fluuium ducere, & veteranas suas copias victorijs alacres

alacres, & tempestatibus induratas in hostem languentem immittere, nec minimum spatium quietem aucupantibus dare, & eos vel impetu belli, vel aeris intemperantiâ, vel laborum improbitate exhaurire. Veruntamen repentinum, & improuisum infortunium faustissimi consilij executionem præuertit. Dux Roanus Andegauensis Ducatus Gubernator fidens exercitui, qui in Campania à Comite Tauano comparabatur, illinc videlicet posse se suppetias opperiri, nudat animum suum Condęo iam longè oppigneratū: à Rege rebellat, & ipsam Andiensem Ciuitatem secum trahit.

Quare Rex cogitur Copias, quas in subsidium Arcurtij contra Principem destinauerat, illuc compellere; ne vlteriùs repentinum malum serperet. Marescalli Oquincurtij, Comitum Brogliæ, & Naualię virtus hoc difficile negotium paucis diebus compendiosè finiuit. Nam Dux frustrà expectans à Tauano auxilia, quæ in tempore illuc penetrare nequiuerant, coactus fuit cum Rege pacisci, & Vrbe, ac Castello excedere.

Etiamsi nec Regis præsentiam, nec Copias recepisset Arcurtius, non tamen destitit Condæum assiduè carpere, modò aperto Marte, modò in Hybernorum quiete ipsius militem fatigare, & fundere. Ferè omnes Copiæ dispalatæ Burgū vsque cū suo Duce pelluntur: Sāctono Ciuitate

tate cum multis minoribus Caſtellis ad Regis obedientiã perductis.

In aliquibus viſa eſt alternari fortuna; ni Cõdæus, vel animi impetu, vel auiditate maioris victoriæ oblatam opportunitatem corrupiſſet. Conflixerat cum Marchione Sãcti Lucæ occiſorum paritate: ſed Regij à Condæiſtarum maiori numero oppreſſi fugę ſe cõmiſerant, multiſque captiuis relictis, in Oppidum Mirandusã perfugerant: cuius munitionum debilitas illis neceſſitatem impoſuerat deditionem faciendi honeſtis conditionibus impetratis: à quibus reiecti (quia Princeps volebat harum reliquiarum captiuitate integrum adornare triumphum) deſperatione adacti virtutem colligentes murorum debilitatẽ pectorum validitate compenſãt: & prodigioſam propugnationẽ inſtituunt, cuius beneficio tempus nactus Arcurtius ſuppetias his ferendi, Principem cum ſuorum ſtrage illinc excuſſit.

Diſſipatis Condęi Copijs, & totâ ferè Guiẽnâ, vnâ exceptâ Burdigalâ, expulſo Principe; cùm nihil inde pernicioſi Rex ſperaret, & turbæ Pariſiorum, apparatuſque militares ab Aurelianenſe congeſti, non modò Regis præſentiam, ſed Exercitũ exigerent (vt etiam frȩnaretur Nemoroſius Dux, qui Copijs ab Hiſpanis acceptis, illiſque Condæi inſertis non mediocrẽ cõflauerat Exercitum, Campanię, Picardiæ, & Inſulæ Francię formidabilem) rebus Guiennæ pruden-

tiæ

tiæ, & virtuti Comitis Arcurtij demandatis cõsilium cepit in Parisiorum viciniam copias reducendi: vt illibatos, & integros Lutetiæ ciues foueret, ne eorum animi viribus, & auctoritate Aurelianensis quassati conciderent. At, ne non semper omnibus deliberationibus exequendis aliqua necteretur vel mora, vel discrimen, dum Aureliani tentat ingressum, iamque Ciuitas disponit se ad Regi portas reserandas, Vrbẽ intrat Ducissa Montispenserij Aurelianensis filia, quæ diuersam ciuibus mentem auctoritate, & pręsentiâ inijcit: Patris videlicet partes amplectendi. Aureliani non admissus Rex Ghienni põtis beneficio vsus Ligerim traijcit, Nemorosio, & Bofortio ipsius attentatis aduersante.

Cap. VIII.

Condæus in Parisiorum viciniam ab Aquitania regreditur: Oquincurtium fundit.

1651.

CONDÆO aduersę fortunæ in Aquitania cedenti sedit mutare locum, & aliam belli faciem adornare, vt propitiorem offenderet: Habet id omninò fortuna, vt, quibus in vna terrarum plaga aduersa est, multoteis eorũdem desti-

deſtinatis in alia reſpondeat. Diſcedit Guiennâ Condæus cum octo duntaxat equitibus, & temeritate rarò ad exitum feliciter perductâ, totum terrarum ſpatium, quod inter Burdigalam, & Pariſios iacet, emenſus, omnibus defunctus periculis, Exercitum ſuum, cui Nemoroſius, & Boſortius imperitabant, conſequitur: magnâ non modò militum alacritate, ſed incredibili Pariſiēſium lætitiâ, qui illi ad multum ſpatium obuiàm proceſſerunt, ſperantes Vrbem intraturum eſſe: ſed Condæo Exercitum ductare placuit, & perpendere, an aliquo notabiliori facinore in conſpectu Pariſiorum edito iacturas in Guienna ſibi à Regijs inflictas ijs remetiri poſſet; quod plurimum valuiſſet ad famam deficientis fortunę abrogandam, & Ciuitatis animos ſe dimittentes ſpe felicioris exitus erigendos. Igitur aciem ad Montargiſium dirigit: quæ Ciuitas, non expectato ſubſidio à Regijs deſtinato, nullâ maiori defenſione tentatâ, eueſtigiò deditur. Ex hoc loco, tanquã è ſpecula Regiorum Exercituum habitum tutò ſpeculabatur.

Accepit ab exploratoribus Regias Copias in plures manus partitas apertis in vicis otium agere. Occaſionem benè agendi nactus intempeſtâ nocte ſeptimi Aprilis Mareſcalcum Oquincuitium oſcitantem, dormientemque inuadit, nulloque negotio fundit potitus totius Exercitus impedimentis. Hinc omni abiectâ cunctatio-

ne, ad Turenam se conuertit. Sed veterator Dux illius insidias elusit, & ab aperto Marte ità se explicauit, vt nulla timoris confessione factâ conflictus potestatem hosti non fecerit. Nuncius cladis Oquincurtij ad Aulam peruenit; auctus non duntaxat, vt in conflictibus bellicis fieri consueuit, sed vt quoque tenebræ solent res paruas intendere. Rex lecto se demisit: armatusque in equum exilijt cum vniuersis Ducibus, qui Maiestatem suam comitabantur non sine magno tumultu, & consternatione; quia vulgabatur omnes Copias deletas esse; pergebatque aduersùs hostem Rex intrepidè, ni certiores Legati, & epistolę, illibato Turenæ Exercitu, nihil illinc timendum esse renunciassent. Hęc fuit vna ex ijs occasionibus, quę paulatim animum Regium ad pauores non admittendos disposuerunt. Teneris animis ex discriminum contemptu fortitudo sensim impressa eos nouissimè præstat terroribus, & periculis impenetrabiles.

Mense Martio Pontifex Cardinales creauit, inter quos Gondius optatur, qui tandem desiderij compos Cardinalem Rhetium se dixit. Hic Condęi potentię ausus est aduersari, eumque impauidè apud Regem, & Parlamentum perduellionis crimine inurere: mox etiam adnixus seditiones permulcere, & ardentiores prunas restinguere. Quibus benefactis (suadente etiam

ne-

necessitate hunc hominem in procellosissima tẽpestate à Conspirantium factione auertendi,)eum Regina ad Cardinalatum nominauerat; qui, hac honorificâ impetratâ dignitate, visus est à turbis recedere.

Cap. IX.

Mentio pacis frustra illata.

1652.

TOT inter armorum strepitus, dum Principes bello magis incalescerent, Parlamento, & Populo venditant pacem: paratos se nimrùm esse arma ponere; dummodò Rex Cardinali nouum irrogaret exilium. Qua Principum oblatione impulsum Parlamentum, & Populus peritos delegarunt viros, qui omnibus votis Mazarini relegationem à Rege contenderent, vt tandem solidâ pace Gallia à tot calamitatibus respiraret, quæ, perseuerante bello, iure timebatur, ne expiraret. Rex etiam Angliæ, qui Parisijs morabatur, in hanc sententiam facessiuit, vt Regem hortaretur ad Mazarinum dimittendum. Idem Mazarinus rogauit Regem, & Reginam, vt tandem hac suspiratâ pace populos bearent: & se missum facerent: asserens æquum

non esse vnum virum ideò à Maiestate sua protegi, vt tot confoderentur.

Rex immotus erga tot potentes celebrium virorum impressiones vnico responso omnium postulata expunxit: inspicerentur acta, quæ contra Cardinalem instructa fuerant, an pœnam, vel præmium mererentur: se nihil magis, quàm Iustitiam decere: si Cardinalis peccasset, peccatū pari lueret pœnâ: si opportunam seruitutem Regno præstiterat, nihil magis non indecorum modò, sed scelestum esse, quàm supplicium benemerenti decernere: ab expulsione Cardinalis Regnum præsentibus angustijs affici: eius exilij beneficio abusos Principes vires sibi parasse, & arces muniuisse, & fœdera cum inimicis percussisse: quæ omnia, si Cardinalis adfuisset, prudentiâ, & consilio anteuenisset: insanum esse se eo adminiculo priuare, vt ijs inniteretur, qui non fulcire, sed auctoritatem suam prosternere laborabant.

Populum multum debere Cardinali, qui ab eorum ceruicibus belli incommoda, perseuerante ipsius administratione, propulsauerat: odium erga Mazarinum innatum ijs non esse, neque ab aliqua euidente causa procreatum; sed à Conspirantibus, scripturis adulterinis, veluti fallaci hamo mobile vulgus capi, quod tandem (aspirante Deo) prauum semen à bono discerneret, videns fructus, qui hinc inde pullularent. Si

Maza-

Mazarinus expleuisset Conspirantiũ cupiditates, Auctoritatem Regiam decoquendo, fidus ab ijs Minister prædicaretur: sed quia fidelẽ opus Regi, & Regno nauauerat, eorum libidines castigando, inter prauos habebatur: nunquam separaturum à se hominem, qui ob ingenuam seruitutem, & intemerata consilia publica maleuolentia proscindebatur.

Addidit Regi Angliæ se omniũ quidem admirari deliria: nullũ verò magis illo Ducis Aurelianensis, qui cùm esset Coronę cęteris propior, ideò magis curæ Regni emolumenta illi esse deberent: è contra plus cæteris composita euerteret, & Regni clades solicitaret: itaque inebriaretur odio erga Cardinalem [cuius nulla causa vel nota, vel satis legitima elucebat] vt, quando alio non posset, illum quæreret Galliarum ruina obruere: sed facti quandoque eum licet serò pertęsurum: Hoc vnum in tot malis se consolari, quòd ipsius deliberationes vna æquitate ductæ nullius libidinis nota inficerentur. Angliæ Rex adorauit genium dicentis.

Cap. X.

Rebelles ad Estampensem Vrbem profligantur. Ipsa Vrbs obsidetur, cui Dux Carolus Lotharingus suppetias venit. Obsidio soluitur. Lotharingus in Flandria remeat. Ad Suburbium S. Antonij confligitur.

1652.

INTER has negotiationes videbatur bellum intrepidè administratum citiùs impositurum esse finem bello, quàm mentiones pacis toties ijsdem conditionibus frustrà repetitę. Marescalcus Turena mense Maij audax, & industrium facinus viriliter exequitur. Exercitus rebellis in Vrbe Stampense æstiua agitabat; illectus opulentia eorum, quæ victui conducunt, & in ea parte affatim proueniunt, aut è vicinis locis conuehuntur. Turena illuc insidiosè progreditur, copias hostiles cęsurus, quarum benè multa pars in Suburbio diuersabatur: adoritur, trucidat, capit, admodum paucis euadentibus, quibus Comes Tauanus, qui cum alia Exercitus parte in Vrbe degebat, præstò esse nequiuit: Turena, & Oquincurtio ijs irruptionibus, quæ ab Vrbe tentari poterant, intercedentibus.

Hac

Hac clade exterriti Principes (qui Parisijs morabātur, vt illam opulentissimam Ciuitatem sibi penitùs associarent, vsque adhuc infecto consilio) diuersos ad Aulam Nuncios submittunt ad res suas componendas: dummodo Cardinalis vellet suadere Regi, vt Conspirantium Duces egregijs hostimentis nobilitaret; Contio scilicet Prouinciæ gubernationem impertiretur: Comiti Ognono, & Marsino Marescalli baculum: Condęo verò multa alia ponderosiora concederet. Quæ postulata ne passus quidem est Cardinalis ad Regias aures deferri; quamuis ei stabilem in Gallia sedem pollicerentur. Huius grauitas soni Populorum auribus adeò obstrepuit, vt demum soporosos animos excitauerit, qui pręuidentes à suis miserijs speratas Conspirantium vberari felicitates, illud cœperunt detestari bellum, quod inter tot vexationes publicam nullam portendebat vtilitatem.

Marescallus Turena felici Stampense successu inuitatus, quod supererat belli in ea Vrbe, suffocandi impetum cepit, circa quàm vallum defodit, & munitiones erexit, multisq; secundis velitationibus hostē adeò protriuit, vt sibi multum timēs opē Hispanicā rogauerit. Illis temporibus Dux Carolus Lotharingus domo eiectus Exercitum rapto viuere assuetum, nullis unquam refectum stipendijs per Regiones hostiles, & amicas plùs ad prædam, quàm ad prælia ductabat. Huic

Duci ex tot bonis nihil præter has Copias reseruauerat fortuna, quas singulis annis certo pecuniarum numero fœnerabat Hispanis; qui in rebellium fauorem vltrò procliues, Duci imponunt, vt rebus Principum Gallię cadentibus subueniat. Hic rectà Parisios tendit: & (quis crederet?) totis Populorum, ac Principum animis exceptus illam Metropolim ingreditur. Lotharingus à Galliæ Rege suâ ditione exutus, visus est gloriari se vicem tanto Regi reposuisse, qui sicuti Nanceio ipsum prohibebat; itâ sibi dederat fortuna eum protelare Parisijs.

Turena in hunc nouum hostem mouens, cogitur Stampensem obsidionem laxare, cùm tantis Copijs non afflueret, vt duabus militaribus expeditionibus locis diuersis eodem tempore par esse posset. Animo congrediendi Lotharingus defecit, quamuis prouocatus à Turena expauit in agonem descendere. Ideò Ducissę Ceuurusæ, & Marchionis Castrinoui oblationes ex parte Regis sibi factas euestigiò complexus est, iter in Flandriam remetiens. Multi tamen hunc citissimum, & incruentum reditum Hispanieę prudentię adscribebant, qui Ducem hac præcautione in Galliam dimiserant, vt bellum aleret: neque itâ vnam partem foueret, vt alia nimis pressa adduceretur necessitate conditionibus pacis, quæ quotidie perpendebantur, subscribendi. In Hispanorum conceptu hoc Gallicum bellum politicè

magis

magis, quàm armis confidendum erat. Priùs tamen non discessit Dux, quàm viderit Principum Copias obsidione solutas in Parisiorum vicinia agere. Tunc presagiens bellum in eo Statu esse, qui durationem promitteret, à Turenæ minis se subtraxit: & viam in Flandriam resumens abijt potiùs victor, quàm victus, sine sanguinis effusione Hispanorum mandata exequens, remorari nimirum pacem: protrahere bellum.

Nihilo seciùs ex hoc discessu Rex ceperat animum debellandi, ni Parisiensis Populus datam fidem fefellisset. Populus Regi professus erat se ciuitatis ostia rebellibus non reclusurum: & tamen eos Vrbis præsidio imminenti ruinæ exemit. Rex Meloduno Sanctum Dionysium peruenerat, vt proximitate suâ Parisiensibus alijs terrori, alijs presidio esset: decreueratque Copias Principum, quæ viciniam Parisiensem vastabant, inuadere. Principes ad Sanctum Claudium castra locauerant, que appropinquantibus Regijs malè tuta suis persuaserant Ducibus, vt securiores sedes quererent: Initum igitur fuit consiliũ ducendi Charantonum, quod iter commodè conficiebatur per Meditullium Vrbis Parisiensis. Sed Ciuibus, qui portas custodiebant, transitũ detrectantibus, Principes coacti sunt latiori vię insistere, & circuire Suburbia.

Turena certior factus de hostilis agminis itinere raptim insequitur, & postremam aciem in egre-

egressu Suburbij Sancti Martini adipiscitur, carpitque; Quare omnes Copię se in Suburbium Sancti Antonij recipiunt: inibique atrox committitur prælium, vbi omnium virtus, potissimùm Principis Condęi, emicuit, qui singulari audaciâ excepit, & impetijt aduersarios. Euadere tamen nequibat, breuique sibi, & suis commilitonibus cadendum erat; ni Parisienses, patefactis portis, eos intra mœnia admisissent. Hæc portarum reseratio de manu Regis plenissimam suorum hostium victoriam extorsit. Ducissa Mompenserij omni inuidiâ apud Regios flagrauit, quòd auctoritate suâ portas recludi, & in Regios milites bombardas Bastillæ exerceri curaret. Afflictæ Copiæ p̃ Vrbẽ trãsmissæ ad Suburbium Sancti Victoris castra pònunt.

Cap.

Cap. XI.

Palatium publicum Parisiense crematur.

1652.

CONSPIRANTES ad bellum protrahendum duobus potissimùm egebāt: pecuniâ nimirum, & exclusione Regis à Ciuitate Parisiense: Hæc illos constituebat Dominos Parlamenti, conciliabatque in toto Regno summam auctoritatem, & crimen perduellionis obtendebat: Illa milites pręsentes sustentasset, & nouis authoramētis vacuas legiones impleuisset. Multa tamen acciderant, ex quibus præsagiebatur hæc à Parisiensibus ęgrè obtineri posse. Isti multa dederant à Principum parte alienationis indicia: tum quia omnibus taxationibus, quarum sępiùs iniecta mentio erat, reluctabantur, cùm etiam quòd in hoc vltimo prælio inuito exorati essent; vt portarum reclusione ab internecina pugna non copię modò, sed ipsi Duces eriperentur. Vnde postquam ij Vrbem ingressi fuerant, omnibus neruis contenderant, vt aut Ciuitatem ad se pertraherent, aut integros, & ingenuos Ciues regimini impositos exploderent, quibus clientes, amicosque sufficerent, quorum auctoritate

tate cæteri agitarentur.

Primùm Ciuitatis Dominos (illos ità vocant, qui publico regimini prępositi sunt) insidioso tentant alloquio eos ciuiliter adeuntes, gratiasq; agentes de apertione portarum. Quamuis sciret se minimum illis debere, plurimum tribuunt; vt hac beneficij non accepti confessione eorum animos immeritis gratijs impensiùs obligatos, ad ea, quę petebantur, pararent: nec non etiam illis in animum inducerent à gratia Regis cecidisse, cùm grata Conspirantibus fecissent: imò ab ipso Rege vetita præstitissent. Hac arte eos à Rege, tanquam ipsis irato, putabant diuellere, & sibi recenti obstrictos beneficio coniungere. Deinde nectunt (cùm res in eo loco esset, vt vtrisque à Regis iracundia impenderent pericula) æquum esse arctiorem societatem inter mutuis iam obstrictos meritis iniri. Gubernator Marescalcus Hospitalis, Præpositus Mercatorum, & reliqui Consiliarij intelligentes, quantum hac vnione è Republica peteretur; ne ipsi soli partibus Regijs addicti inficiatione petitionis totam Conspirantium subirent inuidiam, respondent: fas non esse in Ciuitate adeò populosa rem tantã paucis votis decerni: se conuocaturos ex omnibus Ciuitatis ordinibus magis conspicuos: mox eos admonituros de constituto.

Conuocato igitur consilio generali, in Palatium frequentes ciues coeunt de hac mutua societate

cietate indissolubili nexu constabilienda in commune consulturi. Sed ciues bello fatigati, & iam stomachantes Conspirantiũ postulata, irritis consultationibus totam diem exemerunt: ibaturque ab omnibus in sententiam propositam vnionem improbandi. Cum vel à colluuie Populi, vel à militibus ex Sancti Victorij Suburbio accersitis (nullus enim dissentit istas non fuisse operas ad hoc nefarium facinus à potentioribus conductas) palatium circumsistitur: lapides primùm in portas obstructas, & fenestras iaciuntur: deinde, cùm iam ferro res ageretur, militibus palatij prçsidiarijs defensionem meditantibus, applicitis facibus portæ incenduntur, eòque discriminis res adacta est, vt, sex ex Consiliarijs occumbentibus, reliqui insanientis turbæ furorẽ clandestinâ fugâ eluserint.

Parisienses huius casus atrocitatẽ adeò acerbè doluerunt, vt extemplò Conspirantiũ amicitiam eiurauerint. Palatia publica Vrbium compendia sunt. Varium quoque hominum genus inibi collectum omnes Ciuitatis ordines tangebat. Laicorum, & Ecclesiasticorum magnus numerus illam congregationem conflabat; ita vt vel sanguinis affinitate, vel intimâ necessitudine, vel beneficiorum acceptorum memoriâ nullus in Ciuitate extaret, qui plurimùm obsessis, & flamma, ferroque discerptis non deberet. Nihilominus non obseruo Ciuitatem vel publica, vel priuata

uatâ impulſam calamitate ad miſerorum ſubſidium maturauiſſe. Quiſque domi ſuæ morientibus ingemuit: nemo opem tulit. Ciues arma capere, viarum aditus claudere, minis aerem complere parati ſemper ſunt: adire pericula, armatis ſe obijcere, ferrum ferro repellere lentè deliberant. Vel fortaſſe adhuc diſtracta Ciuitatis ſtudia commendabile, & ſalubre conſilium arma contra prædones induendi impediuerunt. Vnius Duciſſæ Mompenſerij pietas in agone poſitos iuuit; ipſius auctoritas, & reuerentia ſceleſtos cohibuit, & obſeſſ. vindicauit aditum ad libertatem.

Cap. XII.

Pariſienſes cum rebellibus amicitiam dirimunt, & Regi ſe reſtituunt.

1652.

VIDEBANTVR ſibi Cõſpirãtes Palatij publici, & animorum regentium expugnatione maiores difficultates exantlaſſe: & ludos operã fecerunt. Mercatorum Pręfectus noluit amplius in Conſilio ſedere: Gubernator Ciuitatem deſeruit: Reliqui boni, & incorrupti ciues ſeceſſerunt. Quæ res dedit anſam Conſpi-

ſpirantibus vacuas Conſilij ſedes deuotis ſibi hominibus complendi : & , vt omnem amouerent ſuſpicionem ſe vnquam auctores incendij fuiſſe, curarunt etiam , vt duo ex ſeditioſis laqueo pœnas luerent : quo ſpecioſo ſupplicio ſatis ſuperque exonerauiſſe ſe apud Populum iudicabant , & abundè Palatij incendium delinquentium ſanguine extinxiſſe.

Bruſcellũ Parlamentariũ Mercatorũ Præfectũ cõſtituunt : Ducem Bofortium Gubernatoris titulo ornant : ſperantes duos viros tantæ apud vulgus exiſtimationis poſſe omnia ad nutum circumagere , & Ciuitatem perpetue Parlamenti , & Conſpirantium obedientię defigere .

Parlamenti decreto Dux Aurelianenſis Regis Locumtenens,& Pręfectus armorum deſignatur: poſt ipſum Princeps Condæus . Aurelianenſis facultatem à Parlamento ingeſtam arripit , nouumque deſignat conſilium , quo tantum munus adminiſtretur . Hec dignitas , & tot ſpecioſæ nouitates viſę ſunt in aliquod graue diſcrim n Regis Auctoritatem datuiæ eſſe. Adeò tamen parùm profecerunt , vt in iocum , & deriſum faceſſiuerint. Nullus quippè inuentus eſt , qui ſe ſiſtere huic nouitio Magiſtratui voluerit; vel Præfectui Mercatorũ,aut Gubernatori à Cõſpirãtibus dato obtemperare ; immò homines illi , quos Populus tãti faciebat,poſt ãplitudines nullo iuſto titulo vſurpatas apud vulgus uiluerũt .

Pri-

Primũ facinus, quod noui isti Magistratus meditati sunt, fuit pecuniæ exactio, quã à tanto tempore affectabant. Hic erat præcipuus rerum articulus: opulentam nimirum Ciuitatem taxationibus submittere, quibus semel admissis, lata via sternebatur ad tyrannidem; nam quò maior coacta fuisset pecuniæ vis, eò magis, pressâ Ciuitate, factiosorum numerus adoleuisset. Vnde inter tumentes seditiosorum vires, & bonorum opes Ciuium in diem elanguentes non ampliùs impositum frenum excuti potuisset. Quique vni obedire Regi recusarent, plurium tyrannorum libidinem sustinere coacti essent. Tributum in principio leue imperatur, & quasi precariò exigitur: quod si patientiâ, & cæcâ Ciuium indulgentiâ admissũ esset, sensim auctũ eas vires coactoribus fecisset; vt deinde, quidquid placuisset, à subactis ciuibus extudissent. Preces excipit violẽtia, cùm semel robur, & imperij facultatẽ nacta est. Sed tot, tantaque factiosi testimonia dederant ambitæ dominationis, crudelitatis, & imperij, vt iam cognoscerent ciues ab ijs non suum bonum, sed perniciem agitari, populorum opes quæri, se calamitatum ludibria destinari. Adhuc in tẽpore miserijs eruditi mentis oculos adaperiunt: prudentiùs futura æstimantes, quàm præterita examinauerint, refutant non modò solutionem vectigalium, sed obedientiam, & amicitiam dirimunt.

Ducis-

Ducissa Mompenserij prima gestauit flocum palearem in capite, vt hoc ornamento Parlamentarios à Regijs distingueret. Exemplum filiæ Principis mouit vniuersos ad paleam galero applicandam: & eò res euasit, vt pro suspectis haberentur, qui sine hoc indice per Vrbem incederent. Mille quingenti ex magis conspicuis, & potentioribus ciuibus (quibus imminentium calamitatum speculatio bonam mentē reddiderat) in Palatium publicum congrediuntur malis prospecturi. Vbi cùm, aliquandiù deplorato ærumnoso Ciuitatis statu, de agendo cōueniſſent, paleam abijciunt, & chartam galero imponunt, viasque publicas decurrentes omnibus imperant, vt paleare signum in album commutent: colori palido suspecto, & dubio candidum pristinæ, ac sincerę fidei indicem substituendum esse: Regi obedientiam præstandam: rebelles propulsandos. Hæc Ciuium deliberatio falcis ad instar vniuersa capita istius hydrę præcidit, inhibuitque aliquod nouū monstrum in posterū renasci.

Cap. XIII.

Parlamentum Regi se submittit. Nemorosius à Bofortio interficitur. Contentio inter Condæum, & Comitem Rieusium. Mors filij Aurelianensis.

1652.

NVLLA potentia fluxibilior est illâ, quæ suâ vi non nititur. Parlamenti edicta tantis elaborata consilijs, tantis promulgata rumoribus, quorum strepitus totius Europæ aures fatigauerat, illicò fatiscunt, tanquam vile folium nulli vsui destinatum. Ipsa Parlamenti Auctoritas, quæ ad illud fastigiũ euaserat, quò videretur de paritate cum Regia contendere, ex sublimi illo vertice in humillimum locum illicò proruit. Nunquam tulit documenta fors maiora, quàm fragili loco starent superbi. Paucis contumacioribus Capitibus exceptis, quę Parisijs commorata sunt, plùs supplicij metu exterrita, quàm viribus confisa suis: totum Parlamentum à Rege sic iussum, Pontæsium se recepit: Camera Computorum, magnum Consilium, quò cuique imperatum est, digrediuntur; vel cōtranitentibus Conspirantibus, quorum auctoritas

tas in dies intabescebat.

Malum sydus, quod vsque dum Regem fatigauerat, Principes obsedit. Dux Nemorosius peculiaribus simultatibus, & asperitate agendi Ducis Bofortij Sororij sui stimulatus hunc ad singulare prouocat certamen: quod pugnæ genus sedit nobilibus Galliæ; imò eorum animos adeò familiariter occupat, vt sæpissimè plus ad explendam pugnæ voluptatem, vel potiùs insanam libidinem, quàm ad querelas finiendas in arenam descendant. Nemorosij manus, vulnere recenti vix coalito, imbecilla in displosione minoris sclopi fefellit: Bofortij firmior, ideò certior manus, sclopeto aptè librato, Sororij pectus glande plūbeâ hausit, confoditque.

Mortem Nemorosii concomitata est contentio inter Comitem Rieusium filium Ducis Elbouij, & Condæum Principem, qui illum depalmauit. Comes grauis iniurię spirans vindictam, nudato ense Principem petebat: sed adfuerunt intermedij Dux Rohanensis, Presesque Viola, qui rixantes diremerunt, in vindictam eò sæuiorem ęstuantes, quò tardiorem. Comes Chauinius Condæi intimus mortuus est, sub vitę finem resipiscens. Condæum oderat Regis studiosus.

Ictus grauior Aurelianensem afflixit. Vnicus ipsius Filius duos agens annos morbo occubuit. Quę mors intempestiua Patrem acriter percussit, molestè ferens virilis prolis orbitatem; ità vt se

totum in lachrymas conficeret, nihil pensi habens bellum præsens, dignitatem Locumtenentis à Parlamento illatam, apparatus militares, negotia vrbana. Dies, noctesque dolori indulgẽtem amici, & ipsa fortuna destituunt. Bofortius, & Bruscellus malè potitâ Gubernationis, & Præfecturæ Mercatorum dignitate se abdicant, sic iussi à ciuibus, qui velle duntaxat audire Magistratibus à Rege delectis professi sunt. Ipse Aurelianensis tacitè ab officio Locumtenentis Generalis se abstinuit.

Cap. XIV.

Cardinalis Mazarinus ab Aula recedit. Dux Guisius carcere solutus ex Hispanijs Parisios venit. Rex cum Principibus conuenire non potuit.

1652.

INTEREA Parlamentum, quod Põtesij degebat, exorat Regem, vt Cardinalem Mazarinum tantisper ab Aula remoueat. Cardinalis occasionem recedendi prudentissimè amplectitur: sanius enim existimabatur consilium Regem, & Reginam introire Vrbem, animosque priùs emollire, & assuetudine præsentiæ suę memoriam rerum præteritarum abolere, iramque

in

in Cardinalem à ciuibus conceptam lenire. Quę breui apud extemporaneum vulgus exoleta tutiorem reditum, & à nemine impugnatum illi pollicebatur. Nam imprudens consilium fuisset, nondum tumultuosis spiritibus omninò resolutis, Populi oculis eas vmbras offundere, quę turbare quietem nondum benè confirmatam potuissent; pręcipuè, cùm in Vrbe adhuc degerent Aurelianẽsis,& Bofortius apertus hostis, & capitalis Mazarini, & Cardinalis Rhetius ãtecellens reliquos apud Populũ auctoritate, quos Rex intendebat è Ciuitate vnà cum aliquibus Parlamẽti Capitibus deturbare. Decebat itaque Cardinalem ijs deliberationibus non interesse, quę à decernente Rege profectę omne discrimen amouissent: à præsenti verò Cardinale suggestæ condigniores fecissent querelas, & exclamationes magis exauditas, & fortasse à Populo protectas.

Per eos dies, quibus summâ solicitudine Parisienses Regis maturabant reditum, Dux Guisius Parisios ex Hispania peruenit, vbi carceribus detinebatur ab Hispaniarum Rege amicitiæ Cõdæi datus. Fiduciam habebat Condæus in hoc Guisio Principe sibi recentibus beneficijs damnato res commouendi, vel saltem adminiculum bello ciuili adiungendi. Inter maiores Condæi, & Principes Lothringos olim ortę simultates ad præsentia vsque tempora extendebantur inextin-

guibiles; quas videbatur hæc gratia à Condæo domui Lotharingæ impertita suppressura esse. Ideò non Ducem Guisium modò, sed vniuersam domum Lotharingam cum Duce Carolo Condæi partibus suffragaturam esse iudicabatur. Verùm Guisius grates, quas potuit, Condęo egit: maiores professurus, si casus daretur: publicauitque nihil sibi videri tunc opportunius, vt acceptum beneficium beneficio compensaret, quàm sua officia impendere ad ipsum Regi conciliandum. Sibi multum dedisse Condæum, quòd carceribus eduxisset, & se nõ parũ illi clargiturum esse, si eum à Regis indignatione absolueret, & gratiæ restitueret. Egregium Ducis consilium fœdus Condæi cum Hispanis iam sancitum penitùs interuertit.

Non defuerunt, qui Aurelianensem Regi iungere conati sint: Sed Aurelianensis Cardinalis Mazarini reditui assensum dare, aut post tot publicas protestationes erubescebat, aut sententiæ semel approbatæ pertinaciùs hęrebat, quàm par esset: Et Rex, cui iam ventus à puppi flabat, abominabatur Aurelianensem, & Condæum in amicitiam recipere, qui suarum victoriarum cursum procul dubio tardassent. Si isti duo Principes cùm Rege conuenissent, necessum fuisset illis Prouincias decernere, militię pręponere, consilio inserere: vnde deliberationes semper claudicassent: & tandem metuebatur, ne bellum ci-

vile

vile recrudesceret. Quapropter Aurelianense se-posito, & nullius consilij participe: Condæo Prouincijs, & arcibus exuto, vltrà Regni limites propulsato, Rex vel bellis cum hoste potentissimo occupatus, quietiùs egit, & bellum extra ditionem suam in hostili Regione maximo cum sui compendio saginauit, absolutumque sui Regni dominium sibi asseruit.

Ad excellentem quoque Regis gloriam referebatur sine Principum consilio, vel dextera: imò ipsis illi armatis occurrentibus hostes suos profligare. Certò illustrius illud est trophœum, quod de pluribus, quàm de vna tantum natione exornatur. Expediebat etiam illam popularem vocem aliquando supprimi: Regem sine Principibus Exercituum Ductoribus non posse vincere. Quæ vox adeò erat perniciosa, vt Regis munificentia videretur Principum seruituti par esse nequire: vnde, cum multum illis attribueret, semper hi reputabant se minus merito recepisse. Et tamen quantis mille passibus hoc vanum dictũ à vero distet, in præsentis Regis gestis luce clarius enituit, qui de hostibus suis, eorum copias ducente Condæo, triumphauit.

Cap XV.

Rex Parisios ingreditur. Dux Aurelianensis cum suo comitatu decedit. Parlamentum leges accipit. Acta à Condæo, & Turena in Picardia.

1652.

REX Mense Nouembris Ciuium, & Parlamenti legationibus fatigatus, quæ eum inuitabant ad Regiam, tandem assensus, Sancto Germano magnâ Equitũ multitudine stipatus Lutetiam cum Regina inuehitur. Rex Angliæ sui præsentiâ equitatum mirificè exornauit. Dux Aurelianensis fluctuasse dicitur, an domi maneret, vel aduenienti Regi obuiam iret: cuius tandem vicit pertinacia Regem non adeundi. Aurelianensis per minorem Regis ætatem imperare solitus ægrè se submittebat imperio: nesciebat pueri Regis iussibus acquiescere, cuius olim fuerat moderator, vel potiùs Reginę se sistere ausus non est, aut illã venerari Maiestatem, quã ipse adeò spreuerat, vt propè auctoritate, ac libertate exuerit, quæ cùm olim vellet ipsũ domi suę cõuenire, vt conceptã in Mazarinũ irã præsẽtiâ, & familiaritate sedaret, recusauit aduentãtem præstolari. Credibile est Aurelianensem in Con-

Condæi destinatis magna fundamenta collocauisse: quòd scilicet posset Condæus Regem adeò fatigare, vt ipse, vel ipsius in Condæum auctoritas illi futura esset aliquando necessaria, sibique magis honorificum reditum ad Aulam pararet.

Rex ad Aurelianensem misit, vt Vrbe abscederet: æquum non esse dicens illius incolatum in eadem Vrbe pati, qui se videre, & debita officia humiliter sibi præstare indignabatur. Obediuit Dux Blesiam pergens. Ducissa Mompenserij, Bofortius, Dux Rohanensis, Rupifocaldius, multique alij nobiles, & familiares Condæi à Rege iussi Vrbe excesserunt. Sic Ciuitas ceruicosis purgata ingenijs pristinam obedientiam inuiolabiliter excoluit: & non tumultus modò, sed tumultuum suspicio oppressa est.

Dederat quoque Rex litteras ad Parlamentarios, vt ad sedendum, & decreta Regia accipiẽda Luparam venirent. Qui nullas acceperant litteras, (hi duodecim omninò fuerant) cognouerunt sibi exilium indicari; ità vt non vocati censerentur exclusi, Regemque nolle in posterũ in Senatu sederent. Congregato Luparæ Parlamento, quatuor Regis scita promulgata sunt: Vnio videlicet Parlamenti Pontæsij cum Parisiense, ità vt ex duobus vnum duntaxat compingeretur: Vniuersalis delictorum indulgentia: Promulgatio nominum exilio damnatorum: &

ne in posterum vltra causas ciuiles, intra quarũ ambitum Parlamenti Auctoritas definiebatur, quidquã auderet Parlamentum decernere. Quãtum recedebat hæc facultas à Rege conseruata Parlamento ab ea, quam Parlamentum sibi arrogauerat? Reges Parlamentum erexerant, vt lites inter priuatos dirimeret, & pœnam criminibus adiudicaret: Parlamentum se rerum Dominum astruxerat.

Ab hoc Regis in Parisios ingressu respirauit vniuersa Gallia. Bellum Ciuile profligatum est. Regius animus non minùs à tumultibus, quàm ipsa Ciuitas resedit. Sed præ cæteris Regina tot defuncta periculis, tunc primùm cœpit mentem à discriminum contemplatione reducere, & sperare tranquillitatem. Quilibet fœminilis animus Principum minis, Parlamenti decretis, Populorum tumultibus vltrò procubuisset. Nullum mare tàm tempestuosum Parisiorum faciem ad viuum exscribere potest, quo tempore ciuile bellum grassabatur. Multò enim ingentiores, & frequentiores fluctus hìc, quàm illic tumultuabãtur, qui quamcunque mentem vel demersissẽt, vel saltem inæqualitate motuum iactassent, & ab orbita consiliorum deflectere coegissent.

At virilis Reginę animus aduersùs omnes ictus immobilis in eadem consiliorum linea stetit. Vel ipsi solidiores Consiliarij periculorum grauitate perculsi nutabant. Ipsa verò Regia

mens

mens, quam ab initio compendiosam Regi sententiam duxit, eidem vsque ad finem institit: Cardinalem nimirùm reuocandum: Auctoritatem stabiliendam: Principes, & Populos obedientiæ mancipandos. Verè dicimus Reginam in suo regimine bis Galliam domuisse; cùm Principes carceri tradidit, & cùm è Regno armatos eiecit, eodemque tempore potentissimo hosti Hispaniarum Regi obstitit: ita tamen, vt multò minores iacturas, quàm omnes certò ominabantur, fecerit.

Nisi Marsinus Prorex Cataloniæ desertor, quos maximè defensos oportebat, in discrimine reliquisset; & Angli Classem Gallicam subsidia ferentem Dunicherchæ oppugnassent; & Ducem Mantuæ beneficiorum, & Casalis tot annos protecti inexcusabilis cepisset obliuio, detrimentum ab Hispanis acceptum paruo stetisset. Quamuis internis motibus occupata Reginæ mens non præteribat externa. Adeò vberrimè illius scatebant lumina, vt in Parisiorum turbas deflexa extra Regni terminos repercuterentur.

Hispani interea Picardiâ, & Campaniâ expilatis, Ducem Virtembergum, & Carolum Lotharingum Galliæ Principibus præstò esse iubent: quibus insertus Condæus cum sua manu Turenam tot prælijs consumptum cingit, & tentat, an ad pugnam possit elicere. Sed Turena viribus impar intra castra satis munita se tenebat, hostiū asper-

aspernans conatus; deinde Corbellium se recepit, & mutatione locorum Principem fatigans aduersùs Exercitum longè potentiorem integer in aperto stetit, donec Rex Parisios intrauit. Tunc Condæus summam rerum desperans, eas Arces sibi desumpsit expugnandas, quę vberiora hyberna spondebant. Sanctum Menoldum circumuallat, illumque sex tormentis assiduò flagellat, donec sæpiùs ab impressionibus repulsus tertiâ obsidionis die, amissis mille ducentum militibus, pręsidiarios ad deditionem faciendam compulit. Quod facinus alia minoris momenti subsecuta sunt: Expugnatio nimirùm Retelli, & aliorum Castellorum; quæ loca aperta pensitationibus pendendis adigebant.

Cardinalis Mazarinus summũ intendebat studium in contrahẽdis militibus, & augendo Exercitu, vt à locis imparatioribus Condæum deijceret, & illi hyberna angustaret. Retellum etiam tentauit Turena è Principis manibus exprimere; sed hic Hispanorum subsidio auctus nouos custodes Oppido apponens irritam fecit oppugnationem. Exercitus diù aduersi steterunt: fessi tamen milites plùs egebant otio, quàm pugnâ, & inhorrescens hyems iussit quemque ad hybernorum quietem decedere.

Finis Libri Quarti.

VARII EVROPAE EVENTVS COMPENDIARIE DESCRIPTI.

LIBER QVINTVS.

Cap. I.

Portolongonium ab Hispanis recipitur, à quibus frustrà Asta tentatur.

1650.

AB Anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo, quo Principes in carcerem abstracti sunt, ad annum millesimum sexcentesimum quinquagesimum secundum, quo Rex Parisios ingressus, illinc Principes eruit, commotiones Galliarum varietate successuum sibi cohærentium adeò catenatæ inter se fuerunt, vt nullum interuallum stylo permiserint ad notitias externorum bellorum tradendas. Verebar enim, ne, si illarum filum abrumperem, turbarem potiùs, quàm instruerem legentem. Ideò mihi aptius visum est horum trium annorum Gallicas turbas

turbas ſine vlla interpellatione in conſpectum dare; deinde externarum rerum expoſitionem ad præſens tempus traducere. Certus ſcribendi continuationem, quæ illis dilucidandis profuit, iſtarum cognitioni nocituram non eſſe.

In Italia quartus iã fluebat annus, quo Galli in Portolongoniũ, & Plombinũ ſe intruſerant, quę mora Neapoli, Siciliç, & Sardignę euadebat infeſta; cùm vnionem, quam Regionibus Hiſpanorum maritimis Italiæ cum ijſdem Hiſpanijs intermedium mare conciliat, planè interrumperet. Decreuerunt Hiſpani hoc anno, Galliâ aliò intentâ, hunc acutum ſtimulum ex ſuis calcibus amouere. Ioannes Auſtriacus è Sicilia, & Comes Ognates Neapoli cum ſuis Claſſibus ſoluũt, nauibus, & triremibus tàm amplis, quàm confertis militibus. Multi Neapolitani Principes validas manus in ſuis ditionibus fecerant. Marchio quoque Caraſſena Mediolani Gubernator varias cohortes de ſuo veterano Exercitu huic bello attribuit. Ab hac copioſa expeditione Italiæ Principes ſibi aliquid ſiniſtri timuerunt: In primis Genuenſes, quorum maritima iuriſdictio à commeantibus Finalenſibus vexata, ſicuti illos impulerat ad iura ſua armis tuenda,ità Hiſpanorum amicitiam offuſcauerat. In quam cùm liquidò nõ inſpicerent ad tantæ velificantis Claſſis nuncium, Arcibus ſuis conſuluerunt.

Videbantur etiam ab Hiſpanorum gratia Itali

Prin-

Principes decessisse, qui, quo tempore Galli Portolongonium oppugnarunt, neutros se dixerãt. Abhorrebant quippè Hispani istis neutralitatis declarationibus illud sensim remitti vinculum, quo aliàs Italici Dinastę ab ipsis attinebantur. Sed citò hæc dubia discussa sunt. Nam prudẽter Hispani amissarum rerum recuperationem, non recentes hostes quærebãt. Classis in continentem Tusci littoris, & Insulæ Helbæ militẽ exponit, qui eodem tempore binis vacauit obsidionibus, Plombini, & Portolongonij. Plombinum debilius debiliori, & promptiori oppugnatione superatur. Portolongonius maius facessiuit negotium aggredientibus. Circa hanc arcem Galli externam quamdam munitionem (cui ex dimidiatæ lunæ figura, quam mentitur, nomenclatura indita est) erexerant satis instructam. Hanc Hispani excellentis machinatoris ope (aggere ad arcis fossam perducto) à reliquo corpore secluserunt. Quod artificium arctauit obsidionem, & multo Hispanorum sanguini pepercit, qui in illius expugnatione ferro, & aggressionibus tentata effusus esset. Nihilominus ad tres menses obsidio prouecta est, & vltrà extensa fuisset; ni seditio militum deditionem mãturasset nondum maturâ oppugnatione. Arx adhuc illibata à Nouilliaco Gubernatore fido, & eximio viro tumultu militari adacto Hispanis tradita est.

Mar-

Marchioni Villæ Cremonæ interfecto Sabaudię Dux comitem Verrucæ suffecit. Hic Comes Sabaudici Equitatus Locumtenentem à pluribus annis agebat, ad quam amplitudinem per omnes militares ordines ascenderat. Viro bellis innutrito, & varijs militiæ experimentis probato, nihil in hac prouectione noui accidit, cùm iam propiorem ad istam supremam dignitatem gradum obtineret. Erat tamen hoc bellicum munus admodum conspicuum, cui subijciebãtur duo veteranorum equitum millia, & tot interriti Duces diuturnę militię pignoribus clari; ita vt hic Sabaudicus Equitatus palmam tot pręlijs partam nunquam hosti reliquerit. Et verè sub hoc tempus extraordinaria virtus fuit admodum opportuna ad Pedemontem tuendum Gallorum auxilijs defectum.

Hoc anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo Portolongonij obsidio ab infestatione Pedemontij Hispanos subduxit. Marchio autem Carassena Astam inexpectato assultu internertere contenderat; sed Padus gliscens, sicuti laboriosum hostilibus Copijs prębuit transitum; ità expeditum Vrbis fecit subsidium. Hispani hoc deiecti facinore limites Pedemontij abraserunt, Biellam vsque prouecti Ciuitatem, eiusq; viciniam populati sunt.

Cap.

Cap. II.

Marchio Carassena Pedemontem expilat.

1651.

ANNO millesimo sexcētesimo quinquagesimo primo Italicæ Hispanorum vires nullibi dissipatę Pedemōtem vnâ mole pręgrauarunt. Marchio Carassena ipsamet quæsiuit viscera ad Moncallerium castrametatus. Hoc Oppidum mollis fastigio cliui constructum in Taurini vicinia, à quo tria duntaxat milliaria recedit, illinc vallibus sensim decumbentibus, & collibus ad ostentandam feraciam surgentibus deliciosè obsidetur: Hinc proximi Padi, & planitiei latè diffusæ habet despectum. Consuescūt inibi Sabaudiæ Duces æstiuos ardores iugi flantis aurę spiritu fallere; ideò ędes Regias in collis vertice posuerunt, speciem muniti Castri procul exhibentes; cùm verè hoc palatium ad vna oblectamenta constructum nullā aliam habeat munitionem, pręter loci sublimitatem. Hic improuisus Carassenę aduentus cōmouit Prouinciam: affecit quoque expilationibus. Visus est in principio suorum motuum ad Pinarolum respicere, sed prudentissimus Marchio

chio, & belli, & negotiorum arte verſatus huc acceſſerat, vt eodem tempore, ſuorū validitate armorum oſtentatâ, Sabaudiæ Ducē exterreret, & occaſione proximitatis vſus ſecum iniret cō-poſitionis tractatus: nihil verēs, ſi potuiſſet Sabaudiæ Ducem à Gallis diuellere, ne tota Italia perquam facilè illos expungeret. Dux autem, Galliarum Regi tot neceſſitudinibus deuinctus, arma iniectis ab Hiſpano negotiationibus oppoſuit.

Comes Verrucę, & Marchio Sāčti Andreæ tenuuium Copiarum Gallicarum Pręfectus vniti in Hiſpanos iter fortiter capeſſunt, quos multis aduerſis pręlijs afflictos vſque ad Mediolanenſis Ducatus limites inſectantur.

Per belli Galliarum Ciuilis tempora obſeruo Regi, & Reginæ adeò oppreſſis nullos ex amicis ad opitulandum accurriſſe. Galli tantâ charitate Hollandos iuuerant: Suecorum geſta prouexerant: Luſitanorū protectionē complexi erāt: Omnes Germaniæ Principes fouerant; nullum autem ex ijs grata ſtimulauit memoria vel minimam accepti partem referendi. Omnes ęquo animo laborantem ſpectarunt amicum, an ex ſe ipſo reſurgeret. Quæ auxilia eò alacriùs ſuppeditari poterant, quò aduersùs rebelles deſtinata nullam ſatis legitimam produxiſſent Hiſpanis querelarum cauſam, & charitas omni culpâ vacuos mittentes feciſſet. Mantuę autē Dux adeò

non

non appulit animum huic præstando Gallis officio, vt arma contra ipsos expediuerit.

Vnius Sabaudię Ducis fœdus cum Gallis initum, nec altissima Hispanorum eleuarunt promissa, nec Galliæ discrimina concusserunt, nec propriæ infirmarunt iacturę. Nullus ex tot fœderatis sanctiùs illo Galliarum amicitiam excoluit.

Consilium Ducis Sabaudię constabat Marchione Planitiarũ Cõsilij Capite: Magno Cancellario Morotio: Comitibus Philippo ab Alladio, & Vbertino à Moreta, Abbate Philiberto Scaliâ, Marchionibus Palauicino, & Sancti Thomæ à secretis, viris prudentissimis, & impenetrabili erga suum Herum fide, quorum sententia eò semper spectauit, vt fortuna Pedemontij ab illa Galliarum non dissociaretur.

Regis quoque causæ in Italia studiosè vacabat Seruientus in Regio Consilio sedentis frater, apud Ducem Sabaudię Christianissimi Legatus. Huic vni bellicæ curæ, & politica hęrebant negotia; Pręsidiorum in primis conseruatio in tãto rerum omnium defectu non minorem sollicitudinem, & prouidentiam exigebat. Hic Ducissam morum suauitate promerebatur, & rara per illud tempus fidelitate prouisiones bellicas adeò accuratè dispensabat, vt earum tenuitatẽ distribuentis compensaret diligentia. Nunquam cessantes Hispanorum machinationes prudẽter

discussit: nec rei familiari, nec desudatis parcens laboribus, vt expeditum, ac vtile opus apud suum Regem collocaret.

Cap. III.

Tridinum, Crescentinum, & Casale ab Hispanis expugnantur.

1652.

CARASSENA, quamuis suas petitiones armis euerberasset Sabaudiæ Dux, non quidē destitit totâ hyeme Ducissæ aures vellicare pollicitationibus, vt eā in Hispaniarū Regis desideria perduceret. Sed Ducissa fortiter restitit, omnibúsque votis rem communem iuuit, etiamsi è Pedemonte propè omnes Galliarū Copiæ cū Sancto Andrea in Cataloniam recessissent, & penè destituta maximè sibi timeret, accuratè delectum habentibus Hispanis in augēdo Exercitu defixis. Profectò iustus, & ex ratione fuit timor: Nam sub Maij initium anni millesimi sexcētesimi quinquagesimi secundi circumstetit Carassena Tridinum, oppugnationemque istius fortissimi Oppidi, Pedemontis Propugnaculi instituit.

Comes Catalanus Alferius Gubernator sub

obſidionis inauguratione Taurini degebat, cuius aures ſtatim ac primus obſidionis nuncius verberauit, eueſtigiò illuc contendit; & licet omnes aditus hoſtilibus turmis obſtructi eſſent, nihilominus medios hoſtes præteruolans in Vrbem ſe demiſit, & milites præſidiarios ad Oppidi defenſionem accendit. Dux quoque Sabaudiæ Copias in obſeſſorũ compulit ſubſidium; quæ ad hoſtium conſpectum accedentes, & altitudinem valli, & hoſtilem Exercitum ſpeculãtes ab impreſſione temperant, ne eam temerè ſauciarẽt exiſtimationem, quam tot fortitudinis pignoribus ſibi vindicauerant. Præterquam quòd, ſi hę copiæ aduerſo Marte eliſæ fuiſſent, tota Regio victoris furori ſubijciebatur. Catalanum deſperatio ſubſidij, tenuitas præſidij, atque valida Hiſpanorum oppugnatio pacta ſignare, & Vrbẽ hoſti tradere coegerunt.

Hinc Hiſpanus Creſcentinum expugnat; deinde Maſini Caſtrum, eam Pedemontij partẽ admodum amplam, quę inter Duriam, & Padum iacet, vaſtitate deformans. Nam vnus Sabaudiæ Dux illo non pollebat Exercitu, qui poſſet Hiſpano obſiſtere.

Marchio Caraſſena, quẽ in Pedemontio geſta ob validã propugnationem fatigabãt, ratus illuſtriora facinora, & minoris diſpendij tentare ſe poſſe in Monferratenſi Prouincia (vbi Mantuæ Ducis amicitia haud difficiles pollicebatur

impressiones) à Pedemonte ad Montemferratum se conuertit, & circum Casale milites statuens laxam primùm obsidionem instruit. Dux Sabaudiæ, etiamsi amissione tot locorum afflictus, animo præsumens in quanto periculo versaretur Casale, & quanta detrimenta Galliarum Rex accepturus esset in istius Ciuitatis iactura, ad quã propugnandam tot Exercitus, & tantã auri vim dilapidauerat, ad illius subsidium Copias delegat, quas Senatus Casalensis ab ingressu arcuit, iam sui Ducis contagione afflatus.

Dux Mantuæ dissimulatis negotiationibus de expulsione Gallici præsidij ab Vrbe Casalensi cum Hispanis conuenerat: has gratias assertæ toties Ciuitatis Gallis rependens; vt eos obseruans bellis ciuilibus irretitos, laqueos geminet, & amicos ad vlciscendum iniuriam malè paratos obruat. Hanc autem iniuriam vt honestè velaret, speciosissimum euulgat obtentum; Metu videlicet impulsus, ne Hispani Casale potirẽtur, decreuisse illud in sui potestatem perducere, antequam in Hispanorum manus corrueret. Ille, qui vinculo obligationis tenebatur comparare copias, vt præstò esset Gallis Casale defendentibus, (si aliquod instare cognouisset discrimen) militẽ contrahit, vt vnitus Hispanis Gallos laborantes lacessat. Ciuibus eodem tempore imperat, vt Ciuitate Gallos deijciant, quosque iam per tot annos protectores habuerãt, immeritos

ritos hostes sibi desumant: & Hispanos, quos toties senserant muros Ciuitatis tormentorum ictibus disturbare, & Suburbia diripere, in amicitiam, societatẽque recipiãt. Castellum illis primùm ab empto Gubernatore proditur. Sãctus Angelus Progubernator Citadellã diù sustinuit, & viriliter propugnauit: Sed à ciuibus, & Hispanis exteriora oppugnãtibus circũuentus malę fortunæ res Gallorũ vexãti inuictas manus, & inuictam ad id dici Citadellam dedit.

Copiæ Ducis Sabaudiæ à Casalensibus hostiliter repulsæ in Crescentinũ deflectunt. Vbi libratis bõbardis, cùm muri assiduis ictibus labefactarentur, Hispani Oppidũ reddunt; secundùm quã deditionẽ Masini quoque Castrum illis restituunt.

Cap. IV.

Obsidio Barcinonis, Dunicberchæ, & Grauelingæ ex voto Hispanis succedit.

1652.

GRAVIVS intertrimentũ in Catalonia acceptũ est, quæ tota Gallis deperijt. Detentioni Principum successerat Marsini captura, qui in arce Perpiniani custodiebatur: mox, liberatis Principibus, libertas quoq; Marsino reddita est. Hæc Marsini iactura nullo suo merito illi acciderat, qui ad id diei fidelẽ operã Regi nauauerat; sed amicitiæ dabatur, quæ illi arctissima cum Principe Condęo intercedebat. Veritum est consilium Regium, ne, euulgatâ Condæi detentione, Marsinus vel ad Hispanos deficeret, aut cum rebellibus se iungeret: Quare decretũ fuit ipsum costodiri, vt hoc periculũ præuerteretur. Cum libertate non pristini honores modò illi restituti sunt; sed, vt iniuria accepta aliquo insigni compensaretur beneficio, & ornatus amplitudinibus animus Regiæ pressiùs seruituti deuinciretur, Catalonici Exercitus moderatio ei decernitur; vt etiam in amplissimę Prouincię dominatu occupata mens illic sibi pla-

placeret, & prȩſentibus potiùs caperetur honoribus, quàm certa pro incertis mutans, defectione tam claram dignitatem in ſe ipſo dehoneſtaret.

Marſinus traditam Prouinciã infideliter initã peſſimè obiuit. Potuiſſet arcere, vel etiam opprimere Hiſpanos per tenues montium aditus Barcinonem deſcendentes; quorum temeritati parcens, ſe Barcinonẽ retraxit, vexaturus potiùs, quàm defenſurus Ciuitatem: vbi tanta dedit infidelitatis ĩdicia, vt Margaritus, & cæteri Duces ſepiùs agitauerint, an rurſus eum in carcerem includerent. Cui conſilio non inſtiterũt, pluris dignitatem, quàm operationes æſtimantes. Prȩparabat Marſinus neceſſaria ad ſuũ receſſum in Galliam, ſtatim ac monitus eſſet à Condæo: ideò verſabat animos Ducum: interuertebat pecuniam ad militum ſtipẽdia deſtinatam: nihil omittebat, quod Exercitui, cui præerat, officere poſſet. Deinde certior factus de Cõdæi in Burdigalam receptũ cum ſatis magna Equitum turma, pecuniâ, & pretioſiori ſupellectile ab Exercitu exceſſit, in Vaſconiam trãſiturus: quò quingentos Equites duxiſſe fertur.

Primus fecit Marſinus, vt Prefectus Exercitus diceretur militiȩ deſertor; ità vt illud grauiſſimum peccatum, quod ad id temporis gregarijs duntaxat militibus adſcribebatur, nunc primùm ad ſupremum Copiarũ Moderatorem re-

ferri poſſit. Inter alia commoda, quæ Condæus Hiſpanis præſtitit, hoc vnum fuit Cataloniæ Generalem ad ſe traducere: & Principatum illũ Hiſpanorum aggreſſionibus Gubernatore denudatum obtrudere.

Tunc Hiſpani propiùs Vrbem peſte deuaſtatam caſtrametati ſunt; mare etiam inſederunt claſſe; nihil vltrà molientes, quàm arcere cõmeatus, & Ciuitatem in vltimas famis anguſtias conijcere. Cuius tandem deſiderij compotes facti ſunt; ſeriùs tamen, quàm cupiebant: nam vſque ad extremum propugnatores cum omnibus contenderunt calamitatibus: Recens enim Neapolitanorum exemplum eos deterrebat; ità vt vltimum potiùs malorum pati, quàm ſe dedere, ſępiùs deliberauerint: nec defuerunt, qui ob loci viciniam Saguntinorun exemplum propoſuerint amplectendum.

Facilitas indulgentiæ mouet Populos ad ſæpè peccandum, & de facili inuitat ad pœnitentiam. Crudelitas ſupplicij à frequentibus prohibet ſeditionibus; ſed ægrè etiam ad veniam implorandam diſponit. In hoc vltimo bello Galliarũ ciuili multæ Ciuitates rebellarunt. Nulla rebellionem obſtinauit. Cum primũm bellici euentus malè proceſſerunt, pertinacia fracta eſt, & illicò Regis benignitatẽ, de qua certi quodammodo erant, interpellarunt. Catalonia autem vſque ad extremum ſeruauit conſtituta: quamuis bello

exeſa

exesa, & multùm fatigata vexationibus nunquã eam induit mentem Hispanos rogandi, plus timens pœnæ, quàm sperans veniæ. Vltimâ demùm necessitate cogente, ea vicit pars, quæ mitiora interpretabatur; scilicet Hispanorum seueritatem experiri, an plicaretur: & plenissimam veniam adepti sunt. Margaritus tamen cum cæteris rebellionis Principibus toto excesserunt Principatu: parum credentes Hispanorũ indulgentiæ, quæ Neapoli omnia factionis Capita decusserat. Barcinonis deditio secum traxit vniuersum Principatũ, dempto Ruscinonensi Comitatu cum validissimis arcibus Rosæ, Perpiniani, Illiberis, Salsæ.

Eques Ferreria se accinxerat ad subueniendũ Vrbi duodecim rostratis nauibus, cõuerteratq; ad se omnes Europę oculos; at cũ in cõspectũ classis Hispanicę se dedit, ausus nõ est aleã subire. Defecit cum viribus animus: proras in Prouinciã cõuertit. Rex Portugalliæ omnẽ sustinuit inuidiã istius iacturę. Catalonię receptio nulli magis, quàm ipsi interminabatur. Hoc enim bellũ à Portugallia retrahebat Hispanos. Attamen Lusitanus quietus, diues, florens, nauibus pollẽs ad frequentes nuncios Barcinonis cadentis nunquam expergiscitur. Ex conseruatione istius Ciuitatis suas liquebat dependere felicitates, & à casu omnes inuehi ruinas. Veruntamen immotus stetit; vel tantillam classem

si misisset, quę vnita Ferreriæ subsidiū tentasset, defendi Ciuitas poterat. Nunquam enim Hispanica Classis ea fuit, quæ tanti momenti responderet obsidioni. Longâ etiam morâ, & maris iactationibus defatigata potuisset haud magna mole dissipari.

Consilium Regis nemo satis exactè speculatus est: multi id auaritiæ dabant; ipsum scilicet auro cogendo intentum erogationes auersari: multi ad politicen referebāt: vereri scilicet hūc Regē, ne pax coiret, cui nunquam assensissent Hispani, dum arma sua profecissent; qui è contra suorum armorum spe frustrati, cum Gallis pacem enixè cupientibus conuenissent. Quæ speculatio tantū à veritate aberat, vt potiùs Barcinonis expugnatio prodroma pacis ab omnibus reputaretur. Dum Galli sine magna sugillatione Barcinonem tradere Hispanis non possent, & Hispani sine istius Ciuitatis recuperatione honestâ pace defungi nequirēt. Quæ vna difficultas omnib⁹ pacis cōclusionibus intercedebat. Eodem anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo secundo exciderunt Galli Dunicherchâ & Grauelingâ. Duo fortissima munimēta auro, sanguine, & inusitatis conquisita laboribus Hispani sedentes recipiunt. Grauelinga raro milite presidiario defensa, Gubernatore destituta post breues obsidionis dies Hispanis cedit.

Dunicherchæ oppugnatio carior ijs stetisset, ni bel-

bellorum ciuilium grassationibus duo inopinata mala adiūcta essent: vulgati quippe in præsidiarios milites morbi ferè omnes consumpserāt, & Angli Classem Gallicam obsessæ Vrbi subsidia deportantem corripuerant, tribus demptis nauibus Flesingam delatis, totam corrumpentes. Vnde Marchio de Estrades Gubernator, licet percelebre suæ virtutis in hac sustinēda obsidione faceret experimentum, tot hostibus eodem tempore lacessitus, peste, Anglis, Hispanis, euitare non potuit, quin Vrbis remissione iniquæ temporum rationi se conformaret.

Cap. V.

Arcurtius Aquitaniam deserens Brisacum adit. Angolemus iussu Regis in Carcerem trahitur.

1652.

IN Aquitania eūdem felicitatis tenorem seruabant incepta. Ab Arcurtio Aginnum ad Regis obedientiā pertractum, & propè omnia Oppida Prouīciæ Burdigalā vsque Regijs armis perdomita; ad quā Ciuitatem postremum Condæistarum perfugium accedēs Arcurtius nuncium cum epistola misit, inuitans ciues ad resipiscendū, & Regi se restituendos.

Nun-

Nuncius Contij diligētiâ ab Vrbe exclusus Comitis expectationem delusit, qui vsque ad Medulorum litus excurrens, oppugnatione Burdigalæ reliquâ, Aquitanicum bellum profligauit; Eratque res procul dubio in emersu integrę victorię: cùm Arcurtius ad id temporis firmus in Regis obedientia, morbo communi Galliæ Principes tunc vexante correptus, palmā, quam manu tenebat, repentinâ deliberatione proiecit.

Præfulget Gallia multitudine Principum, qui Regiam incomparabili complent nitore: bello quoque vtiles, cuius in primis studiosi erudiunt adolescentiā equo insidere, & arma temperare, Bellum, cùm domi non habent, exoticum quęrunt, vt scientiam confirment experimento, & animum inter certaminum discrimina stabiliant, A Rege imperio Exercituū præpositi insignia, & multa vnico ductu pręstāt opera: loca capere, aciem struere, milites exemplo ad pugnā incendere, quorum reuerentiam sibi adsciscunt, non duntaxat virtute, sed ortus excellentiâ. Nam Gallos & capit, & satisfacit nomen Principis, quibus innatâ quadam propensione auidiùs, quàm cęteris Ducibus obsequuntur.

Sed hæc ornamēta Galliæ Principes sępissimè dehonestarunt, & Regnum pluribus affecerunt detrimentis, quàm incrementa promouerint. Omnes seditiones Galliæ vsque dum à Principibus auspicatæ sunt. Hi, cùm ad Natales suos

mentem

mentem retorquent, magis imperij, quàm obsequij memores parere nesciunt, quia sibi videntur ad imperandum orti. Multis etiam egent fomitibus, vt excellens Principis nomẽ sustinere possint: Hinc procedit, vt quotidie ad nouas dignationes anhelent, & pensitationes aucupẽtur; quibus tandem cùm Rex par esse nequeat, noua moliuntur, vt iniectâ bellorũ ciuilium necessitate exprimant, quæ pacatis rebus exigere nequeunt.

Omnibus penè ætatibus vidit Gallia Principes aduersùs suos Reges armatos constitisse. Certò nec Regnum tot succubuisset calamitatibus, & multò latiores prolatasset limites; si Principes auctoritate, quam apud Subditos habent in Regni perniciem abusi, lubricos illorũ animos varijs obtentibus ad tumultus non exciuissent.

Comiti Arcurtio demandatũ erat Alsatię regimen: eidemque ex Lotharingis Principibus ortum ducenti (ideò in Condæum nequaquam propenso propter veteres istarum duarũ domuũ simultates) Regina armorũ quoq; administrationem crediderat. Arcurtius viriliter, & strenuè Regijs partibus satisfecit vsque dum, aut vanis quibusdam vmbris agitatus metuit, ne Alsatiæ præfectura bello occupatus à Rege abdicaretur: aut in illo Galliarũ turbine prosperã aurã offendere posse sperans, ad prælucentem fortu-

nam

nam ſibi conſtituendam animum adiunxit. Qui ob egregia facinora merebatur præmia, ſimulauit timere pœnas; vt cauſam aliquam receptui, quem meditabatur, prætexeret. Igitur ab Exercitu ſe proripiens, Briſacum adiuit, plenam auctoritatem in Alſatiam, & Philippiburgum cupiens diffundere. Hiſpanis, Imperatori, & vicinis Principib⁹ gratus ominabatur ſibi maiorũ ſuorum, qui quondã Auſtraſię imperitauerant, renouare dominationem. Et profectò non niſi Cardinalis induſtria, & vi armorum ad obedientiam reuocatus eſt.

Cap. VI.

Detentio Cardinalis Rethij. Cauſæ.

1652.

REGI, & Reginæ nihil prius erat, quàm immenſam illam Pariſiorum turbam in officio continere. Reſederat quidem procella, & quies ſe per omnes Vrbis angulos diffuderat: veruntamen timendum erat, ne reſiduis aquilonaribus ventis, qui flare non deſinebant, fluctus rurſùs attollerētur; præſertim cùm edicta ad pecuniam cogendam proferenda eſſent, & belli neceſſitas multa proponeret, quæ Popu-

lis parùm accepta, Persistentibus stimulis, potuissent tranquillitatem amoliri.

Hinc fiebat, vt multi Cardinalis Rhetij operationes criminarentur. Qui & si ab omnibus seditiosorum amicitijs se collegisset, multaque & Regi vtilia, & quieti publicæ necessaria edidisset, & maxima cũ præcautione actiones suas tum dispensaret; nihilominus non omnes nubes Regiã mentẽ obsidentes adhuc discuti poterãt.

Præcipuè cum in illis tumultibus non pauci æmuli à Rhetio contracti multoties Regi repeterent, diuturno vsu comparatum esse, bella ciuilia omninò nõ rescindi, nisi tandem pernicies in eos relabatur, qui commotione rerum illã in alios intentarant; ità vt seditiones ibi finire debeant, vnde primùm exorsæ sunt: Cardinalem Rhetium purpuræ fastu, & amicorum numero fretũ media in Vrbe spatiari, Cardinalitiã dignitatẽ in præteritorum facinorũ triumphũ venditantem ciuibus suis: Huic vni hactenùs benè cessisse ciuiles motus, si ab illis, accepto præmio, temperasset: Sed, cùm à seditionũ turbido hunc splendorem eduxisset, spes suas in tumultibus magis, quàm in quiete collocasse. Odium in Cardinalem Mazarinum nullâ ab ipso dissimulatione contegi; ità vt ex istius ad Aulam reditu aliquid noui certò præsagiretur; dum ex his duobus Cardinalibus se inuicẽ incessẽtibus vnus aurâ populari, alius Regio niteretur fauore.

Ab Aulæ obſequio ſe abſtinere,ne Populi beneuolentiâ excideret, cuius ſtudijs ſperabat poſſe aliquando euchi, & Regi, Reginęque ideò charum, quia neceſſariũ fieri. Exprobrare Parlamentarijs ſociorum exilia,& eos vrgere, ne illa paterentur: Subornare Creditores publici ærarij, vt pecuniam eis debitam vel tumultuosè exprimerent: amicitiam cum proſcriptis, & ſeditioſis nequaquam eiuraſſe. Hæc Regi ſæpè renũciata eius aures pulſantia, non exiguam moleſtiam animo ingerebant.

Princeps Thomas à Sabaudia, qui tunc primi Miniſtri munus obibat, vt Regi gratum pręſtaret officium, & Rhetium ab indignatione Regia eriperet,amicorum officijs eum compellauit, vt Pariſijs abſcederet: oſtendens hoc vno conſilio duntaxat poſſe Cardinalem Regi gratũ euadere, apud quem grauiter offendebat, perſeuerans populari beneuolentiâ Aulã territare: ipſum tunc patraducturum eſſe animum ſuum, & ſincerum patefacturum, cùm plebis plauſuum oblitus ab omni tumultuum ſuſpectione remotiùs degeret.

Sed Rhetius, amicorũ admonitiones repudians, exclamabat, neſcire, quò ſe verteret, cùm leues ſuſpiciones vanis coloratæ prætextibus certiſſima ducerentur crimina. Pigmẽtata eſſe, quæ obijcerentur, nullam veri producẽtia ſpeciem, præter ſuorũ inimicorum liuidam notam. Non poſſe ſe niſi calamitoſam ſui conditionem

de-

deflere ; cùm egregiè facta non modò ſibi Regiã non pararent beneuolentiam, ſed neque indignationem mollirent. Hanc popularem in ſe inclinationem, quæ vnus erat criminandi obtẽtus, totã ſemper in Regis commodum deflexiſſe. Vt ſileret de antiquis, quæ cùm in abdito eſſent, in malignãtium erat arbitrio, ad quam vellent partem, illa detorquere.

Petere duntaxat, vt reproducerẽtur aduersùs Principem acta Condæum, quem viribus, auctoritate, fauore Populi tumentem, dum omnes Regis ſerui muti, & ſtupentes obſeruarent, ſe vnum illius obniti potentiæ auſum eſſe: Initos cùm Hiſpanis arcanos tractatus Reginę enucleaſſe. In Parlamento cum non exiguo vitæ diſcrimine illi contranitentẽ ſediſſe. Quòd ſi res iuxta ſperatum non cecidiſſet, illis tamen motibus incolumitati Reipublicę conſultum fuiſſe; Cùm Princeps, quantam vim oppoſitam haberet inſpiciens, Parlamenti inſuper, & populi obiecta crimina deteſtantium gratiâ ſpoliatus, multorũ amicorum, & bonæ famę, quæ tanti valet in ſeditionibus, iacturâ factâ, ſe ex Vrbe proripuerit.

Cùm exinde ſupra ſubditi conditionem ſentiret ſe purpuræ gratiâ, arctiori nimirùm vinculo ad Regis ſeruitium obſtringi: nullam non prẹterijſſe quidem occaſionem, ſed omnes indagaſſe, quæ grati animi teſtimonium edere poſſent. Poſt Oquincurtium fuſum, cùm Princeps

ouans Parisios ingressus agitaret suas intendere copias, & belli necessaria, parare non exiguam remoram ijs deliberationibus iniecisse: præcipua Aurelianensis consilia ad rerũ intenta perniciem vel iniectâ morâ debilitasse, vel penitùs interuertisse: ardorem Parlamentariorum monitionibus temperasse, & suos ex illo ordine amicos clam exprobratos à violentis consilijs compescuisse.

Huic eidem Parisiensi turbæ, cuius aduersarij sui se concitatorem traducebant, nullum ipso diligentiùs, & efficaciùs obedientiæ memoriam impressisse: tùm in priuatis colloquijs, tùm publicis, vel familiares cum amicis conferentem sermones, vel concionantẽ se refractarios obiurgasse: obsequium Regi debitum, vt amicum clientibus, vt pastorem populo, vt verba Dei proferentem vniuersis incussisse. Neque hæc, quæ proferebat, in angulis latere, vel nube cogitationum inuolui [vt erant illa, quorũ à suis inimicis insimulabatur] sed in publicum delata vniuersi Populi testimonio produci:Ità vt officia sua prosperis militarium Ducum facinoribus vtilitate Regis, & commodo præcelluerint.

Amicitijs seditiosorum renunciasse tanta cũ destinatione, vt nunc aliquorum inimicitiæ præcauendæ sibi essent. Sedulò operam dedisse, ne cùm egregijs erga Regem factis aliquâ infideli-

tatis

tatis vmbrâ diffunderetur, ne opacitatis opportunitate ab aduersarijs criminum materia compingi secretò posset: stupere ita ab eorum artibus Regium animum obsideri, vt gesta sua præsenti rerum tranquillitati admodùm proficua, quæ toties Regis auribus obstrepuerât, nequeant in illius mentem descendere. Suo operi cõmissę Ecclesię administrationem inhibere sibi, ab Vrbe discessum, ni vellet Regi parendo Dei refractarius fieri: Aliquo temporis interuallo sperare intemeratã obedientiam, & incorruptã fidem (ęmulis ob ficta in se delicta erubescentibus) à Rege probatum iri.

Rex, cùm leuia Cardinalis animũ màlè vires suas dimetientem exasperarent, vltimò decreuit hunc tumultuum, vt iudicabatur, fomitem vi subducere, & clementiæ non succedenti rigorẽ sufficere. Haud facilè tamen erat hunc virum comprehendere; imò periculosum aduersùs eũ vim adhibere, quem tota Ciuitas suspiciebat. Inter hæc casus obtulit, quod ars venabatur.

Rhetius, qui facũdia præstabat, decreuit cõcionem habere in Ecclesia Sancti Germani die Domini natalitio. Regina significauit Parocho velle se interesse cõcioni. Rhetius hanc nactus occasionem Reginæ gratias agendi ob statutum in se honorem Luparam petijt perhumaniter à Rege exceptus, & vsque ad Reginæ cubiculũ, quę casu lecto decumbebat porrectissimo vultu per-

ductus

ductus, officiosam submissionem exequitur pari Reginæ gratia dignatus. Sed, dũ regreditur, à Villequerio excubiarum Duce sistitur, & ad Vicennarum Castellum captiuus pertrahitur.

Cap. VII.

Mazarinus Parisios ingreditur. Multa promulgantur edicta ad pecuniam cogendam. Burdigala ad Regis obedientiam reducitur.

1653

HÆC Rhetij à Parisiensiũ conspectu retractio omnem motuũ suspicionẽ ademit. Perpauci hanc deliberationem Regiam improbarũt: multi sanã, & tranquillitati Reipublicæ accommodatam duxerunt: plures eâ lætati sunt, quàm indoluerint. Signũ restitutæ dominationis in Ciuitate tumultibus fessa aliquid nouare non audente.

Amici Cardinalis Rhetij, qui Parisijs obmutiebant, quas querelas apud Regem ob hanc detentionem emittere trepidabant, ad Romanam Aulam deferentes, Pontificiam Auctoritatem in captiui subsidium prouocarunt. Iussit Pontifex Marinum Archiepiscopum Auenionensem adire Parisios ad ĩformãda acta super criminibus, quorum

rum Cardinalis postulabatur: asserens non decere aliud Tribunal, præterPontificiũ, in Cardinalem inquirere: quæ prouisio irrita cecidit, inhibente Rege Marinum in Solum Regiũ pedẽ immittere, & conquerente, quòd, cùm Innocẽtius X. Summus Pontifex nihili fecisset pudenda edicta à Parlamento Parisiensi in Cardinalem Mazarinum producta, vellet nunc protectionis velamine Rhetiũ contegere, quòd ille Regi officiosus, hic infensus haberetur.

Interea multa edicta ad eliciendam pecuniam sanxit Parlamentum, & Computorum Camera, ne vno quidẽ ex Consiliarijs diuersum mussante. Vnus Cardinalis Mazarinus Rhetij detentionẽ apud Regem exarata epistola deplorauit. Fidẽ habẽte nullo id sincerè agi, cùm è contrà captiuitas Rhetij honorificum illi in Parisiorum Vrbem regressum molita fuerit; æmulo enim depresso, visus est Mazarinus ouans Ciuitatem ingredi, non tàm Aulicorum, quàm Ciuiũ hilaritate exceptus. Adeò facilè mortalium amor in odia degenerat, & simultates in amicitiam commigrant. Vnoquoque temporum vicissitudinibus animi affectiones accommodante.

Promulgatis edictis cogitur pecunia; Amici, & Regi deuoti longo tẽpore muneribus ieiuni beneficijs reficiũtur. Miles conscribitur: parãtur Exercitus: belli opportuna conquiruntur. Exercitus Guiẽnensis Præfecturæ, Arcurtij re-

ceſſu vacuę Dux Candalus Epernonij Filius ſubſtituitur. Hic armis, & negotio obnixam operã ad Regis commodum nauauit. Veteres ſuę domus amicos, quos Natura Patris ferox aſperauerat, morum ſuauitate, officijs, & placiditate ſẽſim leniuit; & in ſuas, Regiſque partes perduxit. Nihil interea armis parcendo varijs ſecundis prælijs copias Marſini; & Balthaſaris mutilauit.

Balthaſari oppoſuit Equitẽ Aubeterram; qui illum totâ hyeme inceſſiuit: & ipſius hyberna anguſtauit: receptione multorum locorũ emolumenta hoſti detracta ſibi attribuẽs, copias ſuas refecit, & auxit; ac ex parua Equitũ turma, qua bellum inceperat, iugi nouorum militũ auctario validam legionem conflauit. Monſegniuriũ firmum Oppidum Candalo deditur. Salartenſes ciues à Gubernatore vexati, ipſius morte, & totius præſidij captiuitate ſe, & Vrbem ad Regiam redimunt obedientiam.

Hiſce ſucceſſibus Burdigalenſes Ciues Regis, & Cãdali ſtudioſi, præuidentes Contij, & ſeditioſorũ emaſculatos animos, varias molitiones ordiuntur, vt Ciuitatẽ ad ſupremi Domini obedientiam perducant: quæ etiamſi ſperatum finẽ non attigiſſent, in ipſo tamen caſu non vanã felicioris exitus ſpem fecerunt, dum obſeruaretur ciuiliorem Populum penè vniuerſum pro Rege ſentire.

Burdi-

Burdigalæ tyrannidem exercebat factio quædam ex omni hominũ colluuione conflata, quæ, quia initio seditionis cõsultationes sub vlmo inibat, Vlmista vocabatur. Hęc Contio, Marsino, & reliquis Cõdęi Ducibus hærebat: Portas custodiens: excubias collocãs: reliquam premẽs Ciuitatem multitudine, & auctoritate, quã sibi arrogauerat. Hæc tenaciter semel constituta custodiebat, Regios videlicet non admittendi.

Imò, vt pacis conditiones desperãdas faceret, legationem iussit ad Cromuellũ Angliæ Tyrãnum, implorans subsidia aduersùs Gallię Regẽ. Sed Cromuellus iam Cardinalis Mazarini officijs lenitus (qui insuper constituerat vacillantẽ suam dominationem Gallorum potiùs amicitiâ firmare, quàm hostilitatem potentissimi Regni Anglię proximi in malè stantem prouocare) recisâ auxiliorum spe Legatos remisit.

Hispani nitebantur hanc Burdigalæ seditionẽ fouere; eamque iuuabant pecuniâ, quæ magis in promptu erat, quàm arma, iam ad gentilitiarũ Prouinciarum tutelam distributa. Sed pecunia à multis contrectata fatiscebat, antequam in belli vsum collocaretur. Naualem quoque Classem in Biscalia adornauerant, vt Burdigalensiũ postulatis responderent, quę, si in tẽpore adfuisset, procul dubio moram iniecisset concordię. Sed Classis Gallica Garumnam iam subiuerat, aditus insederat, erexerat munitiones in Insula oppor-

tunè

tunè in aluci medio ſita. Quare Hiſpani ex nũcijs iſtius expeditionis conſternati tenuẽ Claſſẽ ſuam aliarum nauium aggregatione munire cõtenderunt, ne eam in certum periculũ darent; ſi adeò imbecilliter inſtructa contra hoſtem nauigaret. Interea extrahitur tempus: & factio Regia proſperis euentibus ſumens animum, & vires ex conuerſione diſſentientium, quibus ſecunda, & æqua tandem placuerunt, ſuſpiratũ facinus reddendi ſe Regi conſecuta eſt.

Vnus ex grauioribus ictibus, qui pertinacem Burdigalenſium mentẽ loco dimouerit, vel potiùs loco motam in priſtinam ſedem repoſuerit, Comitis Ognoni conſilium fuit Regis gratiam recuperandi, Broagio fortiſſimo Munimento maria proſpectante Regijs tradito, in cuius arcis vicinia Burdigalenſes maximum ſuorum decretorum prçſidiũ conſtituerant: poſt cuius deditionem vndequaq; Regijs armis circumuenti, terra, mariq; excluſi ſeriò rebus ſuis cadentibus cœperunt conſulere.

Dux Vandomi maris Præfectus Clauſtra Garũnę, quãuis latiſſima, penitùs obſtruxerat; Caſtellis in Inſula erectis, nauibuſq; ita diſpẽſatis, vt vtramq; ripam obtinerent. Vnde Hiſpani Burdigalam penetrare non poterant, niſi terra, mariq; tormentorum ictibus laceſſiti. Nec cõtentus aquarum dominio Vandomus, terreſtres etiam Vrbes ad fluminis ripã cõſtructas, à Cõ-

dęiſ-

deistis munitione obuallatas inuadit, subigitque Lormontum, Burgum, Liburnam, dimissis Hispanis, qui illic excubabant: Hibernensibus verò authoratis. Naues etiã ad bombardę ictum Vrbi appropinquauerant,& Candalus à terra exercitum propiùs admouerat.

Burdigala hostiliter cincta famis incommoda persentiebat. Vlmistæ auxiliorum spe destituti, ne extrema experirentur, sensim ad ciues benè sentientes accedunt. Seditiosi militiæ Duces exauthorantur: noui quieti cupiẽtes adsciscuntur: omnium sententiæ ad pacem collimant: ligacula rubra proteruiæ indicia, in alba obedientiæ tesseras, commutantur. Quos insita erga Regẽ obligatio non admonuit obedientiæ, necessitas ad obsequium pertraxit. Parlamentũ Regis imperia secutũ Aginni sedebat, exiguo Senatorũ numero Burdigalæ superstite sine consilio, sine auctoritate. Vniuersalis ciuiũ vocatur congregatio, quæ decernit Regi parendum. Nuncios allegant Vandomo,& Candalo, de pace acturos, quæ, etiamsi à Marsino tergiuersante aliquandiù tardata, ad vltimum à clementia Regis cum vniuersali venia impetrata est. Contius cum Sorore Longauilla, filio, & vxore Cõdæi excedit. Regij Duces inter Ciuium acclamationes in Vrbẽ conuehuntur, vbi ex Regis imperio construuntur munimenta, non tam ad externam vlm arcẽdam, quàm ad Populi adeò ex leuibus causis furen-

rentis cohibendam inſaniam. Balthaſar cum ſua turma Regis ſtipendio ſe mancipauit. Prouincia quietem haud dubiam ſortita eſt.

Guiēna bis pacata tertiò rebellauerat, quia nũquam domita. Rebellionē condonare eſt maximum clementię munus à Principe ſubditis impertiri: At cum ipsa venia priſtinam libertatē remittere, impotentiæ argumētum eſt. Libertas ſemel deguſtata acutiſſimũ fit rebellionis irritamentum. Conſultiſſimum quidem eſt ſubditos non perdere: imò multitudo Ciuium peccantiũ debet Principem ad conferendam veniam diſponere, ne anguſtet dominiũ ſuum tot ſubditorũ mutilatione. Iis veruntamen tollenda anſa rebellionis eſt: Prauitas animi coercenda, vt paulatim deguſtet obedientiam. Arces, Caſtella, præſidiarij milites populoſam, & ceruicoſã Ciuitatem duntaxat poterant ſubmittere. Burdigalæ hoc frẹnum ſemel impoſitum officioſam Regi ſuo habuit: ſine ſanguinis effuſione, ſola oſtentata potentia, indictoq; terrore inquietarum mentium æſtum leniuit; Ciues à vexationibus tolerandis, in quas vltrò impingebant, Regem à continuis ſuſpicionibus, & perpetuo armorum procinctu abſoluit.

Cap.

Cap. VIII.

Bellagarda Regijs deditur. Rocroia ab Hispanis superatur, Galli Mussonium, & Sanctum Menoldum capiunt.

AQVITANICVM bellũ adeò enixè à Regijs armis procuratũ non ita Regni Gallici vires auerterat, vt aliæ partes Hispanis finitimę, vel Condæi præsidijs obtentæ vacarẽt; Nam per hyemẽ Cardinalis Mazarinus opportuna belli sollicitè contraxerat; haud ignarus quãtum è Reipublicæ salute esset supplementis firmare copias; peritos Duces ad Regis seruitiũ pellicere, & veteranos milites authorare. Non enim duntaxat æstimãdus erat Hispanus Hostis; sed Princeps Condęus, qui haud modicã Regij exercitus partẽ secum duxerat, validas Campaniæ arces insederat: In omnibus penè Regni Ciuitatibus, & Togatos, & militares viros sibi cõiunctissimos habebat; Parisijs verò necessitudines summæ cũ Parlamentarijs, Ciuibus, nec nõ etiam Aulicis illi intercedebant; ita vt non modò Regis consilia resciret, præsidia arcium cognosceret, quãtæ essent Exercitus vires liquidò expenderet; sed etiam malè animatos, & factiosos sibi cõseruaret, præteritas calamitates, & seditio-

ditiones posse rursus inuehere non diffidens.

Res tamē hyemali tempore non illi ex sentē-
tia cesserāt : Regij quippè Duces illius hyberna
infesta admodum reddiderant, nec paucas copias
libauerāt. Comes Nermonsterius Colignij Cō-
dæi Legati manum dissipauerat, ipso Legato cū
multis alijs Ducibus, & militibus ītercepto. Qui
conflictus mille veteranos milites Condæo ab-
sumpserat. Comes Brolia superato Oppido Ei-
teræ septingentos pedites, & octoginta equites
ad deditionem coegerat : Dux Vandomi Bella-
gardam adeptus mœnia à fundamētis disturba-
uerat : omnem spem Condęo rescindens, vel ar-
mis, vel pacis beneficio ipsius arcis potiundi.

Legiones, quæ Bellagardę obsidionem consū-
mauerant, ad inflandos Campanię Exercitus
extemplò festināt : Vbi Marescalchi Turenæ, &
Seneterrę maturè ex hybernis egressi Retelo Ci-
uitate Cāpanię maximè nocuâ (cum insidiæ im-
prosperè succederent) promptis operibus Con-
dæi præsidium exturbant : mox cum Condæo ip-
so omnibus nondum Copijs vallato conflictari
nituntur ; Sed iste opportuno ad periculum di-
uertendum syluę munimento vsus est.

Regium tamen cōstitutum hoc anno nihil vl-
trà collineabat, quàm hostiles motus spectare,
attentatis āteuenire, insultus præuertere. Du-
cebat Rex egregium facinus suos Duces præsta-
turos esse, si Condæo, & Hispanis facultatem
ope-

operandi eripuiſſent. Nam, cùm à tergo Burdigalenſe bellũ laceſſeret, vbi debellare cõſtituerat, voto defungi ſibi videbatur, cùm Hiſpanum ex Flandria in Galliam ducentem ſtitiſſet. Ideò Mareſcalchis de rerum sũma decernere nõ permiſerat: Satis compertum habens ex Copijs, quę multis in locis Hiſpanorũ nomine cõſcribebantur ab eorũ Exercitu Gallicum numero ſuperatum iri. Nec rumor publicus eum fefellit: nam Condęus, & Hiſpani vnà coniũcti triginta hominũ millibus explicatis, inſtructâ acie in Picardiã mouentes, ad Somonã fluuium caſtra locant, Gallico Exercitu ad duas leucas tendente.

Condæus animo præſumpſerat Exercitum in intima Picardiæ inſerere, & Pariſiẽſi Vrbi, quãtum fieri poterat, propiùs admouere: ſperans non modò Picardiæ Ciuitates, ſed ipſam Lutetiam ad famam ſuorum armorum in nouos motus erupturam eſſe: in quam ſententiam Hiſpanos adduxerat, magnificans amicitias quas in Gallia profitebatur. Res tamen tot agitata cõſilijs longè à voto cecidit: Nã Pariſijs non modò nihil motum eſt: quin imò Regij Exercitus Ciuitatis opibus vltrò adiuti ſunt. Amici Cõdęi ne Vrbis quidem mœnia aſpexerunt: tantũ abfuit, quod eã intrare auſi ſint, deterriti à pręſentia Regis, & vnione Ciuium ſtatuentiũ certam quietem incertis motibus non corrumpere.

Re-

Reliquarũ Ciuitatũ beneuolentiã malè eblandiebatur Condæus, direptione, & incendijs omnia deformans. Sed præ cęteris Turenæ, & Seneterrę solertia Principis consilijs occurrit; qui obijcientes Exercitum probis ornatum militibus, ità disponebant castra, vt ab incessione tuti sine pugnę experimento hostis eluderent destinata. Rex etiam, vt alacritatem militum exciret, adiuit Exercitum, qui in centum Equitum turmas, & decem, & octo peditum agmina diductus ad pulcherrimam, & horribilem speciẽ exhibendam eum excepit. Rex voluptuosè contemplatus ordines, & dispositionem castrorum in medio copiarum pernoctauit; mox diluculò solatus spectaculo militiæ tanta promittẽtis Parisios reuersus est.

Tentarũt Hispani varias Picardię Vrbes obsidione cingere, si præsidio vacuas offendissent. At Turenæ diligentiâ eorũ tentamenta euanuerunt. Oculos primùm defixerunt in Corbiam, quæ totam Picardiam, & ipsammet Lutetiam in manus Hispanorum recidens perussisset: Hanç Comitis Scõbergij ingressus à periculo subduxit. Deinde Sancto Quintino minati sunt, mox Guisię: tandem Anę, in quas omnes Ciuitates noui præsidiarij milites inducti hostiũ desideria pręoccuparunt. Nolentes tamen æstatem iam adultam inter inutiles excursiones infructuosã ducere, Rocroiam inuadunt, obuallantque, cui

cùm

cùm Galli Duces subsidia ferre nequirent, quin vniuersi condictus adirent discrimen (quod declinare constituerant) Mussonij obsidendi consilium capiunt, ne operosos Hispanos otiosi spectarent.

Mussonij expugnatio breui, & feliciter absoluitur. Diuturna Rocroiæ obsidio benè multam Hispani Exercitus partem helluata est. Post cuius deditionem ex hostilium copiarum maceratione animum sumens Mazarinus Sancti Menoldi oppugnationem ex propria sententia decreuit, quę contra multorum opinionem felicem exitum sortita est; dum Turena, & Seneterra subsidia ad Oppidum subleuandum destinata propulsarent.

Rex huius obsidionis impedimenta suo in castra aduentu summouit. Duo enim maximè pręcauenda erant, quę oppugnationem interpellare potuissent: Primò, ne Autumnus iam prouectus tempestatem pluuiosam obsidionibus admodum molestam, antequam Vrbs dederetur, inueheret: Secundò verendum erat, ne subsidia à Condæo iugiter immissa tandem penetrarent. Ad quæ pericula pręuenienda Rex ad obsidentem Exercitum profectus, oppugnationem maturauit: aspectu, & hortationibus Duces, militesq; ferreis, acutisque veluti calcaribus stimulans, Nihil enim magis virtutem ad operandum procudit, quàm aspectus ipsammet virtutem pręmiantis.

Audaciam obſeſſorum ſilere nequeo. Iſti, percepto Regis aduentu, ipſum tribus bombardarum ictibus ſine globo ſalutant: allegant etiam, qui Maieſtatẽ ſuam ipſorum nomine reuereatur. Interea non deſiſtunt ab hoſtilitate: nonnullas etiam bombardas ad eam Caſtrorum partem, quã Rex inſederat, explodunt, quę Regij tubicinis crus frangunt. Regi per nuncium eos de obedientia interpellanti reſpondent: Condęi Principis adſtricti ſeruitio, eam arcem illi ad vltimum ſpiritum cuſtodiendam eſſe. Prudentiùs neglexiſſent præſentiam Regis, ne ſaltem ſe maiori reatu obſtringerent: ſed Galli ad gloriam vertunt cum ſuo Rege conligere.

Cap. IX.

In Catalonia Caſtilio à Gallis capitur, qui obſidionem Gironæ coguntur deſerere. Velitationes in Italia inter Grancæum, & Caraſſenam.

1653.

CIVILIA bella tantis opibus hoc anno peracta non adeò Galliarum Regis pœnum exſiccauerant, quin ad externas quoque Regiones Exercitus immitterentur. Catalaunię Prouincia Mareſcalco Oquincurtio obuenerat; quo adhuc

huc in Aula commorante, vt sibi destinatos vrgeret apparatus, Marchio Plesis Bellierius, qui secundo loco Exercitui prçerat, accipiens à nuncijs, quantum periculi Rosinonensibus arcibus instaret, extemplò illuc mouit, & tenues montiũ calles ab Hispanis insessos eluctatus, in Catalauniam descendit. Hispani, qui circa Rosam castra fecerant, intellecto hostis aduentu, ea euertunt, comburuntque, & mille quingentis præsidiarijs militibus Castilione relictis, in interiora Prouinciæ recedũt. Bellierius Hispanorũ metu solutus, qui illi è loco decesserant, Castilionis oppugnationem aggreditur felicissimo euentu. Ex præsidiarijs septingenti Hybernenses Regi sacramentum dicunt: Cęteri per longũ Languedochiæ & Guiennæ tractum in Hispaniam perducuntur.

Secundùm hanc expugnationem proxima quoque Castella se submittunt. Mox Girona cingitur, Vrbs antiquo opere malè munita, sed ampla, & multis Hispanorum Copijs firmata. In obsidionis exordio vim experiuntur Galli: mœnia tormentis quatiunt; deinde in perfossos muros impetunt; sed Vrbs conferta militibus obsidentium insultus haud difficilè refutabat. Quare ad impediendos commeatus animos aduertunt, cõijcientes obsessam multitudinem breuì à fame vexandam, cùm importata alimenta non reciperet, quæ in horreis congesta erant, paucis diebus tot hominibus defectura. Multi autem aditus in am-

plam Vrbem ſpectantes à modicis copiis ægrè ſepiebantur. Vnde Hiſpani difficiliores calles, ideò minùs munitos aggreſſi, excubias Gallorum propulſant: in Ciuitatem milites, & victum cõuehentes. Galli à ſpe munitæ Vrbis capiendę depulſi, acie inſtructâ receptui occinunt non inulto; Nam à quadringentis hoſtium equitibus eorũ terga cædentibus irritati, fronte conuersâ nullius aut vitæ, aut libertati pepercerunt.

Pacata Guienna Burdigalę reductione, copiæ bello ſolutæ Regis iuſſu in Ruſcinonenſem Comitatum profectę Exercitum obſidione Gironæ tabefactum reficiunt: Qui in Cataloniam rurſus explicans Hiſpanas copias in fugam adigit, non paucis militibus trucidatis, aut captis; impedimenta omnia conſecutus, eadem obtinet loca, à quibus Hiſpanos depulerat: tandiù inibi moratus, donec exiens Autumnus, exeſos tot laboribus milites ad hyberna reuocauit.

In Italia aduentus Comitis Quincæi cum aliquot militum turmis viſus eſt ad viuidam ſpem animos excitare, cùm ad illud temporis copiæ Ducis Sabaudiæ Hiſpani Exercitus pondus vnæ ſuſtinuiſſent. Quincæus vnitus Sabaudicis legionibus, bellum vltra Pedemontis fines tranſtulit: excurſionibus, & expilatione locorum patentiũ admonuit Mediolanenſes ciuile Galliarum bellũ expiraſſe. Reducto deinde circa Creſcentinum Exercitu, tendente ad Palazolum Hiſpano, Quincæus

cęus ex loci proximitate congrediendi æstum cõcipiens versùs Carassenam Generalem Hispanũ nuncium mittit, vt certaminis prouocationem illi afferat. Carassena, qui cunctatione Gallicũ furorem emasculare statuerat, intempestiuam ferociam irrisit: ad eum remittens se in aperto stare; si se conuento illi opus esset, ad se veniret. Inde Gallus stationem in Monferratense solo mutauit; validam incursionem Tortonam, & Castronouum vsque molitus, Serrauallum expilauit, & Alexandrinam ditionem terrore, ac spolio affecit. Quibus hostilitatibus Carassenam à Pedemonte, quò intendebat, reuocauit; leuique pręlio in recessu suborto propè Astam Ciuitatem populabundas copias reduxit, donec adueniente Marescalco Granceo cum mille ducentum militibus visum est bellum recrudescere. Granceus Carassenam mapalibus à fronte, & torrentis alueo à latere protectum aggreditur. Hispanus in suis munitionibus, & locorũ opportunitatibus præcipitem Gallum opperitur, & nimbo glãdiũ se obtrudentem salutat. Vnde multi Gallorum, & militum, & Ducum occubuerunt; in primis Montius Sabaudici Equitatus Generalis. Quæ clades militarem expeditionem istius anni obsignauit.

Comitis Verrucæ mors ad illã militarem amplitudinem Montium euexit lęto, & funesto exordio: vix enim initâ dignitate interficitur. Visa

est mors tandiù procrastinasse hunc virum ætate maturum, & tot functum periculis demetere, donec militare fastigium multitudini stipendiorū, & laboribus debitum scandisset; vt illum vel minùs iniuriosè, vel magis obligatum corriperet ob longum vitæ spatium militari viro raro impertitum. Obitus Montij locum fecit Marchioni Villæ defuncti filio paternarum virtutum hæredi eadem belli munia adeundi. Fas quippè erat paternas amplitudines illi filio citò deferri, in quo paternæ virtutes citò floruerant.

Cap. X.

Qua vi, & industria Arcurtius Alsatiæ Moderator ad obedientiam perductus sit.

1654.

EX more Principum Galliæ Comes Arcurtius Regios spiritus alebat, qui prosperis inflantur, nec aduersis detumescunt, quia à maioribus hęreditarij, insitique. Rex vniuersum Regnum pacauerat: circumscripto angusto Campaniæ angulo Condæistis obtento præsidijs, reliqua se summiserant. Vnus Arcurtius in Alsatia supremum agebat; & quamuis nōdum apertè exuisset obedientiam, re mandatis Regijs

Regijs nō obtēperabat. Duabus arcibus prę cæteris moderabatur insuperabilibus Galliæ Propugnaculis, Brisaco nimirùm, & Philippiburgo. Brisaci auctoritas Comitis circumscribebatur à Carleuosio, & Ducibus præsidij, qui suam dominationis partem sibi arrogabant. Philippiburgo planè imperitabat Arcurtius, omniaque inibi à suo nutu pendebant. Multa de ipsius negotiationibus diuulgabantur incerta quidem, sed quæ aliquā veri faciem exhibebant operationes Comitis trutinantibus. Ipsum scilicet Imperatoris, & Imperialis consilij animos explorauisse, an se supremum Alsatiæ Dominum vellent dicere. Quibus exponebat: Securitatem Imperij magis decere Principem in limitibus obsequentem habere Austriacis; quàm potentissimū Galliç Regem sola proximitate illos degrauantem. Ad quæ postulata firmus stetit Imperator in Monasteriensis pacis constitutis non libandis, quamuis ab Hispanis varijs obtentibus titillaretur.

Cùm Germaniæ tractatus ex sententia Comitis non proficerent, ferebatur Hispanis hæsisse; Principi nimirū Condæo, & Carolo Lotharingo, cui ex condicto Philippiburgū tradēdū erat. Nulla res Cardinalis Mazarini mentē acriùs vssit, quā Alsatię periculū, quo potissimùm tēpore fortuna omnibus Regis destinatis frontem conuerterat: qua innixus Granuillæ à secretis Regijs declarationibus onerato Alsatiæ iter imponit. Hic cō-

modùm illuc peruenit, cùm iam Philippiburgi tradendi negotiatio ſpectaret ad exitum; exploratiſque pręſidiariorum Ducum animis Regis explicat voluntatem, quam alacriter melior Philippiburgi pręſidij pars amplectitur, vel Arcurtij operationes indignās, vel Regiæ cauſæ ſuffragandi ſtudio accenſa. Inter hæc Locumtenens Arcurtio addictus fortè ex Vrbe ad negotia ſua peculiaria agēda egreditur. Pulcherrimam occaſionem Præſidiarij nacti Granuillam in Vrbem recipiunt; vnaque voce Gallię Regem Dominū proclamantes, pellunt Lotharingos; portaſque redeunti Locumtenenti obſtruunt.

Continuò Mareſcalcus Seneterræ Bofortum Alſatiæ Oppidum, quod Suſa Gubernator pro Condęo adminiſtrabat, circumſcribit, & feliciter expugnat; non antè tamen, quàm defoſſis cuniculis mœnia diſiluerint. Hoc facinore peracto, Seneterra Alſatiam adoritur; ac ex multis Oppidis Arcurtij milites, duceſque abigit; & cuncta formidine complet, potiſſimùm ad eam diem imperturbabilem Arcurtij animum: qui expendens vlteriùs Regis reluctari decretis indecorum ſibi aliàs ſemper fido, & periculoſum, imprudenſque viro tòt victoriarum potenti, in Regis obedientiam, quæ non perierat, ſed duntaxat refriguerat, rurſus incaluit.

Inſigniora concordiæ capita fuerunt: Quòd Arcurtius Briſaco decederet Gubernatori, & mili-

liti-

litibus Regijs arcis possessionem ineuntibus : quòd è contra Regij milites Arcurtio Philippiburgũ Gubernatorio nomine ingredienti remitterent; ità vt quo tempore Arcurtius se Brisaco spoliaret, Philippiburgi præfecturam indueret. Quæ tanto rigore exequebantur, ac si non cum subdito, sed cum supremo aliquo Principe conflata pax esset. Hic operandi modus inter Regem & subditum Gallicorum morum, & temporum malè peritos in admirationem rapiet.

Galliarum Reges erga suos subditos exorabiles rarò rebellionis crimen peccantium sanguine insigniuerunt. Fert hoc vel natura indulgentiæ prona, vel amor erga subditos, vel commodum: nam vt plurimùm, qui à Rege deficiunt, cordati homines sunt, qui semel Regis gratiam adepti, famâ rerum gestarum apud posteros rebellionis ignominiam deleuerunt. Qui è contrà puniti multos quidem formidoloso exemplo à rebellione deterruissent; sed semel desciscentes cũ graui Regis iactura pertinaciùs inceptum tutati essent. Si Parisienses, si Burdigalenses vsque ad vltimum spiritum defectioni institissent, profectò supra infinitam ciuium consumptionem irreparabilibus Regnum cladibus affectum esset: vnde conspicuum fit Regias remissiones erga Gallos à suo Rege dificientes plus commodi, quàm detrimenti afferre: prçipuè cùm ob innatam animi promptitudinem illi homines priùs peccẽt,

quàm

quàm cognoſcant ſe peccauiſſe, ideò reſcipiſcẽtes pari facilitate, qua peccarunt, videntur à Regibus ad pœnitentiam admittendi, ne multorum, & illuſtrium virorum animaduerſione pœna infeſtior crimine euadat.

Non eſt tamen adeò inueterata, & infixa Regibus indulgentia, quin aliquando ſeuerioris iuſtitiæ ediderint exemplaria. Leges in Gallia in excelſo ſunt, & ſcrupuloſè coluntur. Sed Principes opportuniſſimum tempus vt plurimùm inuitat ad defectionem, quod ipſi venantur: & cùm primùm Regem cernunt vel externis bellis implicitum, vel ęrumnis interioribus illaqueatũ, hoſtilem animum traducunt; eumque occupant locum, quo lædere poſſint, ipſis inoffenſis. Imò aliquando cogitur Rex eorum amicitias mercari, & beneficijs vexationes redimere, vt maiores, quæ impendent, deuitet. Defectiones enim, quas moliuntur Principes Galliæ vt plurimùm à moderatione honorum promanant; quòd ſcilicet ijs dignitatibus, præfecturis, muneribus, penſitationibus non decorentur, quas ipſi ſibi cenſent conuenire: vel enormes exigunt impenſæ, quas vltrò ſubeunt; exinde volunt Miniſtros, aut Reges in ſe peccare, quia eorum non explent cupiditates: obtentis deinde (vti vocant ipſi) ſatisfactionibus, Regiâ videlicet pecuniâ, aut muneribus expreſſis quieſcunt, & Regis partes pectore, ac quouis vitæ curant diſcrimine, & rebel-

lionis

lionis maculam ſanguine eluunt.

Arcurtius in Alſatia Gubernatoris fines tranſiluerat, quo tempore ſciebat Regem vlciſci iniuriam non poſſe; & Regi (qui iuxta conditionē dominantium plus cęteris ſeruire tempori debet) tempus, & Exercitum in Arcurtio inſectando terere non licebat, vt ſubditum puniret; & dein ipſe pecuniâ, & militibus in re inutili dilapidatis, ab Hiſpanis puniretur, paruoque lucro facto multa deperderet. Satius igitur fuit condonare: imò ſubdito gratificando infructuoſo bello defungi; ne potentiſſimo hoſti rei benè gerēdę copia fieret. Reges quò potentiores ſunt, pluribus egent; vt ſuam ſuſtineant potentiam. Cęteri mortales, qui ſibi metipſis duntaxat viuunt, ſuis morem gerere cupiditatibus poſſunt: at Regibus, qui immenſam hominum curant multitudinem, non irę, non odio, non vindictæ, non animi affectionibus vacare licet, vni rationi ſtatus, & politiæ parendum illis eſt.

Cap.

Cap. XI.

Comitiſſa Martinozza Mazarini Neptis Principi Contio denubit. Dux Carolus Lotharingus ab Hiſpanis cohibetur in vincula.

1654

HYEME iſtius anni celebres nuptias aſpexere Pariſij, ſtupentibus multis rei inſolentiam, mirantibus alijs vices fortunæ. Princeps Contius Cōdæi frater Comitiſsã Martinozzam Mazarini Neptem in matrimonium duxit. Cardinalis res Regijs inſertæ adeò erant, vt ipſius adminicula Regiam quoq; fulcire auctoritatẽ ducerentur. Ideò Rex non modò ijs Cardinalis honoribus non indelectabatur, ſed eos prouehebat; & Cardinalis adeò prudenter Regias gratias vſurpabat, vt nihil pro ſe moliretur, quod Regis vtilitati non applicaret. Qui ad ęquam lancem reuocabit matrimonia Neptum Mazarini, ſubductis calculis inueniet ea publicę cauſæ profuiſſe.

Contius hoc iniuit matrimonium, vt Condęi minis ſe ſubtraheret, ſibi irati, Marſini, & Leneti impulſu, qui in ipſum omnia Guiennæ infortunia depoſuerãt. Condæus, qui matrimoniũ

Ce-

Ceuurusæ cum fratre diduxerat, metuens res familiares imminuere, nunc multo maiori rerũ suarum dispendiò fratrẽ sentit collocatum cum gẽte sibi infensa, & Regis gratia triumphantem; dũ ipse extorris per eos dies ex Parlamenti sententia Maiestatis reus pronunciatur, bonis fisco adiudicatis.

Dum Lutetia nuptijs exultat, & gaudia disponit, Bruxellæ scenam funestę aperiunt tragœdię. Dux Carolus Lotharingus Hispanorum Regis iussu in carceres rapitur. Princeps supremus nemini addictus, spoliatus ditione, quod vnum ex tot bonis, vel omnibus commune hominibus illi supererat, amittit libertatẽ. Confugerat hic Dux ed Hispanorum protectionem, quibus omnes reliquas fortunas suas commendauerat, & captiuitatem inter amicos offendit. Carcer illi denuntiatur à Comite Garcias Legato Hispanorum in Belgio aduesperascente Cœlo in Ecclesia Religiosarum Pænitentium; Hinc abducitur ad ędem illi pro carcere destinatam. Die sequenti sub meridiem Antuerpiam transfertur Equitum agmine stipatus per medias Bruxellas, & vniuersam multitudinem ad spectaculum confluxam; ne nõ testes suæ calamitatis haberet. Hoc adijcitur ęrumnis pondus publicè spectari.

Ante discessum cogitur subscribere libellum directum Comiti Ligneuillæ suarum copiarum Pręfecto, quo iniungebatur Archiducis Leopol-

di

di iussibus præstò esse. Gemmę, & pecunia tantâ Populorum direptione congesta Domini fortunam sequuntur: pecuniam existimabatur multam ex hyemalibus, & expilationibus cōtraxisse. Publicarunt tamen Hispani exiguam copiam prę hominum sententia repertam esse.

Enisi sunt Galli secundùm hanc detentionem Ligneuillam, & Duces Lotharingos ad se pellicere, & instigare; ne Domini captiuitatem inultam paterentur. Sed Hispani, vel auro, vel promissis Ligneuillā inescauerāt: & aduentus Ducis Francisci Caroli fratris omni metu eos absoluit. Qui tanto facinore feliciter expliciti libellum ediderunt causis detentionis Ducis Caroli delineatum, quæ duo omninò describebantur: rapinæ nimirùm, quibus Dux cū suo Exercitu indulserat, cum ipse exul, & domo profugus populatorem magis ageret, quàm belli Ducem. Ad secundam causam referebantur arcani tractatus, quos Dux cum hostibus Hispanorum confecerat.

Vulgò ferebatur Condæi odium aduersùs domum Lotharingam Ducem Carolum apud Hispanos perdidisse patefactis negotiationibus, quas Dux cum Galliarum Rege vel auspicatus erat, vel ad colophonem perduxerat. Euestigiò enim creditum est ab Hispanis Condæo Gallicæ Aulę secreta suboluisse; præcipuè cum modus agendi Ducis ab aliquo tempore Hispanorum animos

sus-

ſuſpenderet; potiùſq; ſibi ab illo timerent, quàm ipſius crederent auxiliis. Horum tamen ratiocinationum veritas, vel falſitas in arcanorum demergitur altitudine: Captiuitas in propatulo eſt.

Cap. XII.

Galli Aſtnæum expugnant. Atrebatiũ propugnãt. Quæſnouiũ, & Clermontiũ capiunt.

1654.

A Ducibus Galliarum Regis hyems exacta fuit in obſeruãda Aſtnęi Ciuitate fortiſſima, quæ Lotharingiã, & Campaniam aperit. Fefellerunt tamen Condæiſtæ ipſorum diligentiam, commeatus, & militem furtim in Vrbem intrudentes. Seneterra, exeunte vere, vt hoſtiũ dolos haud diſſimulatâ hoſtilitate illuderet, circumſiſtit Vrbem veterano milite, & oppugnationem auſpicatur: quam deinde Faber Mareſcalcus ad calcem perducit.

Deſiderabant Hiſpani ad obſeſſam Vrbem penetrare, ne tantum Condæi detrimentum oſcitantes tolerarent: Sed Turena, & Seneterra vias ſepſerant, offerebãtq; aduentantibus fortiſſimum priùs tranſcendendum Exercitum, quàm aditus ſibi molirentur. Hiſpani, vt periculum

ſatis

ſatis euidens certiori deliberatione anteueniret, conſilium ceperunt Vrbem aliquã inſignem obſidendi, cuius conſeruatio, aut Gallos ab Aſtnæo extraheret; aut expugnatio Aſtnæi detrimentum longè penſaret. Initâ deliberatione ampliſſimũ Exercitum, qui præter Condæi legiones Lotharingas quoque copias comprehendebat, Atrebatio admouent Vrbi tanti nominis, & vtilitatis, vt ipſius expugnatio plures militares expeditiones poſſet inſignire: nõ ignorantes quantam celeritatem inchoatum opus exigeret, vt cupitum ſortiretur finem, dies, noctesq; laborẽ vrgebant, Circumducto vallo caſtra primùm contra vim externam tegunt; deinde aduersùs Vrbem aggerem perducunt.

Vrbis fortiſſimę quidẽ, ſed ambitu vaſtę, haud pleno cuſtoditæ præſidio periculum non leuiter Regem admordit, qui Sedani agebat, vt propiùs Aſtnæi obſidionem procuraret. Præfectos igitur ſuos arcibus, & præfinitis imperatis ad ſufficiẽda Vrbi auxilia ſtimulat. Mareſcalchis Turenæ, Seneterræ, Oquincurtio, qui Copias Regias ductabant, explorantibus obſidentium caſtra hoſtili diligentiâ firmiter obuallata, niſi cruento, & ambiguo conflictu perrumpi non poſſe, placuit omnes aditus, qui ad caſtra ſpectabant, inſidere: caſtra metipſa ampliori caſtrorum productione circumſepere: vicinas Vrbes, ex quibus importabantur commeatus, ab illis diſcludere: & ex obſi-

obſidentibus obſeſſos facere. Quod conſilium ab expertiſſimis Ducibus per hæc bellorum volumina, quæ hiſce annis ſubſecuta ſunt, vſurpatũ, & indefeſſis adminiſtratum laboribus viſum eſt per initia comitem habuiſſe fortunam: multiplici tamen experimento comparatum eſt parũ, aut nihil laborantibus Vrbibus profuiſſe; & ſanè, ſi ex parte Gallorum in conſtitutis perſtatũ fuiſſet, Atrebatium cadebat. Nam commeatus ex Hera, & Duaco profecti, quamuis aliquantiſper diſtenti, tandem per minùs obſeruatos calles ad Hiſpanorum caſtra feliciter perducti fuerant cum aliquot Equitum, & peditum millibus

Rex duabus interiectus anguſtijs, recuperandi nimirùm Stenæum, & Atrebatium tuendi, ſtatuit ſe Stenæum conferre, animo prſumens poſſe Atrebatij ſubſidiũ poſt Stenęi expugnationẽ differri. Mareſcalcus Faber obſidionẽ õnibus neruis promouebat: Rex ſuâ preſentiâ eam potentiſſimè vrſit; aduersùs quos conatus propugnatores impotentes (varij enim exploſi cuniculi viam in Vrbẽ aggredientibus explicauerãt) Regi illam reddunt: cuius iuſſu quinque hominum millia Atrebatium versùs illicò digreſſa ſuo aduentu Gallicas vires augent, & felici Stenæi nuncio ad hoſtium opera inuadenda animos ſociorum diſponunt.

Hiſpani interea neceſſarijs prouiſionibus cùm ad militem alendum, tùm ad oppugnationem

X pro-

protrahendam, nec non etiam noui militis aduentu obfirmati indubitatã sibi præsagiebãt Atrebatij victoriam, quam vt illis Galli præriperent, mutato decreto in hostilia ingruũt castra: noctis vsi silentio ad vallum perueniunt à vigilibus illicò detecti: quod ex tympanorum, & tubicinum clangoribus comperientes, aggressionem maturarunt, antequam vniuersus Exercitus armatus occurreret. Turena primus valli lineam, fugatis propugnatoribus, eluctatur: Oquincurtius Lotharingos amolitur; Seneterra, cui Itali opponebantur, ægriùs ingreditur. Hispanus Exercitus in fugam dilapsus se recipit, quò cuique commodum, Heram, Duacum, Sanctum Audomarum, Cameracum.

Duo copiarum hostilium deletionem inhibuerunt: opulentia nimirùm impedimentorum, quorum expilatio magis Gallos inuitanit, quàm cruoris hostilis desiderium: Deinde Condęi Principis virtus, qui fronte conuersâ non minimo sui discrimine fugientes protexit. Imò Condæus sæpissimè consilium agitauit desertas munitiones denuò repetendi, animo præsumens Gallos raptui intentos nobilissimum sibi concessuros esse triumphum; Sed Turena veteranus Dux manum, quam à prædatione continere potuit, illi obijciens ab inuasione deterruit, & aliquando tentantem depulit.

Secundùm hanc victoriam Turena occupauit

Que-

Queſnouium Oppidũ Annoniæ mediocribus inſtructum munitionibus; & Marchio Seneterræ Clermontij oppugnationẽ à Marchione de Vxeles inchoatam abſoluit. Sperabatur maius detrimentum percepturos eſſe Hiſpanos ex tam inſigni clade; ſed obſeruatum eſt cladem plus in exuuias, quàm in homines propagatam eſſe. Paucis enim interiectis diebus Hiſpanus Exercitum ſatis validum ex diſpalatis copijs recollegit. Ducis Iorchi Anglici Regis fratris, qui cum Turena militabat, fauorabile vulnus hanc victoriã concelebrauit.

Cap. XII.

Expeditio Ducis Guiſij aduersùs Neapolitanum Regnum. Geſta in Catalonia, & Mediolanenſe Ducatu.

1654.

DVCEM Guiſium (cuius iniqua ſors proximam Regni Neapolitani conſecutionis ſpem in carcerem commutauerat) ab eo tempore gloria enormiter ſauciata, & iniuria inulta vecordem agebant. Coquenti vindictam extorres Neapolitani offerunt opportunitatem ſarciendi deperdita; totum videlicet Neapolitanum

Regnum nihil aliud magis deperire, quàm Hispanos vlcisci: leuem motum sufficere ad vniuersum concitandum: voluntatem nouandi omnibus superesse: vnum duntaxat Caput quærere, quod velit tumultuosos sub imperio recipere, & occasionibus adhibere. Vnum Ducem Guisium adeò illis placere, & per hominum ora secretò ferri; vt nihil magis suspirent, quam præteritas defectiones, & cladem illi immeritò procuratã sanguine sinceręseruitutis teste obliterare: Populi Duces, qui eum fefellerant, satis iustas pœnas pependisse: visum esse Deum eam mentem Hispanis dedisse, quæ omnibus Guisij proditoribus condigna supplicia irrogauerit. Ex quibus hæ duo eliciebantur opportunitates; ne ipse in desertores ampliùs incideret, & ne Hispani eos inuenirent, quibus imponerent: si rursus Neapolitani arma corriperent, verendum non esse, quin Ducibus contra Hispanos sibi desumptis summâ fidelitate seruirent: nimiùm prægressæ defectionis pœnituisse: calamitates mentis caliginem detersisse, ne in posterum pari facilitate eludi possent.

Haud magnâ mole Guisius vltioni promptus in sententiam trahitur. Rei familiaris dispendio bellum facturus pecuniam cogit: copias conscribit: Classem exornat: Neapolim nauigat autumnali tempore haud nauigationibus secundo. Tempestatibus iactata classis in Neapolis

con-

conſpectum ſe dedit,nihil noui Hiſpanis afferens prętcr ſui imbecillitatem; qui à multis menſibus hunc aſſultum præuidentes, lætati ſunt hoc aduentu vires hoſtiles admodum languidas prodente, quas longinquior fama in maius tollebat. Triremes in portu paratæ, miles ad littora, & loca exſcenſui obnoxia diſtributus, nobilitas ad propugnandas Vrbes arceſſita,pro Hiſpanis omnia egregiè diſpoſita, Guiſio nihil non hoſtile, illis ſpem, huic exitium oſtentabant. Gratia Regis exulibus vltrò oblata, ſi fidelitatē, & officiū hoc in rerum momento depromerent, præſtitit, vt extorrum manus in Guiſium prona ad Hiſpanos ſe conuerterit,certam ſalutem periculoſo exitui præponens. Hoc emolumentum ex iſta expeditione Guiſiana exules nacti ſunt, ideſt Regis gratiā promereri. Guiſiū aduerſa rerū facies nō deterruit: ſolet quippè fortuna difficiliora principia his obijcere, quibus proſperos exitus deſignat; ambitque plerunque in conferendis beneficijs Ducem, & comitem habere virtutem. Quod fortunæ conſtitutum hac vice Guiſium fefellit, qui multam prodidit virtutem, cui fortuna non ſuffragata eſt. Nauibus ad littus Stabiarum eiectis, alacres in terram milites exiliunt: ad quatuor millium numerum ducebat Guiſius, tantillâ manu ampliſſimum Regnum comprehenſurus; deduntur Stabię, Oppidum facile captu, & ad Neapolim infeſtandum percommodum. Veruntamen

tamen, si fortuna cœptis non arridebat, haud operosiori negotio illud amittebatur antiquo opere mœnibus ex se ipsis dissilientibus præcinctum.

Hoc Oppidum omnibus per hanc tempestatem Neapolim impetentibus læta suppeditauit inchoamenta tractatu dura, euentu tristia. Hinc Guisius ad Annunciatæ turrim discedit duobus millibus, & quingentis peditum, sexaginta stipatus equitibus, vt Neapolim propius fatigaret; Sed in via à multis Neapolitanis copijs afflictus retrocessit; mox vndique cinctus, & oppugnatus à terra; Mare etiam expeditioni suæ percepit iratum, diù militibus naues repetentibus ascensũ detrectãs. Tandẽ post varias tẽpestates in Prouinciã reuersus est sexcẽtis militibus & paucis nauibus mutilatus, illis hostili ferro consumptis, istis procelloso mari absorptis. Qui fluctuanti suas mari fidit opes, in discrimen adducit: qui eas tumultuosæ credit multitudini, temerè perdit.

Possessionem Catalonię, quæ vltra Pyrenęos iacet, sibi vindicauerãt Hispani vnâ reliquâ Rosâ, quę maritimo portui classium receptioni opportunò præest; inde Galli terrà, marique vniuersę Prouinciæ quieti officiebant. Sedit idcircò Hispanis hoc anno tam nobilem appendicem suo corpori iungere, & stimulum publicæ tranquillitati intercedentẽ auellere: Ioannem Austriacum Exercitui Catalonico præponunt, & classem

claſſem maritimam ſatis validam inſtruunt, vt terra, marique Roſa oppugnaretur. Galli quoque claſſem adornauerant, quæ conſcia ſuæ debilitatis auſa non eſt Hiſpanis ſe committere; contenta propiùs hoſtium vires explorauiſſe, proras in Prouinciam, vnde diſceſſerat cõuertit. Auſtriacus Roſam pergit nequicquam obſidione tentata; obuiàm enim habuit Principem Contium, qui eum à caſtrorum metatione deturbauit: mox inſecutus meliorem equitatus partem, & impedimenta illi ademit, à qua victoriâ Pincerdam caput Cerdaniæ comitatus perdomuit; & Margheritus Catalanus [qui apud Gallos merebat) turmam Equitum Hiſpanorum, quæ Vrgelli degebat (vſus nocturno horrore debilem ſuam manum protegente, & paucos pro multis hoſti offundente) aggreditur, fugat, capitque cùm ipſa Vrbe, in qua hyemalem ſtationẽ ſuis copijs comparauit.

In Mediolanenſe Ducatu, & Pedemonte ceſſatum ab armis eſt. Omnium animis in Guiſiana expeditione defixis: vulgantibus Gallis, ſi principia benè proceſſiſſent, Equitum turmas Neapolim versùs deſtinari, vt Guiſium equitatu penitùs nudatum munirẽt; & adnitẽte Caraſſenâ, ne hic equitatus per Mediolanenſem tractum dilaberetur: vnaquæque pars in alterius motus obſeruatione immobilis ſtetit. Interea annus 1654. nullo memorabili illuſtratus facinore deceſſit.

Cap. XIII.

Mutinæ Ducatum inuadit Caraſſena : cauſæ inuaſionis, & exitus. Papia nequicquam obſeſſa.

1655.

ANNI milleſimi ſexcenteſimi quinquageſimi quinti Menſis Martius (qui in ijs etiam Regionibus, vbi prelia obſæuire conſueſcunt, ſub tecto continere milites ſolet) improuiſo bello Italiam implicauit. Videbatur Hiſpanis Dux Mutinę ſcintillas veteris incendij refouere; tùm quia Barberinæ denupſerat familiæ Hiſpano nomini inofficioſæ; tùm etiam, quia Cardinalis Eſtenſis Ducis frater nō exuerat protectionem Galliæ, quam Romæ profitebatur, vti pacis articulus eū obligauerat: Quibus querelis recentes, & grauiores ſubnectebantur; militem nimirùm à Duce conſcribi: bellum diſponi: pecuniam à Rege Galliarum illi tranſmiſſam militaribus expeditionibus erogari. Caraſſena Hiſpanorum Præfectus Mutinenſis ſpeculatus machinationes, hoſtem non indictum quidem, ſed ex abdito molientem, & breuì ſe traducturum, antequā vlteriores vires faceret, vel armis, vel minis cohibere cōtēdit. Copijs repentè cōgeſtis, ap-

pa-

paratu tormentorũ ſupra Exercitus vires ad terrorem conflato, in ditionem Ducis mouit.

Ducem tanti hoſtis acceſſus nec minimum turbauit, qui in tempore militem coegerat, ad loca muro cincta propugnanda: euocatis nobilibus Regiumlepidum proficiſcitur, quò primus Hiſpanorum impetus deuoluebatur. Iubet ciues metum deponere, arma ſumere, nec contentus muros tueri in aperto congreditur, & prælia cõſerit; quæ, etſi pari damno dirempta, multum iuuabant ad ſuos milites bello acuendos, & hoſtes refrenandos, quorum aduentus nullam timoris confeſſionem elicuerat. Dux Regienſium animis confirmatis Mutinam regreditur, nihil timens ab Hiſpanis præter imparatorum locorum direptionem: & ſanè hoc bellum armentorum deprædatione finiuit. Nam Caraſſena his viribus deſtitutus, quæ expugnationem munitę arcis promittere poſſunt, & fugâ militum imminutus, regreſſum meditatus eſt, quà venerat, Mediolanenſem Ducatum versùs iter remetiens.

Has Caraſſenę deliberationes multi nõ circũſpectas aſtruxerunt malè Hiſpanicæ prudentiæ, & cunctationi cohęrentes; exitus quoque, qui vel cępta nobilitare, vel conſilia damnare conſueſcit, illas maximè dehoneſtauit, quę ambiguum inimicum indubitatum fecerunt. Mutinæ Ducẽ, qui forſan iniectis negotiationibus potuiſſet ad quietem retrahi, illata arma in bellum præcipitarunt

runt. Et profectò Dux hanc oblatam arripuit causam contra Hispanos arma induendi, à quibus hostis destinabatur. Nihilominus certum est Ducem iam multò antè bellum agitare; imò iã stare in procinctu conscriptas copias Gallis adiũgendi, & prębendi se Ducem Exercitui, qui in Gallia contra Mediolanensem Ducatum parabatur. Vnde non videtur Carassenæ deliberatio Ducis amicitię obfuisse, qui iam ab Hispanis arcanò dissidebat.

Frangendæ quidem amicitiæ Ducis causam honestiorem reddidit, quæ apud Principes maximi fit, potissimùm cum inferior potentiori bellum decernit ipsius consilium nunquam probatur, nisi iustos, & cõdignos præseferat prætextus maximè patentes, & notos vniuersis.

Nihil magis Carassenam insimulat, quàm tenuitas virium, quibus Mutinensem aggressus est. Ipse, qui vires suas debiles ęstimauerat, plus terroris in hostem sibi desumptum sperauit inducere posse, quàm damni; ideò viginti quinque bombardas secum traxit ad maximi Exercitus faciem ostentandam. Sed Dux optimè callens non vltrà septem millia hominum in hostilibus castris circumscribi, illi præiuit, nulloque trepidationis signo dato Carassenæ sperata fefellit, qui cùm ijs viribus nõ polleret, quę Ducem possent obstringere, suâ, Hispanique Regis auctoritate non leuiter vlceratâ recessit. Cęterùm, si tanto robo-

re-

re præstitisset Hispanus ad obruendum Ducem, erat deliberatio sibi maximè salutaris; profundā quoque sapiens Polliticen Ducis bellum agitantis preoccupare armis consilium, quo tempore à Gallis recipere auxilia illi non licebat.

Mutinensis Dux Hispanorum hostem iam professus non destitit nuncijs Gallos vrgere, vt festinanter alpes descenderent. Amicos quoque, clientesque suos ad arma conciuit: nouos habuit delectus; equitatum, peditatumque conducens, vindictam magis, quàm defensionem moliebatur. Hoc anno Rex Galliarum florentem Exercitum Italię assignauerat, vt arcem aliquam Mediolanensis Ducatus incesseret, & Mutinensi Duci militarem gloriam ambienti latam tropheorum materiam suppeditaret. Vulgabatur hoc vno fine cinctum fuisse gladium ab Estense, ne maiorum suorum gesta in se vno consenescerent. Quasi erubesceret non posse triumphos, quos à maioribus hæreditarios acceperat, ex se ipso ortos posteris transmittere.

Princeps Thomas à Sabaudia Mēse Iunio Gallicum Exercitum in finibus Mediolani congesserat. Marchio quoque Villa cum Equitatu Sabaudico illuc defluxerat, consociatisque copijs in Mediolanū explicant. Tranato Ticino, equitatus in Hispanicam ditionem effusus, non vt aliàs pagos, ac debiles Ciuitates, sed Mediolanum ipsum in obsidionis speciem circumdans impetiuit, cu-

ius meliores ciues se, suaque bona metu adacti aliò auexerunt. Papia inter reliquas Ciuitates magis insultibus exposita contremuit; & si Galli opportunã diligentiã in hac Vrbe claudenda adhibuissent, in sui potestatem leui momento eam perduxissent. Sed, dum tempus in transmittendo Ticino, mox in excursionibus, & miserorũ bonis prædandis eximitur: deinde immobiles Mutinæ Ducis aduentum præstolantur, qui tria millia peditum, & mille Equites secum trahebat, tantâ impedimentorum multitudine comitatus, vt verè Exercitus incessum impedirent, & morarentur: Intereà ab Hispanis in Papiam non tãtùm præsidiarij milites, sed commeatus ingerũtur. Comes Trotus egregius vir armis præficitur.

Papiam ex Hispanorum genio munitam post varias deliberationes serò Galli sibi deligunt expugnandam. Dum fouea circumfoditur, vallũque deducitur, copię Ducis Mutinæ ex tyronibus conflatæ nondum hoste conspecto dissipantur: exceptis Ducibus, ferè omnes pedites militiam deserunt: peditatus Gallicus partim assultibus repulsus, partim eruptionibus fatigatus, partim in longa obsidione ferro consumptus, vel laboribus maceratus, vel morbo exhaustus, penè vniuersus prorsùs inutiliter contabuit; ità vt externis munitionibus vel tumultuariè constructis potiri Galli nequiuerint. Equitatus

tatus verò in peditum defectu eorum obire munii nullo modo assentiebat. Hæ angustiæ tādem fregerunt pertinaciam Præfectorū, qui à munitissimæ Vrbis oppugnatione absistere nolebant; cùm tantū non obsiderentur ab Hispanis, quorum Exercitus varijs acceptis subsidijs eò creuerat, vt viam impediret commeatibus. Obligauit etiam Duces receptui canere præter Exercitus salutem, quę multùm laborabat, grauis infirmitas, à qua ambo vexabātur. Principem Thomam febris incesserat. Ducem Mutinæ vulnus in scapulis acceptum malè habebat. Tot calamitatibus arietati, Vrbem vltrà arietare destituerunt, copias in hyberna reducentes.

Cap.

Cap. XIV.

Landrecius, Condæus, Sanctus Gislenius à Gallis capta ipso ducente Rege. Proditio Marescalchi Oquincurtij detegitur. Dux Franciscus Lotharingus ad Regis Galliarũ stipendia commigrat. Gesta in Catalonia.

1655.

IACTVRAS, quas Exercitus Gallicus in Italia perpessus est, Belgica expeditio largiter redemit. Landrecius primus Gallicorum armorum scopus intra mensis spatiũ oppugnatus cecidit, Annoniæ Oppidum satis munitum, quod Brabantiæ aditus recludit. Post hoc facinus Exercitus vario copiarum accessu ad quadraginta hominum millia gliscens inuitauit Regem, vt ipsius Moderatorem se faceret. Ductauit Rex Exercitum per Annoniam, Brabantiã, & Flandriam maiori hostium terrore, quàm detrimento; latente Hispanorum agmine, & furtiuis auxilijs Ciuitates discrimini proximas subleuante. Duo tamen Oppida illi dedita sunt, Condæus, & Sanctus Gislenius, quæ multo presidiario milite per hyemem retenta Annoniam,

&

& Brabantiam non vulgaribus incommodis affecerunt.

Inter hæc Condæus Princeps magnas moles in Gallia ſtruebat, quorum fundamenta Mareſcalchi Oquincurtij humeris inædeficabat. Oquincurtius Cardinali Mazarino addictus maiora ab ipſo ſperauerat, quàm conferri poſſent: iuxta Gallorum genium, qui tunc nullam ſuis petitionibus adhibebant metam. Vnde non impetrata beneficia ad iniuriam referens, Cardinali iratus à Rege deſciſcit. Homo ſorte naſcendi, & honorum collatione Regi obligatus, nullâ ſatis euidenti causâ permotus gratitudinis officium obliuiſcitur, obedientiam temerat, ipſiſmet Regijs beneficijs ad illius perniciem abutitur. Spopõderat Condæo Principi tranſitum in penetralia Galliæ per Peronæ fines, cuius erat Moderator, & opportunitate iſtius fortiſſimi Munimẽti ipſius conatibus patrocinari. Ante ortũ emerſit proditio, quę Regis diligentia, & auctoritate effocata eſt. Peronę Mareſcalcho detractę eius filio probatæ erga Regem fidei mandatur cuſtodia. Princeps hac ſpe deluſus, quam hyemalem ſtationem ſibi in Gallia deſtinauerat, in Belgio collocauit.

Dux Franciſcus Lotharingus poſt ipſius è Germania in Flandriam aduentum pro Ducis Caroli liberatione omnia cumulauit officia apud Hiſpanorum Aulam, à qua cùm nihil pacati renunciaretur

retur, consilium inijt se, & copias in Galliam reducendi. Vel, vt à periculo eiusdem calamitatis se subtraheret, vel, vt quam libertatem pręsenti erga Hispanos seruitute mercari fratri non poterat, armis compararet.

Varios etiam conflictuum rumores dissipauit Catalaunia. Princeps Contius Cadaquem maritimum portum quintâ die accepit, classe terrestrē oppugnationem interceptione subsidiorum iuuante, quam expugnationem deditio Castilionis, & Solsonæ subsequitur. In conspectu Barcinonis ambę classes conflixerunt, vel potiùs varijs tormentorum ictibus se inuicem ad pugnam prouocarunt, quæ multis classiarijs interfectis, & saucijs, paucis etiam nauibus afflictis dirempta est. Barcinone omnis aurea, & argentea pecunia tùm ex publico, tùm ex priuatis ęrarijs ad belli vsum detrahitur, in cuius locum ęrea sufficitur. Hispania in Indias protensa tantam thesaurorum copiam illinc in Europam aduexit, vt penè omnes Europæ Regiones auro, & argento repleuerit; ipsa verò egena non modò conuectū, sed antiquitùs coaceruatum, & quasi ingenitum argentum erogauit, ęream pecuniam sufficiens; ita vt de ea dici verissimè possit in summa opulētia extremam contraxisse pauperiem.

Cap.

Cap. XV.

Princeps Thomas à Sabaudia moritur. Dux Mutinæ, & Mercurius Præfecti Gallici Valentiam expugnant. Princeps Mutinæ Mazarini Nepotem sibi in matrimoniũ iungit. Hispani Mutinenses fundunt.

1656.

DIVTVRNVS morbus, quo Princeps Thomas à Sabaudia cõficiebatur, iniecit curam Galliarum Ministris, an alius armorum Italicorum Præfectus dicendus esset instante expeditione anni millesimi sexcentesimi quinquagesimi sexti. Non leue videbatur intemeratæ Principis seruituti detrimentum inferri, si ipso viuẽte, successor destinaretur. Sed Principis mors, quę diuturnæ tabi superuenit, eos ab hac solicitudine liberauit. Hic Princeps à Patre Carolo Emanuele celeberrimo Duce inter Martis ludos à teneris altus annis paternos spiritus hausit: cordatus, impiger, & bellicam callens palestram fortunam, quæ illi militares palmas sæpè inuidit, constantiâ, & animi fortitudine vicit. In aduersis quippè sustinendis, & castigandis plus gloriæ meruit, quàm alij in prosperis consequantur.

Y Dux

Dux Mutinę, & Mercurius Præfecti copiarũ Italicarum nuncupati sunt. Mutinensis Parisios petierat, vt seruitutem, quam Regi armis profitebatur, voce, & præsentiâ confirmaret; Cardinalis quoque Mazarini arcana propiùs hauriret. Recens enim affinitas nihil sibi cęlari posse promittebat. Filio Ducis primogenito Mazarini neptes denupserat. Non modò Galliæ Principibus, sed etiam externis desiderium incessit cum Mazarino necessitudinem iungendi; eò enim ipsius auctoritas ascenderat, & Regijs gratijs admodum perfundebatur, vt se Regi unire viderentur, qui se Mazarino consociarent. Et sanè Mazarini consanguinei inuiolatã Regi operam iugiter nauarunt. Ex Matrimonijs harum neptum Cardinalis adeò splendidis elucet Galliarum Regis potentia, quæ seruitutem ad eos gradus valet sublimare, vt ad externos Principes proferatur; eosque ità capiat, vt cum illa eam non dedignentur affinitatem cooptare, quam cum coronatis Capitibus aliàs consciuerant.

Mutinæ Dux in prętеritæ seruitutis gratiã, & authoramentũ futuræ opulentis à Rege donatus muneribus in Italiam iter reflexit, per Pedemótem, Genuensem, & Parmensem tractum suæ ditioni se restituens; vbi quantũ fieri poterat, militum collectionem accelerauit; celebratisq; filij & filię nuptijs, quam Duci Mirandulæ desponderat, eidem insistens itineri Pedemontem breuì reuisit

uisit; quò Cardinalis Mazarinus, vt eodem tempore Regis causam, & Ducis affinitatem iuuaret, magnam auri, militumq; vim transmitti curauerat. Mercurius quoque magnis itineribus in Pedemontem profectus est; & Villa ex hybernis egressus Sabaudiæ copias Gallis coniunxerat. Quare lustrato Exercitu satis instructo ad facinus aliquod egregium attentandum (Hispanis in varias partes distentis, vt incerti quorsum hostium conatus spectarent, certiùs fallerentur) dissimulatâ aggressione Mortaræ, Alexandriæ, & Nouariæ, Valentiam oppugnatum copias adducunt, fortissimum Mediolanensis Ducatus Munimentum ad Padum iacens; cuius fluminis aditus euestigiò obsident, omnesq; terrestres vias sepiũt propulsantes subsidia, quæ hinc inde ab Hispanis in Vrbem submittebantur.

Valẽtia exiguo obtẽta præsidio Gallis obsidionem nauiter prementibus spem illicò fecit exitus præteritarum obsidionũ infelicitatem expungẽtis. Protracta tamen fuit oppugnatio vltra duos menses varijs bellorum vicissitudinibus insignis.

Opinabatur quisq; Mutinensem, antequam ad aliquam Vrbem castra poneret, copias in sua ditione paratas ad se euocaturum esse, vt itineris impedimenta amici Exercitus patrocinio amoliretur. Sed Duci nihil potius fuit, quàm Valentiam cingere, verens, ne interea Hispanorũ auxilia Ciuitatem introirent. Iussit deinde Muti-

nenses copias, quę ex quatuor hominum millibus constabant, ad se venire: quarum transitum ipse præsenti distentus obsidione munire nequibat. Hispani nihil timentes ab obsidentibus hoc agmen per Tortonensem Ditionē pergens adoriuntur omnibus viribus, & temerariæ trāsgressionis pœnas exigunt. Aliqua equitatus portio salutem sibi in Placentino Solo fugâ quæsiuit: cæteri militari ferro, aut agrestium insidijs necati, aut capti sunt.

Hæc clades non magis extulit Hispanorum animos, quam stimulauerit Gallos ad Valentiæ obsidionem festinandam. Præerat Mediolanensi Ducatui, & armis Cardinalis Triuultius, qui, licet valetudinarius, & ętate vergente Regis commodum propriæ anteferens saluti, cōuenit Exercitum, statuitq; obsessę Vrbi ex parte collium subuenire. Miles sic iussus alacriter colles subit, expugnatisque Gallorum munitionibus (quæ à castris nimis remotę, nec reliquis operibus continuatæ ægrè defendebantur) ad lineā valli properat; vbi bis acriter confligitur Hispanorum profligatione. Qui, cum aggerem circum castra ductum transcendere nequirent, ad colles reuertuntur, quos subinde destituunt spem Valentiæ subueniendi despondentes.

Valentiæ propugnatores fidelium militū partes haud perfunctoriè implebant; nam, postquam ab oppugnatoribus Vrbis fossa proscissa est, adhuc

huc Valentia quadraginta dies tenuit . Quod ſicut dictu rarum eſt , ita partim ad imminutum Gallorum peditatum referendum, partim propugnantium virtuti adiudicandum . Antequã Hiſpanis interiret Valẽtia , Cardinali Triuultio vitâ functo ſucceſſit Comes Fuenſeldania Hiſpanus . Hic, vt Valentiã à caſu ſubleuaret , varios edidit conatus , in quorum vno trecenti milites ſe furtim in Vrbem penetrarunt: quod ſubſidiũ aliquandiù arcis deditionem prorogauit .

Imperator contra Ducem Mutinæ , cauſatus ab eo Mediolanenſem Ducatum armis infeſtari, Exercitum comparauit, qui, ſi commodum ad fuiſſet , Valentiam procul dubio aſſeruiſſet . Serò aduenientes Germani expilationibus, & rapinis perniciem potiùs , quàm ſalutem Mediolanenſibus attulerunt . Comes Brolia Pedemontanus Regi vtilis , Mazarino carus, pẽdente obſidione , ſclopeti ictu pulſatus in capite è viuis exceſſit . Tantarum extinctio virtutum in iſtius viri obitu vniuerſum Exercitum luctu, & mœrore compleuit .

Cap. XVI.

Galli ad Valentienam profligantur. Gesta in Catalonia.

1656.

HOC anno in Belgio longè diuersæ à sperato Gallis res fluxerunt, iniquitate loci, non virtutis defectu protritis. Valentienam amplã Vrbem, populosam, operibus, & situ firmam, quam Scaldis fluuius mediam perlabitur, obsidione circumdederãt. Aquæ istius fluminis naturâ suâ profundo alueo gaudent: artificio quoque ciuium, iniectis quibusdam repagulis, consueto fluxu prohibitę vltra mensurã tolluntur. Hinc fit, vt ad ciuium arbitrium eleuetur fluuius, & loca magis plana, ac decliuia inundatione mergantur. Turena, & Seneterra armorũ Præfecti pontibus quidem Scaldim coiunxerant, vt continuationem castrorum obtinerent: sed grassantibus pluuijs, & industriâ Ciuium aquarũ auctum sollicitantibus ęgrè id impetratum est.

Ioannes Austriacus Hispanorum Regis filius Belgij Pręfecturam inierat, quò etiam Marchio Carassena, quasi adolescentis magister profectus erat; vt ille auctoritate, & splendore nominis, hic

hic consilio rei Hispanicę ministrarent. Vniti Condęo castrametati erant propè Gallorũ Exercitũ, vt sua proximitatę inter castrorũ angustias obsidentes circumscriberent ;solertiâ etiam, vigilijs, armorum obiectu, & interceptione commeatuum Gallos à Ciuitate quoque sollicitatos cõficerẽt,ac importuna defatigatione exhaurirẽt, nec non ex proximo nullam occasionem à fortuna ingestam, qua subleuare Vrbem possent, morâ corrumperent. Hi commodum erumpentis fluminis tempus nacti Seneterræ Castra coactis in vnum viribus assiliunt, quæ frustra expectatâ Turenę ope fluminis auctu intercepta expugnantur, vniuerso Seneterræ Exercitu deleto, ipso Duce inter captiuorum multitudinem recensito. Turena, intellectâ socij clade, instructa Acie, ab Hispanis ne lacessitus quidem profectionem Quesnouium versùs adornauit: plus vincentis, quàm victi speciem præseferens.

Hispani secundùm hanc victoriã Condæi Oppidum recipiunt: Turena Capellam ad Regis obedientiam pertrahit. Tanta sanguinis effusio nullum maius peperit emolumentum partibus, quàm cuique suæ Arcis receptionem. Imò Turena Sancti Gislenij periculo euocatus ad vltimos Annoniæ fines permouit Exercitum, Oppidum muniturus: cogens Hispanos paulò antè victores sibi victo, loco decedere. Nulli Principi datum est citiùs Exercituum iacturam inte-

grare, quàm Galliæ Regi.

Clades Seneterræ effecit, vt in Catalonia arma feriarentur; Gallicis Copijs illuc proficiscẽtibus in Flandriam reuocatis, & Hispanis vix lacertos mouentibus. Exactus est annus nulla digna re gesta, Quisque ad agendum impotens aduersarij motus spectabat credens voto defungi, si par otiũ vniuersos oppressisset, aut non leue lucrum facere, si victoriæ impos nullius cladis compos fieret.

Mathæus Molè primus Parlamenti Præses; & Sigillorum Custos tertia Ianuarij in viuis esse desijt, cuius tamen fama viuentibus semper astabit. Vir cum illis vetustissimis (quos ætas nostra nũquam delassatur concelebrare) certò componẽdus. E cuius gestis ad animi fortitudinẽ, ad prudentiam, ad sapientiam, ad fidelitatem nobilissima elici possunt exempla. Alter Cato Romanæ Reipublicæ. Nisi nos tantùm affectaremus antiqua, vt semper ad illa recurramus, in hoc longè illustriora virtutum suppetunt argumenta.

Cap.

Cap. XVII.

Galliarum Rex Lionnam Consiliarium Madritum mittit ad compingendam pacem. Ordo, series, & causæ istius missionis.

1656.

A Regiminis exordio Galliarum Reginæ menti vna pacis hæserat conclusio, nihilque magis auebat: dũmodò illam honestæ conditiones comitarentur. Sed modò parùm fida Hollandorum negotiatio, modò tumultus Parisienses, qui Hispanorum animos ad vniuersam Galliarum calamitatem præstolandam erexerant, omnes consertos tractatus interuerterãt. Discusso ciuili bello, cùm sensim imbecillitate depositâ pristinas vires Monarchia resumpsisset, videbatur sibi Regina Hispanos à spe euersionis Gallici Regni, qua tot annos alebantur, deceptos paci subscripturos esse. Quare non desistebat eosdem sensus in Regis animum instillare, qui, alioquì timendum erat, ne ab infantia bello induratus insitam quodammodo armorum ferociam ęgrè deponeret. In Reginæ sententiam Mazarinus quoq; conspirabat. Sed tunc Arbitri non aderant, qui conciliandę paci incumberent: cùm

omnes

omnes Principes Chriſtiani, vel laſſati, vel deſperantes negotium adeò aſperum contrectare non auderēt: Idemquemet ſummus Pontifex ab Oratore Gallico inſtigatus, vt Arbitrum ſe inter vtroſque Reges ad pacem componendam faceret (promittente à Galliarum Rege arbitrium ſuum non detrectatum iri) quot difficultates offendiſſet apud Hiſpanos, in hac inſtruenda negotiatione, ſilentio profitebatur. Omnibus enim liquidò cōſtabat ſummum Pontificem pacis ęſtuare deſiderio. Vnde poſt multos menſes non redditum Oratori Gallico reſponſum Hiſpanorum inficiationem interpretabantur.

Luculenta indicia dederat Pennerandę Comes Hiſpanorum Plenipotentiarius animi pacis concluſionem auerſantis. E contrà nemo non ſtupebat (cùm Galliarum res propè diem armorum proſperitate florerent; Hiſpanorum verò tot cladium infelicitate tabeſcerent) quomodo ijs iniecta pacis mentio diſplicere poſſet. Itaque videbatur hæc Hiſpanorum à pace auerſatio, vel ad malitiam Miniſtrorum extra Aulam degentium referenda, vel cuidam adſcribenda eſſe verecundiæ, quæ Hiſpanos vrebat, ſi victores Gallos faterentur.

Galliarū Rex, vt has duas anteueniret difficultates, generoſum informauit conſilium; videlicet vnum ex ſuis Miniſtris ablegandi Madritum plenipotentiâ inſtructum, qui pacis tractationē inibi

inibi conficeret. Primâ facie res temerè librantibus infirma hęc videri poterit deliberatio, qua pax ab aduersario petebatur. Fuit nihilominus consilij satura, & à sano enata iudicio, omnes tùm moras resecans, tùm repagula demoliens. Eo in loco erant Galliarum arma, & illud iugum prosperitatis conscenderant, vt non ex timore, sed magnanimitate, & prudentiâ hanc prodijsse sententiam appareret, quę ad pacem inflexibiles Hispaniarum vitans Ministros Aulam ipsam adiret, vbi vltima effingi poterant decreta: & verecundum ab Hispanorum vultibus ruborem detergeret; impediretque, ne pax ipsis ignominiosa videretur, cùm Galli primò illam petijssent: immò domi suæ eos conuenissent: His accedebat, vt post tot Christiani Orbis deuastationes Christianissimum Regem sic pacem inuestigare summè deceret.

Hoc inito consilio, cùm excellens negotium pari deberet tractari artifice, Rex Lionnā Româ, quò vrgentibus Regni negotijs paucis ab hinc mensibus dimiserat, Parisios reuocat. Accersit quoque è Belgio nobilem Hispanum Comitis Pēnerandæ familiarem, qui testis Regiæ subscriptionis extaret in Hispanijs, vbi Regius caracter nondum innotescebat; & ab ipso Lionna per hostilem Regionē iter faciente impedimenta, & pericula comitatu suo remoueret. Rex coram Hispano amplissimam huius tenoris plenipo-

ten-

tentiam, quam Lionnæ tradidit, ſubnotauit:

Ego copiam facio Domino de Lionna, Conſiliario in meo Status Conſilio, componendi, cócludendi, & ſubſignandi pacis articulos inter me, & Hiſpaniarum Regem Fratrem meum, & Auũculum. Fidem, verbumque Regium oppignero approbandi, ratum habendi, & exequendi quicquid dictus Dominus de Lionna meo nomine cóſtituet vigore præſentis facultatis. Datum Cópendij prima Iunij milleſimo ſexcenteſimo quinquageſimo ſexto.

Deinde ad Hiſpanum conuerſus inquit Rex: Dices tuo Regi me hunc hominem meum ſtatuiſſe Plenipotentiarium ad pacem ſanciendam, quã ego flagranter ardeo, vt ſincerũ erga meũ Auunculum ſtudium teſtificari poſſim.

Lionna eueſtigiò diſcedens, veſte mercatoris in diſſimulationem ſui compoſitus, cum ſuo ductore Madritum peruenit; vbi plenipotentia, tàm luculento iuuãte teſtimonio, non excipitur modò, eique indubitata præſtatur fides; ſed profitentur Hiſpani Miniſtri, ſe clarè in ea diſpicere, quantùm à Galliarum Rege adamaretur pax, & quantum hominem ad ſe miſiſſet, cui illud crediderat, quod alij homini ab exortu duarum Monarchiarum ad id diei creditum non fuerat. Hiſpaniarum Rex Ludouicum de Haro ſuum primũ Miniſtrum ſimili munijt plenipotentia. Exim inter hos duos Regios Plenipotentiarios tres mẽſes

ses agitati pacis articuli omninò conuenerant: tuncque compacta pax esset, ac tantæ Christiani sanguinis effusioni parsum fuisset; totque cladibus, quas mox subiuerāt, opportunè defūcti fuissent Hispani; ni Condæum Principem à Galliarum Rege in omnes suas Præfecturas, & amplitudines reponi pertinaciter pressissent: qui articulus non consolidatus omnes alios resoluit.

Non abnuebat Galliarum Rex intercessione Hispanici Regis pristinâ Condæū redonare gratiâ, suaque bona fisco deuoluta remittere; multas quoque ex veteribus amplitudinibus concessisset: sed illum rursus Guiennę Præfecturæ intrudere; Astnęi, Bellagardæ, Clermontij, & tot aliarum arcium custodiam ipsius permittere militibus non durum modò, sed intutum Regi videbatur venenati calicis haustu degustare pacem, externoque bello liberari, vt sui Regni viscera ægrescerent. Penè ad Hispanorum arbitrium inibatur pax: multa iure belli conquisita illis vltrò remittebātur: ni hac abutentes facilitate voluissent legem victoribus dare, & ad suum nutū magnum Galliarum Magistrum, & Gubernatorē tot Prouinciarum, ac arcium creari, perniciosūque exemplum apud Gallos statuere; si semel rebelles concepissent sibi Hispaniarum auctoritate subnixis, nec dignationes, nec Præfecturas vllo vnquam tempore in Gallia defecturas esse.

Finis Libri Quinti.

VARII EVROPAE EVENTVS COMPENDIARIE DESCRIPTI.

LIBER SEXTVS.

Cap. I.

Dux Mantuæ in Hispanorum partes concedit. Valentiæ subueniunt Galli, & frustrà Alexandriam obsident.

1657.

VREBAT Hispanos Valentiæ casus, qui Mediolanensem Ducatum deformabat aduersùs tot Exercituum insultus ad eam diem integrum. Nec parùm eos affligebat Mutinēsis Ducis pertinacia, qui spretis Imperatoris iussis, & minis, nec non ipsamet arma aspernatus, non destiterat Gallis herere, & eumdem Mediolanensem Ducatum hostiliter insectari. Inter has angustias visum est illis aliquem ex Italicis Principibus ad arma excire, quæ Mutinensis alienationem pensarent, & res concussas vel proximitate

mitate fulcirent, vel virium aggregatione integrarent. Hoc inito consilio Mantuę Ducem stimulant, qui licet tot beneficijs Gallis obstrictus, rei etiam familiaris iacturæ obnoxius (cum auitos status celebres, & opulentos in Gallia adhuc obtineret) plus recenti Cæsaris dedit affinitati (ex cuius sanguine Austriacam Aenipōtinã duxerat) quàm antiquæ, & iam exoletæ Gallorum amicitiæ tribuerit. Insuper eum tacita ad id cōpulit ęmulatio, quę inter ipsum, & Mutinę Ducem si non alio magis legitimo, saltem consueto viciniæ fomite intercedebat.

Ditio istius Ducis commoda est ad excipiendas legiones, quæ ab Imperatore in Italiã submittuntur, quarũ Prępectus à Cæsare renunciatus, Mutinẽsi imminẽs, omnẽ illius frænasset conatũ; sed inauguratio tantæ spei, & tot destinatorum cum ipso Imperatore defecit, qui secundâ Aprilis è vita migrauit. Auxilia, quæ Germania Italiæ pręparauerat, hac morte exaruerunt, & Dux Mantuæ præsidijs vacuus illud cæpit timere bellum, quod alijs præsumebat inferre.

Mutinensis Imperialium curâ solutus, & nihil mali à Mantuano sibi timens coactum in sua ditione militem ad Exercitum euocauit, quem Princeps Contius, & ipse ad Mediolanensis Status perniciem ductabant. Militares enim apparatus totâ hyeme ab Hispanis sollicitati (quibus non duntaxat Mediolanensis Regio, sed ipsamet strepebat

pebat Germania) maturè hoc anno Gallos Valentiæ anxios in Italiam traxerant.

Contius Princeps, Mutinensis, & Villa Sabaudici Equitatus Præfectus coactis copijs Astā versùs concedentes fecerunt suspicionem Hispanis velle ex ea parte Mediolanensi ditioni se inserere, & Valentiæ appropinquare: Quam Vrbem, ne Gallici commeatus intrarent, totâ hyeme accuratissimè obseruauerant, vehementer cupientes in vltimas necessitates conijcere. Quare, vt destinatum Gallorum iter obstruerent, consilium ceperunt tantò ab Hispanica cautione remotius, quantò euidentioribus circumscribebatur periculis: videlicet Annonis Oppidum iam antea ab ipsis consultò mœnibus nudatum milite obfirmare, & hoc obice Gallorum cursum compescere, sperantes loci sublimitatem, collapsorum mœniũ rudera, validitatem prę sidij, difficultatem subuehendi bombardas, easque collocandi in situ ad arcem vexandam opportuno: propinquitatem amici Exercitus, vel diutissimè hostem moratura esse, si obsidionem auspicaretur, vel penitùs obsidionis consilium interuersura. Galli, magis vt numerosum lucrifacerent præsidium ex veteranis constans militibus Duce Comite Sancti Mauritij Burgundo, quàm vt Oppidum adipiscerentur, id illicò circumsistunt: tormenta contra hostis spem appositè librant; ex quorum eiaculationibus breuì malè compaginatæ munitiones dissiluerunt

runt, & Burgundus cum omnibus suis militibus, vltimâ cogente necessitate, hosti se mancipauit.

Hac remorâ discusâ Gallicæ Copię vlteriùs facessẽtes Valentiã adipiscũtur, amploq; cõmeatu importato, omniq; ab illa amoto discrimine citrà fluuium Tanarum profectæ tribus Mutinensium millibus, qui per Parmensem Regionem in Mediolanensem Statum flexerant, occurunt: Mox retrocedentes Alexandriam cum vniuerso Exercitu circumuestiunt: Vrbem circuitu amplam, belligeris refertam ciuibus, numeroso defensam pręsidio, munitionibus ad regulam militarem extructis egregiè circumscriptam, quam fluuius Tanarus interfluens hoc naturali munimento artis opera speciosiora reddit. Obsidentes eam omnes impleuerunt leges, quas obsidio ritè administrata sancire solet: Ciues, & milites præsidiarij vicerunt expectationem, quæ de ipsorum virtute habebatur: Hispani nec labores, nec pericula declinarunt, quibus Vrbem à discrimine possent eximere.

Die sextâ Augusti Ignius de Velandia tormẽtorum Præfectus, qui Exercitus fronti moderabatur, vallũ à Gallis circa Vrbem defossum trãscendit, penetrans vnum ex fortalitijs, quæ vallum protegebãt. Hinc ad Vrbem sibi viam aperuit, & obsidio soluebatur, ni Mutinensis stricto gladio in hostem irruens eâ die & boni Ducis, & impauidi militis vicem impleuisset. Nihilominus

Hispani, licet repressi tumulum conscendunt, obuallantque, è quo bombardarum explosione hostem fatigabant. Tabellarium etiam igneis delatum pennis in Vrbem subinde mittebant. Tabellarium vocant perforatam, & vacuam glandem epistolas in vtero gerentem, quæ à tormentis excussa, intermedij hostis castra prętetuolans, obsessis mentem suorum Ducum exponit.

Hispani cum omnibus copijs congredi quoque decreuerant ea nocte, cuius pręcedenti die Pręfecti Gallici pristinam Vrbi libertatem restituerant retractione Exercitus iam sibi deficientis, media peditatus parte vel morbo, vel ferro extincta, vel pyrobolis exusta. Vulnus à Marchione Villa aggerē lustrante in ore acceptum hanc obsidionem exanimauit. Hic Dux ad recipiendam curationem delatus Astam visus est secum obsidē tium animos abstraxisse & profectò vulnus istud, statim ac accidit, priuatum non reputatum est, sed vniuersam obsidionem lethaliter vulneratam esse omnes censuerunt. Hæc obsidio mensem extraxit: cœpta decima septima Iulij in decimam octauam Augusti protracta est.

Exijt interea Aestas, & totus penè Autumnus nullo militari conflictu insignitus. Nam Galli equitatu præstantes deficiebant in peditatu, & Hispani peditatu validiores equitatum hostili lōgè imparem habebant. Comes Fuensaldagna Hispanorum Præfectus, morbo districtus, regi-

men Exercitus Comiti Galeacio Triotto attribuerat, qui equitatu inferior hostilibus populationibus ægrè occurrebat; & Galli pedite effeto nihil commendabilius moliri poterant, quàm commeatibus Valentiæ inopiam subleuare, & contra hyemis iniurias hoc remotum munimentum necessarijs munitionibus adeò constabilire, vt hostium conatibus apertis; vel insidiosis vsque ad amici Exercitus reuersionem illuderet.

Mensis Nouember niuibus, & pluuijs affluens iam medius excurrerat, & viæ sensim impediebantur. Hinc acrior subdebatur stimulus Valētiæ consulendi. A Duce Mutinę Gabriel à Sabaudia Legatus Sabaudici equitatus præceptus, vt commeatibus, qui ab Astensi Ciuitate Valentiā meabant, præsidio esset, ne ab Hispanis, qui eos obseruabant, vim paterentur, illicò ad imperata exequenda se præparat. Vix Monferratensem Regionem ingressus litteras à Valentiæ Gubernatore accipit, quibus docetur quingentos equites Hispanos Frascineti stabulari, vt commeatus inuolent; & pontis structurá, quæ in Pado designabatur, interdicant. Hoc nuncio permotus quingentis Equitibus selectis, reliquis commeatuum custodię relictis, Frascinetum contendit ad Hispanos deturbandos, qui illius aduentu cognito obuiàm ei intrepidè procedunt. Obstinatum prælium editur diù dubium, donec Gabriel Marchionem Strigium hostium Ducem secū singula-

gulari certamine digladiantem in deditionem redegit: quo capto vniuersa acies discussa est: totâ ferè multitudine vel cæsâ, vel vinculis data.

Cap. II.

Momedium, & Sanctus Venantus expugnantur à Gallis. Ab Hispanis S. Gislenius.

1657.

FACINORI non ordinario operam Turena posuerat, ni illud inuidisset fortuna. Ad Cameracum obsidione circumueniendũ animum, & Exercitũ adiecerat; quę Ciuitas ad Galliæ nocendum aliarum omnium Belgij opportunissima, veluti Regios ad se frequentes prouocauit Exercitus, validitate etiam munitionum, & Hispanorum solicitudine toties obstitit appetita. Indulgentiùs cũ Turena non egit fortuna, quàm quondã cum Arcurtio egisset. Iam militẽ circum hoc Munimentum statuerat, vias impediuerat, & præsidij exilitas ingens felicis exitus spondebat argumentũ. Condęi Principis solertia, & animi præsentia ab hac iactura Hispanos redemit, qui præsenti tempto periculo cum valida manu sè in Vrbem feliciter induxit.

Turena hac spe depositus Momedij Luceburgij

gij propugnaculum adoritur. Vrbs nullam adhuc obsidionem experta, vulgarem ipsius fortitudinis opinionem longè superauit. Sicuti certū iudicium de hominis præstantia nequit proferri, nisi postquam fortuna illi obtulit occasionem exhibendæ virtutis; ex cuius periculo vel amplificatur, vel premitur expectatio, quā de se ipso concitauerat; ita de Arciū vel egregiè instructarū validitate adæquatè sentire non possumus, nisi priùs aliquā illę obsidionē sustinuerint, quæ defectus, & perfectiones munitionum, aut loci prodere consuescit. Adeò verum est axioma à sapientibus communiter receptum experientiam esse rerum magistram, vt de ijs etiam, quę sensibus prostituta sunt, absolutè humanus nequeat decernere intellectus; nisi vel probauerit illa, vel aliquod damnauerit experimentum.

Refractarium saxum, cui Momedium incumbit, scalpelli ictibus inobediens suffossiones tardè concepit, quæ nitrato infartę puluere, mox igne excussę sunt, sed flāma lapidis duritie repressa modicū dedit hiatū. In angustū aditū succeuētes ęgrè milites ab ingruētibus supernè telis trāsfixi non parum sanguinis in obtinenda inter illas ruinas statione desudarunt: Qui deinde admodum lentè conscendentes, antequam sublimitatem loci, & præsidiariorum obstinationem perdomuerint, multò plus cruoris, & temporis, quàm ab expugnationis exordio duceretur, obli-

guritum est. Fuit tamen victoria eò excellentior quò laboriosior; & eò vtilior, quò munimentũ vltra communem sententiam firmius adeptum fuit.

Turena Momedio præsidiarijs firmato militibus tanta celeritate hinc proficiscitur, vt penè inobseruatus in Flandriam exeat: vbi primo impetu Sanctum Venantum capit. Hoc munitum Oppidum, nullis desudatis operibus, explicato duntaxat Exercitu, & oppugnatione inchoata deditur. Breuitas istius oppugnationis longam Momedij oppugnationem pensauit. Acquisitio Sancti Venanti Lysiæ impositi, quod flumen inibi ponte consternitur, ad anni subsequentis expeditionem, vt potè ad Dunicherchę expugnationem, quæ digerebatur, admodum opportuna successit. Gubernator dediti Oppidi facilitatem capite Hispanis persoluit, quibus Sanctus Gislenius auxiliorum spe penitùs destitutus redditur.

Cap.

Cap. III.

Dux Mantuæ ab Hispanorum foedere recedens neutrũ se dixit. Abduæ transitus à Duce Mutinæ vi armorum impetratus.

1658.

LICET grassaretur hyems anni millesimi sexcentesimi quinquagesimi octaui, qua tempestate consuescunt arma deferuescere; non tamen torpebant Gallorum, & Mutinensium animi, qui incalescentes vindictâ aduersùs Mantuæ Ducem æstuabant. Censebant incommodũ tempus commodius futurum ad Mantuanum inuadendum. Videbatur Mediolanensis Regio arcibus interstincta nullum non modò profectum, sed clades potiùs, & iacturas per iniquam tempestatem impetentibus denunciare: E contrà Mãtuana ditio nullis præcincta munimentis hostilibus insultibus patere. Hoc consilium inter Duces agitatum non permiserat Gallicas copias vltrà montes consueta hyemalia repetere; sed vsque ad præcedentis anni exitum in limitibus Mediolanensis ditionis, & Montisferrati retentæ, præter omnium expectationem eam Mediolanensis Ducatus partem (quę vltra Tanarum ad Parmense

menſe ſolum extenditur) emenſæ: Parmæ, & Mutinæ Prouincias prætergrediuntur; hinc in Mantuanum agrum immigrant; pluribusq; Caſtellis, & Vicis occupatis vniuerſam Regionem penſionibus bellicis ſubijciunt.

Duo, & decora, & vtilia hac expeditione Galli conſecuti ſunt: nimirùm Ducem (quem iniuriosè ſecum volebant egiſſe) vlciſci, & Exercitum in Solo hoſtili alere, atque collationibus è ſubditis Mantuani Ducis extractis ſaginare. Tertium quoque emolumentum ad eos demum peruenit, cum Ducem, & Hiſpanorum ſubſidijs vexatum, & hoſtilibus maceratum populationibus quieti conſulere perpulerunt, atque arma imprudenter aſſumpta per ſummam prudentiam deponere. Hiſpani comprehendentes exitium Mantuani ineuitabile (vt illum huic eximerent) pacem, quam cum Gallis, & Mutinenſe tranſegit, non dedignati ſunt. Conditio præcipua pacis hęc vna fuit, quòd Mantuanus renúnciaret armis, atque Imperatoris confœderationi, & inter Gallos, & Hiſpanos medium ageret.

Inter has hoſtilitates ab initio menſis Ianuarij exortas [quo tempore Gallicus Exercitus in Mantuanum dominium ingruit] vſque ad nonam Iulij diem, qua neutralitatis conditiones obſignatæ ſunt, & armis temperari cœptum eſt, memorabile accidit documentum ijs æſtimandum, qui tutum pacis otium bellorum poſthabent incertitu-

dini

dini; ex quo elucet mortiferis calamitatibus bello inescatos circumscribi.

Aliquas copias in Mantuę subsidium præstolabatur Angelus Tarachia supremus Mantuani Ducis Minister, è cuius auctoritate, & nutu earum in Vrbem ingressus dependebat. Hic litteras dedit ad Ducem Mutinæ, vt copias de suo Exercitu Mantuam mitteret, pollicens se istas pro destinatis in Vrbem admissurum; illumque, & Gallos amplissimæ possessores Ciuitatis præstaturū. Mutinensis fortunæ vices fortasse reputans, generosè respondit, placere Galliç Regi Mantuæ Ducem perstringere, non euertere. Et suas, & Regis partes hoc magnanimo responso excellēter obiuit. Decebat Mutinensem Vrbis proximę ruinâ vindicē non irritare fortunam. Regi gloriosum erat Mantuę Ducis vnionem cū suis hostibus initam diluere; illum verò saluare potiùs, quàm perdere.

Pacato Mantuano, Gallisq; facinore, cui nauauerāt, strenuè perfunctis: Mutinensi nulla alia supererat cura æstate iam prouecta, & ad derelinquenda hyberna militem inuitante, quàm Exercitū in viscera Mediolanensis Regionis demittere. Proscinditur hic Ducatus amplissimis fluminibus, quę rapiditate, altitudine, & enormi riparum discretione non nisi arduo, ac ambiguo opere pontibus iunguntur. Gallicus Exercitus populatis Cremonæ Suburbijs, ipsimet Ciuitati obiecta

iecta prçteritæ obsidionis specie, toto terrarum tractu cis Abduam adiacenti vastato Regiones [quæ vltra flumen extenduntur, & nobiliorē Status partem constituunt] flagranter appetebat. Huic consilio refragabatur non duntaxat opposita Hispanorum deliberatio eum excludendi, sed natura ipsa. Nam Abdua amnis latissimo, profundoque alueo tam violentus inuehitur, vt reliquos istius Regionis fluuios pernicitate, & verticū frequentia præcellat.

Comes Fuenseldagna non ignarus quantum è Republica istius fluminis transitu peteretur (cor enim Mediolanensis Ducatus feriebatur) vniuersas copias protegendis ripis applicuerat: subitarios quoque milites, & nobiles exciuit, varijsq; Ducibus loca, quæ tentari poterant, distribuit; vt omnes motus hostium illicò percepti faciliùs compescerentur. Galli nullo terrebantur discrimine ad explorandos aditus, quos aut vado traijcerent, aut ponte inædificato continuarent; sed quòcunque incederent, illa duo semper presto erant: iniquitas nimirùm fluminis nusquam vada aperientis, & diligentia inimici, qui vlteriorem ripam equitibus, peditibus, tormentis, & munitionibus compleuerat. Aliquibus diebus sine fructu extractis Marchio Giurrij cum turmis, & legionibus secus fluminis ripam progrediens, vigintiquinque mille passus vna nocte emensus, dilucescēte die decima quarta Iulij ad eā flu-

fluminis partem peruenit, in cuius opposita sitũ est Cassani Castrum, cui Comes Fuenseldagna Rosalem Hispanum præfecerat. Galli, diligenter lustrato flumine, conspiciunt in aduersa ripa cymbam, qua indigenæ ad illius traiectionem vtebantur. Dominus de Briarè peditum Dux oblatam gloriam gregarijs inuidens militibus in flumen se deuoluit. Quod generosum exemplum quatuor, aut quinque milites secuti, nando flumen omnes præteruecti in cymbam irrupunt, eãque ad amicam ripam perducunt. Quadraginta hæc cymba capiebat milites, quo onere bis, aut ter feliciter, omni dempta mora, ad hostilem ripam deposito. Dum Galli se glomerant, & in manipulos distribuunt, vt Cassanum inuadant, huius custodes hostiũ impetũ sisti nõ posse rati, nec debiles loci munitiones cõtra ingruentẽ vim tueri, Castro deserto, fuga saluti consulunt. Galli per posticum, quo præsidiarij cum suo Gubernatore euaserant, in Castrum irrumpentęs desideratum nuncium ad Mutinensem ocyssimè transmittunt, qui festino gressu illuc contendit, nulloque interposito spatio pontis inædificationem auspicatus breuì vtramque ripam eo perfectõ commisit, totumque traduxit Exercitum.

Fuenseldagna ad primum Gallorum transitus nuncium expedito Exercitu Cassanum festinat, vt hinc hostem deturbet, sed Galli iam numerosi Oppidum insederant. Vnde Hispanus re infec-

ta

tâ Laudem Pompeiam diuertit; mox Mediolanũ ad animos illorum ciuium obfirmandos. Trepidatio in maximas Ciuitates multò acriùs, quam in paruas grassatur: multitudo nempè perterrefacta mole suâ semetipsam obruens, & turbans ægriùs regitur, & malorum remedia in exitium sui adhibet, hostique inexpectatas benè agendi occasiones aliquando suppeditat. Interea Galli Regionem diripiunt, & aluei vsum, quo Mediolanũ annonæ, mercesque conuehuntur, interrumpũt, hostemque Ciuitati hærentem lacessunt.

Istius transitus culpa ab Hispanis Ducibus in Rosalem Cassani Gubernatorem tota deposita fuit, quòd cymbam contra Fuenseldagnæ imperata reliquisset in fluminis ripa, vnde à Gallis posset educi: quòd transeuntibus Gallis adeò nõ obstitisset, vt vix ex ijs centum cis flumen conspectis, continuò deploratis rebus Mediolanum vsque tanti nuncium infortunij ex fuga se contulerit, ne Funseldagna quidem commonefacto, qui ad primã se defendentis Castri famã illi subsidio properauisset. Quibus postulationibus malè audiens Rosales in carcerẽ clauditur. Huic popularis vox exitialiter ominabatur in recenti facinore, quo dein senescente, causâ æquiùs introspectâ, insonti à iudicibus renunciato libertas reddita est.

Cap. IV.

Tridinum à Duce Sabaudiæ recuperatur.

1658.

INTER hæc Sabaudiæ Dux oblatam occasionem, qua Hispani à limitibus suę Ditionis recesserant, prudenter administrat. Eum tędebat Tridini iacturæ, quam Ciuitatem è sua ditione auulserant Hispani, quo tempore bello Galliarum ciuili grassante solum in agone destitutum Regio adorti erant Exercitu, & furto quodam belli vsi hoc pręclarum Munimentum tenui defensum præsidio occuparant. Aucbat Dux vicem hosti reddere, si fortuna deliberationem non auersata esset. Tempus igitur nactus, quo Hispanica arma ad ipsiusmet Ciuitatis Mediolani tutelam se receperant, adhibito prudentiorum consilio, præcipuè Marchionum Planitiarum, & Villæ decernitur opportunitate vtendum esse. Sed, vt res auspicatò procederet, Villa cum mille quingentis Equitibus Crescentinum, deinde Palazzolũ duo à Tridino milliaria recedés digreditur; neq; proximitas turbare Hispanos, & vicinę Ciuitatis Gubernatorem extraordinariè poterat cùm quolibet ferè anno Eerxcitus ad eum locum

castra

castra poneret; vt vniuersæ copiæ, quę hinc inde sensim illuc confluebant, in vnum corpus aggregarentur.

Facilè ex inueterata consuetudine creditum est Villam suum inibi cogerę Equitatum, vt opperiretur aduentum Ducis Mutinæ ad aliquam Mediolanensis Status partem; quò ipse ad se illi iũgendũ posset deflectere. Porrò initi consilij suspicionem adimebat nullum in castris adesse peditatum: insuper Hispanis fortassè visum est vnas Ducis Sabaudię vires non posse aliquod egregiũ moliri, cùm nullę Gallorum copiæ ad eam diem in Pedemontem descendissent. Ideò nihil tale, quod machinabatur, cogitantibus sedit paucos duntaxat pedites Vercellis detractos in Vrbem periculo, quod nõ reputabatur, proximã inducere: qua accessione quadrĩgẽtis peditibus, & sexaginta equitibus illud constitit præsidium.

Dum Villa propiùs speculabatur Vrbis statum, Planetia, cui moles rerum incumbebat, euocatis (quantum arcium tutela patiebatur) præsidiarijs militibus profectionem adeò commodam, & promptam ijs adornauit, commeatusque omnis generis, & arma ad obsidionem instituendam necessaria tantâ prouidit sollicitudine, vt priùs se Tridinum senserit obsessum, quàm perceperit Exercitum ad se properare. Marchio Maroles Legatus Sabaudici peditatus, Comes Catalanus Alferius; & Marchio Sancti Damiani Campi-

duc-

ductores, ipſe Villa Præfectus cum vniuerſis copijs, quę ad quatuor hominum millia propè accedebant, nocte, quę Iulij vigeſimum diem aperit, Tridinũ inopinati cingunt, omnes calles impediunt, eos potiſſimùm, qui ad Vercellas pertinent. Datis duobus ſubſequentibus diebus ad reficiendum militem ſolis ardore, & itineribus fatigatum, nocte vigeſimi primi ad vigeſimũ ſecundum ſpectante diem Vrbem adoriũtur. Maroles, Catalanus, Sanctus Damianus ad peculiares ſe conferunt aſſultus à Villa deſignatos, qui nullum ſibi delegerat, quia omnibus adeſſe, & munus ſuum, & virtutem decebat. Marchio Sancti Damiani primus, deinde Maroles (cuius imperata exequebatur Bonardus Verrucæ Gubernator) & Catalanus ęquali ardore ſibi attributas Vrbis munitiones ſubeunt; & vltra imperata, àc ſpem conceptam proficiſcuntur; & quod maximũ eſt nocte parta die luceſcente tuentur. Non modò paucis horis nocturnis externas ſuperant munitiones, ſed in ijs tentoria figunt, & militem aduersùs arcis iniurias tegunt, ne apparente luce inde pelli poſſit. Propugnatores tota nocte bõbardas, & ſclopetos in oppugnantes exercuerunt, nec non per pſeudothyron egreſſi Catalanum ex adepta munitione ijs magis infeſta exturbare niſi ſunt nullo maiori facinore parto poſt obſtinatam luctam, pręter mortem Perachiæ machinatoris.

Villa

Villa accuratè per totam noctem ſpeculatus, quo in ſtatu res eſſent, dandum non eſſe conſternatis interſtitium ratus ſummo mane pacta, quæ ſibi placebant ad Gubernatorem mittit, additis excidij minis, niſi promptè ijs ſubſcriberet. Cõficere ſine aduerſarij interuentu deditionis conditiones eſt multum ſuis fidere viribus, neglectis hoſtilibus. Ingeminauit Villa trepidanti pauoré hac cordata rerum ſuarum fiduciâ. Qui interea aduersùs irruptiones, quas obſeſſi inſtruere poterant ad recipiendas munitiones, locis opportunis militem collocat, non minùs animo ad preſtolandum reſponſum ſollicitus, quàm imperio, manuque ad proſequendam oppugnationem paratus.

Circa meridiem eiuſdem diei vigeſimi ſecundi Legati à Ciuitate Villam adeunt de articulis deditionis acturi: cum quibus paululum immutatis ijs, qui in Vrbem tranſmiſſi fuerant, conuentum eſt, vt die ſequenti ad meridiem præſidium Vercellas decederet, & Ciues Sabaudiæ Duci ſe reſtituerent.

Idem Dux cum Planetia eodem veſpere ad Exercitum peruenit gratâ fruiturus oculis victoriâ, & præſentiâ ſuâ ea remoturus impedimenta, quę fortuna breuioribus momentis interponere conſueſcit. Nam Fuenſeldagna ad primum periclitãtis Tridini nuncium Enchenforto cum quatuor hominum millibus ad opitulandum Vrbi citatiſſimum

mum iter indixerat. Pernoctauit Dux apud Villam, posteraque die Vrbem ingrediens duplici triumpho gauisus est: Hispanum nimirùm pręsidium hinc depulisse, & suum ius à Mantuę Duce vindicasse. Nam Hispani contra Clarasci pacē, & Imperatoris, Hispanięque Regis assensum olim pręstitum, captæ Vrbis politicam administrationem in Sabaudię odium Mantuano permiserant.

Summo iure Dux Innius arcis Pręfecturam Comiti Catalano Alferio restituit, à qua cum Hispani tunc Prefectū eiecerant. Ex pręsenti nempè deditione integra Catalani elucet administratio: Qui absens in Vrbem amplo Hispanorum Regis Exercitu obsessam, periculis vndique circumuentus se penetrauit, mox ad viginti dies non meliori instructam pręsidio, quàm nunc esset, eandem sustinuit, quæ sub hoc tempus tribus diebus à paucis oppugnata perijt, vel potiùs suo Domino reuixit. Tridinum vasto externarū munitionum circuitu vallatum ad sui propugnationem numerosum exigit præsidium.

Cap. V.

Mortara à Duce Mutinæ expugnatur, qui deinde diuturno morbo conficitur.

1658

HAC feliciter confecta Prouincia Villa ad Mutinensem tendit, qui contabulato Ticino, refragante nullo [Hispanis post Abduam superatum despondentibus animos flumina tuendi] Mortaræ forti munimento Exercitum admouit. Quinta die Augusti bombardæ in arcem explodi cæptæ sunt, & vallum ad tegēdum militē excauatum. Agger aduersùs mediam lunam sēsim productus est, quæ vsque ad vigesimū primū mensis diem cuniculis, & furnis oppugnata, tota demum vehementer instantibus cessit. Hinc, cum iam cunicularius hęreret propugnaculo, presidium irruptionibus, & propugnatione exesum imminēs discrimē deditione redemit. Villauerius Valentiæ Gubernator graui vulnere in dorso affectus est. Exercitus laboribus oppugnationis, & pestilentibus istius Regionis afflatibus malè habitus in proximas Villas ad reficiendos spiritus distribuitur. Vigeuani Ciuitas muris exuitur, ne Hispani per hyemē hic stabulātes Mortaræ

tarę

tarę insidiarentur, vel Gallici pręsidij irruptionem inhibentes angustiores terminos his designarent. Morbi tamen post captam arcem in militum corpora prauis telluris halitibus inquinata, & ardẽtibus Solis radijs exusta vulgari cœpti sunt, qui ex infima plebe supremos Duces impetẽtes ipsummet Mutinensem prostrauerũt.

Primus morbi insultus Ducem deprehendit in castris, cui Biellam vecto, mox Sanctam Agatã aeris mutatio non profuit ægritudinis fomitem in visceribus alenti. Decima tertia Octobris hoc belli fulmen extinguitur, quod claritatem sui fulgoris, & crepitãtem rerum gestarum famam longè, latèque dissipauerat. Bellicę gloriæ auido cumulatissimè respondit fortuna: sub ipsius auspicijs Mediolanẽsis Prouincia, quę iactabatur illibata, duarum iacturâ arcium dehonestata est. Hoc decus, quod post tot expeditiones cæteros fefellerat Imperatores, solus sibi vindicauerat, Mediolanensem Ducatum conculcasse, flumina transmisisse, vel egregiè custodita, totã Prouinciam territasse: Valentiam, & Mortaram ita cepisse, vt retinuerit, omnemque eas recuperandi spem in hostium animis non aboleuisse modò, sed incussisse metum, ne reliqua munimenta, hoc arietante illa duce, dilaberentur. Egregiorum facinorum liberalis remunerator, carus Principibus, vulgo militum acceptus: felicissimo Regi omnia ad fortunæ suę modum exi-

genti abundè satisfecerat: Militiâ adeò clarus, & peritus, vt vnâ suâ morte visa sit fortuna Mediolanensis Ducatus casui pepercisse.

Hispani Valentiæ recuperationem inter Mortaræ pressuras architectati sunt, magno scalarũ, & ad remolienda Ciuitatis ostia machinarum apparatu ad Vrbem accedentes; sed consilium proditum, & frequentes hostium excubiæ receptum iusserunt. Nocte vigesimâ nonâ Septembris idẽ illis incessit desiderium (vnâ nimirùm lucubratione tot operibus, quæ ad istam arcem expugnãdam exigebantur, defungi) quod firmiori deliberatione editum est. In fossas descendunt, scalas mœnibus admouent: nituntur in muros: peruicax lucta suboritur ad duas, vel tres horas obstinatè producta, accurrẽtibus ad defensionem præsidiarijs; qui tandem Hispanos cum strage eluctati sunt.

Cap.

Cap. VI.

Cromuelus Gallos inſectatur. Hollandos ad apertũ prouocat certamen. Cauſæ.

1653.

CAROLO ſecundo Anglorum Rege poſt mortem Patris bellũ reparãte Scotiâ primùm, dein Angliâ fugato: militibus, & Ducibus, qui eum ſecuti erant, ad vnum, vel cęſis, vel in vincula coniectis: Scotis metipſis, quod Regẽ in Inſulã adſciuiſſent, eiuſq; conatibus ſuffragati eſſent, nõ in acie modò, ſed in ipſa Patria ad victoris ſatietatẽ punitis: Edemburgo expugnato, totoq; Scotię Regno perdomito: Hiberniâ, Catholicis exterminatis, ſubactâ, videbatur ſibi noua Anglorũ Reſpublica cõfeciſſe Prouinciam, cum profligatum vndique haberet bellum. Hinc Parlamentum eò verterat cõſilia ſua, vt militem exhautoraret; ne ſuperuacaneis ſtipendijs grauaretur Reſpublica, & vt Populi abruptione vectigaliũ proſperæ fortunæ beneficio fruerentur. Multis quoque ex Parlamentarijs ſuſpecta erat Cromueli potentia, quæ miſſione Exercitus expiraſſet, cùm alioqui potiùs ipſi in ſupremi Ducis eſſent poteſtate, quàm ille

ex Parlamenti iussibus dependeret.

Cromuelus, ad quem prægressę victorię magis, quàm ad Rempublicā pertinuerant (quòd propria conquisitæ manu Ducum beneuolentiam, militum studium, omnium existimationē ei conciliassent: Quòd post fusum Regē triunphanti similis Londiniū inuectus Pòpuli plausus, Parlamenti congratulationes, & omnia ea, quę effusa lętitia cumulare solet, percepisset) Exercitus dimittendi vocem ingratissimè accipiebat. Sanè Cromueli opes eam sublimitatem scanderant, vt hinc Parlamenti decreta facilè despicerent: Nihilominus vir callidus, non minùs ingenio, quàm victorijs illustris statuit bella ex bellis serere, vt arma retinendi consilio necessitatem obtenderet, & studiosus potiùs boni publici, quàm affectator imperij existimaretur.

Anglico grassāte bello (cū Anglis domi occupatis nō liceret externas iniurias vel repellere, vel vlcisci) in Galliarū portus cum Oceanū, tū Mediterraneum spectantes multæ onerariæ Anglorum naues pertractæ fuerant, ab ijs oppressę, qui vexillo, & auctoritate Regis Anglici instructi, eas nō secùs, ac indictos hostes prędabātur. Qui ex Anglis iacturas acceperant, apud Parlamentūm, & Cromuelum de iniurijs conquesti causam admodū plausibilē bella cōtinuandi huic exhibuerūt. Volebat Cromuelus Anglis extorta à Galliarū Rege repetere, qui licet ignorationē,

&

& belli ciuilis occupationes legitimè excusaret, omnemq; culpã in Piratas reijceret [qui malè Supremo obtemperantes in pręgressis Galliarũ motibus ad suum nutum maritimas excursiones moderati essent, quo tempore ipse ne dum terrã defendere, tantùm aberat, quod maris libertatẽ restringere posset] Cromueli tamen pertinaciã emollire nequiuit, quin infestam Classem, & prędabundam in mare Gallicum inueheret.

Hæc Anglorũ à Gallis alienatio actutùm Hispanos inuitauit ad amicitiam cum Anglis refouendã; vt hostilitatem inter duas nationes vrgerent, & Anglis hærentes futuræ aliquãdo reconciliationi intercederent. Idcircò magnificâ legatione ex recisa nascentem Monarchia Rempublicam primi consalutarunt: gratulatus Hispaniarum Monarcha, quod horrendum, quod abominandum, quod vindicandũ sibi erat. Tãti apud Reges publica fit vtilitas, vt istius respectus omnem abstergat odiosi facinoris verecũdiam. Nec paruum emolumentum ex hac prodiga, & inuidiosa liberalitate Hispanus consciuit; quippè qui recuperationem Dunichærchæ illi debeat. Classem enim Gallicã ad istius Vrbis subsidiũ velificantẽ Blacus Anglicus Præfectus discussit, naues captas retinens, hominibus in Gallico littore expositis. Causatus se Gallos hostium loco non habere, sed duntaxat eorum res pro rebus Anglo ademptis sibi vindicare.

Hollandos, vel bellum deprecantes hostes sibi quoq; desumpsit Cromuelus; tùm, vt hanc æmulam Rempublicam contunderet; belloq; compressam, & parte virium exutam obsequentem sibi pararet: tum, vt gratam rem præstaret Anglis, ea ipsis attribuens lucra, & commercia, quę alijs cupiebat detrahere. Piscatio Harengorum opportunũ præbuit suis destinatis obtentũ. Proueniunt hi pisces in illa Septentrionalis maris Plaga, in qua Insulę Orcades consitę sunt, quò à multis annis consueuerunt diuertere Hollandi incredibili Harengorũ feracitate inuitati. Tentauit Cromuelus eos ab hac piscatione deturbare, asserens longam annorum possessionẽ vsurpationi nullo iusto titulo pręmunitę adscribendam esse, cum Scotici Regni ditio maria illa complecteretur.

Hollandi (qui retinendę amicitiæ causâ nullum omiserant officiũ) cum sentiunt se ab Anglo hostes vel inuitos destinari, vadimoniũ suum nequaquã deserunt. Classem mari committunt, & bis Anglos adorti in suo Pelago anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo secundo cum iactura fugarũt. In Italia aliquot etiam eorum naues propè Liburni Portũ expugnant; & demergunt: Angli acceptam ignominiam vindicaturi pecuniam cogunt: classem intendunt, & anno sequenti millesimo sexcentesimo quinquagesimo tertio ter cũ Hollandis concurrunt,

qui

qui totidem fracti victoriã suis hostibus luctuosam, & adeò cruentam reliquerunt, vt Cromuelus, cùm cerneret sibi rem cum eo esse hoste (qui vel victus certamen cum victoribus euestigiò instaurabat) pacem ijs restituit, quos voluntario bello sibi admodùm oneroso prouocauerat.

Cap. VII.

Cromuelus Protector Angliæ dicitur.

1653.

INTER hęc Cromuelus (cuius auctoritas, quò maiori bellorùm volumine inuoluebatur, eò vehemẽtiùs gliscebat) obseruãs Parlamentũ ad suæ imminutionẽ potentiæ nonnulla moliri, Exercitu Londinium versùs impulso, cum parte copiarũ Vrbem ingressus eijcit Parlamentarios malitiosi inceptatos regiminis, statusque consilium efformat. Nouum postea cogit Parlamentum fidis sibi, & benè meritis hominibus coalitum. Quibus iactis ad absolutã Tyrannidẽ fundamentis triũ Regnorũ Protector, Angliæ videlicet, Scotiæ, & Hiberniæ à militibus primùm, deinde ab alijs Magistratibus, & Parlamento ipso promulgatur: Pro cuius amplitudinis administratione iureiurando se

ob-

obstrinxit tria Regna contra quoscunque perturbatores tueri, & iustitiam iuxta consuetas Patrię leges procurare. A Regio temperans nomine omnia Regia sibi munia arrogauit.

Hæreo, an hanc assumptam dignitatem Cromueli ambitioni, & dominandi libidini (quæ mortales subitò occęcat) assignem, an potiùs ad aliquam referam operandi necessitatem, qua vir eo loco positus aliter perfungi nequibat. Experimento comparatū est Monarchias nō nisi sęculorum lapsu stabilitatem nancisci. Fieri enim non potest immensam hominum vim, & tantam ordinum diuersitatem breuì se vnanimes disponere ad vnum hominē pro supremo Domino venerandum, quin multi recordentur se illum aliquando parem habuisse: Vnde inuidia, odium, & contemptus exoritur; cur hunc potiùs, quàm ipsos non euexerit fortuna; cur huic parendū illis sit, qui eis aliàs obediuisset. Hinc fit, vt lōga dominandi assuetudo verendos magis filios, & nepotes faciat, quàm primos, qui dominationē offēderūt. Nā, quò magis exoleta est primę domi natus originis memoria, eò defixior euadit obedientia. Juliū Cæsarē, qui primus Romanū fundauit Imperium, malè se ad parendum æquali Ciui disponentes interfecerunt: deinde à centum annis illius soboles quærebatur, vt ex hac omniū votis Imperatores crearentur.

Si in condendo Principatu hæc longæuitas requi-

quiritur, quantò antiquior exigitur in conſtituẽda Republica. Vbi omnes eò ardentiùs ad clauũ adminiſtrationis aſpirant, quia leges nullũ excludunt: potiſſimùm, in noua Republica ex euerſo Principatu exoriẽnte, vbi, qui ſuo Regi ex longa maiorũ ſerie inueteratæ dominationi inſerto, & diù regnanti obtemperare recuſauerunt, profectò noui Magiſtratus ex gregarijs hominibus conflati inuitò ſubibunt imperium.

præuidens igitur Cromuelus hanc orientẽ Rempublicam fluctibus, & procellis concuſſã, nullo valido rectore moderatam naufragaturã eſſe; ſibique Maieſtatis reo, & cęteris commilitonibus pereundum, fortaſſe imminenti magis ruinâ, quàm dominij auiditate inſtigatus gubernaculum ſemel complexus, fortiter, & intrepidè retinuit, ſeque à non dubio naufragio ſubduxit. Quo defuncto, cũ nullius auctoritas ſatis eſſet ad comprimendum corpus malè cohærens, in tot partes ſolutâ compagine diſſiluit; & penitùs interuerſum eſſet, ni prudenti quidem, ſed coacta deliberatione Regem Angli adpetijſſent.

Cap.

Cap. VIII.

Cromuelus Hispanos deserens Gallis adhæret. Ipsius expeditiones in Americam, & Europam.

1655.

REBVS Anglorũ in hoc statu cõstitutis visũ est Cardinali Mazarino Cromueli animũ, seu piraticis excursionibus, seu Hispanorũ suggestione in Gallos malè animatũ mitigare. Anglia vadoso mari circũflua, syrtibus vndique ad perniciem appropinquantiũ præcincta, nauium multitudine, & armamentarijs instructa, externis classibus inaccessa formidabilẽ se cæteris præstat. Imò impunè omnibus infesta est, cùm nullius iniurias pati ferè possit. Supra hanc conditionem (quæ prudentem quemque virum hortatur à simili abstinere bello, ex cuius tãtis, ac certissimis detrimẽtis penè nulla compẽdij spes emergit) Gallia internis motibus, & potentissimo hoste fatigata, Hæreticis cum Anglo religionis affinitate conspirantibus referta Cardinalem impulit, vt procellam illinc subortientẽ negotio potiùs, quàm armis discuteret. Quare Cromueli mentem per nuncios tentatã non demulsit modò, sed penitùs expugnauit; eumque

ad

ad se pertractum in Hispanos detorsit, atque illorum artibus feliciori arte imposuit.

Verè Cromuelus immeritos Hispanos bello lacessiuit; imò, qui multum apud ipsum, & Rempublicam præstitis meruerant officijs; sed Cromuelus nolebat arma exuere, & quærebat bellũ, quod semetipsum aleret. Batauicæ, & Gallicæ hostilitates Anglicanas opes obligurriebãt, præter vulnera, & plagas nullâ maiori vtilitate decerpta. Hispanicum certamen maxima Anglis aperiebat emolumenta. Vulgò ferebatur Americam præsidiarijs militibus destitutã, & armorũ expertem esse; cum per tot annos domesticis bellis districti gentilitios milites illuc non vexissent Hispani; vnde dabatur copia eam inuadẽdi: quod vnum erat Anglorũ votum in illas beatiores Regiones immigrare, aurifodinis potiri, & ditissimarum mercium Dominos, dispensatoresq; se facere. Cromuelus desiderio permotus de militibus, mercatoribus, & vniuersâ Republicâ benè meritum se præstandi, quanta potuit simulatione hoc bellum digessit; exornans classem (cuius Penum Nauarcum dixit) studiosè rumores dissipans Colonias Gallorũ in Insula Sãcti Christophori positas hac expeditione peti. Et verè Sanctum Christophorũ Classis appulit; sed, vt subsidia Gallorũ inibi exciperet: mox Insulas Barbadas tenuit, vbi aliquot Anglorũ millibus aucta Hispaniolam Insulam hostiliter applicat

plicat. Hìc exſcenſu è nauibus in terrã facto tot periculis ; & tanto maris tractu defunctæ ſub Ciuitate Sãcti Dominici vaſtiſſimæ ſpes naufragarunt . Ab illis enim Oppidanis malè habiti, qui in littus euaſerant ocyus inde pedem referre coguntur. Penus Hiſpaniola excluſus ad Iamaicã naues ſuas eijcit meliori fortuna exploratã, vbi debilioribus aliquibus locis potitus, lõgè citeriorem terminum, quàm conceperat, ſuis poſuit deſtinatis .

Blacus ſecũdus Angliæ Architalaſſus principio Gallis, ſub exitu Hiſpanis minitabundus Mediterraneum circuiuit : nullo maiori fructu, quã procellis exagitatus, & conſumptus in Angliam rediens: quò Penus quoque ex America peruenerat admodum imminutus. Cromuelum aduerſis fortunæ ictibus nondum aſſuetum harum duarum expeditionum infelicitas eò acriùs punxit, quò maiora ſperauerat compendia , imparatum hoſtem , & nihil tale cogitantem tot viribus inuadens . Vehementiùs tamen in Penum exarſit , in cuius expeditione megnarum rerum fundamenta collocauerat . Idcircò malo illius regimini attribuens , quod fortuna ſibi forſitan reſeruauerat , eum in carcerem clauſit . Vulgabatur hanc iuſſiſſe detentionem ad Hiſpanorũ amicitiam retinendã: quaſi Penum ſic plecteret, quòd mandati fines exceſſiſſet , bellum amicis inferendo . Sed hic rumor citò diſcuſſus eſt liberatione

Peni

Peni, & constructione nouę classis ad Hispaniarum oras apertò prędandas inuectæ.

Cap. IX.

Angli aliquas Hispanorum naues auro onustas predantur, & consilium capiunt in Flandriam mouendi.

1656.

ANNO Millesimo sexcẽtesimo quinquagesimo sexto iam prouecto nihil contrà Hispanos hæc tertia expeditio profecerat; littoribus aduersùs descensiones satis munitis, & nullis nauibus, vel negotiatorijs, vel bellicis occurrentibus: cùm repentè decima nona Septembris die haud exigui facinoris opportunitatẽ casus præbuit. Sex rostratæ naues cum vna tabellaria, & alia Lusitanis abacta ad littus Hispanicum ex occidentali India feliciter eiectæ iã stationem Sancti Lucæ appulerant. Hinc placuit Gades discedere, commodiorem stationẽ, & ijs assignatam Classibus, quæ ad Indias pergunt, & ex Indijs reuehuntur. Duo tantùm milliaria distantes portum Gadium propè tenebant, cùm omnibus displosis nauiũ tormentis referẽtes Virgini in ea plaga degenti grates ob feliciter

ter peragratum terrarum Orbem, & exhausta discrimina, illud mare enormi sonitu compleuerunt. Claustra Gaditani freti obsidebant octo Myoparones Anglici, qui ex reboãtis aeris strepitu exciti illuc repentè contendentes, Hispanis, antequam possent à Gaditana arce protegi, appropinquant. Longi accisos itineris laboribus facilè expugnãt: ex sex rostratis nauibus duabus igne consumptis, duabus ferro superatis, reliquæ euadunt.

Hæc clades cò Hispanis amarior fuit, quò in propria interierunt Patria, cuius iam dulcedine oblectabantur. Angli quinquagies centenis millibus nummorum lucrifactis, quadringentis militibus, Nobilibus, & Ducibus magni nominis captiuis postliminiò reuertuntur, præteritarum iacturarum mœstitiam solaturi.

Fuerunt hi Cromueli motus haud dispares sæuienti vento, qui postquam longè, latèque baccatus varias Regiones abrasit, postremò nubes in eam detrudit, quam vastari constitutum erat. Americam, & Hispanicam terram Anglicę Classes legerant, illud circumferentes bellum, quod inferre Belgio moliebantur. Cromuelus maritimas Belgij Ciuitates Angliæ iungendi consiliũ ceperat, quasi indignatus imperium suum vndis definiri, ad continentem illud perducere superpiebat. Tum Angliæ popularibus præsens satisfaciebat bellum, qui ambitum maris dominium vi-

videbātur sibi constabilire, si Belgij littoribus in potestatem redactis maris aditus, cùm liberet, aperirent, & clauderent; suumque esset eligere quas merces vellent dare, quas recipere, quos mari expediret prohibere, quos admittere. Anglię Regnū classibus frequens proximis Flandriæ portibus sibi semel mancipatis, ipsimet Flandriæ compedes dedisset, tum Hollandicis, Gallicisque negotiationibꝰ asperas iniecisset habenas. Nihilominus maximis Galliam commodis affecerunt hæc Cromueli destinata, & opportunè Cardinalis Mazarinus hunc hominem ab Hispanis auulsū Galliæ nexuit, atque in Flandriam allicuit, quo tempore impensiùs illo opus erat subsidio.

Cap. X.

Vnio Gallorum, & Anglorum aduersùs Hispanos, Hedini, & Marescalchi Oquincurtij defectio, quæ plus vtilitatis, quàm damni Gallis attulit, qui Dunichercam, Grauelingam, & multa alia Oppida Hispanis adimunt.

1658.

ANNVS millesimus sexcentesimus quinquagesimus octauus, qui Galliç arma felicitauit, aduersantis fortunæ præbuit auspicium. Adeò malè rerum inchoamenta nectuntur cũ exitu, vt plerũque bonæ spes in principio conceptæ ad calamitosum allidantur euentum, & exordiorũ infortunia prosperũ finẽ concinnent. Gubernatore Hedini vitâ defuncto Rex alium renunciauit. Arcis Locumtenẽs hac Regis declaratione vehementer indoluit: quod sibi exercenti munus demortui muneri propius præfectura nõ designaretur: afferẽs in bellatorũ pectoribus euestigiò militarẽ extingui vigorẽ non enutritũ spe defunctorum honoribus succedendi; quę copia ijs iure fieri debet, qui in finitimo sunt officio. Hoc argumentum si infringi nunquã posset, absolutam illam Regum libertatem, auctoritatẽq; penitùs

penitùs vinciret, & ordines tum militares, cum politicos dissolueret. Regibus non vnius, sed plurimorum æstimanda merita sunt; eaque non ex seruientium voluntate, sed Regio arbitrio pēsanda. Vna vigeret inertia, & perfunctoriè munera implerentur, si dignitatum vacatio hæreditariâ lege à proximis occuparetur. Non licet subdito Principi suo agenda indicare, sed mandatis acquiescere. Locumtenens diuersimodè ius Regium interpretatus apud præsidiarios non adeptam gubernationem, tanquam communem calamitatem deplorat: spretum se, neglectumq; & eos in se ipso lætaliter vulneratos promulgat: tàm æquã causam deserendã nõ esse, licere sibi ad Condęũ Principẽ prouocare, à quo fauorabilius iudicium obtinere non verebatur.

Hac ad Condęum prouocatione allucinabantur indocti: Satagebant versuti isto populari velamine suam defectionem contegere. Videbãtur inuestigasse rationem, qua arces abducerent, & arma in Regios sine rebellionis nota detorquerent. Hoc medicato hamo præsidiarij à Locumtenente capti sunt, & Hedinum, quod fines Picardiæ tuebatur, Hispanorum propugnaculum factum est. Marescallus Oquincurtius, qui iamdudum similes turbas aucupabatur, statim ac eas sagiuit, velut ad longè acceptissimam prædam cucurrit; defectionem obfirmaturus, si inuenirentur ex pręsidiarijs, qui aut cunctarentur, aut

titubarent. Quod officium feliciter prȩstitit, à custodibus omni formidine, vel hæsitatione patrati facinoris discussâ; tum de triumphato ouans Hedino ad Hispanos, & Condæum processit.

Hedini casum, & Marescalli defectionem æstimantibus ærumnosus Galliæ annus prȩdiuinabatur. Ludouicus decimus tertius de hoc Munimēto triumphauerat, qui per euersum propugnaculum in deditam Vrbem conscendere decorum sibi, & hostibus terribile iudicauit, cum nulla arx Belgij extaret tam firma, quæ post Hedinum captū armis suis non succumberet. Aperuerat Flandrię aditus, & Atrebatium, multasque alias arces in consensum traxerat. Ideò sicuti ab Hedini iacturâ Artesia, & pars Flandriæ occubuerat; ita recuperatione videbantur acceptæ posse clades integrari. Ad hæc iā in procinctu militares erāt expeditiones, & Hispanorum benè multa manus in Hedinum admissa loca Gallię finitima expilationibus fatigabat, quæ eò importuniores ijs populis succedebāt, quò ab arcis expugnatione tot iam annis patratâ belli incōmoditatibus absoluti diuturnæ assueuerāt quieti. Nunc inter tot Regis victorias ad antiquas calamitates relapsi meritò fortunam criminabantur. Censebatur has querelas Regem inducturas esse ad Hedinum cingendum, quo obsidionis spatio (quod diuturnum ominabātur Hispani) aut subsidium attulissent obsessis, aut alterius arcis oppugnatione Hedini

iac-

iacturam fatsissent, vel saltem hoc iniecto repagulo apparatus Gallorum militares morati essent: Nam per hanc temporum conditionem multum ad Hispanos pertinebat lucri, cùm nullo recenti ipsorum detrimento annua Gallorum expeditio decoqueretur.

Oquincurtij verò lapsus multas secum trahere ruinas reputabatur, cùm Viro militari, & veterano Duci, nec amicitię, nec auctoritas; nec astus ad nocendum Regi deessent: Natura mortalium impensiùs ad lædendum, quàm ad iuuandũ ingenij uires colligente; tùm præcipuè, cùm desperationis stimulo adacta est. Hunc Marescallũ iam tùm creperę fidei, cum per Perollam Condæo aditum in Picardiam pollicitus esset, licet benignè perstrictum à Rege machinatæ defectionis non pœnituerat. Rex Peronæ prężfecturam, quã illi ademerat, ipsius filio attribuerat; ipsum verò post detectũ rebellioniscrimẽ incolumẽ dimiserat. Hęc leuissima pœna nedum hominẽ demulserat; quin imò acriùs incẽderat ad circumspectandam occasionem, qua se Regis hostem traduceret. Per illam tempestatẽ rebelles nullis à Rege muneribus affectis se malè habitos esse querebantur. Eò adoleuerat ista enormis consuetudo deficientes non plectendi, vt Marescalchi fides labascere sentiretur, nemo tamen manum rebellionem meditanti injiceret. Timebatur enim, ne plures irritaret occultæ molitionis pœna, & in iram potiùs

tiùs Administrantium, quàm in iustitiam reijceretur. Dum hac circumspectione temperatur Respublica, turbas scrutantes diutiùs impuniti nouissimè quietem publicam pessumdabant. Laudabiliùs nihilominus, & æquius fuit Regē à Marescallo armato, quàm ab inermi pœnas repetere.

Varias hominum voces hos motus librantium, nec non ipsius malignantis fortunę ictus perfectissimum consilium Gallica arma moderādi hoc anno vsurpatum illusit. Munimentis Hedinum coronantibus firmiora imponuntur prę-sidia: quibus hostium irruptiones propulsarentur. Cæterùm Exercitus ad interiora Flandriæ deducitur, nihili ęstimatâ Hedini iactura, cuius pertinacia intra arces Gallicas pressa per otium cōtundi posse sperabatur. Ad Dunichercam castra ponuntur, simul Anglorum classis illuc allabitur, exscensioneque facta iunctis copijs pręclari Munimenti auspicatur obsidio. Hispanos proximè ad non vulgares spes excitos Dunicherchæ periculum impensiùs mouit, quò ipsos benignè respicere fortuna videbatur; cui secundanti vt obsequerētur, hostem inuadere, & rem per vnā dimicationem statuunt decernere.

Oquincurtius, qui patrijs honoribus posthabitis nouum hominem in Hispanis castris agebat, vt se vtilem, & frugi virum ostentaret periculosiores prouincias deposcere cogebatur. Indictâ Exercitus profectione Antesignani munus obiuit

ille, cuius officium medij agminis moderationem expetebat. Hic, dum hostilium castrorum ordinem, & structurã explorat, in Gallorũ turmã incidens, sclopeto lęthaliter vulneratus in eadẽ castra captiuus abducitur. Vltimos mortis præsentientem conatus sera subijt pœnitentia, cuius vt daret indicia, decreuit aliquo erga suum Regẽ beneficio illatas iniurias vtcunque rependere. Turenæ igitur ad se accersito reuelat Hispanos iter cepisse ad Dunicherchæ suppetias ferendas. Orat ne differat occupare hostem eò perductum, vt refutare pugnam illi non liceat: Marsinum cũ quatuor hominum millibus, & tormentarijs machinis ab Exercitu seiunctum: studia Carassenæ, ac Condęi inter se scissa non spernendam opportunitatem exhibere cladis inferendæ. Turena nihil omnino hæsitans; quin instans mors iuberet Oquincurtium vera confiteri, quantum acceperat assuetâ pręcautione, ac diligentiâ ad vsum reuocans, citato agmine hosti occurrit, cum quo, nullo dato ad cogitandum spatio, acie congressus, solutis ordinibus illius copias, vel obtruncat, vel in captiuitatem abducit, vel dispallatas agit.

Experimento comparatum est etiam aduersa in prosperos euentus à fortuna conuerti, quod in Oquincurtij exemplo palam delineatur. Quæ ruinas istius rebellio videbatur Galliæ prænũciare omnes in se ipsum, & Hispanos euolutæ sunt.

Fusio

Fusio Exercitus Hispanorum neruos adeò laxauit, vt intendi amplius non potuerint. Galli,& Angli secundùm hanc victoriam ex animi sentētia omnia in Belgio expedita habuerunt.

Dunichercha cecidit, cuius deditionem concomitata sunt Berga, Furnum, Dixmuda. Grauelinga diutiùs oppugnata succubuit. Mox quādo videbatur gloriosum huius anni adepta finem expeditio, denuò resurrexit adeò alacris, ac si adhuc in principio versaretur. Odenarda, Menenum, Ipera vno penè impetu inuoluuntur. Hispani vndique trucidantur. Ni Rex Lugdunum digressus, quasi tot victorijs exsatiatus Flandriā deseruisset, vel debilibus refocillatus copijs Exercitus validas impressiones fecisset; nam res Hispana in ea Prouincia admodum minimo numero militum stabat.

FINIS